

ИСЛАМ ҒИБАДАТЫ

II

(ЗЕКЕТ, ОРАЗА, ҚАЖЫЛЫҚ)

Алматы, 2012

ӘОЖ
КБЖ

Алматы қаласы Дін істері департаментінен баспаға ұсынылған

Пікір жазғандар:

философия ғылымдарының докторы **Б. Қ. Бейсенов**;
саясат ғылымдарының кандидаты, доцент **П.М. Сүлейменов**;
теология ғылымдарының докторы **А. Әділбаев**.

Ақатаев Е.Б.

Ислам ғибадаты II: Оқулық – Алматы: 2012. – бет.

ISBN

Оқулық жоғары оқу орындарының бағдарламасына сәйкес жазылған ғибадат фикһы пәнінің мәселелерін қамтиды. Оқулықтың бұл томында ғибадат фикһының «Зекет», «Ораза» және «Қажылық» сияқты мұсылмандардың орындауына міндетті парыздар қағидалары баян етіледі.

Оқулық исламтану, дінтану, теология салаларында маманданушы студенттерге, магистрларға, оқытушыларға және жалпы оқырман қауымға арналған.

ISBN

ӘОЖ
КБЖ

© Ақатаев Е.Б., 2012
© ҚР Жоғары оқу орындарының
қауымдастығы, 2012

I БӨЛІМ

ЗЕКЕТ

I тарау. ЗЕКЕТТІҢ ТҮСІНІГІ МЕН ШАРТТАРЫ .

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ Зекеттің түсінігін;
- ✓ Зекеттің діндегі орнын;
- ✓ Зекеттің мақсат-міндетін;
- ✓ Зекетті парыз етуші шарттарды;
- ✓ Зекетті дұрыс атқару шарттарын оқып білесіздер.

1. 1. Зекеттің түсінігі мен мақсат-міндеті

Зекеттің түсінігі

Зекет (الزَّكَاةُ) ұғымы лексикада *тазару, өсу, өну, арту* және *береке* деген мағыналарды білдіреді. Фикһ ілімінде **зекет дегеніміз** – шарифат тағайындауы бойынша мұсылманның тұтынушы қоржынынан артылған әрі белгілі көрсеткішті құраған мал-мүлкінің белгілі бір бөлігін Аллаһ тағаланың ризашылығын қалап, белгілі бір кісінің меншігіне беруі.

Зекеттің анықтамасына түсінік:

Тұтынушы қоржыны дегеніміз – адамның қалыпты қажеттерін қанағаттандыруына қажет тұтынушылық қызметтердің толық жиынтығы. Ол адамның және отбасының азық-түлікке, киім-кешекке, дәрі-дәрмекке, санитария мен тазалық заттарына, жиһазға, мәдени-тұрмыстық, шаруашылық заттарына, тұрғын үй мен коммуналдық қызметтерге, тұрмыстық қызметтерге, көлікке, байланысқа, балаларды мектеп жасына дейінгі мекемелерде тәрбиелеуге, одан жоғары оқу орындарында оқытуға жұмсалатын шығындарынан құралады.

Белгілі көрсеткішті құраған мал-мүлкінің дегеніміз – мал-мүлік иесін зекет төлеуге міндетті ететін, мал-мүлік түрлерінің өзгешелігіне сай салмағы не сандық өлшемі шарифатта тағайындалған көрсеткіш. Бұл көрсеткішті фикһ ілімінде **нисап** деп атайды.

Белгілі бір бөлігін дегеніміз – мал-мүлік түрлерінің өзгешелігіне сай, әрбір мал-мүлік түріне тағайындалған нисаптан алынатын міндетті, өтеусіз төлем.

Аллаһ тағаланың ризашылығын қалап дегенде зекет құлшылығын ықыласпен орындау ниетінің шарттылығын, сонымен қатар төленген малдың орны дүниелік пайдамен емес, Аллаһтың ризашылығымен өтелетіндігіне ниеттенуді білдіреді.

Белгілі кісінің дегеніміз – зекет малын нақты иеленуге шарифат құқылы еткен адамдар.

Меншігіне беру дегеніміз – зекет малының шарифат құқылы еткен адамның меншігіне толық өтуі әрі оның меншікке тікелей өкім жүргізу құқығына иеленуі.

Белгілі деген сөзден нисаптың да, одан алынатын төлемнің де, оны иеленуге құқылы адам түрлерін де адамзаттың ақыл-ойы қатыспаған Аллаһ тағаланың шарифаты белгілегені ұғынылады.

Тұлғасында және меншігінде мал-мүлкі зекет төлеуін міндеттейтін шарттар және төлемеген жағдайда жауапкершілік көтертетін шарттар расталған әр мұсылманға зекет төлеу – парыз. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾

«Намазды орындаңдар және зекет төлеңдер!»¹, – деп бұйырған.

Сондай-ақ Аллаһ елшісі ﷺ:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا الْوَسِيلَ إِلَيْهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ وَحَجِّ الْبَيْتِ﴾

«Ислам бес негізге: Аллаһтан басқа тәңір жоқтығына, Мұхаммед Аллаһтың елшісі екендігіне куә болуға, намазды атқаруға, зекет беруге, Рамазан оразасын ұстауға және Қағбаға қажылық жасауға орналасқан», – деген².

¹ «әл-Бақара» сүресі: 43

² «Сунан ат-Тирмизи»: 5/5.

Зекеттің діндегі орны

Зекет – ислам діні орныққан бес негіздің бірі. Аллаһ тағала ислам шариғатына зекет парызын хижраның екінші жылы шәууәл айында, рамазан оразасы мен пітір садақасынан кейін Мәдинада енгізді. Оның парыздығы Құран аяттарының 82 жерінде намазға етене жақын айтылған. Бұл аяттар намаз бен зекеттің бір-бірінен еш ажырағысыз дін негіздері екенін айқындайды. Білімі бүкіл нәрсені қамтыған аса дана Аллаһ құлдарын ризық пен қабілеттілік тұрғысынан өзгеше етіп жаратуды қалады. Бұл жайында Құран Кәрімде:

Зекет шариғат нормалары

катарына хижраның екінші жылы шәууәл айында, рамазан оразасы мен пітір садақасынан кейін Мәдинада енгізілді.

﴿وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ﴾

«Аллаһ ризықта бірінді біріннен артық етті»¹, – делінген.

Ризықта артық болған біреу артықшылығымен алданып қалмауы қажет. Себебі, несібесі артық болған әркім Қияметте басқаларға қарағанда артық сұралады.

Қоғамдағы мұсылмандар арасында өзара қарайласуда және пақырлар мәселесін шешуде зекеттің рөлі өте зор. Дәулетке бөлеген құлдарын малға қатысты сынау үшін, Аллаһ тағала шариғатқа зекетті парыз, ал садақаны ерікті етіп енгізді.

Аллаһ тағала қайсыбір мұсылманға тұтынушы қоржынынан артық мал-мүлік берсе, бұл оның иелігіндегі мал-мүлікте пақырлардың қақылары бар екенін әрі төлемегені үшін Қиямет күні жауапкершілік көтеретінін білдіреді. Бұған Аллаһ тағаланың Құран Кәрімдегі:

﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾

«Сондай-ақ олардың малдарында сұраушыға да, жоқ-жітікке де лайықты үлес бар»², – деп айтқан аяты дәлел болады.

Зекет – мұсылман мемлекетінің дәулеттілермен және пақырлармен өзара қарым-қатынасын реттеуші, пақырлар мен жесірлерді арам жолмен табыс табудан әрі қамқорсыз қалудан құтқарушы, зекет малы арқылы еңбек етіп пайда табуын көздеуші әрі экономикалық

¹ «ан-Нахл» сүресі: 71

² «әз-Зәрият» сүресі: 19

өрлеуді әлеуметтік деңгейде жүзеге асырушы экономикалық фактор. Қайсыбір мұсылмандар зекет төлеуден бас тартса, бұл әрекеттері ислам экономикасы құрылымының негізін бұзуға апарып соғады. Сол себепті зекет төлемегені үшін мұсылманға шарифатта қылмыстық жауапкершілік көзделген. Бұл жауапкершілікке ол бұл дүниеде де, ақиретте де тартылады.

Бұл дүниедегі жазасына келсек, шарифат үкімі орнаған елде зекеттің парыздығын жоққа шығарушы кісіге кәпір үкімі шығарылады. Әбу Бәкір халифа болған заманда көптеген мұсылмандар өздеріне раббылары парыз еткен міндеттерден намазды мойындап, зекет малын төлеуден бас тартқан кезде ол:

(وَاللّٰهُ لَا فَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ وَاللّٰهُ لَوْ مَنَعُونِي عَنَّا كَانُوا يُؤْذُونَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَفَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنَعِهَا)

«Аллаһқа серт! Әлбетте, намаз бен зекеттің арасын бөлуші әркіммен соғысамын. Расында, зекет – мал-мүліктің хақы. Аллаһқа серт! Аллаһтың елшісі ﷺ заманында төлеп жүрген бір ешкінің лағын менің кезімде төлеулерінен бас тартса, сол үшін, әлбетте, олармен соғысамын», – деп айтқан¹.

Ақиреттегі жазасы туралы Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ {34} يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتَكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لَا نَفْسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ {35}﴾

«Ей, Мұхаммед! Алтын мен күмісті қазына етіп жинап, оны Аллаһ жолында жұмсамаушыларды қинаушы азаппен сүйіншіле! Қазыналары жаһаннам отына қыздырылған күні: «Бұл – өздерің үшін жиған қазыналарың. Енді, жиған нәрселеріңнің дәмін татыңдар!», – делініп, онымен олардың мандайлары, жамбастары және арқалары күйдіріледі²», – деп ескерткен.

Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

¹ «Сахих әл-Бухари»: 9/15.

² «әт-Тәуба» сүресі: 34,35.

(مَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مِثْلَ لَهُ مَالُهُ شُجَاعًا أَقْرَعَ لَهُ زَبِيئَانِ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَأْخُذُ بِلَهْزِمَتَيْهِ بَعْنِي بِشِدْقِيهِ يَقُولُ أَنَا مَالِكُ أَنَا كَنْزُكَ)

«Аллаһ тағала мал берген біреу оның зекетін төлемесе, Қиямет күні малы төбесінде екі қара таңбасы бар қасқа бас жылан бейнесінде көз алдына келіп, оны орап алады және жақ сүйегімен аузына алып: «Мен – мал-мүлкіңмін. Мен – қазынаңмын», – дейді»¹, – дегенін жеткізген.

Зекеттің мақсат-міндеті²

Біріншіден, зекет ол мал-мүлікті арам көздерден, ұрлықшылардан қорғайды. Ибн Масғуд (Аллаһ оған разы болсын) Аллаһ елшісінің

ﷺ

(حَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ)

«Мал-мүліктеріңді зекетпен қорғаңдар!» , – деп айтқанын жеткізген³.

Екіншіден, зекет пақырлар мен мұқтаждарға көмегін тигізеді. Өздеріне берілген зекет малымен олар шаруаларын аяғына тұрғызады. Қоғам қайыршылық дертінен аман болады.

Үшіншіден, зекет мұсылман адамның жан дүниесін сараңдық пен ашкөздіктен тазартып, басқалардың жағдайына қарайласуға, тек зекет берумен шектелмей, өзінде бар жақсылықты жоқ-жітіктермен бөлісе алуға дағдыландырады. Өзінің қоғамдық міндетін атқаруымен қатар, ол тіпті, мемлекетті дұшпаннан қорғау қажеттілігі туғанда кідірмей мал-мүлкімен демеу көрсетуге дайын тұрады. Жаңадан дамып келе жатқан мұсылман қоғамында имани бағытта тәлім-тәрбие беретін қажетті оқу орындар мен бала-бақшалар салу мәселесі де осы дәулетті мұсылмандардың демеуімен ғана шешіледі.

Төртіншіден, зекет беру мал-мүлік нығметі үшін шүкір ету болып саналады. Оның пақырға берілуі арқылы мұсылманның жалпы малына береке қонады. Сондай-ақ зекет төлеуімен мұсылман күнәларынан және сараңдық қасиетінен тазарады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا ﴾

¹ «Сахих әл-Бухари»: 6/39.

² «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/1790,1791.

³ ат-Тобароони. «әл-Му'жам әл-Кабиир»: 10/128.

«Ей Пайғамбар! Олардың малдарынан садақа ал! Бұл – олардың күнәларын кетіріп, жан дүниелерін тазарту үшін!»¹, – деген.

1. 2. Зекеттің шарттары

Зекеттің шарттарын оны төлеуді парыз етуші шарттар және атқарылуын дұрыс етуші шарттар құрайды. Алдымен, зекет төлеуді парыз етуші шарттарды түсіндірейік. Олар жалпылай екіге бөлінеді. Олар: мал-мүлік иесіне тән шарттар және мал-мүлікке тән шарттар.

Мал-мүлік иесіне тән шарттар:

1. Мұсылмандық. Сумана ибн Абдулла ибн Анастан жеткен риуаятта:

(أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَتَبَ لَهُ هَذَا الْكِتَابَ لَمَّا وَجَّهَهُ إِلَى الْبَحْرَيْنِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ)

«Халифа Әбу Бәкір Анасты Бахрейнге жіберген соң оған зекет туралы жазған хатының басында: «Бисмилләһи-р-рахмани-р-рахим! Бұл – парыз садақа! Оны Аллаһ елшісі ﷺ мұсылмандарға парыз етті», – делінген².

2. Балиғат жасы. Әке-шешесінен жетім қалған сәби дәулет мұраланса, оны бағушы кісіге бұл малдан зекет төлеу парыз емес. Бізде бұл малдың иесі бағушы емес, сәбидің өзі болғандықтан, зекет парызын атқару одан балиғатқа толғанда ғана талап етіледі.

3. Ақыл-естілік. Аллаһтың елшісі ﷺ:

(رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ)

¹ «Әт-Тәуба» сүресі: 103

² «Сахих әл-Бухари»: 2/118.

«Қалам үш адамның амалын жазбайды. Олар: ұйқыдағы адам ояңғанша; сәби балиғатқа толмайынша; жын ұрған кісі есі оралмайынша», – деген¹.

4. Азаттық. Жәбір Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَيْسَ فِي مَالِ الْمُكَاتَبِ ، وَلَا الْعَبْدِ زَكَاةٌ حَتَّى يُعْتَقَ)

«Мукатабтың мал-мүлкінен және құлдан азат болмайынша зекет алынбайды!», – деп айтқанын жеткізген.²

Кайсаан Әбу Са`иид әл-Мақбури:

(أَتَيْتُ عُمَرَ بِزَكَاةٍ مَالِي ، مِثْنَيْ دِرْهَمٍ وَأَنَا مُكَاتَبٌ ، فَقَالَ : هَلْ عُتِقْتَ ؟ قُلْتُ : نَعَمْ ، قَالَ : اذْهَبْ فَأَقْسِمْهَا)

«Мен мукатаб кезімде Омарға мал-мүлкімнің зекетін, 200 дирхам алып келдім. Ол менен: «Азаттық алдың ба?», – деп сұрады. Мен: «Иә», – дедім. Ол: «Онда барып үлесінді бер!», – деді деп риуаят еткен³.

Мал-мүлікке тән шарттар

- ✓ Мал-мүліктің тұтастай мұсылманның меншігінде болуы.
- ✓ Меншіктегі мал-мүліктің кіріс беретін нисапты құрауы.
- ✓ Нисаптың қалыпты тіршілік қажеттіліктерінен асып түсуі.
- ✓ Нисапты кемітетін қарыздың болмауы.
- ✓ Нисапқа ай есебі бойынша бір жыл айналуы.

Мал-мүлікке тән шарттар

1. Мал-мүліктің тұтастай мұсылманның меншігінде болуы. Яғни жеке тұлғаға тиесілігі көзделеді. Одан заңи тұрғыда айқындалған үш өкілеттілік туындайды, олар: *иелену құқығы* – мүлікті нақты иемдену; *пайдалану құқығы* – пайдалану кезінде пайда алу; *өкім жүргізу құқығы* – мүліктің заңи тағдырын шектеусіз айқындау: сату, қарызға беру, сыйға тарту, т.б.

Еш табылмайтын сипатта жоғалған, ұрланған (кім ұрлағаны белгісіз), бір жерге көміліп, орны ұмытылған, мемлекет тарапынан тәркіленген, сауда үшін сатып алынып, әлі қолға түспеген, сондай-ақ екі кісі бөлісе алмай, қожайыны кім екені расталмаған, кепілдікке берілген,

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 4/245.

² «Сунан ад-Даракутний»: 2/108.

³ «Мусоннаф Ибн Әби Шайба»: 3/160.

қайтып келуі қиын қарыз секілді мал-мүліктерден зекет төленбейді. Себебі бұлар болмысы тұрғысынан біреудің мүлкі екенін білдірсе де, оны *пайдалану әрі өкім жүргізу құқықтарына* қабілетсіз етуде.

2. Кіріс беретін нисапты құрауы. Нисап – байлықтың ең төмен деңгейін белгілейтін көрсеткіш. Нисабы толмаған мал-мүліктен зекет төленбейді. Мал-мүлік түрлерінің өзгешелігіне сай олардың нисаптары да бір-бірінен өзгешеленеді. Бұл «Зекет төленетін мал-мүлік түрлері» тарауында егжей-тегжейлі баяндалады.

Меншіктегі нисап кіріс беруге қабілетсіз болса, жыл ішіндегі қалыпты тұтыну қызметтеріне ғана жұмсалып, жыл соңында нисаптан ешнәрсе қалмайды.

Нисаптың кіріс беруге қабілеттілігі табиғи жайылымдағы малдың төлдеуі, сауда тауарларының сатылуы, егіннің өнім беруі, өндірістің табыс беруі арқылы жүзеге асады. Аталмыш мал-мүліктердің өсімділігі қожайыннан арнайы толық не жартылай қызметтерді талап етсе, алтын мен күміс еш қызметті қажет етпейтін, жаратылсынан-ақ өсуге де кіріс беруге де қабілетті асыл металл саналады. Сондықтан алтын мен күмістен зекет төлеу парыз болуы үшін, меншікте нисапқа толған алтын не күмістің бір жыл уақыт бар болуы жеткілікті.

3. Нисаптың қалыпты тіршілік қажеттіліктерінен асып түсуі. Тұтынушы қоржыны нисап көлемін не одан да көп қаражатты қажет етсе де зекет төленбейді. Себебі тұтыну қажеттіліктерін ғана қамтамасыз етуші қаражат қожайынға кіріс әкелмейді. Сондай-ақ тұтынушы қоржынанан асып түскен мал-мүлік мөлшері нисапты құрауы шарт. Жәбір:

(أَعْتَقَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي عُدْرَةَ عَبْدًا لَهُ عَنْ دُبُرٍ قَبْلَ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَلَمْ غَيْرُهُ فَقَالَ لَا فَقَالَ مَنْ يَشْتَرِيهِ مِنِّي فَأَشْتَرَاهُ نَعِيمٌ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْعَدَوِيُّ بِثَمَانٍ مِائَةٍ دِرْهَمٍ فَجَاءَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ ابْدَأْ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا فَإِنْ فَضَّلَ شَيْءٌ فَلَا هَٰلِكَ فَإِنْ فَضَّلَ عَنْ أَهْلِكَ شَيْءٌ فَلِذِي قَرَابَتِكَ فَإِنْ فَضَّلَ عَنْ ذِي قَرَابَتِكَ شَيْءٌ فَهَكَذَا وَهَكَذَا)

«Бану `Узра руынан болған бір кісі иелігіндегі жалғыз құлын азат еткені туралы хабар Аллаһ елшісіне ﷺ жетіп, ол ﷺ одан: «Бұдан басқа мүлкің бар ма?», – деп сұраған. Ол: «Жок», – деді. Ол ﷺ: «Кім оны менен сатып алады?», – деді. Сонда оны Ну`айм ибн Абдулла

әл-`Адауи 800 дирхамға сатып алды. Әлгі кісі түскен пұлды Аллаһ елшісіне ﷺ алып келеді. Пайғамбар ﷺ оған пұлын қайтарып береді де: *«Алдымен, өзіңе жұмсаудан баста! Егер артылып жатса, отбасыңа жұмса! Тағы артылып жатса, туысыңа жұмса! Егер туысыңнан да артылып жатса ғана төлейсің! Міне, осылай, осылай жұмса!»*, – деп айтқанын жеткізген¹.

4. Нисапты кемітетін қарыздың болмауы. Бұл шарт мұсылманның басқа адамдардан алған қарызын қайтару міндетін ескеріп, қарыздан құтылуын қалыпты тіршілік қажеттіліктерінің қатарына кіргізеді. Берешек қарыз мерзімі жеткен болсын, ұзақ мерзімді болсын, бір үкім жүреді. Яғни жыл соңында мерзімі жеткен не асқан не ұзақ мерзімге алған қарыздары шегеріліп, иелеріне қайтарылады. Қалған мал-мүлік нисаптан құламаса 2,5 пайызын төлейді. Ұзақ мерзімді қарыз неге шегеріледі десек, себебі қарыз иесіне қайтқанда, малы қолына қайтқан кісі оның зекетін өзі төлейді.

Ескерілетін мәселе: Егін өнімдерінің зекеті міндетті түрде әр өнімнің өзімен берілуі себепті, оның төленуін қарыз тоқтатпайды.

5. Нисапқа ай есебі бойынша бір жыл айналуы. Бұл мерзім қожайынға өз иелігіндегі мал-мүлік түрелерін кіріс кіргізу мақсатына пайдалануына мүмкіндік тудырады. Аллаһ елшісі ﷺ:

(لَيْسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ)

«Бір жыл айналмаған мал-мүліктен зекет төленбейді», – дегенін жеткізген².

• *Нисапқа бір жыл айналу* дегенде жыл айналымының басы мен соңында мал-мүліктің нисапты құрауы көзделеді. Осы екі көрсеткіштің арасында мал-мүліктің кемуі есепке алынбайды. Бұның себебі: жыл айналымы барысында сауданың дайым пайда әкелуі не бірде әкеліп, бірде әкелмеуі мүмкін.

Сол секілді жайылымдағы малдардың да жыл айналымы барысында төлі көп болуы не бірен-сараны өліп қалуы да мүмкін. Ең бастысы – нисаптың жыл басында және жыл соңында расталуы шарт.

Нисапқа бір жыл айналу дегенде

жыл айналымының басы мен соңында мал-мүліктің нисапты құрауы көзделеді. Осы екі көрсеткіштің арасында мал-мүліктің кемуі есепке алынбайды.

¹ «Сахих Муслим»: 2/692.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/10.

• Жыл бойы түсіп жатқан пайда нисапқа қосылып, жыл соңында зекет бәрінен төленеді. Пайда нисаптың өзінен түскен өнім бола ма, әлде сыйлық бола ма, әлде әке-шешесінен қалған мұра бола ма, бәрібір. Өйткені бұлардың жыл айналымдарын жеке-жеке қадағалау және есептеу қиындық тудырады.

• Ессіз адамның иелігіндегі мал-мүліктің жыл айналымы есі кірген күннен саналады.

• Сәби үшін кәмелетке толған күнінен басталады.

• Семіртіп сату үшін сатып алынған малдың жыл айналымы сатып алынған күнінен емес, семірте бастаған күнінен есептеледі.

• Нисабы толған мал-мүліктің зекетін алдын ала төлеуге рұқсат етіледі. Бұл рұқсат нисаптың дайым өсіп-өніп тұру шартын қажет етеді. Дегенмен жыл айналымының толық жүзеге асқаны абзал. Өлиден жеткен риуаятта:

(أَنَّ الْعَبَّاسَ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي تَعْجِيلِ صَدَقَتِهِ قَبْلَ أَنْ تَحِلَّ فَرَخَّصَ لَهُ فِي ذَلِكَ)

«Аббас Пайғамбардан ﷺ зекетін уақытынан ертерек шығаруы туралы сұрағанда ол ﷺ солай істеуіне рұқсат еткен», – делінген¹.

Ескерілетін мәселе: Нисапқа бір жыл айналу шарты егін өнімдерінің зекетіне жүрмейді. Егіннен жылына қанша мәрте өнім алынса, сонша мәрте төленеді.

Зекетті дұрыс атқару шарттары

1. Ниет. Зекет – өз алдына жеке құлшылық. Сол себепті зекеттің дұрыстығы үшін – зекет парызын өтеу ниеті шарт. Ниет зекетті атқару ісімен қатар жасалады.

Қожайынға сенімді өкіл тағайындап, зекетті мұқтажға беру ісін соған тапсыруына рұқсат етіледі. Мұндай жағдайда ниет зекеттің өкілге тапсырылуымен қатар жасалады.

Зекетті дұрыс атқару шарттары

- ✓ Ниет.
- ✓ Зекетке құқылы адамдарға берілуі.
- ✓ Зекетке құқылы кісінің оны иеленуі.
- ✓ Мал-мүліктің адал болуы.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/32.

2. Зекетке құқылы адамдарға ғана берілуі. Зекет малын нақты иеленуге құқылы кісілерді Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

«Расында, садақалар тек пақырларға, міскіндерге, зекет қызметшілеріне, жүректері исламға дағдыланып келе жатқан кісілерге, құлдарға, қарызға батқандарға, Аллаһ жолына, жолда қалғандарға ғана тән. Бұл – Аллаһтың парыз еткен үкімі. Сондай-ақ Аллаһ – бәрін білуші және өте дана», – деп¹ сегіз категорияға бөліп белгілеген.

Зекетті өз уақытында төлеу – **уәжіп**. Яғни егін өнімдерінің зекеті жиналған күні, ал басқа мал-мүліктердің зекеті жыл айналымы соңында берілуі уәжіп. Бұл уақыттан себепсіз кешіктіру – мәкрұһ тахриман. Себебі зекетті кешіктіріп беру пақырдың қақысына зиян тигізу болып саналады. Құрандағы: «Зекетті

Зекетті өз уақытында төлеу – уәжіп.

беріндер!» бұйрығымен жыл айналымы жүзеге асқан сәттен зекеттің кешіктірілмей іле-шала берілуі көзделеді. Өйткені дәл осы уақытта мал-мүліктің амандығына кепілдік бар. Ал біраз уақыт өткен соң оның зиянға ұшырамауына еш кепілдік жоқ. Әрине, мал-мүлік алыс жерде болып, оны әпкелу мерзімі ұзақ болса да, кешіктіруге жатпайды.

3. Зекетке құқылы кісінің оны иеленуі. Иелену дегеніміз – зекетке құқылы кісінің зекет малын пайдалану құқығына және оған өкім жүргізу құқығына иеленуі. Құран Кәрімдегі:

﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾

«Және зекетті беріндер!»², – деген аяттың мағынасы *зекет малының құқылы кісінің меншігіне айналуын* білдіреді.

• Егін өнімдерін айтпағанда, берілетін зекет мүлкінің орнына құнын төлеуге болады. Жайылымдағы малдың құны зекет берілетін күні жергілікті жердегі мал бағасымен өлшенеді. Мал айдалада болса, сол далаға ең жақын қаладағы немесе ауылдағы малдың құнымен бағаланады.

Иелену дегеніміз – зекетке құқылы кісінің зекет малын пайдалану құқығына және оған өкім жүргізу құқығына иеленуі.

¹ «әт-Тәуба»: 60.

² «әл-Бақара» сүресі: 43

• Асырауында ешкімі жоқ әрі қарызы жоқ бір пақырға бір нисап көлемінде (85 г алтын) зекет берілуі мәкруһ. Асырауында адамдар болса не қарызы болса, мәкруһ емес.

• Қарызға батқан пақырға қарызын қайтара алатындай мөлшерде, тіпті нисаптан асса да беруге болады.

• Зекетке басқа жердегі пақырлардан, үміттеніп күтіп жүрген жергілікті пақырлар лайықтырақ. Егерде басқа жерде пақыр туыстары не олардан да мұқтажырақ пақырлар болса, онда оларға апаруға әбден болады. Өйткені Муаз Йемендегі дәулетті мұсылмандардан жинаған зекеттің біразын Мәдинадағы мұқтажырақ пақырларға жіберген. Мұқтаждық қыспаса, жергілікті зекетті басқа жақтағы пақырларға жіберу – мәкруһ танзиһан.

• Жайылымдағы мал зекеті төленетін кезде малдың ең жақсысын не нашарын емес, орташа сипаттағысы таңдалады. Зекет жинаушылар қожайындағы малдың ең жақсысын алса, мал иесі, ал жаманын алса, керісінше, пақыр зиян шегеді. Аллаһ елшісі ﷺ Муазды Йеменге жібергенде оған айтқан насихатының ішінде зекетке қатысты:

(فَايَاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ)

«Малдарының ең жақсысын алудан сақтан!», – деп ескерткен¹.

4. Мал-мүліктің адал болуы. Ұрлық, тонау, пайыздық өсім пайдасы, пара алу секілді харам жолмен тапқан кісіндегі мал-мүлік оған иелену құқығына рұқсат бермейді. Кімнің қолында мұндай мал-мүлік болса, ол оның меншігі емес. Одан өзін де, отбасын да жеп-ішкізуі, киім киіндіру, сондай-ақ зекет беруі харам. Харам болуы себепті ондай мал-мүлікті өз иелеріне қайтарып, тәубеге келуі парыз.

Аллаһ елшісі ﷺ:

(أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا، إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ} [المؤمنون: 51] وَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ} [البقرة: 172] ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ، يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغُذِيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/129.

«Ей, адамдар! Расында, Аллаһ – пәк, әрі таза нәрсені ғана қабыл алады! Негізінде, Аллаһ елшілерге бұйырғанын мұминдерге де бұйырып: **«Ей, елшілер, таза нәрселерді жеңдер де саликалы амал қылындар! Расында, Мен не істеп жүргендеріңді жақсы білемін» және «Ей, иман келтіргендер, Біз сендерге берген ризықтың таза нәрселерді жеңдер»,** – деді дей келе бір кісіні мысалға келтірді. Ол – алыс жолға шыққан, шашы ұйпалақтанған, үсті-басын шаң басқан кісі. Екі қолын көкке созып: *«Уа, Раббым! Уа, Раббым!»*, – дейді. Егер оның жеп жүргені арам болса, ішіп жүргені арам болса, киімі де арам болса, араммен өсіп-өнген болса, қалайша оның дұғасы мустажап болады?!», – деген¹.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу

✓ Зекет дегеніміз – Аллаһ тағаланың тағайындауы бойынша мұсылманның тұтынушы қоржынынан артылған әрі белгілі көрсеткішті құраған мал-мүлкінің белгілі бір бөлігін Аллаһ тағаланың ризашылығын қалап, белгілі бір кісінің меншігіне беруі.

✓ Зекет шарифат нормалары қатарына һижраның екінші жылы шәууәл айында, рамазан орасасы мен пітір садақасынан кейін Мәдинада енгізілді.

✓ Тұлғасында және меншігінде мал-мүлкі зекет төлеуін міндеттейтін шарттар және төлемеген жағдайда жауапкершілік көтертетін шарттар расталған әр мұсылманға зекет төлеу – парыз.

✓ Зекет – мұсылман мемлекетінің дәулеттілермен және пақырлармен өзара қарым-қатынасын реттеуші, пақырлар мен жесірлерді арам жолмен табыс табудан әрі қамқорсыз қалудан құтқарушы, зекет малы арқылы еңбек етіп пайда табуын көздеуші әрі экономикалық өрлеуді әлеуметтік деңгейде жүзеге асырушы экономикалық фактор.

✓ Зекеттің шарттарын оны төлеуді парыз етуші шарттар және атқарылуын дұрыс етуші шарттар құрайды.

✓ Зекет төлеуді парыз етуші шарттар мал-мүлік иесіне тән шарттар және мал-мүлікке тән шарттар болып екіге бөлінеді.

✓ Мал-мүлік иесіне тән шарттар: мұсылмандық, ақыл-естілік, балиғат жасы және азаттық.

✓ Мал-мүлікке тән шарттар: мал-мүліктің тұтастай меншікте болуы, кіріс беретін нисапқа құрауы, нисаптың қалыпты тіршілік қажеттіліктерінен асып түсуі, нисапты кемітетін қарыздың болмауы және нисапқа ай есебі бойынша бір жыл айналуы.

✓ Нисапқа бір жыл айналу дегенде жыл айналымының басы мен соңында

¹ «Сахих Муслим»: 2/703.

мал-мүліктің нисапты құрауы көзделеді. Осы екі көрсеткіштің арасында мал-мүліктің кемуі есепке алынбайды.

- ✓ Зекетті өз уақытында төлеу – уәжіп.
- ✓ Зекетті дұрыс атқару шарттары: ниет, зекетке құқылы адамдарға берілуі, зекетке құқылы кісінің оны иеленуі, мал-мүліктің адал болуы.
- ✓ Зекетке құқылы кісінің зекетті иеленуі дегеніміз – зекет малын пайдалану құқығына және оған өкім жүргізу құқығына иеленуі.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Зекеттің түсінігін айт.
2. Зекеттің анықтамасын талдап түсіндір.
3. Зекет төлеу кімге парыз?
4. Зекеттің парыздығына Құраннан және сүннеттен дәлел келтір.
5. Зекеттің діндегі орны қандай?
6. Зекеттің мақсат-міндетін түсіндір.
7. Мал-мүлік иесіне тән шарттарды талдап түсіндір.
8. Мал-мүлікке тән шарттарды талдап түсіндір.
9. Мерзімі ұзақ қарыз зекеттің парыздығын бөгей ала ма?
10. *Нисапқа бір жыл айналу* дегенде не көзделеді?
11. Жыл айналымы қашан басталады?
12. Зекетті дұрыс атқару шарттарын талдап түсіндір.
13. Зекетке құқылы адамдар кімдер? Дәлелін баянда.
14. Зекетті алдын ала төлеуге бола ма?
15. Зекет төлеудің уәжіп уақыты қашан?
16. Зекет төлеуші кісіге өз орнына өкіл тағайындауына рұқсат па?
17. Зекетке құқылы кісінің зекетті иеленуі дегеніміз не?
18. Берілетін зекет мүлкінің орнына құнын беруге бола ма?
19. Бір пақырға қанша көлемде зекет беруге болады?
20. Зекетті басқа елдегі пақырларға беру үкімі қандай?
21. Зекетке берілетін мал түрі қандай болуы қажет?
22. Мал-мүліктің адал болу шартын түсіндір. Сүннеттен дәлел келтір.

Тапсырмалар

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Намаз оқымай жүрген дәулетті мұсылман зекет төлей ме?» деген тақырыпта өтетін дөңгелек үстелге баяндама дайындап келу.

Ұсынылатын әдебиеттер

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қаракұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.

3. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

4. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Узбекистон», 1994.

5. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

II тарау. ЗЕКЕТ ТӨЛЕНЕТІН МАЛ- МҮЛІК ТҮРЛЕРІ.

БҮЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ **Өрістегі мал зекетін;**
- ✓ **Егін өнімдерінің зекетін;**
- ✓ **Алтын мен күміс зекетін;**
- ✓ **Ақша мен құнды қағаздар зекетін;**
- ✓ **Жер қойнауындағы қазба байлықтың зекетін**
- ✓ **Сауда тауарларының зекетін оқып білесіздер.**

Шариғат парыз еткен зекет мынадай мүлік түрлерінен төленеді: **1) өрістегі мал; 2) егін өнімдері; 3) алтын мен күміс (ақша); 4) сауда тауарлары; 5) жер қойнауындағы қазба байлық.** Осы мүліктердің қай түрі мұсылманның меншігінде болса, сосын оның сол мүлік түрінен зекет төлеуін міндеттейтін шарттар расталса, сол шарттарға сай зекетін төлейді. Ескерілетін мәселе, мүлік түрлерінің өзгешелігіне сай, әрқайсысының нисабы мен есеп-қисабына тән үкімдер де өзгешелік танытады. Аталмыш мүліктердің әрқайсысына тән зекет үкімдерін тақырыптарға бөліп, жеке-жеке талдап түсіндірейік.

2. 1. Өрістегі мал зекеті

Фикһ ғұламаларының бірауызды келісімі бойынша төрт түлік үй жануарлары ішінде зекет төленуі парыз саналатыны – өрісте жайылатын түйе, сиыр және қой-ешкі. Жылқы малының зекеті мәзһабтар арасында даулы мәселе болғанымен, бізде қажетті шарттары расталса, өрістегі жылқыдан да зекет төленеді деген үкім бекіген.

Жайылымдағы мал зекетін парыз ететін шарттар

Меншікті үй жануарларының болуы. Меншікті үй жануарлары дегені-

міз – ақыл-есті, балиғат жастағы мұсылманға тиесілі түйе не сиыр не қой-ешкі не жылқы. Үй жануарлары ішінде қашыр мен есектен зекет төленбейді. Үй малы мен жабайы мал будандасуынан туған малдан зекет төлену, төленбеу үкімі оның енесіне қатысты жүреді. Енесі үй малы болса, зекет төленеді, ал жабайы болса, төленбейді деген үкім шығарылады.

1. Мал басының нисапқа толуы. Нисап тұтынушы қоржынынан асып түсуі, шегерілген қарыздан кемімеуі, өсімділікке қабілетті болуы шарт. Төрт түлік малға қатысты нисап мөлшері: қой-ешкіде – 40, сиырда – 30 және түйеде – 5 бастан басталады.

2. Нисапқа бір жыл айналуы. Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَيْسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ)

«Бір жыл айналмаған мал-мүліктен зекет төленбейді», – деген¹.

Нисапқа бір жыл айналу дегенде жыл айналымының басы мен соңында мал-мүліктің нисапты құрауы көзделеді. Осы екі көрсеткіштің арасында мал-мүліктің кемуі есепке алынбайды. Бұның себебі: өрістегі малдың жыл айналымы барысында төлі көп болатын кездер, сондай-ақ бірен-сараны өліп қалатын кездер кездеседі.

Өрістегі мал зекетін пa- рыз ететін шарттар

- ✓ Меншікті әрі нисабы жеткен үй жануарлары болуы.
- ✓ Мал басының нисапқа толуы.
- ✓ Нисапқа бір жыл айналуы.
- ✓ Жылдың көп бөлігін өрісте жайылып қоректенуі.
- ✓ Жайылымға көбею үшін өрістеуі.

Жыл айналымы барысында малдың үлкендері қырылып қалып, құрамын тек жаңа туылған төл құраса, олардан бір жыл өтпейінше зекет берілмейді. Алайда олар үлкен малға аралас болса, нисапқа кіргізіліп, олардан зекет беріледі.

Нисабына бір жыл айналған мал қырылып қалса, иесінің мойнынан зекет парызы түседі. Мал қожайынның селқостығынан қырылса не жыл айналымы біткен соң тұтынылса немесе сатылса, ол малдың зекеті мойнына қарыз болады.

3. Жылдың көп бөлігін өрісте жайылып қоректенуі. Бұл шарттың негізінде қолда күтіліп, қорегі жемазық

болған малдан *өрістегі мал зекеті* төленбейді.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/10.

Өрісте жайылу мерзімі жылдың көп бөлігін құрауы шарт. Толық бір жылдың есепке алынбау себебі – суық не қар түскен мезгілдерде малды жемсіз бағу мүмкін емес. Өрісте жайылып қоректену шарты Аллаһ елшісінің ﷺ:

(فِي كُلِّ سَائِمَةٍ إِبِلٌ فِي أَرْبَعِينَ بَنْتٌ لَبُونٌ)

«Жайылымдағы түйелердің әр 40 басынан бір інгешік (2 жас-тан асқан түйенің ұрғашысы) беріледі», – деп айтқан¹ хадисінде баяндалған.

Біраз уақыт өрісте жайылып, сосын **жарты жыл не жылдың көп бөлігінде жеммен қоректенген мал** өрістегі малға саналмайды. Өйткені малды қолда күту қызметтер мен шығындарды көбейтіп, экономикалық пайданың азаюына апарып соқтырады. Сондықтан жемделген малдан *өрістегі мал зекеті* төленбейді. Бұндай малға қатысты зекет үкімі қожайынның мақсатына сай анықталады. Егер саудалық мақсатпен жемдеген болса, сауда тауарларына тән зекет есебі жүреді.

4. Жайылымға көбею үшін өрістеуі. Өрістегі малдан қожайынға келер пайда міну, жүк көтеру, соқа жегу, соғым секілді қалыптағы тіршілік қызметтері болса, зекет төленбейді. Сату мақсаты болса, сауда зекеті жүреді. Пайғамбарымыз ﷺ:

(لَيْسَ فِي الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ)

«Жұмысқа қолданылатын сиыр малынан зекет берілмейді», – деп айтқанын жеткізген².

Түйе зекетінің нисабы мен есеп-қисабы

Түйе малының нисабы 5 түйеден басталады. Бестен кем түйеден зекет төлеу парыз емес. 5-24 аралығын құраған түйе малынан зекет қоймен беріледі. Берілетін қой 1 жастан асқан болуы қажет. 25 түйеден бастап жоғары қарай зекет түйе малымен беріледі және берілетін түйе малының ұрғашы болуы әрі жасының ескерілуі шарт. Нисап түгелімен еркек малдан құралған жағдайда еркегін беруге рұқсат етіледі. Жалпы, ұрғашы малдың болуы абзал, өйткені ол сүт береді және төлдейді. Малдың қай түрі болса да зекетке берілетін мал арық, ақсақ, соқыр, кәрі, ауру болмауы шарт.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/12.

² Ибн Хажар әл-Асқолаани. «Булұғ әл-Муром мин Әдилла әл-Әххаам»: 1/220.

Түйе малының нисабы мен есеп-кисабы Әбу Бәкірдің Бахрейнге әмір етіп жіберген Анасқа жазған хатында белгіленген. Онда:

(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَالَّتِي أَمَرَ اللَّهُ بِهَا رَسُولُهُ فَمَنْ سَأَلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلَا يُعْطِ فِي أَرْبَعٍ وَعَشْرِينَ مِنَ الْإِبِلِ فَمَا دُونَهَا مِنَ الْغَنَمِ مِنْ كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ إِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعَشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ فَفِيهَا بُنْتُ مَخَاضٍ أُتْنَى فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلَاثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا بُنْتُ لَبُونٍ أُتْنَى فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَأَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ فَفِيهَا حَقَّةٌ طُرُوقَةٌ الْجَمَلِ فَإِذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَسِتِّينَ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَفِيهَا جَذَعَةٌ فَإِذَا بَلَغَتْ يَئَنِي سِتًّا وَسَبْعِينَ إِلَى تِسْعِينَ فَفِيهَا بُنْتُ لَبُونٍ فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ إِلَى عَشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِيهَا حَقَّتَانِ طُرُوقَتَا الْجَمَلِ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عَشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بُنْتُ لَبُونٍ وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حَقَّةٌ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلَّا أَرْبَعٌ مِنَ الْإِبِلِ فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا مِنَ الْإِبِلِ فَفِيهَا شَاةٌ)

«Бұл – Аллаһ елшісі ﷺ мұсылмандарға міндеттеген парыз садақа.

Оны оған ﷺ Аллаһ бұйырған. Қайсыбір мұсылманнан шариғат белгілеген мөлшерге сай зекет төлеуі талап етілсе, ол оны төлесін! Ал кімнен артық сұралса, 24 түйеден не одан азынан әр 5 бас түйеге 1 қойдан төлесін! Сосын мал басы 25 толса, 25-35 аралықтағы мал басынан 1 ұрғашы тайлақ (бір жастан асқаны) берсін! Кейін мал басы 36 толса, 36-45 аралықтағы мал басынан 1 інгешік (екі жастан асқаны) төлесін! Мал басы 46 толса, 46-60 аралықтағы мал басынан 1 інгенше (үш жастан асқаны) берсін! Мал басы 61 толса, 61-75 аралықтағы мал басынан 1 інген (төрт жастан асқаны) төлесін! Ал 76 толған кезде 76-90 мал басынан 2 інгешік берсін! Мал басы 91 толса, 91-120 аралықтағы мал басынан 2 інгенше төлесін! Ал 120 асқан түйе санынан әрбір 40 қырық түйеден 1 інгешік және әрбір 50 түйеден 1 інгенше берсін! Кімде түйе саны 4 ғана болса, оған зекет төлеу парыз емес. Егерде мал иесі нәпіл садақа берем десе, еркі біледі. Ал түйе саны 5 болса, одан төленетін зекет – 1 қой», – делінген¹.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/118.

1-кесте

5 – 24 түйе санының есеп-қисабы	Меншіктегі түйе саны	Төленетін мөлшері
	5	1 қой
	10	2 қой
	15	3 қой
	20	4 қой

2-кесте

25 – 120 түйе санының есеп-қисабы	Меншіктегі түйе саны	Төленетін мөлшері
	25 – 35	1 тайлақ
	36 – 45	1 інгешік
	46 – 60	1 інгенше
	61 – 75	1 інген
	76 – 90	2 інгешік
	91 – 120	2 інгенше

3-кесте

120 – 149 түйе санының есеп- қисабы	Меншіктегі түйе саны	Төленетін мөлшері
	120 + 5	2 інгенше + 1 қой
	120 + 10	2 інгенше + 2 қой
	120 + 15	2 інгенше + 3 қой
	120 + 20 (140 – 144)	2 інгенше + 4 қой
	120 + 25 (145 – 149)	2 інгенше + 1 тайлақ

4-кесте

150 – 200 түйе санының есеп-қисабы	Меншіктегі түйе саны	Төленетін мөлшері
	150	3 інгенше
	150 + 5	3 інгенше + 1 қой
	150 + 10	3 інгенше + 2 қой
	150 + 15	3 інгенше + 3 қой
	150 + 20 (170 – 174)	3 інгенше + 4 қой
	150 + 25 (175 – 185)	3 інгенше + 1 тайлақ
	150 + 36 (186 – 195)	3 інгенше + 1 інгешік
	150 + 46 (196-200)	4 інгенше

5-кесте

200-ден асқан түйе санының есеп-қисабы (200-ден асқан санның барлығында әрбір 50 түйеде бір інгенше қосылады)	Меншіктегі түйе саны	Төленетін мөлшері
	200	4 інгенше
	200 + 5	4 інгенше + 1 қой
	200 + 10	4 інгенше + 2 қой
	200 + 15	4 інгенше + 3 қой
	200 + 20 (220 – 224)	4 інгенше + 4 қой
	200 + 25 (225 – 235)	4 інгенше + 1 тайлақ
	200 + 36 (236 – 249)	4 інгенше + 1 інгешік
	200 + 50 (250)	5 інгенше

Сиыр зекетінің нисабы мен есеп-қисабы

Сиыр малының нисабы 30 сиырдан басталады. 30-дан аз сиырдан зекет төлеу парыз емес. Түйе малынан тағы бір өзгешелігі, сиыр зекетінің ұрғашы малмен берілуі шарт емес. Әбу Уәилден жеткен риуаятта:

(عَنْ مُعَاذِ بْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا وَجَّهَهُ إِلَى الْيَمَنِ أَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعًا أَوْ تَبِيعَةً وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةً)

«Пайғамбар ﷺ Муазды Йеменге жібергенде оған сиыр малының әр 30 басынан 1 тайынша бұқа не 1 тана зекет алуын және әр 40 бастан 1 құнажын зекет алуын бұйырған», – делінген¹. Тайынша бұқа – бір жасқа толып, екі жасқа жетпеген торпақ. Тана – бір жастан асқан сиырдың ұрғашысы. Құнан бұқа – екі жасқа толып, үш жасқа аяқ басқан сиырдың еркегі. Құнажын – екі не үш жас аралығындағы сиырдың ұрғашысы.

6-кесте

30 – 59 сиыр санының есеп-қисабы (мал басы 60 толмайынша 40-тан 59-ға дейін 40 бастың есебі жүреді).	Меншіктегі сиыр саны	Төленетін мөлшері
	30	1 тана не тайынша бұқа
	31 – 39	
	40	1 құнажын не құнан бұқа
	41 – 59	

7-кесте

60-тан асқан сиыр санының есеп-қисабы (60 –тан асқан әрбір 30 бастан 1 тайынша (тана) және әрбір 40 бастан 1 құнан бұқа (құнажын) төленеді. Бірліктерге ондығының есебі жүреді.	Меншіктегі сиыр саны	Төленетін мөлшері
	60	2 тана не тайынша бұқа
	61-69	
	70	1 құнажын (құнан бұқа) + 1 тана (тайынша бұқа)
	71 – 79	
	80	2 құнажын (құнан бұқа)
	81 – 89	
	90	3 тана (тайынша бұқа)
	91 – 99	
	100	2 тана (тайынша) + 1 құнажын (құнан бұқа)
	101 – 109	

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/13.

Қой-ешкі зекетінің нисабы мен есеп-қисабы

Қой-ешкінің нисабы 40-тан басталады. Басы 40-қа жетпеген қой-ешкіден зекет төлеу парыз емес. Қой-ешкі зекеті еркек-ұрғашысына қарамай беріле береді. Берілетін қой 1 жасар болғаны жөн. 1 жасқа толықырамағаны да зекетке жарамды саналады.

Қой-ешкі аралас болған жағдайда қайсысының саны көп болса, зекет малы сонысынан беріледі. Екеуінің саны тең болған жағдайда қайсысынан берілуі иесінің еркінде.

Әбу Бәкірдің Бахрейнге әмір етіп жіберген Анасқа жазған хатында қой-ешкі зекеті төмендегідей белгіленген:

(وَفِي صَدَقَةِ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ شَاةٍ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ إِلَى مِائَتَيْنِ شَاتَانِ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى مِائَتَيْنِ إِلَى ثَلَاثِ مِائَةٍ فَفِيهَا ثَلَاثٌ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلَاثِ مِائَةٍ فَفِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةٍ فَإِذَا كَانَتْ سَائِمَةُ الرَّجُلِ نَاقِصَةً مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةٍ وَاحِدَةً فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا)

«Жайылымдағы қой-ешкі зекетіне қатысты 40 – 120 мал басынан 1 қой беріледі. Мал басы 120 – 200 жетсе, 2 қой төленеді. Мал басы 200 – 300 жетсе, 3 қой беріледі. Мал басы 300 асқанда әрбір 100 қойдан 1 қой төленеді. Кімнің жайылымдағы қой малы 39 басты ғана құраса, зекет төлеуі парыз емес, тек егер иесі нәпіл садақа беруді қаласа, еркі біледі», – делінген.¹

8-кесте•

40 – 300 қой-ешкі санының есеп-қисабы	Меншіктегі сиыр саны	Төленетін мөлшері
	40 – 120	1 қой
	121 – 200	2 қой
	201 – 399	3 қой

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/118.

400-ден асқан қой санының есеп-қисабы (мал басы келесі жүздікке толмайынша әр жүздіктің үстіндегі ондықтарға жүздігінің есебі жүреді)	Меншіктегі сиыр саны	Төленетін мөлшері
	400 – 499	4 қой
	500 – 599	5 қой
	600 – 699	6 қой
	700 – 799	7 қой
	800 – 899	8 қой
	900 – 999	9 қой
	1000 – 1099	10 қой

Жылқы зекетінің үкімі

Меншіктегі жылқы екі түрлі үкімде қарастырылады. Ол не **қолда күтілген жылқы**, не **өрістегі жылқы**.

Қолда күтілген не өрістегі жылқылар **көлік, жүк тасу, соқа жегу, соғыс техникасы мақсаттарын көздесе**, зекет төленбейді. Өйткені бұл жағдайда олар қалыптағы тіршілік қажеттіліктерін ғана жабады. Ал зекет болса, тіршілік қажеттіліктерінен артылған әрі өсіп-өніп тұрған мүліктен ғана төленеді.

Қолда күтілген не өрістегі жылқыдан **сауда мақсаты көзделсе**, ижмағ бойынша сауда тауарларына тән зекеті төленеді. Өйткені саудаға әзірленуі жылқы малының негізгі қажеттіліктерден артылып, өсіп-өніп тұрғанын білдіреді¹.

Ендігі мәселе: өрісте көбейіп жатқан жылқы. Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің пікірінде мұндай жылқыдан зекет берілмейді. ан-На-сафи, Зайнуддин ибн ан-Нужайм, ат-Тохаауи, әл-Қоодый Әбу Зайд, аз-Зайла`и сынды ғұламалар екеуінің пікірін қолдап, тіпті жылқы зекетіне қатысты *пәтуа екеуінің сөзімен беріледі* деген² сөзді айтқан. Олардың дәлелдері:

Бірінші: Әли Аллаһ елшісінің ﷺ:

(قَدْ عَفَوْتُ عَنِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ)

¹ Алаауддин әл-Каасаани «Бәдәә и' ас-Сонаа и' фи Тартииб аш-Шароо и'»: 2/34.

² Әбу Бәкір аз-Зубайди «әл-Жауһарату ан-Наййира ли Мухтасар әл-Қудуури»: 1/461.

«Жылқы мен құлдың зекетін кешірдім», – деді дегенін риуаят еткен¹.

Екінші: Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلَا فَرَسِهِ صَدَقَةٌ)

«Мұсылманға құлы үшін де аты үшін зекет беру міндет емес», – деді деп жеткізген².

Үшінші: Сүннеттің практикасында жылқыдан зекет алынбаған. Сондай-ақ сүннет жылқыға қатысты нисапты да берілетін мөлшерін де бекітпеген.

Имам Әбу Ханифаның ижтиһадында тек еркек немесе тек ұрғашы жылқыдан зекет төленбейді. Тағы бір көзқараста жылқы санын тек ұрғашы мал құраса, біреудің айғырын жалдап қосуға болатын себепті зекет беріледі. Еркегі мен ұрғашысы аралас болған жағдайда өрістегі жылқыдан зекет беріледі. Әр жылқы үшін 1 динар не барлық жылқының құны ақшаға есептеліп, әр 200 дирһамнан 5 дирһам төленеді. Бұл көзқарасты қуаттаушы ғұламалар – Зуфар, әл-Марғиинаани, ас-Сархаси, әл-Мусоли, әл-`Айни, Ибн әл-Һумаам, Ибн `Аабидиин және мухаддис Ахмад әл-`Усмаани. Бұл ғұламалар Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің дәлелдеріне төмендегідей жауап берген:

«Жылқы мен құлдың зекетін кешірдім» деген хадистің мәтініндегі жылқы және құл сөздері жалпылаушы әрі абсолютті мағынада қолданылмайды. Ондағы жылқы зекетінің парыз еместігіне не үкімінің кешірілуіне сілтеген көрнекі мағына қызметке не соғысқа арналған жылқыға ғана қолданылады. Сол секілді үкімі құлмен байланысты кешірілген зекетке пітір садақасы кірмейді. Өйткені Аллаһ елшісі ﷺ :

(لَيْسَ فِي الْعَبْدِ صَدَقَةٌ إِلَّا صَدَقَةُ الْفَطْرِ)

«Пітір сақасын айтпағанда құл үшін садақа берілмейді», – деген³.

Зекет берілуі парыз емес категорияға қызметке не соғысқа арналған жылқы ғана кіреді деген ижтиһадты айтуға негіз болған дәлелдер бар. Мысалы, Тооуус:

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/11.

² «Сахих Муслим»: 3/67.

³ «Сахих Муслим»: 3/68.

(سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنِ الْخَيْلِ أَفِيهَا صَدَقَةٌ فَقَالَ : لَيْسَ عَلَى فَرَسِ الْغَازِي فِي سَبِيلِ
اللَّهِ صَدَقَةٌ)

Ибн Аббастан: «Жылқыдан зекет беріле ме?», – деп сұрадым. Ол: «Аллаһ жолындағы соғыс жылқысына зекет берілмейді?», – деді¹.

Аз-Зуһридің риуаятында Сәәиб ибн Язид:

(رَأَيْتُ أَبِي يُقِيمُ الْخَيْلَ ثُمَّ يَدْفَعُ صَدَقَتَهَا إِلَى عُمَرَ)

«Әкемнің жылқылардың құнын есептеп, сосын оның садақасын Омарға төлегенін көрдім», – деді².

Бұл хабарлардан айқындалатын үкім: түйе, сиыр, қой-ешкі малдары секілді **өрісте көбейіп жатқан жылқыдан** да зекет төленеді.

Аллаһ елшісі ﷺ жылқы зекетінің парыз екенін анық мәлімдемегені секілді оның парыз еместігін де анық мәлімдемеген. «Мұсылманға құлы үшін де, аты үшін де зекет беру міндет емес», – деді деп жеткен³ хадистің мағынасы зекеттің мінуге не соғысқа арналған атына ғана парыз еместігін білдіреді. Өйткені Тооуус Ибн Аббастан: «Жылқыдан зекет беріле ме?», – деп сұрағанда ол: «Аллаһ жолындағы соғыс жылқысына зекет берілмейді?», – деп жауап берген⁴.

Ал Әлидің Аллаһ елшісі ﷺ: «Жылқы мен құлдың зекетін кешірдім», – деді деген риуаятына⁵ келсек, біріншіден, ад-Даракутний: «Дұрысырақ айтқанда бұл хадистің тізбегі Пайғамбарға ﷺ емес, Әлиге келіп тоқтаған», – деген⁶. Екіншіден, «зекетін кешірдім» деген сөз жылқы зекетіне тән негізгі үкімнің парыз екендігін білдіреді. Алайда ол үкімнің Пайғамбар ﷺ заманында, Әбу Бәкірдің халифалығы кезінде және Омар халифалығының бастапқы кезінде **орындалмау себебі** – жылқы ұстаудағы мақсаттың көлік пен соғыс қызметінен аспауы. Зекет беру түгіл оның еті де түйе, сиыр, қой-ешкінің етіндей дәрежеде желінбеген. Сосын Омардың кезінде жылқылары бар адамдар одан зекет төлей бастаған. аз-Зуһридің риуаятында Сәәиб ибн

¹ «Мусоннаф Ибн Әби Шайба»: 3/43.

² Ибн Хажар әл-Әсқолаани. «ад-Дирооя фи Тахрииж Әхаадиис әл-Һидаая»: 1/255.

³ «Сахих Муслим»: 3/67.

⁴ «Мусоннаф Ибн Әби Шайба»: 3/43.

⁵ «Сунан Әби Дәуд»: 2/11.

⁶ Ибн Хажар әл-Әсқолаани. «ат-Талхиис әл-Хабир»: 2/382., ад-Даракутний. «әл-Илал»: 156/161.

Язид: «Әкемнің жылқылардың құнын есептеп, сосын оның садақасын Омарға төлегенін көрдім», – деді¹.

Сулайман ибн Ясаар:

(أَنَّ أَهْلَ الشَّامِ قَالُوا لِأَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ خُذْ مِنْ خَيْلِنَا وَرَقِيقِنَا صَدَقَةً فَأَبَى ثُمَّ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَأَبَى عُمَرُ ثُمَّ كَلَّمُوهُ أَيْضًا فَكَتَبَ إِلَى عُمَرَ فَكَتَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ إِنَّ أَحَبُّوا فَخُذْهَا مِنْهُمْ وَارْزُدْهَا عَلَيْهِمْ)

«Шам тұрғындары Әбу Убайда ибн әл-Жаррахқа²: «Біздің жылқыларымыз бен құлдарымыздан зекет ал!», – дегенде ол тартынды. Сосын Омар ибн әл-Хоттообқа хат жазды. Омар да бас тартты. Сосын шамдықтар Әбу Убайдамен тағы сөйлесті. Ол Омарға тағы хат жазды. Сонда Омар жауап жазып: «Егер ықылас танытса, зекеттерін ал да, іштеріндегі пақырларына бер!», – деді деп риуаят еткен³.

Хаарисә ибн Мудорриб:

(جَاءَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ إِلَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالُوا إِنَّا قَدْ أَصَبْنَا أَمْوَالًا وَخَيْلًا وَرَقِيقًا نَحْبُ أَنْ يَكُونَ لَنَا فِيهَا زَكَاةٌ وَطَهُورٌ قَالَ مَا فَعَلَهُ صَاحِبَايَ قَبْلِي فَأَفْعَلَهُ وَاسْتَشَارَ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِيهِمْ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ عَلِيٌّ هُوَ حَسَنٌ إِنْ لَمْ يَكُنْ جَزِيَّةً رَاتِبَةً يُؤْخَذُونَ بِهَا مِنْ بَعْدِكَ)

«Шам тұрғындарынан болған бір адамдар Омарға келіп: «Бізге көптеген мал-мүліктер, жылқылар және құлдар нәсіп болды. Біз үшін бұл нәрселерден зекет және тазарту болуын ұнатып тұрмыз», – деді.

Омар: «Алдымда өткен Пайғамбар ﷺ мен Әбу Бәкір істемеген нәрсе істейін бе?», – деді. Сөйтіп сахабалармен кеңесті. Олардың арасында Әли де болған еді. Әли: «Бұл – жақсы іс. Тек сенен кейін олардан алынатын бекітілген салыққа айналып кетпесе болғаны», – деді деп жеткізген⁴. Сөйтіп Омар олардың ықыластарын қақпай, әр жылқы үшін 10 дирхам алған⁵.

¹ Ибн Хажар әл-Әсқолаани. «ад-Дирооя фи Тахрииж Әхаадинс әл-Һидаая»: 1/255.

² Әбу Убайда ибн әл-Жаррах (Аллаһ оған разы болсын) Омардың халифалығы кезінде Шамның әмірі болған.

³ Мәлик. «Муатто»: 2/394.

⁴ «Муснад ас-Сохааба фи әл-Кутуб ат-Тис`а»: 27/213.

⁵ «Мусоннаф Абдулраззаак»: 4/35.

Хайй ибн Я`ланың Я`ладан естіген риуаяты:

(حَيَّ بْنَ يَعْلَى أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ يَعْلَى قَالَ : ابْتِاعَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أُمَيَّةَ أَخُو يَعْلَى مِنْ رَجُلٍ فَرَسًا أُتِنِيَ بِمِائَةِ قُلُوصٍ فَبَدَأَ لَهُ فَنَدِمَ الْبَائِعُ فَأَتَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ : إِنَّ يَعْلَى وَأَخَاهُ غَضَبَانِي فَرَسِي فَكَتَبَ عُمَرُ إِلَيَّ يَعْلَى بْنُ أُمَيَّةَ : أَنَّ الْحَقَّ بِي فَأَتَاهُ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ : إِنَّ الْخَيْلَ لَتَبْلُغَ هَذَا عِنْدَكُمْ قَالَ : مَا عَلِمْتُ فَرَسًا قَبْلَ هَذِهِ بَلَغَ هَذَا فَقَالَ عُمَرُ : فَنَأْخُذُ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةً وَلَا نَأْخُذُ مِنَ الْخَيْلِ شَيْئًا خُذْ مِنْ كُلِّ فَرَسٍ دِينَارًا قَالَ فَضَرَبَ عَلَى الْخَيْلِ دِينَارًا دِينَارًا)

«Я`ланың бауыры Абдрахман ибн Үмаййа йемендік бір кісіден 100 ұрғашы тайлаққа бір бие сатып алады. Ойланған соң сатқан кісі өкініп қалады. Ол Омарға келіп: «Я`ла мен оның бауыры мені тонап, биесіз қалдырды», – дейді. Омар Я`лаға: «Маған жолық!», – деп хат жазады. Я`ла Омарға келіп жағдайды хабарлайды. Омар: «Сендерде жылқы осындай бағаға көтерілген бе?», – дейді. Ол: «Осы кезге дейін жылқының бұндай бағаға көтерілгенін білмедім», – дейді. Омар: «Әр қырық қойдан бір қойдан аламыз да жылқыдан ешнәрсе алмаймыз ба? Әр ат үшін бір динар ал!», – дейді. Сөйтіп Омар жылқыдағы әр бас үшін 1 динар зекет салды», – деді¹.

Дәлелден шығарылған қорытынды

Бірінші кезеңде Хаариса ибн Мудоррибтің риуаяты бойынша халифа Омар жылқы зекетіне қатысты сахабалардың кеңесінсіз ешнәрсе айтпай, кеңестен кейін жылқыдан зекет бергісі келген адамдардың ықыластарын қайтармай, ерікті үкім жүргізді.

Екінші кезеңде Я`ланың риуаяты бойынша жылқының бағасы қатты көтеріліп кетуіне байланысты Омар сахабалардың кеңесіне жүгінбестен, әр жылқы үшін **бір динар** зекет бекіткені айтылады.

Сондай-ақ аз-Зухриден жеткен риуаятта Османның жылқыдан зекет алғаны айтылған².

Осы хабарлардың негізінде Әбу Ханифа жылқы малының иесі **әр жылқы үшін бір динар** (салмағы 4,25 г алтын теңге) не

¹ «әл-Байһақи. «ас-Сунан әл-Кубро»: 4/119., «Мусоннаф Абдурраззақ»: 4/36.

² «әл-Маусуу`а әл-Фикһия әл-Қуайтия»: 23/262.

барлық жылқысының құнын есептеп, әр 200 дирхамнан (595 г күміс теңгелерден) 5 дирхам (салмағы 14,875 г күміс теңгелер) береді¹. Ақшамен есептегенде, меншіктегі жылқы санын ақшаға шағып, жалпы соманың ішіндегі әрбір 595 г күміске тең ақшаның 2,5 пайызын төлейді.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу

✓ Зекеті төленуі парыз мал-мүліктер: 1) өрістегі мал; 2) егін өнімдері; 3) алтын мен күміс (ақша); 4) сауда тауарлары; 5) жер қойнауындағы қазба байлық.

✓ Өрістегі мал зекетін төлеуді парыз етуші шарттар: меншікті әрі нисабы жеткен үй жануарлары болуы, мал басының нисапқа толуы, нисапқа бір жыл айналуы, жылдың көп бөлігін өрісте жайылып қоректенуі, жайылымға көбею үшін өрістеуі.

✓ Өрісте жайылу мерзімі жылдың көп бөлігін құрауы шарт.

✓ Біраз уақыт өрісте жайылып, сосын жарты жыл не жылдың көп бөлігінде жеммен қоректенген мал өрістегі малға саналмайды.

✓ Өрістегі малдан қожайынға келер пайда міну, жүк көтеру, соқа жегу, соғым секілді қалыптағы тіршілік қызметтері болса, зекет төленбейді.

✓ Сату мақсатымен өрістесе не жемделсе, сауда тауарларына тән зекет есебі жүреді.

✓ Түйе малының нисабы 5 түйеден басталады. Бестен кем түйеден зекет төлеу парыз емес. 5 – 24 аралығын құраған түйе малынан зекет қоймен беріледі. Берілетін қой 1 жастан асқан болуы қажет. 25 түйеден бастап жоғары қарай зекет түйе малымен беріледі және берілетін түйе малының ұрғашы болуы әрі жасының ескерілуі шарт.

✓ Сиыр малының нисабы 30 сиырдан басталады. 30-дан аз сиырдан зекет төлеу парыз емес. Түйе малынан тағы бір өзгешелігі, сиыр зекетінің ұрғашы малмен берілуі шарт емес. әр 30 басынан 1 тайынша бұқа не 1 тана зекет алуын және әр 40 бастан 1 құнажын зекет төленеді.

✓ Қой-ешкінің нисабы 40-тан басталады. Басы 40-қа жетпеген қой-ешкіден зекет төлеу парыз емес. Қой-ешкі зекеті еркек-ұрғашысына қарамай беріле береді. Берілетін қой 1 жасар болғаны жөн. 1 жасқа толыққырамағаны да зекетке жарамды саналады.

✓ Қой-ешкі аралас болған жағдайда қайсысының саны көп болса, зекет малы сонысынан беріледі. Екеуінің саны тең болған жағдайда қайсысынан берілуі иесінің еркінде.

✓ Түйе, сиыр, қой-ешкі малдары секілді өрісте көбейіп жатқан жылқыдан да зекет төленеді.

¹ «әл-Маусуу`а әл-Фикһия әл-Куайтия»: 23/262.

✓ Жылқы малының иесі меншіктегі жылқы санын ақшаға шағып, жалпы соманың ішіндегі әрбір 595 г күміске тең ақшаның 2,5 пайызын төлейді.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Зекет мал-мүліктің қандай түрлерінен беріледі?
2. Өрістегі мал зекетін парыз етуші шарттарды талдап түсіндір.
3. Жыл айналымы шартын түсіндір.
4. Жыл айналымы барысында мал қырылып қалуы зекеттің парыздығын бөгей ме?
5. Түйе малының нисабы, берілетін мөлшері, берілетін малдың жасы қандай?
6. Сиыр малының нисабы, берілетін мөлшері, берілетін малдың жасы қандай?
7. Қой-ешкінің нисабы, берілетін мөлшері, берілетін малдың жасы қандай?
8. Жылқы зекетінің үкімі қандай? Мәзһабтағы ғұламалар арасындағы қайшылықтарды және қайшылыққа негіз болған дәлелдерді түсіндір.
9. Жылқы малының зекеті қалай беріледі?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Зекет пен салықтың айырмашылығы» деген тақырыпқа эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Ўзбекистон», 1994.
7. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

2. 2. Егін өнімдерінің зекеті

Егін өнімдері зекетінің түсінігі

Өткен өрістегі мал зекеті тақырыбында олардың нисабы мен төленетін мөлшері санмен есептелетіні айтылды.

Егін өнімдерінің зекетіне келсек, аз болсын, көп болсын, түскен өнімнің

бүтін өлшемінен 10 пайызы төленеді. Осы көрсеткішке сай егін

өнімдерінен төленетін зекет **‘ушр** (العُشْر) деп аталады. Су қолмен та-

сылып суарылған өнімнің бес пайызы төленеді. Аллаһ елшісі ﷺ:

(فِيمَا سَقَتْ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْعُشْرُ وَمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ

الْعُشْرُ)

«Жаңбыр суымен, жердегі су көздерімен және тасқын суымен суарылған өнімнің 10 пайызы, ал қолмен су тасып суарылған өнімнің 5 пайызы төленеді», – деп айтқан¹.

Егін өнімдері сипаты тұрғысынан **сақталуға жарамды азық** және **сақталуға жарамсыз азық** болып екіге бөлінеді. Сақталуға жарамды азықтарға бидай, арпа, тары секілді дәнді дақылдар, ал сақталуға жарамсыз азықтарға жемістер мен көкөніс түрлері жатады. Балдан да зекет беріледі. Абдулла ибн Амру:

(عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ أَخَذَ مِنَ الْعَسَلِ الْعُشْرَ)

«Пайғамбар ﷺ балдан 10 пайыз алған», – деген².

Имам Әбу Ханифаның көзқарасы бойынша өнім мейлі сақталуға жарамды болсын, мейлі жарамсыз болсын, зекет барлығынан төленеді.

Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің көзқарасында сақталуға жарамсыз болғандықтан, мейіз бен кептірілген құрмадан басқа жеміс пен көкөністе зекет төленбейді. **Олардың алға тартқан дәлелі:** ‘Амру ибн Шу`айб – әкесінен – атасынан:

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/126.

² «Сунан Ибн Мажа»: 1/584.

(إِنَّمَا سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّكَاةَ فِي هَذِهِ الْخُمْسَةِ فِي الْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالتَّمْرِ وَالزَّبِيبِ وَالذَّرَّةِ)

«Аллаһ елшісі ﷺ зекетті бес нәрседен: бидайдан, арпадан, кептірілген құрмадан, мейізден және жүгеріден берілуін ғана заңға енгізген», – деп айтқан хадисі¹.

Иса ибн Толхадан жеткен риуаятта:

(عَنْ مُعَاذٍ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُهُ عَنِ الْخَضِرَاوَاتِ وَهِيَ الْبُقُولُ فَقَالَ لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ قَالَ أَبُو عِيسَى إِسْنَادُ هَذَا الْحَدِيثِ لَيْسَ بِصَحِيحٍ وَلَيْسَ يَصِحُّ فِي هَذَا الْبَابِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْءٌ)

«Муаз Пайғамбарға ﷺ жазған хатында көкөністердің зекеті ту-расында сұраған. Аллаһ елшісі ﷺ: «Олардан зекет төленбейді», – деген².

Имам Әбу Ханифада басымдыққа иеленген дәлелдер: Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ﴾

«Ей, иман келтіргендер, кәсіптеріңнен тапқан таза нәрселеріңнен және **Біздің сендерге жерден шығарып берген нәрселерден жұмсандар!**»³, – деген.

Сонымен қатар Пайғамбар ﷺ:

(فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْعُسْرُ وَمَا سَقَى بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُسْرِ)

«Жаңбыр суымен, жердегі су көздерімен және тасқын суымен суарылған өнімнің он пайызы, ал қолмен су тасып суарылған өнімнің бес пайызы төленеді», – деп айтқан⁴.

¹ «Сунан Ибн Мажа»: 1/580.

² Ибн әл-Әсиір. «Жаами әл-Усуул фи Әхаадиис ар-Росуул»: 4/618.

³ «әл-Бақара» сүресі: 267.

⁴ «Сахих әл-Бухари»: 2/126.

Имам Әбу Ханифаның көзқарасы бойынша жеміс пен көкөністен де төленеді. Өйткені Аллаһ тағаланың:

﴿وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾

«Ей, иман келтіргендер, кәсіптеріңнен тапқан таза нәрселеріңнен және Біздің сендерге жерден шығарып берген нәрселерден жұмсандар!»¹, – деген сөзі сақталуға жарамды дәнді дақылдарды бөлмей, жерден шыққан өнімнің барлығын жалпылап тұр.

Аталмыш аят пен хадистің мағыналары егін өнімдерін жалпы атауы себепті **мәзһабтағы пәтуа** имамның сөзіне негізделген.

Егін өнімдерінің үкімі мен есеп-қисабы

Пайда табу мақсатымен жерге егін егіп, өнім алған әрбір мұсылманға оның 10 пайызын төлеу – парыз. Қайсыбір мұсылман түскен өнімнің 10 пайызын төлемей, сатып не тұтынып қойса, төлемейінше мойнына қарыз болады. Осы қарызымен өмірден озып кетсе, қарызы артында қалған мал-мүлкінен алынып, тиісті кісіге беріледі.

Пайда табу мақсатымен жерге егін егіп, өнім алған әрбір мұсылманға оның 10 пайызын төлеу – парыз.

10 пайызды төлеу уақыты астық пісіп, жиналған күні кіреді. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرِ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾

«Ол – сондай Аллаһ, аспалы және аспасыз бақшаларды, құрма ағаштарын, әртүрлі жемісті өсімдіктерді, бір-біріне ұқсайтын әрі ұқсамайтын зәйтүн және анар ағаштарын өсіріп шығарды. Жемісі піскен кезде олардан жендер және өнімін жинаған күні хақысын беріндер! Сондай-ақ ысырап етпеңдер! Өйткені Раббыларың ысырап етушілерді жақсы көрмейді»², – деген.

Аталмыш аяттағы «өнімін жинаған күні хақысын беріндер» сөзін Ибн Аббас: «зекетін», тағы бір сөзінде: «10 пайызын, 5 пайызын», – деп түсіндірген.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 267

² «әл-Әнғам» сүресі: 141

Қайсыбір мұсылман жеріне егін егіп, сосын егістік жерін өнім алынбаған күйде бір мұсылманға сатса, кейін түскен өнімнің 10 пайызын сатып алған кісі төлейді. Егерде ол жерді өнім түскен соң сатып алса, өнімнің 10 пайызын сатқан кісі төлейді.

Ушрды парыз етуші шарттар

1. Егін мұсылманның меншігі болуы.
2. Өнімнің азық болуы.
3. Өнімнің пісіп-жетілуі.
4. Егіннің табиғи су көздерімен суарылуы.

• Қолмен суарылған жердің өнімінен 10 пайыз емес, бес пайыз беріледі. Бұл өзгешелік *«Жаңбыр суымен, жердегі су көздерімен және тасқын суымен суарылған өнімнің он пайызы, ал қолмен су тасып суарылған өнімнің бес пайызы төленеді»*, – деген¹ хадиске негізделген.

• Жарты жыл табиғи су көздерімен және жарты жыл қолмен суарылған жерден жиналған өнімнің бес пайызы беріледі.

• Дәнді дақылдардың зекеті әдетте кебегінен тазартылған соң, ал жүзім, құрма, өрік секілді жемістердің зекеті кептірілген соң алынады.

Зекеттің басқа түрлеріне тән шарттардың көпшілігі **егін өнімдерінің зекеті үшін шарт емес**. Оларды төменде баяндаймыз:

1. Нисап шарт емес. Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің көзқарасы бойынша нисаптың толуы шарт. Оларда егістік нисабының көлемі бес уасқ (653кг). Олар Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمْسَةِ أَوْسُقٍ مِنَ الثَّمَرِ صَدَقَةٌ)

«Көлемі 5 уасққа жетпеген кептірілген құрмадан зекет төленбейді», – деген² хадисін алға тартқан.

Имам Әбу Ханифаның көзқарасында піскен өнім аз не көп болсын, пақырлардың жағдайы артық көріліп, жиналған күні он пайызы төленеді. Мәзһабтағы пәтуа имамның дәлелімен беріледі. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/126.

² «Сахих Муслим»: 2/675.

«Ей, иман келтіргендер, кәсіптеріңнен тапқан таза нәрселеріңнен және Біздің сендерге жерден шығарып берген нәрсемізден жұмсандар!»¹, – деген.

2. Бір жыл айналуы шарт емес. Себебі 10 пайызды төлеу жыл айналымымен емес, өнімнің пісіп-жетілуімен, жиналған күні парыз болады. Сонымен қатар жер жылына бір емес, бірнеше рет өнім беруі мүмкін.

3. Ақыл-ес дұрыстығы мен балиғатқа толу.

4. Жердің меншікті болуы.

- Біреудің меншігіндегі жерді қайсыбір мұсылман тегін пайдаланып не жалға алып, егін ексе, сосын өнім алса, түскен өнімнің 10 пайызын жалға алған кісі төлейді.

- Бірлесіп істеген егістікте егілген дән жер иесінікі болса, 10 пайызды сол төлейді. Дән жұмысшыныкі болса, 10 пайызды екеуі бөліп төлейді.

5. Қарыздың болмауы шарт емес.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

- ✓ Егін өнімдерінен төленетін зекет 'ушр (العُشْرُ) деп аталады.
- ✓ Ушр дегеніміз – 10 пайыз.
- ✓ Егін өнімдері сақталуға жарамды және сақталуға жарамсыз болып екіге бөлінеді.
- ✓ Бізде егін өнімдерінің екі түрінен де зекет төленеді.
- ✓ Жерге пайда табу мақсатымен егін егіп, өнім алған әрбір мұсылманға оның 10 пайызын төлеу – парыз.
- ✓ 10 пайызды төлеу уақыты астық пісіп, жиналған күні кіреді.
- ✓ 10 пайызды парыз етуші шарттар: егін мұсылманның меншігі болуы, егіннің табиғи су көздерімен суарылуы, өнімнің азық болуы, өнімнің пісіп-жетілуі.
- ✓ Қолмен суарылған жердің өнімінен бес пайызы беріледі.
- ✓ Жарты жыл табиғи су көздерімен және жарты жыл қолмен суарылған жерден жиналған өнімнің бес пайызы беріледі.
- ✓ Зекеттің басқа түрлеріне тән шарттардың көпшілігі егін өнімдерінің зекеті үшін шарт емес. Олар: ақыл-ес дұрыстығы мен балиғат жасы, жердің меншікті болуы, нисап, бір жыл айналу, қарыздың болмауы.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 267

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Егін өнімдерінен төленетін зекет қалай аталады?
2. Қандай жағдайда 10 пайыз және қандай жағдайда 5 пайыз төленеді?
3. Сақталуға жарамды азықтар дегеніміз не?
4. Сақталуға жарамсыз азықтар дегеніміз не?
5. Балдан зекет төлене ме?
6. 10 пайыз төлеуді парыз ететін шарттарды баянда.
7. Қайсыбір мұсылман түскен өнімнің 10 пайызын төлемей тұрып, сатып не тұтынып қойса, зекет мойнынан түсе ме?
8. Қайсыбір мұсылман жеріне егін егіп, сосын егісті жерін өнім алынбаған күйде бір мұсылманға сатса, зекетті кім төлейді?
9. Зекеттің басқа түрлеріне тән шарттардың көпшілігі егін өнімдерінің зекеті үшін шарт емес. Оларды қандай шарттар?
10. Егін өнімдері зекеті мен өрістегі мал зекеті арасында қандай өзгешеліктер бар? Оларды талдап түсіндір.

Тапсырмалар

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. Егін өнімдері түрлерінен бес түрлі азықты мысалға алып, мөлшерін белгілеп, есеп-қисабын жасап келу.

Ұсынылатын әдебиеттер

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Ўзбекистон», 1994.
7. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

2. 3. Алтын мен күміс зекеті

Алтын мен күміс зекетінің үкімі

Алтын мен күміс өте бағалы металл болғандықтан, ешқашан құндарын жоймай, керісінше бастапқы құны жылдан-жылға өсіп отырады. Ең бағалы металл ретінде ақша орнына жүруге өте қолайлы. Қазіргі жағдайда алтын көбіне өтімділігі жоғары қаржылық сақтық қор активі ретінде пайдаланылады.

Қайсыбір мұсылман жинағын алтын мен күмісті құймалар, шақалар түрінде сақтап жүрсе, не меншігінде алтын мен күмістен жасалған зергерлік бұйымдар болса, **нисабы толуымен және оған бір жыл айналуымен** шариғат белгілеген мөлшерде зекетін төлеуі парыз. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ {34} يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتَكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ {35}﴾

«Ей, Мұхаммед! Алтын мен күмісті қазына етіп жинап, оны Аллаһ жолында жұмсамаушыларды қинаушы азаппен сүйіншіле! Қазыналары жәһаннам отына қыздырылған күні: «Бұл – өздерің үшін жиған қазыналарың. Енді, жиған нәрселеріңнің дәмін татыңдар!», – делініп, онымен олардың маңдайлары, жамбастары және арқалары күйдіріледі»¹, – деген.

Алтын мен күмістен жасалған зергерлік бұйымдардың зекетіне қатысты келесі хадис дәлелге алынған. Үмму Салама:

(كُنْتُ أَلْبَسُ أَوْضَاحًا مِنْ ذَهَبٍ فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكُنْزُ هُوَ ؟ فَقَالَ : مَا بَلَغَ أَنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَرَكِي فَلَيْسَ بِكَنْزٍ)

«Мен күмістен жасалған әшекейлерді тағынып: «Ей, Аллаһтың елшісі! Мұным қазына жиғаным ба?», – деп сұрадым. Ол ﷺ: «Зекет төленетін көлемге жетіп, зекеті берілсе, қазына жиганға жатпайды», – деді деп айтқан².

¹ «әт-Тәуба» сүресі: 34,35.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/4.

Алтын мен күмістің нисабы мен есеп-қисабы

Алтын мен күміс зекетін парыз ететін шарттар

- ✓ Алтын мен күмістің мұсылманның меншігі болуы.
- ✓ Меншіктегі алтын мен күмістің нисапқа толуы.
- ✓ Нисаптың қалыпты тіршілік қажеттіліктерінен асып түсуі.
- ✓ Нисапты кемітетін қарыздың болмауы.
- ✓ Нисапқа ай есебі бойынша бір жыл айналуы.

Шариғат алтынның нисабын салмақ бойынша 20 мысқал етіп, ақша өлшемінің құрамындағы алтын бойынша 20 динар етіп тағайындаған. 1 динардың салмағы – 1 мысқал. Динар мен мысқалға қатысты өлшем бірлігі Ирак пен Хижазда әртүрлі болғандықтан, бізде ирактық 1 мысқал дегеніміз – 5 гр. Ал басқа мәзһабтарда 1 мысқал дегеніміз – 4,186 г. Осы есеппен бізде 20 мысқал 100 г алтынды, ал басқаларда 83,72 г алтынға баланған. Алайда бүгінгі күні ислам әлемінде сақтық шарасы тұрғысынан осы екі көрсеткіштің ортасы ұстанылып, ресми көрсеткіш 85 г деп белгіленген. Сонда 1 мысқал дегеніміз – 4,25 г таза алтын, ал 20 мысқал не 20 динар – шамамен 85 г таза алтын болады.

Мұсылманның меншігінде тұтынушы қоржынынан артылған 85 г не одан көп мөлшерде алтын болса, оның 2,5 пайызын төлеуі парыз болады. 85 г алтыннан төленетін 2,5 пайызы 2,125 г алтынды құрайды.

Салмағы 85 г-ға толмаған алтыннан зекет төленбейді. Әли Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ - يَعْنِي فِي الذَّهَبِ - حَتَّى يُكَوْنَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ فَمَا زَادَ فَبِحِسَابِ ذَلِكَ)

«Сенде 20 динар пайда болмайынша, ешнәрсе төлемейсің. Ал 20 динар пайда болған жағадайда және оған бір жыл айналса, одан жарты динар төленеді», – деп айтқанын жеткізген¹.

Күмістің нисабы – 200 дирхам. Ирактық өлшем бойынша 1 дирхам өлшемі құрамындағы күміс 3,5 г таза күміске, ал хижаздық өлшемде 3,208 г таза күміске баланған. Осы есеппен бізде 200 дирхам – 700 г

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/10.

таза күміс, ал басқаларда – 641,6 г таза күміс болады. Алайда бүгінгі жағдайда ислам әлемінде сақтық шарасы алынып, осы екі көрсеткіштің ортасы, яғни 200 дирхам өлшемі құрамындағы күміс 595 г таза күміс деп белгіленген. Сонда 1 дирхам дегеніміз – 2,975 г, ал 200 дирхамымыз – шамамен 595 г болады.

Алтынның нисабы – 85 г. Берілетін мөлшер – 2,5 пайыз.

Күмістің нисабы – 595 г. Берілетін мөлшер – 2,5 пайыз.

Мұсылманның меншігінде тұтынушы қоржынынан артылған 595 г не одан көп мөлшерде күміс болса, оның 2,5 пайызын төлеуі парыз. 595 г күмістен төленетін 2,5 пайызы 14,875 г күмісті құрайды. Әли Аллаһ елшісінің ﷺ:

(فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمٍ)

«Егерде сенде 200 дирхам болса және оған бір жыл айналса, одан бес дирхам төленеді», – деп айтқанын жеткізген¹.

Салмағы 595 г-ға толмаған күмістен зекет төленбейді. Жәбир ибн Абдулла Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ مِنَ الْوَرِقِ صَدَقَةٌ)

«200 дирхамнан аз күмістен зекет төленбейді», – дегенін жеткізген².

Тармақты мәселелер

Негізінде, алтын мен күміс зекетінде **есепке алынатын нәрсе әрқайсысының жеке салмағы**. Яғни алтын да күміс те жеке-жеке өлшеніп, әрқайсысының зекеті салмақ жүзінде бөлек төленеді.

Алтын мен күмістің зекеттерін **бір-біріне қосып есептеп берсе де болады**. Мұндай жағдайда екеуінің салмағы жеке өлшеніп, валютамен құны анықталып, екеуінің жалпы құнынан ақша өлшемімен беріледі.

Жеке өлшегенде алтын да, күміс те нисапқа толмаса, **бірақ нисапты екеуінің жалпы құны құраса**, зекеті төленеді. Мысалы, бір кісиде 10 динар және 100 дирхам, жеке түрде екеуі нисапты құрамайды. Алайда бір-біріне қосса, нисап құралады. 10 динар + 100 дирхам = 100 дирхам + 100 дирхам = 200 дирхам. Сөйтіп екеуінің жалпы құнынан 2,5 пайызы төленеді.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/10.

² «Сахих Муслим»: 2/675.

Құрамына алтын мен күміс ерітіліп қосылған қорытпа үкіміне келсек, нисапқа толғаны алтын болса әрі көп болса, зекет алтынмен беріледі. Ал нисапқа толғаны күміс болса және ол алтыннан көп болса, зекет күміспен төленеді.

Күміс пен мыс еріп қосылған қорытпаның құрамында мыстан гөрі күміс көп болса, зат толығымен күміс саналады да, зекеті төленеді. Егер мысы көп болса, құнына және мақсатына назар аударылады, яғни құны нисапты құраса әрі сауда тауары болса ғана зекет төленеді.

Алтын мен күмістің көлемі шариғат белгілеген нисап көрсеткішінен асқан жағдайда алтын нисабы (85 г) үстіндегі сан 4 динарға (17 г), ал күміс нисабы (595г) үстіндегі сан 40 дирхамға (119 г) толмайынша берілетін мөлшер өзгермейді. Нисаптың үсті 4 динарға не 40 дирхамға толған жағдайда ғана нисап үстіндегі 4 динардан не 40 дирхамнан 1 дирхам төленеді. Бұл – Хасан әл-Басри, аш-Ша'би, Макхуул, Саид ибн әл-Мусаййиб, әл-Әузаа'и, 'Ато, аз-Зухри, 'Амру ибн Динаар, Әбу Ханифа секілді ғұламалардың пікірлері¹. Олар Омардың Әбу Муса әл-Аш'ариға жазған хатында:

(فَمَا زَادَ عَلَى الْمِائَتَيْنِ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا)

«200 дирхамнан асқан әрбір 40 дирхамнан 1 дирхам төленеді», – делінген² хабарды дәлелге алған.

Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің пікірі

(فَمَا زَادَ فِي حِسَابِ ذَلِكَ)

«Нисаптан артқаны да сол есеппен жүреді», – деген³ хадиске негізделген.

Мысал: 240 дирхам бар. Бұндағы 200 дирхам нисап. Нисап үстіндегі сан 40 дирхам. 2,5 пайыз 240 дирхамнан төленеді және 6 дирхамды құрайды. Ал 239 дирхам болса, нисап үстіндегі сан 40 дирхамға толмаған. Сондықтан мұнда 200 дирхамның 2,5 пайызы төленеді және 5 дирхамды құрайды.

Ал Әбу Юсуп пен Мұхаммедте 239 дирхамның 2,5 пайызы

¹ Уалиуддин ат-Тибризи. «Мишкаат әл-Масообиих ма'а шархиhi Мир'аат әл-Мафаатих»: 6/ 279.

² Алауддин әл-Бурһан әл-Фаури. «Канз әл-'Уммаал фи Сунан әл-Әқаал уа әл-Әф'аал»: 6/541.

³ «Сунан Әби Дәуд»: 2/10.

200 дирхамнан емес, 239 дирхамнан төленіп, ол 5,975 дирхамды құрайды.

Асыл металдардан жасалған зергерлік бұйымдардың зекеті

• Басқа мәзһабтарда алтын мен күмістен жасалған зергерлік бұйымдардан зекет саудаға қатысса ғана беріледі. Оларда әйел кісілердің әдеттегі әшкейлерінен зекет төлеу парыз емес. Бұл көзқарас Ибн Омардан, Жәбирден, Айшадан, Ибн Аббастан, Анастан, Асмадан, сондай-ақ әл-Қоосимнан, аш-Ша`биден, Қатададан, Мухаммад ибн Әлиден, `Амродан, Әби `Убайдтан, Исхақтан және Әбу Сәурден риуаят етілген.

Дәлелдері: Абдрахман ибн әл-Қоосим әкесінен:

(أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ تَلِي بَنَاتِ أَخِيهَا يَتَامَى فِي حَجْرِهَا لِهِنَّ الْحُلِيِّ فَلَا تُخْرِجُ مِنْ حُلِيِّهِنَّ الزَّكَاةَ)

«Пайғамбардың ﷺ жұбайы Айша өз үйінде ағасының жетім қыздарын баққан еді. Олардың қолдарында әшкейлер болған. Айша олардың әшкейлерінен зекет шығармаған», – деп жеткізген¹.

• Ал бізде мақсат мейлі сауда, мейлі әшкей болсын, бәрібір, егер нисапқа толса, зергерлік бұйымдардан да зекет төленеді. Өйткені алтын мен күміс жаратылысынан сауда көзіне айналған және әйел кісілер үшін әшкей болса да әрдайым өсіп-өніп тұратын мал саналады. Шафиғилердің жаңа фикһында да осы пікірге қосылатын риуаят бар. Бұл пікір Омар ибн әл-Хоттобтан, Ибн Омардан, Ибн Аббастан, Абдулла ибн `Амру ибн әл-`Аастан, Әбу Муса әл-Әш`аридан, Са`иид ибн Жубайрдан, сондай-ақ Атодан, Тоуустан, Ибн Миһрнаннан, Мужаһидтен, Жәбир ибн Зайдтан, Умар ибн Абдулазизден, аз-Зуһриден және Ибн Хабибтен риуаят етілген.

Дәлелдері: Айша анамыздан:

(دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَى فِي يَدِي فَتَخَاتٍ مِنْ وَرَقٍ فَقَالَ: مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ؟ فَقُلْتُ: صَنَعْتُهِنَّ أَتَرَيْنِ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: أَتَوَدِّينَ زَكَاتَهُنَّ. قُلْتُ: لَا أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ. قَالَ: هُوَ حَسْبُكَ مِنَ النَّارِ)

«Аллаһ елшісі ﷺ маған келгенде, қолымдағы тассыз күміс

¹ Мәлик. «Муатто»: 2/352.

сақиналарды көріп: «Ей, Айша, мыналарың не?», – деді. Мен: «Ей, Аллаһтың елшісі, сіз үшін әсемденіп тағып алдым», – дедім. Аллаһтың елшісі ﷺ: «Олардың зекетін бересің бе?», – деді. Мен: «Жоқ! Не Аллаһтың қалағанынша», – дедім. Пайғамбар ﷺ: «Бұл саған от үшін жеткілікті!», – деді деп риуаят еткен¹.

Амру ибн Шуайб әкесінен – атасынан:

(أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهَا ابْنَةٌ لَهَا وَفِي يَدِ ابْنَتِهَا مَسَكَتَانِ غَلِيظَتَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ لَهَا : أَعْطِينِ زَكَاةَ هَذَا. قَالَتْ : لَا. قَالَ : أَيَسُرُّكَ أَنْ يُسَوِّرَكَ اللَّهُ بِهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ. قَالَ : فَخَلَعْتُهُمَا فَأَلَقْتُهُمَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَتْ : هُمَا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلِرَسُولِهِ)

«Аллаһ елшісіне ﷺ қасына қызын ерткен бір әйел келген еді. Қызының қолында екі үлкен алтын білезік бар тұғын. Пайғамбар ﷺ одан: «Мыналардың зекетін бересің бе?», – деп сұрады. Қыз: «Жоқ», – деп жауап берді. Аллаһтың елшісі ﷺ: «Қиямет күні Аллаһ ол екеуінің орнына саған оттан жасалған екі білезікті тағуды қалайсың ба?», – деді. Қыз сөзге келмей білезіктерін шешіп, Пайғамбарға ﷺ қарай тастады да: «Бұл екеуі Аллаһ тағалаға және Оның елшісіне ﷺ», – деді деп риуаят еткен².

• Алмас, лағыл, изумруд, сапфир, табиғи інжу, александрит секілді бағалы тастар, сондай-ақ ай тасы, аквамарин, аметист, берилл, гранат, гиоцинт, опал, топаз, турмалин, хризоберилл, хризолит секілді жартылай бағалы тастар, сондай-ақ агат, малахит, янтарь, маржан, лазурит, нефрит және басқа да жарқырауық әшекейлік тастар сауда айналымында болса ғана сауда зекеті төленеді. Ал бұлардың кез келгені әшекей үшін ұсталса, қандай қымбат болсын, зекет төленбейді. Аллаһтың елшісі ﷺ:

Алтын мен күмістен басқа әшекей үшін ұсталған асыл тастардан өте бағалы болсын, жартылай бағалы болсын, зекет төленбейді. Олар тек сауда тауары болса ғана сауда тауарының зекеті төленеді.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/4.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/4.

(لَيْسَ فِي حَجَرٍ زَكَاةٌ إِلَّا مَا كَانَ لِتِجَارَةٍ مِنْ جَوْهَرٍ ، وَلَا يَاقُوتٌ وَلَا لُؤْلُؤٌ وَلَا غَيْرُهُ إِلَّا الذَّهَبُ وَالْفِضَّةُ)

«Алтын мен күмістен басқа бағалы тастарға гауһар болсын, жақұт болсын, інжу болсын, одан басқасы болсын, мүлде зекет төленбейді. Тек саудаға қатысса ғана төленеді», – деген¹.

Ақша мен құнды қағаздар зекеті

Ақша нисабы күміспен емес, алтын нисабының құнымен есептеледі. Себебі әр нәрсенің бағасы қымбаттаған заманда пақырлардың тіршілік қажеттіліктерін жеңілдету мақсаты алға қойылады. Сондай-ақ алтынның нисабы жайылымдағы малдардың нисабына сай келеді әрі Пайғамбарымыздың ﷺ кезінде Меккеде де ақша түрі мысқал, яғни алтыннан соғылған динар болған.

Нисапқа толған ақшадан төленетін зекеттің мөлшері алтын мен күмістегідей – 2,5 пайыз. Егер мұсылманның иелігінде жыл өтуімен кемімеген 85 г алтынның құнына тең ақша болса, оның 2,5 пайызын төлейді.

Қазіргі кезде алтын кесектерін ірі банктерден сатып алуға болады, сонымен қатар банктер металл есеп шоттарын ашу қызметтерін көрсетеді. Металл есеп шоттары арқылы алтынды алып-сату операциялары салықтан босатылады. Ол банктерде бүгінгі күні (2011–2012 жж.) алтынның 1 унциясы (31,1035 г) 260335 тенгеге сатылады. Алтын сатып алушының қолына берілмейді, бірақ оның атына металл есеп шоты ашылады. Сонда 1 г алтынның бағасы – шамамен 8370 тенге. Әрине, бұл тұрақты баға емес, 2012 жылдың соңына қарай алтынның құны тағы көтеріледі. Сондықтан алтын не ақша зекетін төлеуші кісі жыл айналымы толыққанда зекетінің есеп-қисабын сол күнгі алтынның бағасымен есептеуі шарт. Өйткені айырбас бағамы әлем бойынша тұрақты емес, әрдайым өзгеріп отырады. Шарифат тағайындаған алтын мен күмістің нисабы ақша құнының өзгеруіне сай еш өзгермейді.

Өзірше, мысалға 2012 жылдың басындағы 1 г алтын 8370 тенге деген көрсеткішті алайық. Сонда 85 г алтынның құны 711450 тенгені құрап, осы жылдағы нисап көрсеткіші сол болады. Егер сіздің

¹ әл-Байһақи. «ас-Сунан әл-Кубро»: 4/146.

меншігіңізде тұтынушы қоржынан артық жинағыңыз 85 г алтынды не 711450 тенгені құраса әрі оған бір жыл айналған соң шегеретін қарыз болмаса, оның 2,5 пайызын 17786,25 теңге етіп төлейсіз. Егер сізде 1000000 теңге болса, оның 2,5 пайызын 25000 теңге етіп бересіз.

Құнды қағаздар

Құнды қағаздарға акциялар, вексельдер және т.б. жатады.

Акция дегеніміз – белгілі бір тұлғаның акционерлік қоғамның капиталына ақша қосқанын айғақтайтын, акционерлік қоғам шығаратын құнды қағаз. Олар сауда жолымен айналуға бейім, құндары бірдей және бір-бірінен бөлінбейтін құжаттар. Ол қағаз акционерлерге сол акционерлік бірлестіктің ісін жүргізуге және одан дивиденд алуға құқық береді. Сондай-ақ бірлестік тараған жағдайда олар мүліктен үлес алу құқығына да ие. Дивиденд ақшамен не құнды қағазбен беріледі. Оларды әртүрлі құнға ие етіп шығаруға болмайды. Акцияның атаулы құны оның саудалық құнынан да, шынайы құнынан да өзгеше болады. Атаулы құн дегеніміз – шыққан акцияда заң тарапынан белгіленген құн. *Саудалық құн* дегеніміз – акцияның нарықтағы немесе биржадағы құны. Бұл құн ұсыныс пен сұранысқа қатысты, сондай-ақ нарық жағдайы мен бірлестіктің даңқына байланысты өзгеріп отырады. *Шынайы құн* дегеніміз – бірлестік тараған кездегі акцияның мүлдіктік құны.

Вексель дегеніміз – алған қарыз ақшаны белгілі мерзімде төлеуге берілетін міндеттеме қағаз. Вексельдің акцияға ұқсас тұсы – екеуінің де атаулы құны бар және екеуі де саудалық жолмен айналуға бейім. Акция мен вексель арасындағы негізгі өзгешелік, акция – акционерлік бірлестіктегі дивиденд, анығырақ айтқанда, акцияның иесі – бірлестіктегі серіктестің бірі. Ал вексель болса, ол қожайыны тарапынан бірлестікке берілген қарыз. Акцияның қожайыны акционерлік бірлестік пайда тапқанда ғана, ал вексельдің қожайыны бірлестік пайда тапса да, таппаса да жыл сайын тұрақты пайда көреді.

Шариғат бойынша **акциямен жұмыс жасауға болады**. Өйткені акционерлер бірлестіктің серіктестері және олар бірлестік пайда тапса ғана пайда көреді.

Ал **вексельге шариғат тыйым салады**. Өйткені вексель беруші бірлестік пайда тапсын, таппасын, бәрібір, жыл сайын өсімқорлық жолмен тұрақты пайда көреді.

Акция зекеті сауда тауарларының зекеті секілді, жыл аяғында акциялар мен түскен пайдаларының жалпы құнынан 2,5 пайызы төленеді.

Харам саналуына қарамастан вексельден де зекет төленеді. Өйткені вексель қожайыны тарапынан берілген қарызды білдіреді де оған қарыздағы малдың үкімі жүреді. Вексельдің қожайыны жыл сайын таза саналған мал басының зекетін әр жылы төлейді.

Харам үкіміндегі ұрланған, тоналған, пара, құмар ойыннан ұтып алынған, пайыздық пайда, пара алу, алдау-арбау жолдарымен табылған мал-мүліктерден зекет төленбейді, оларды өз қожайындарына қайтару – парыз.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Қайсыбір мұсылман жинағын алтын мен күмісті құймалар, шақалар түрінде сақтап жүрсе, не меншігінде алтын мен күмістен жасалған зергерлік бұйымдар болса, нисабы толуымен және оған бір жыл айналуымен шарифат белгілеген мөлшерде зекетін төлеуі парыз.

✓ Зекет төлеуді парыз ететін, мал-мүлікке және мал-мүлік иесіне тән шарттардың барлығы алтын мен күміс зекетіне де, ақша зекетіне де қатысты қолданылады.

✓ Алтынның нисабы – 85 г. Берілетін мөлшер – 2,5 пайыз.

✓ Күмістің нисабы – 595 г. Берілетін мөлшер – 2,5 пайыз.

✓ Алтын мен күмістен жасалған зергерлік бұйымдардан да зекет төленеді.

✓ Алтын мен күмістен басқа әшекей үшін ұсталған асыл тастардан өте бағалы болсын, жартылай бағалы болсын, зекет төленбейді. Олар тек сауда тауары болса ғана сауда тауарының зекеті төленеді.

✓ Негізінде, алтын мен күміс зекетінде есепке алынатын нәрсе әрқайсысының жеке салмағы. Яғни алтын да күміс те жеке-жеке өлшеніп, әрқайсысының зекеті салмақ жүзінде бөлек төленеді.

✓ Жеке өлшегенде алтын да күміс те нисапқа толмаса, бірақ нисапты екеуінің жалпы құны құраса, зекеті төленеді.

✓ Нисапқа толған ақшадан төленетін зекеттің мөлшері алтын мен күмістегідей – 2,5 пайыз. Егер мұсылманның иелігінде жыл өтуімен кемімеген 85 г алтынның құнына тең ақша болса, оның 2,5 пайызын төлейді.

✓ Шарифат бойынша акциямен жұмыс жасауға болады. Өйткені акционерлер бірлестіктің серіктестері және олар бірлестік пайда тапса ғана пайда көреді. Акция зекеті сауда тауарларының зекеті секілді, жыл аяғында акциялар мен түскен пайдаларының жалпы құнынан 2,5 пайызы төленеді.

✓ Вексельге шарифат тиым салады. Өйткені вексельдің қожайыны бірлестік пайда тапсын, таппасын, бәрібір, жыл сайын өсімқорлық жолмен тұрақты пайда көреді. Харам саналуына қарамастан вексельден де зекет төленеді. Өйткені вексель қожайыны тарапынан берілген қарызды білдіреді де оған

қарыздағы малдың үкімі жүреді. Вексельдің қожайыны жыл сайын таза саналған мал басының зекетін әр жылы төлейді

✓ Харам үкіміндегі ұрланған, тоналған, пара, құмар ойынан ұтып алынған, пайыздық пайда, пара алу, алдау-арбау жолдарымен табылған мал-мүліктерден зекет төленбейді, оларды өз қожайындарына қайтару – парыз.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Алтын мен күміс зекетінің парыз етуші дәлелдерді айт.
2. Алтын-күміс зекетін парыз ететін шарттар қандай? Оларды талдап түсіндір.
3. Алтын мен күмістің нисаптары мен берілетін мөлшері қандай? Бұған негіз болған дәлелдерді айт.
4. Алтын мен күміс зекеті салмақ жүзінде төленуі шарт па?
5. Алтын мен күмістен жасалған зергерлік бұйымдар әшекей түрінде ұсталса, зекет төлене ме? Дәлелмен түсіндір.
6. Асыл тастардан жасалған әшекейлерден қымбат болса, зекет төлене ме?
7. Ақша зекетінің есеп-қисабы қалай жасалады?
8. Құнды қағаздардан зекет төлене ме?
9. 1 унция алтын қанша грамм?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. Бір мұсылманның иелігінде нисап көлемінен асқан өрістегі малдары және егін шаруашылығы бар. Жыл соңында есеп жүргізгеніде мал басы 250 қой, 69 сиыр, 25 жылқы, 9 түйені құрады. Сонымен қатар дәл осы уақытта жиған астығының көлемі – 10 тонна бидай және 5 тонна жүгері. Жүгеріні құдықтан су тартып суарған. 300000 теңге қарызы бар. Бұл кісі осы жылғы төлейтін зекетін қалай есептейді?

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Узбекистон», 1994.
7. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд эл-Мусоли эл-Ханафи. эл-Ихтияр ли тағлиил эл-Мухтар. – Бейрут: Дар эл-Кутуб эл-Илмия, 1998.

2. 4. Жер қойнауындағы қазба байлықтың зекеті

Қазба байлықтың түсінігі

Қазба байлық **fiqh** терминологиясында **الرِّكَازُ** деп айтылады. **الرِّكَازُ** атауы өз ішіне **المَعَادِنُ** және **الْكَنْزُ** деген ұғымдарды қамтиды.

المَعَادِنُ лексикада *бір нәрсенің мол жер, қайнар көзі* дегенді бі - діреді. Ал **fiqh** ілімінде **Аллаһ тағала жермен қоса жаратқан**, құны болғандығы үшін жер астынан қазылып алынуды қажет еткен пайдалы қазбаларға, кенге айтылады.

الْكَنْزُ (қазына, көмбе) ұғымы **жерге адамның қолымен жасыр - лып көмілген** қазына мүліктерді білдіреді.

Пайдалы қазбалар не кендер **жалпы үш түрге** бөлінеді. Олар: отқа балқып, қалыпқа құйылуға бейім қатты заттар; отқа балқымайтын қатты заттар; сұйық заттар. Біріншісіне алтын, күміс, қола, мыс, қорғасын, мырыш, темір секілді заттар, екіншісіне гипс және әк секілді заттар, үшіншісіне сынап, мұнай секілді заттар жатады.

Қазба байлықтардың **бірінші түрінен** және **қазына мүліктерден** зекет табылған күні беріліп, қолда қалғаны тұтынушы қоржынынан артылса, әрі нисапқа толса және бір жыл айналса, әр жылы 2,5 пайызы төленеді.

Қазба байлықтардың **соңғы екі түрі** сауда тауарына айналмайынша, олардан зекет берілмейді.

Сұйық заттардың ішінде сынаптан да зекет табылған күні беріледі. Себебі ол металл саналатын қорғасын мен қалайыға ұқсайды.

Қазба байлықтың есеп-қисабы

1. Кендерден зекет бестен бір мөлшерде, яғни 20 пайызы төленеді. Қазба байлық үшін нисап нормасы жүрмейді. Мөлшері көп болсын, аз болсын, бестен бірі төленеді.

Жерден алтын, күміс, мыс, қорғасын секілді отқа балқып, қалыпқа құйылатын кен түрлері табылса, ғұламаларымыздың пікірінде жал-

пы көлемнің бестен бірі шығарылады. Бұл үкім *хумс* деп аталады. Мысалы, 1000 кг алтын табылса, оның 200 кг-ы мұсылмандардың қаржы үйіне өткізіліп, қалған 800 кг-ы тапқан кісiде қалады. Аллаһ елшісі ﷺ:

(وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ)

«Қазба байлықтан бестен бірі беріледі», – деп айтқан¹ хадисінде қазба байлыққа бестен бір мөлшерде зекет салған. Өйткені хадистегі *рикааз* ұғымына кендер де кіреді. Екіншіден, ол кендер кезінде кәпірлердің иелегінде болып, сосын исламның кіруімен мұсылмандардың иелігіне өткен деп түсіндіріледі. Сөйтіп бұл жағдайда табылған кен *соғыс олжасы* ұғымына кіреді. Ал соғыс олжасынан бестен бірі берілетіні шарифатпен нақты бекіген. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ

وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾

«Біліңдер, қайсыбір олжаға ие болсаңдар, оның бестен бірі – Аллаһқа, елшісіне, туыстарға, жетімдерге, міскіндерге әрі жолда қалғандарға тиесілі», – деген². Сондықтан әуелде біреудің иелегінде болып, сосын басқаның қолына түскен нәрсеге *табыс олжа* деп айтылмайды.

2. Үй ауласынан табылған кеннің жағдайы. Кімде кім өз үйінің шарбағы ішіндегі жерден кен қазып алса, Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің көзқарасында жоғарыда айтылған қарар бойынша, одан да бестен бірі беріледі.

Имам Әбу ханифаның пікірінде ол толығымен оның мүлкі саналады да одан ешнәрсе төлемейді. Себебі, оның үйі орналасқан жерден табылған кен сол жердің құрамы саналады. Сондықтан қазып алған кені де – оның меншігі. Аллаһ тағала ол кенді жердің сол бөлігімен бірге жаратқан.

3. Жеке меншік жерде табылған кеннің жағдайы. Үй орналасқан жерден тыс жеке меншік жерден табылған кенге байланысты имам Әбу Ханифадан екі түрлі пікір риуаят етілген:

Бірінші риуаятта: Одан ешнәрсе төленбейді. Өйткені ол меншігінде үй алаңынан қазып алынған кен секілді.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 9/12.

² «әл-Әнфал» сүресі: 41.

Екінші риуаятта: Одан бестен бірі төленеді. Өйткені меншіктегі үйдің жері мен даладағы меншік жердің айырмашылығы бар. Мысалы, үй орналасқан шарбақ ішіндегі жер зекет парыз болатындай дәрежеде егін өсіріп-өндіруге жарамайды. Ондағы бау-бақшаның өніміне зекет үкімі жүрмейді. Ал меншігіндегі басқа тыңайтылған жерлер егінге арналған. Ал егінді жерлер `ушрдан құтылмайды. Сондықтан егін өндіру үшін пайдаланылған жерлерден қазып алынған кеннің бестен бірі беріледі.

Жердің иесі қайтыс болса, табылған пайдалы қазба мұрагерге қалады. Мұрагерлері жоқ болса, мұсылмандардың қаржы мекемесіне өткізіледі.

4. Қазып алынған қазыналардың жағдайы. Аллаһ елшісінің ﷺ

(وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ)

«Қазба байлықтан бестен бірі беріледі», – деп айтқан¹ хадисінің жалпылама мағынасын негізге алумен бірауызды келісім бойынша, кімде кім көмілген қазына тауып алса, алдымен ондағы белгілерге назар аударылады:

- Белгілер ислами болса, біреудің жоғалтқан затын тауып алған үкім жүреді. Бір жыл іздеу салу шартымен иесі табылмаса, мәселенің үкімі екі жауаптың біріне тәуелді. Егерде ол бай болса, садақа етіп таратады. Егер пақыр болса, өз қажетіне пайдалануына рұқсат етіледі.

- Егерде қазыналарда басқа діннің белгілері байқалса, оның бестен бірі мұсылмандардың қаржы үйіне беріліп, бестен бірінен басқасы қазынаны тапқан кісінің меншігіне қалдырылады.

- Егерде белгілер күмәнді не белгісіз болса, басқа дін иелерінің көмген мүлкі саналып, одан бестен бірі төленеді.

- Табылған қазына көпшіліктің иелегіндегі жерлерден шықса, бестен бірден қалған бөлігі оны тапқан кісінің меншігіне қалдырылады. Өйткені басқалар оны табу ісінде ортақ болмағандықтан, иеленуге де ортақ болуға құқылы емес. Иелену құқығы тек тапқан кісіге ғана тиесілі. *Иелену құқығы тек тапқан кісіге ғана тиесілі* деген қағиданың негізінде Әбу Юсуптың пікірінде: Кім біреудің меншігіндегі жерден қазына тапса, қазынаның бестен бірінен басқа бөлігі жер иесіне емес, тапқан кісіге өтеді. Имам Әбу Ханифа мен Мұхаммедтің пікірлерінде оған жердің иесі құқылы. Өйткені жер де құрамындағы нәрселер де –

¹ «Сахих әл-Бухари»: 9/12.

соның меншігі. Тіпті жердің иесі жерін сатып жіберген жағдайда да қазынаның иесі болып қала береді. Өйткені көмілген қазына бөлек, жермен қоса жаратылған қазба бөлек танылады.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Қазба байлық деп, **біріншіден**, Аллаһ тағала жермен қоса жаратқан, құны болғандығы үшін жер астынан қазылып алынуды қажет еткен пайдалы қазбаларды, кенді, екіншіден, жерге адамның қолымен жасырылып көмілген қазына мүліктерді айтады.

✓ Пайдалы қазбалар не кендер **жалпы үш түрге** бөлінеді: 1) отқа балқып, қалыпқа құйылуға бейім қатты заттар; 2) отқа балқымайтын қатты заттар; 3) сұйық заттар.

✓ Қазба байлықтардың **бірінші түрінен** және **қазына мүліктерден** зекет табылған күні беріліп, қолда қалғаны тұтынушы қоржынынан артылса әрі нисапқа толса және бір жыл айналса, әр жылы 2,5 пайызы төленеді.

✓ Қазба байлықтардың **соңғы екі түрі** сауда тауарына айналмайынша, олардан зекет берілмейді.

✓ Кендерден зекет бестен бір мөлшерде, яғни 20 пайызы төленеді. Қазба байлық үшін нисап нормасы жүрмейді. Мөлшері көп болсын, аз болсын, бестен бірі төленеді.

✓ Кімде кім өз үйінің шарбағы ішіндегі жерден кен қазып алса, Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің көзқарасында бестен бірі төленеді. Имам Әбу ханифаның пікірінде ол толығымен оның мүлкі саналып, одан ешнәрсе төлемейді.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Қазба байлық ұғымын түсіндір.
2. Қазба байлық қандай түрлерге бөлінеді?
3. Қазба байлық үшін нисап нормасы жүре ме?
4. Кендердің зекеті қалай төленеді?
5. Бестен бір деген мөлшер қандай дәлелге сүйенеді?
6. Үй ауласынан табылған кеннің зекет үкімін түсіндір.
7. Жеке меншік жерде табылған кеннің зекет үкімі қандай?
8. Қазып алынған қазыналадың зекет үкімі қандай?
9. Пайдалы қазбалардың қандай түрлері сауда тауары болса зекет төленеді?
10. Сынаптан зекет төлене ме?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. Қазақстан Республикасының тауып алынған қазынаға қатысты заңын оқып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Узбекистон», 1994.
7. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

2. 5. Сауда тауарларының зекеті

Сауда тауарлары зекетін парыз ететін шарттар

- ✓ Мүлік саудагердің меншігі болуы.
- ✓ Мүліктің сауда тауары болуы.
- ✓ Тауарлардың жалпы құны алтын не күміс нисабына жетуі не асуы.
- ✓ Нисапқа бір жыл айналуы.
- ✓ Нисапты кемітетін қарыздың болмауы.
- ✓ Сауда тауарының адал әрі таза болуы.

Сауда тауарлары – өндірушіден не сатушыдан көтерме сауда бағасы арқылы немесе бөлшек сауда бағасы арқылы тұтынушыға не алып сатушыға ауысатын жылжымайтын мүліктер, үй малдары, киім-кешек, тұрмыс жабдықтары секілді тауарлардың барлық түрі. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾

«Ей, иман келтіргендер, кәсіптеріңнен тапқан таза нәрселеріңнен және Біздің сендерге жерден шығарып берген нәрсемізден жұмсаңдар!»¹, – деген.

Самура ибн Жундәб:

(إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ نُخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الذِّلِيِّ نَعْدُ لِلْبَيْعِ)

¹ «әл-Бақара» сүресі: 267.

«Аллаһтың елшісі ﷺ сатуға ұсынып жүрген заттарымыздан зекет төлеуімізді бұйырған», – деген¹.

Сауда тауарлары зекетін парыз ететін шарттар:

1. Мүлік саудагердің меншігі болуы.

2. Мүліктің сауда тауары болуы. Ибн Омар:

(لَيْسَ فِي الْعُرُوضِ زَكَاةٌ إِلَّا مَا كَانَ لِلتِّجَارَةِ)

«Саудаға салынбаған заттардан зекет төленбейді», – деп айтқан².

Химаас:

(مَرَرْتُ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَعَلَى عُنْفِي أُدْمُ أَحْمِلُهَا فَقَالَ أَلَا تُؤَدِّي زَكَاتَكَ يَا حِمَاسُ فَقَالَ مَالِي غَيْرُ هَذَا وَأَهْبُ فِي الْقَرْطِ قَالَ ذَاكَ مَالٌ فَوَضَعْتُهَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَحَسَبَهَا فَوَجَدَهُ قَدْ وَجَبَ فِيهَا الزَّكَاةُ فَأَخَذَ مِنْهَا الزَّكَاةَ)

«Мен сатуға тері арқалап бара жатқанымда Омарға кезігіп қалдым», – деді. Ол: «Ей, Химаас! Зекетінді төлемейсің бе?», – деп сұрады. Мен: «Ей, мүміндердің әміршісі, менде илеуге апара жатқан осы терілерден басқа мүлік жоқ», – деп жауап бердім. Ол: «Бұл – мал-мүлікке жатады. Кәне, жерге түсір!», – деді. Мен оны Омардың алдына тастадым. Ол оны есептеп, зекетін төлеуімнің парыз екенін айтты. Омар теріден зекет алды», – деген³.

3. Тауарлар құнының алтын не күмістің нисабын құрауы.

- Тауарлар құнының есебін алтынмен не күміспен шығару – қожайынның еркінде. Қолдағы сауда тауарлары бір-біріне қосылып алтын немесе күмістің нисабы бойынша бағаланады. Құны алтынның немесе күмістің нисабын құраған тауар бір жыл айналғанда, көтерме сауда бағасымен есептелгендегі жалпы соманың 2,5 пайызын төлеу – парыз. Әбу Ханифа мен

Сауда тауарларының зекетін өзімен не құнымен төлесе де болады.

Тауарлардың барлығы: қымбаты да, орташасы да, арзаны да көтерме сауда бағасымен есептеліп, 2,5 пайызы төленеді.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/212.

² әл-Байһаки. «Сунан ас-Сугро»: 3/199.

³ аш-Шаафиғи. «әл-Муснад»: 1/229.

Әбу Юсуптың пікірінде екеуінің қайсысының құнымен сатып алса, сонымен береді.

• Сауда тауарларында зекетті құнмен де тауардың өзімен де шығарса болады. Тауардың өзімен берілгенде, тауарлар әртүрлі бағада, яғни қымбат, орташа және арзан болса, төленетін 2,5 пайызы солардың барлық түріне жүруі шарт. Тауардың жақсысын ұстап қалып, нашарын беруге болмайды. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾

«Ей, иман келтіргендер, кәсіптеріңнен тапқан таза нәрселеріңнен және Біздің сендерге жерден шығарып берген нәрсемізден жұмсандар! Олардың нашарын жұмсауды көздемендер! Өздерің ол нәрсені ала көзбен ғана алар едіңдер! Аллаһтың мұқтажсыз әрі мақтаулы екенін біліңдер!»¹, – деген.

4. Нисапқа бір жыл айналуы.

• Сатып алынған тауарға бір жыл айналмайынша зекет төленбейді. Жыл айналымы соңында нисап жойылса, зекет төленбейді.

• Нисаптың жыл айналымының басы мен соңында расталуы жеткілікті. Осы екі аралықта нисаптың төмендеуі есепке алынбайды. Өйткені жыл айналымы ішінде сауда бірде пайда берсе, бірде пайда әкелмейтін жәйттер кездеседі.

• Жыл айналымы соңында капитал мен пайда қосып есептеледі.

• Кімде жылдың басында 1 мл. тенге болса, сосын жыл айналымы соңында әртүрлі сауда түрлерінің пайдалары қосылуымен ақша көлемі 3 мл. тенгені құраса, қосылған 2 мл. тенгеге бір жыл айналмаса да, негізгі капиталға бір жыл айналуымен біздің мәзһабта зекет түгелінен 2,5 пайыз мөлшерде беріледі. Бұл есептің жеңілдігі және пақырлардың пайдасы үшін абзал саналады.

5. Нисапты кемітетін қарыздың болмауы.

Тауарларлардың капиталы мен пайда көтерме бағамен есептелген соң, барлық қарыздар шегеріп тасталады. Қарыз шегерілген кезде нисап кемісе, зекет төленбейді. Нисап сақталса не асса, 2,5 пайызы төленеді.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 267.

Қорыта келгенде, сауда зекеті капиталдан, сондай-ақ тұтынушы қоржыны мен қайтарылған қарыздардан артылған пайдадан төленеді. Егерде жыл бойы түсіп отырған пайда тұтынушы қоржынын ғана қамтамасыз етсе, әрі қайтарылатын қарыз капиталды кемітсе, капиталдан қалған мөлшерге қаралады. Егер мөлшер нисапты құраса, оның 2,5 пайызы төленеді, нисапты құрамаса, зекет парыз емес.

6. Сауда тауарының адал әрі таза болуы. Адал әрі таза дегеніміз – **біріншіден**, ұрланған, зорлықпен тартып алынған, пайыздық пайдамен табылған, пара ретінде алынған, құмар ойынынан ұтып алынған зат болмауы, **екіншіден**, адамның ақыл-есі мен денсаулығына зиян келтіретін зат болмауы.

Сауда тауарлары зекетімен байланысты туындайтын негізгі сұрақтар мен жауаптары:

Сұрақ: Сауда тауарларының зекетін төлер кезде тауарлар қай бағамен есептеледі? Сатып алынған бағамен бе, нарықтағы көтерме сауда бағасымен бе, әлде нарықтағы бөлшек сауда бағасымен бе?

Жауап: Тауарлар саудагердің нарықтағы көтерме бағасымен есептеледі.

Сұрақ: Сауда тауарларының зекеті тауармен беріле ме, ақшалай төлене ме?

Жауап: Алдымен саудагердің нарықтағы көтерме бағасымен бүкіл тауардың құны есептеледі. Одан қарыздардың барлығы шегеріліп, қалған құнның 2,5 пайызы ақшамен не тауармен беріледі. Зекетті тауармен шығарған кезде тауар мөлшері берілетін ақшаның құнына (көтерме бағамен есептегенде) тең болуы, әрі саудагердің өткізе алмай жүрген не нашар тауарлары болмауы шарт. Тауар түрі қымбат та емес нашар да емес, бірақ мұқтаждардың қажетін шешетін, пайдасына асатын болуы шарт.

Сұрақ: Сұранысы баяу тауарлардан зекет төлене ме?

Жауап: Бұндай категорияға көбіне жер, құрылыс, үй секілді жылжымайтын мүліктерді сатушы саудагерді жатқызуға болады. Бұл заттардың жыл айналымы иеленген не сатып алынған сәттен есептеледі. Сұранысы баяу тауарлардың зекетіне қатысты **жалпы ислам фикһында екі көзқарас** айтылған. **Бірінші көзқарас:** бірнеше жылдар бойы сатылмай тұрса да зекет төлемейді. Қашан оларды сатса, қарыздарын шегеріп, қалған ақшадан бір жылдың зекеті етіп 2,5 пайызын төлейді. **Екінші көзқарас:** жерлердің не үйлердің жалпы

құнын сатылуы мүмкін нарықтағы бағамен есептеп, өткізілетін баға тіпті сатып алынған бағадан да әдеттегі бағадан да төмен болсын, зекетін төлейді. Екінші көзқарас – көпшілік ғұламалардың, ал бірінші көзқарас – мәликилердің көзқарасы.

Егерде бұлардың нарықтағы сұранысы жақсарса, жыл айналымы соңында сатып алынғандағы құны мен пайдасы қосып есептеледі. Сосын уақыты келген қарыздар шегеріледі. Кейін 2,5 пайызы төленеді. Мысалы, сауда үшін 1 мл. теңгеге жер, 3 мл. теңгеге уақытша баспанасы бар жер, 8 мл. теңгеге үй сатып алынды. Сосын бір жыл айналып тұрып жер 1,5 мл. теңгеге, уақытша баспанасы бар жер 4 мл. теңгеге, ал үй 10 мл. теңгеге сатылды. Жыл айналымының соңында 15,5 мл. теңге еш кемімей сақталса, оның 2,5 пайызы төленеді.

Сұрақ: Төлем мерзімі ұзартылған келісіммен сатып алынған сауда тауарларының зекеті қалай төленеді?

Жауап: Зекет төленетін уақыт жеткенде меншігіндегі тауарларды нарықтағы сауда бағасымен есептейді. Сосын оған өзінің басқа саудагерлерге қарызға сатқан тауарларының құнын қосады. Бұған тағы сейфінде не банкте сақталулы активтерін қосады. Кейін жалпы сомадан қарыздың барлық түрін шегереді. Сосын қалған соманың мөлшерін анықтап, нисапты құраған болса, оның 2,5 пайызын төлейді.

Сұрақ: Ақша айырбастау саудасының зекеті қалай төленеді?

Жауап: Жыл айналымы соңында меншіктегі валюталардың (теңге, рубль, доллар, т.б.) барлық түрлерінің құны сол күнгі айырбас бағамымен есептеліп, уақыты келген қарыздар шегеріледі. Нисап кемімесе, 2,5 пайыз зекеті төленеді.

Сұрақ: Мудоораба бейнесіндегі сауда зекеті қалай төленеді?

Жауап: Мудоораба дегеніміз – коммерциялық негіздегі екі жақты келісім. Бірінші жақ – капитал салушы инвестор. Екінші жақ – капиталды қабылдаушы серіктес. Ол өзінің еңбек қорларын қолданып, аталмыш капиталды іске қосумен пайда табады. Түскен пайда келісімге сай екі жақтың арасына бөлінеді. Инвестор зекетін капиталдан және пайданың өзіне тиесілі үлесінен шығарады. Кәсіпкер өз зекетін тиесілі пайдасынан төлейді, әрине, егер онысы нисапты құраса, егер нисапты құрамаса, ешнәрсе төлемейді.

Сұрақ: Жұмыс айлығынан зекет төлене ме?

Жауап: Жұмыс мемлекеттік не белгілі бір фирмадағы қызмет не адвокат, дәрігер, тігінші, етікші, сатушы секілді әркімнің мамандығына сай жеке кәсібі болсын, еңбекақысының тіршілік қажеттіліктерінен тыс бәзбір бөлігі жинақталып жатса, сөйтіп бір күні жинағының

көлемі нисапты құраса, сол күннен жыл айналымы басталады. Жыл айналымы мерзімін аяқтаған күні жинақ көлемі нисаптан аз болмаса, 2,5 пайызын шығарады.

Сұрақ: Жал пайдасынан, өндіріс пайдасынан зекет төлене ме?

Жауап: Жалға беруге дайындалған жылжымалы мүліктің, малдың және көліктің өз құнынан зекет төленбейді. Жалдан түсіп жатқан пайда тұтынушы қоржынынан нисап көлемінен асса, әрі оған бір жыл айналса, жыл бойы өсіп-өніп тұрған пайдадан беріледі. Таза пайда жыл айналымы соңында нисапты (85 г алтынның не 595 г күмістің құнын) құраса, одан 2,5 пайызы төленеді. Егерде пайда жыл бойы тек тұтыну қажеттіліктерін жапса, зекет үкімі жүрмейді.

Өндірісте пайдаланылып жатқан құрал-жабдықтар мен станоктардың өз құнынан зекет берілмейді. Өйткені олар саудалық мақсаттағы заттар емес. Зекет өндірісте саудаға шығарылатын тауарлардың таза пайдасынан ғана төленеді.

Сұрақ: Капиталын банк депозитіне не салымына жұмсап, пайыздық табыс алып жүрген кісі өсімнің харам екенін білген соң, зекетін қалай төлейді? Банктің оған сыйақы ретінде төлейтін ақшасын алуына бола ма?

Жауап: Мұндай кісі зекетін банкке салған капиталынан ғана 2,5 пайызын төлейді. Ал банктің оған сыйақы ретінде төлейтін ақшасы шарифатта адал пайда емес, керісінше шарифат харам еткен пайыздық табыс саналады. Сол себепті оны өзіне алуына тыйым салынады. Алайда оны банкте қалдырмай, пақырларға таратып жіберуіне болады. Кімде кім ақшасын пайыздық табыс алу үшін банкке емес, жеке бір кісіге берсе, онда пайыздық табысты сол кісіде қалдырады. Өйткені ол – соның ақшасы. Ал банктегі пайыздық табыс банктікі емес, белгісіз кісілердің пайдаланып жатқан ақшалары. Сол себепті оны пақырларға таратып жіберуге болады.

Ас-Сигнақи «ан-Ниһаясында»: «Кейбір ғұламаларымыздың айтуынша, теріс жолға үндейтін әнші әйелдің табысы ұрланған табыс секілді қарастырылады. Оны алу ешкімге адал емес. Арақ-шарап сату-ды, қиянат жолмен ақша табуды, пара алуды кәсіп қылған кісі қайтыс болса, артында қалған мұрагерлерге одан түскен пайданы алуларына болмайды. Бұл табыстың жолы – иелеріне қайтарып беру, егер олар иелерін білген болса. Егер қайтарып берілетін иелерін білмесе не таппаса, екінші жол – садақа етіп таратып жіберу», – деген¹.

¹ Ибн Нұжайм. «әл-Бахр ар-Роик»: 8/229.

Ан-Науауи «ән-Мажмуғында» әл-Ғазалидің: «Ондай мал пақырға берілсе, пақыр үшін харам емес, адал әрі таза саналады», – деген¹.

Аллаһ тағала кесімді түрде харам еткен кәсіптен садақа беруі арқылы ешкім Аллаһ тағалаға жақындай да алмайды, мал-мүлкін де тазарта алмайды. Харам табыстан садақа беруі не харам ақшаға мешіт тұрғызуы харам саналады. Харам іске сауап емес, күнә жазылады. Сондай-ақ харам істі жақсы ниет ақтамайды.

Сұрақ: Біреуге қарызға берілген ақшалардың зекеті қашан әрі қалай төленеді?

Жауап: Алашақ қарыздар үлкен, орташа және жеңіл болып үш түрге бөлінеді.

- *Үлкен қарыз.* Бұған дәулетті кісінің үлкен көлемде біреуге берген қарызы не қарызға сатқан саудалық тауарлары жатады. Мұндай қарыздың зекетін төлеу үшін қолға қайтқан бөліктің көлемі ең азы нисаптың бестен бірін не одан көбін құрауы шарт. Осындай көлемде қайтқан бөліктің 2,5 пайызы шығарылады. Қарыз қолға толық қайтарылғанша зекеті осы сипатта төленіп тұрады. Қолға қайтарылған қарыз көлемі бестен бірден аз болса, зекет төлеуі парыз емес.

- *Орташа қарыз.* Бұл – саудалық мақсатпен емес, қажеттілік мақсатта үй, жиһаз, киім-кешек секілді тіршілік қажеттіліктерінің қарызға сатылуы. Мұндай кісі қарыздағы малының зекетін төлеу үшін, қарызы нисапқа толатындай не одан көп көлемде қайтуы шарт. Қолға қайтқан қарыз бөлігі нисапты не одан көп мөлшерді құраса ғана 2,5 пайызын зекет етіп төлейді. Қарызы толық қайтып келгенше осылай істейді. Қайтқан бөлік нисапқа толмаса, сол сәтінде ешнәрсе төленбейді.

- *Жеңіл қарыз.* Бұған мирас, маһр секілді мүліктер жатады. Бұлардың зекеті парыз болуы үшін, қолға тиген сәтте нисапты құрауы, сосын жыл соңында нисаптың кемімеуі шарт.

Сұрақ: Зекет төлеуші кісіге бір пақыр қарыз болса, сөйтіп ол зекетін пақырдағы қарызын кешіру арқылы орындағысы келсе, зекет дұрыс бола ма?

Жауап: Негізінде, зекет дұрыстығы үшін, зекет төлеуші кісінің мал-мүлкінен зекеттің алынуы әрі зекетке құқылы кісінің меншігіне берілуі, яғни қолында бекуі шарт. Бұл шарт шарифатта «Ей Пайғамбар! Олардың малдарынан садақа ал!», «Және зекетті беріндер!», – деп көрсетілген. Сол себепті зекет төлеуші кісінің пақырдағы қарызын

¹ ан-Науауи. «әл-Мажмуғ»: 9/351.

кешіруі, шынайтуында, оны мүлікке ие етуге жатпайды. Қарыз беру – бөлек іс, зекет төлеу – бөлек іс. Қарыз беру мен қарызды кешіру өз алдына бөлек мустахаб амал деп танылады. Зекет парызын мойыннан түсіру үшін бұндай айла қолдануға болмайды. Сондай-ақ бұл істе мал-мүлікті сақтап қалуға түрткі болатын сарандық ниеті қатысуы да мүмкін. Сондықтан зекет төлеушінің біреудегі қарызын кешіруге ниеті рас болса, қарызды кешіру ісіне Аллаһ тағала: **«Егер қарызға батқан кісі болса, жеңілдеу жолын қарастырған жөн! Ал садақа етіп кешіре салуларын өздерің үшін тіпті жақсырақ болмақ!»,** – деп жеке қызықтырған. Егерде қарызгер пақыр қолына зекет малы нақты тиген соң, өз еркімен қарызын толық не жартылай қайтарғысы келсе, берген кісінің зекеті дұрыстығын жоғалтпайды.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Сауда тауарлары дегеніміз – өндірушіден не сатушыдан көтерме сауда бағасы арқылы не бөлшек сауда бағасы арқылы тұтынушыға не алып сатушыға ауысатын жылжымайтын мүліктер, үй малдары, киім-кешек, тұрмыс жабдықтары секілді тауарлардың барлық түрі.

✓ Сауда тауарлары зекетін парыз етуші шарттар: мүлік саудагердің меншігі болуы, мүліктің сауда тауары болуы, тауарлардың жалпы құны алтын не күміс нисабына жетуі не асуы, нисапқа бір жыл айналуы, нисапты кемітетін қарыздың болмауы, сауда тауарының адал әрі таза болуы.

✓ Тауарлар құнын алтынмен не күміспен есептеу – қожайынның еркінде.

✓ Сауда тауарларының зекетін өзімен де құнымен де төлесе болады.

✓ Тауарлардың барлығы: қымбаты да, орташасы да, арзаны да көтерме сауда бағасымен есептеліп, 2,5 пайызы төленеді

✓ Сауда зекеті капиталдан, сондай-ақ тұтынушы қоржыны мен қайтарылған қарыздардан артылған пайдадан төленеді. Егерде жыл бойы түсіп отырған пайда тұтынушы қоржынының ғана қамтамасыз етсе, әрі қайтарылатын қарыз капиталды кемітсе, капиталдан қалған мөлшерге қаралады. Егер мөлшер нисапты құраса, оның 2,5 пайызы төленеді, нисапты құрамаса, зекет парыз емес.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Сауда тауарлары дегеніміз не?
2. Сауда тауарлары зекетін парыз ететін шарттарды талдап түсіндір.
3. Сауда тауарларының зекеті тауармен беріле ме, ақшалай төлене ме?
4. Нисапқа бір жыл айналу дегеніміз не?

5. Сауда тауарларының зекеті капиталдан төлене ме, әлде пайдадан төлене ме?
6. Сауда тауарларының зекетін төлер кезде тауарлар қай бағамен есептеледі?
7. Сұранысы баяу тауарлардан зекет төлене ме?
8. Төлем мерзімі ұзартылған келісіммен сатып алынған сауда тауарларының зекеті қалай төленеді?
9. Ақша айырбастау саудасының зекеті қалай төленеді?
10. Мудоороба бейнесіндегі сауда зекеті қалай төленеді?
11. Жұмыс айлығынан зекет төлене ме?
12. Жал пайдасынан, өндіріс пайдасынан зекет төлене ме?
13. Капиталын банк депозитіне не салымына жұмсап, пайыздық табыс алып жүрген кісі өсімнің харам екенін білген соң зекетін қалай төлейді?
14. Біреуге қарызға берілген ақшалардың зекеті қашан әрі қалай төленеді?
15. Зекет төлеуші кісіге бір пақыр қарыз болса, сөйтіп ол зекетін пақырдағы қарызын кешіру арқылы орындағысы келсе, зекет дұрыс бола ма?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Қазақстандағы ислам банкингі» деген тақырыпқа реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Узбекистон», 1994.
7. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

III тарау. ЗЕКЕТ АЛУҒА ҚҰҚЫЛЫ АДАМДАР.

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ Зекет алуға құқылы адамдардың түрлерін;
- ✓ Зекет берілмейтін тараптарды;
- ✓ Зекеттің әдептерін оқып білесіздер.

Аллаһ тағала «әт-Тәуба» сүресінің 60-шы аятында:

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

«Расында, садақалар тек пақырларға, міскіндерге, зекет қызметшілеріне, жүректері исламға дағдыланып келе жатқан кісілерге, құлдарға, қарызға батқандарға, Аллаһ жолына, жолда қалғандарға ғана тиесілі. Бұл – Аллаһтың парыз еткен үкімі. Сондай-ақ Аллаһ – бәрін білуші және өте дана», – деп зекет алуға құқылы адамдардың сегіз түрін белгіледі.

1. Пақыр. Пақыр дегеніміз – панасы, кәсібі, жанашыры не туысы бар, әлауқатының ең төменгі шамасы күнкөріс минимумын құраған, ал ең жоғарғы шамасы тұтынушы қоржынын ғана қамтамасыз ететін нисапқа жетпейтін мал-мүліктің иесі.

2. Міскін. Міскін – панасы да кәсібі де, жанашыры да туысы да, күнкөріс минимумы да жоқ кісі.

Имам Әбу Ханифаның түсіндіруінше, *пақыр* дегеніміз – садақа сұрамайтын адам, ал *міскін* – сұрайтын адам.

**Зекет алуға құқылы
адамдар**

- ✓ Пақырлар.
- ✓ Міскіндер.
- ✓ Зекет қызметшілері.
- ✓ Жүректері исламға дағдыланып келе жатқан кісілер.
- ✓ Құлдар.
- ✓ Қарыздар адамдар.
- ✓ Аллаһ жолындағылар.
- ✓ Жолда қалған кісілер.

Шафиғи мен ханбалилерде пақыр міскіннен төменірек деп танылса, бізде және мәликилерде міскін пақырдан төменірек саналады. Егер біреуде «Міскіннің жағдайы пақырдан төмен саналса, неліктен бірінші орында пақырлар айтылған?», – деген сұрақ туса, оның жауабы: «Пақыр көбіне садақа сұрамайтын адам болғандықтан, ол садақа берушілердің назарына мұқтаж емес секілді көрінуі мүмкін. Сол себепті назардан тыс қалмауы үшін, бірінші орында айтылған», – деп түсіндіріледі. Міскіннің жағдайы пақырдан төмен екендігі Аллаһ тағаланың:

﴿أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ (14) يَتِيمًا ذَا

مَقْرَبَةٍ (15) أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ (16)﴾

«Не аштық күні тамақ беру (14). Жақын жетімге (15). Не топырақ басқан міскінге (16)», – деген¹ аятында тағы айқындалған. Бұл аяттарда Аллаһ тағала міскіннің жағдайын өте қиын екені білдірту үшін **«не топырақ басқан міскінге»**, – деп айтқан.

Зекет мұқтаждардың деңгейлеріне байланысты үлестіріледі. Имам Әбу Ханифа бір кісіге нисап көлемінде, яғни 85 г алтын не 595 г күміс көлемінде зекет беруді мәкрүһ санаған. Өйткені зекеттің мақсаты – бір емес, барлық мұқтаждың жағдайын шешу. Бұл көзқарас, әсіресе, бүгінгі күндегі пақырлар жағдайының сұранысына сай келеді. Өйткені бүгінгі жағдайда пақырлардың саны зекет берушілердің санынан асып түседі. Сондықтан ең маңыздысы, зекеттен үлесін алмаған мұқтаж қалмағаны абзал. Зекет берушілердің саны артқан күні бір кісіге берілетін мөлшерге қатысты үкімді жағдай анықтай жатады.

3. Зекет қызметшілері. Бұлар – имам тарапынан зекеттерді жинауға тағайындалған адамдар. Олардың сенімді болуы және зекет фикһын білулері шарт. Өйткені бұл – үлкен жауапкершілік және аманат. Оның міндеті – зекеттерді жинау және тиісті адамдарға үлестіру.

¹ «әл-Бәлад»: 14-16.

Зекет қызметіне тағайындалған кісілердің құрамына зекет жинаушы, оны жазушы, оны сақтаушы және оны тиісті адамдарға үлестіруші, сондай-ақ зекетті жинау мен үлестіру ісіне көмекші әркім кіреді. Зекет қызметінде жүрген адам бай болса да зекеттен үлесі беріледі. Оған үлес мұқтаждығы үшін емес, басқа жұмыстарын кейінге қалдырып, өзін осы іске арнағаны үшін еңбегін ақтайтындай мөлшерде беріледі.

Зекет малы алтын, күміс, сауда тауарлары болған жағдайда мал-мүлік иесі зекетін өзі шығарып, мұқтажға өзі берсе болады. Ал жайылымдағы малдар мен егін өнімдері болса, істі мұсылмандардың басшысына, яғни тағайындалған зекет жинаушыларға тапсыруы шарт. Өйткені Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً ﴾

«Ей Пайғамбар! Олардың малдарынан садақа ал!», – деп¹ ашық айтқан.

Сондай-ақ сахих хадистерде Пайғамбарымыздың ﷺ аймақтар мен қалалардағы малдардың зекеттерін алуға зекет жинаушыларды жібергені айтылған. Одан кейінгі әділетті халифалар да осылай істеген.

4. Жүректері исламға дағдыланып келе жатқан кісілер. Бұл топ, жалпы, мұсылмандар және кәпірлер болып екіге бөлінеді:

Бірінші: Мұсылмандар.

- Исламы әлсіз мұсылмандар. Мақсат – діни ұстанымын нығайту. 'Амру ибн Тағлиб:

(أَعْطَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا وَمَنْعَ آخَرِينَ فَكَأَنَّهُمْ عَتَبُوا عَلَيْهِ فَقَالَ إِنِّي أُعْطِي قَوْمًا أَخَافُ ظُلْعَهُمْ وَجَزَعُهُمْ وَأَكُلُ أَقْوَامًا إِلَى مَا جَعَلَ اللَّهُ فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْخَيْرِ وَالْغِنَى مِنْهُمْ عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ مَا أَحْبُّ أَنْ لِي بِكَلِمَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُمْرُ النَّعَمِ)

- «Аллаһ елшісі ﷺ бір кісілерге мал беріп, бір кісілерге бермеген кезде алмағандар оны айыптағандай болды. Пайғамбар ﷺ : «Расында, мен бәзбіреулерге мал берсем, сенімдерінің әлсіздігі

¹ «әт-Тәуба» сүресі: 103

мен сабырсыздықтары үшін қорқып беремін. Ал енді біреулерді жүректеріне Аллаһ сыйлаған жақсылық пен қанағатқа тапсырамын. Олардың бірі – Амру ибн Тағлиб», – деген. Сонда мен: «Аллаһпен ант етемін, Аллаһ елшісінің ﷺ сөзінде есімімнің аталуы мен үшін бағалы қызыл түйелерден де сүйіктірек болды», – деп айттым деген¹.

- Өз қауымында қадірі мен беделі бар мұсылман. Мақсат – хақ діннің таралуына ниетін қуаттап, артындағы қауымына дінді насихаттау ықыласын нығайту. Аллаһтың елшісі ﷺ исламды қабылдаған Әбу Суфиянға және тағы да басқа әз-Забарқан ибн Бәдр және 'Удди ибн Хатим секілді өз қауымында беделі бар тұлғаларға зекеттен үлес берген. Мұндағы мақсат – олардың қасындағы тұлғалардың жүрегін исламға ұйыту.

- Мұсылмандар мен кәпірлер арасындағы шекарада қоныстанған қауымдар. Мақсат – кәпірлердің айналасы туралы хабар беру, зияндарын алдын ала қақпайлау.

Екінші: Кәпірлер.

- Дініміз қоғамдағы кәпірлердің ішінде зиянсыздары да зиянкестері де бар екенін ескереді. Мақсат – әділеттілерін жақсылыққа ынталандыру, қиянатты кәпірлердің жамандығын тосу, сондай-ақ олардың жүректерін Аллаһ тағаланың хақ дініне жақындату. Пайғамбар ﷺ заманында оларға зекеттен үлес берілген. Мүслімнің сахихында Аллаһ елшісінің ﷺ Әбу Суфиян, Сафуан ибн Умаййа, әл-Акра' ибн Хабис және Аббас ибн Мирдас секілді адамдарға зекеттен үлес бергені айтылған².

- Бізде және шафиғи мәзһабында³ хақ дінге тарту үшін де басқа мақсат үшін де кәпірлерге де басқаларға да зекеттен ешнәрсе беруге болмайды. Пайғамбар ﷺ заманында исламның енді ғана тарай бастауы, сондай-ақ мұсылмандар санының аз және кәпірлер санының көп болуы себепті оларға зекеттен берілген. Аллаһ тағала исламға және мұсылмандарға үстемдік сыйлаған соң себептер жойылып, әділетті халифалар кәпірлерге зекеттен ешнәрсе бермеген. Омар халифа болған заманда сахабалардың ижмағымен бұл үкімнің күші жойылған деген пікір айтылған.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 8/167.

² «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/1954

³ «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/1954

5. Құл. Құл дегенде мукатаб көзделеді. Ибн Аббас аяттағы «**құлдарға**» деген сөздің мағынасын «мукатабтар», – деп түсіндірген. **Мукатаб дегеніміз** – белгілі бір сомаға өз азаттығын сатып алу үшін, қожайынымен келісімге отырып, ақша іздеп жүрген құл. Мукатабтың мұсылман болуы – шарт.

Әлем бойынша құлдық санат жойылғандықтан, бүгінгі заманда бұл топ та зекет алушылар қатарынан мүлде түскен.

6. Қарыздар адам. Бұл – қарызға батқан адам. Ондай кісіге зекет беру пақырға беруден абзалырақ. Сондай-ақ зекет оған қарызын толық жабатындай мөлшерде берілгені абзал.

7. Аллаһ жолына. Бұл санатқа ислам дінін дұшпан ықпалынан қорғап, үстемдігін нығайту жолында күресушілер жатады.

- Біздің мәзһапта күресуші кедей болса ғана беріледі.

- Мәзһабтағы кейбір ғұламалардың көзқарасында **қажылық та Аллаһ жолына** жатады. Қажылыққа барғысы келген кісі пақыр болса, оған зекеттен беріледі. Наафи`:

﴿أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى ابْنِ عُمَرَ فَقَالَ إِنَّ رَجُلًا أَوْصَى إِلَيَّ وَجَعَلَ نَاقَةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَيْسَ هَذَا زَمَانًا يُخْرَجُ إِلَى الْغَزْوِ فَأَحْمِلُ عَلَيْهَا فِي الْحَجِّ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ مِنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾

«Бір кісі Ибн Омарға келіп: «Бір кісі маған өсиет мұра қалдырып, Аллаһ жолына бір түйесін салды. Қазіргі кез соғысқа шығатын уақыт емес. оны мініп қажылыққа аттансам бола ма?», – деді. Ибн Омар: «Қажылық пен умра – Аллаһ жолынан саналады», – деді деп риуаят еткен¹.

- Мәзһабтағы кейбір ғұламалардың көзқарасы бойынша білім үйрену де Аллаһ жолында саналады. Өйткені білім үйренудің үкімі – парыз.

8. Жолда қалған адам. Бұл дегеніміз – алыс жолға шығып, сосын қасындағы мал-мүлкі толық тұтынылуы, жоғалуы, ұрлануы не тоналуы себепті еліне орала алмай бөтен жерде қалған жолаушы. Бұндай жағдайдағы кісіні **жолда қалған адам** не **жол баласы** деп атайды. Оның **мұсылман болуы, қолында жетерлік қаражат болмауы** шарт. Оған пақыр не бай болса да зекеттен үлесі беріледі. Берілетін зекеттің мөлшері еліне оралуға жеткілікті қаражатты құрайды.

¹ «Сунан ад-Даарими»: 2/519.

• Қайсыбір кісінің басқа бір елдегі кісіден алашақ қарызы не алашақ мұрасы болса, сөйтіп сол елге жол ұстауға жеткілікті қаражаты болмаса және ешкімнен қарыз таппаса, **жол баласы** деп қарастырылып, зекеттен үлес беріледі.

• Жол баласы өз елінде мал-мүлкі жеткілікті кісілердің санатынан болса, онда жеткілікті көлемде зекет емес, қарыз алғаны абзал саналады.

Зекет берілмейтін тараптар

Зекет берілмейтін тараптар

- ✓ Пайғамбарымыздың әулеті.
- ✓ Байлар.
- ✓ Мұсылман еместер.
- ✓ Зекет төлеушінің қандастық жігі.
- ✓ Зекет төлеушінің әйелі.
- ✓ Өлікті жайғастыруға.
- ✓ Сегіз топтан басқа қайырымдылық мақсаттарға.

1. Мұхаммед пайғамбардың ﷺ

әулеті. Бұл қатарға Әлидің, Аббастың, Жағфардың, 'Ақиилдің және Абд әл-Муттолиб ұлы әл-Хааристің әулеттері кіреді. Бұл әулеттер – Хаашимнің үрім-бұтағы.

• Бізде, мәликилердің машһүр пікірінде және Ахмадтың бір риуаятында Хаашимнің бауыры әл-Муттолибтің үрім-бұтағы зекет пен садақа алу тыйымы салынған санатқа кірмейді.

• Аллаһ тағала сыйлаған құрметке сай Пайғамбар ﷺ мен әулетіне садақа арам етіліп, соғыс олжасынан ғана алуларына рұқсат етілді. Бұл үкім Аллаһ елшісінің ﷺ

(إِنَّ هَذِهِ الصَّدَقَاتِ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ وَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ وَلَا لِأَلِ مُحَمَّدٍ)

«Расында, бұл садақалар – берген адамдардың малдары мен жандарын тазартушы нәрселер. Әрі олар Мұхаммедке және Мұхаммедтің әулетіне арам етілді», – деп айтқан¹ хадисіне негізделген.

2. Меншігіндегі мал-мүлкі тұтынушы қоржынынан артылып, нисапқа толған мұсылмандар. Бұлар – меншігінде нисапқа толған өрістегі малы бар, не нисабы толған күміс бен алтыны бар, не алтын мен күмістің нисабына тең ақшасы не сауда тауарлары бар кісілер.

¹ «Сахих Муслим»: 3/119.

‘Ато ибн Йасаар Пайғамбардың ﷺ:

(لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيِّ إِلَّا لِخَمْسَةِ لَغَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ لِغَارِمٍ أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مُسْكِينٌ فَتَصَدَّقَ عَلَى الْمُسْكِينِ فَأَهْدَاهَا الْمُسْكِينُ لِلْغَنِيِّ)

«Аллаһ жолында күресуші, зекет қызметшісі, қарызға батушы, пақырдан зекет малын сатып алушы, сондай-ақ кімнің міскін көршісі болып, ол өз меншігіне өткен садақаны әл-ауқатты кісіге сыйласа, осы бесеуін айтпағанда, байдың садақа алуына болмайды», – дегенін жеткізген¹.

Фикһ ілімінде **садақаға сұрауға мұқтаж етпейтін әл-ахуал** үш түрлі дәрежеде қарастырылады:

- Зекет салынатын мал-мүлік түрлерінің бірі меншігінде болып, онысы тұтынушы қоржынынан артылатын әрі кіріс беретін нисаптың иесі. Мұндай кісінің зекет төлеуі парыз, әрі пітір садақасын беруі, құрбан шалуы уәжіп.

- Меншігіндегі мал-мүлік тұтынушы қоржынынан артылса да, көбейту мен кіріс келтіру мақсатын көздемейтін, зекет салынбайтын, артық үй, көлік, жиһаз, ыдыс-аяқ, киім-кешек, үй жануары секілді мүліктерінің жалпы құны нисапты құрайтын мұсылман. Мұндай кісіге зекет берілмейді. Ол – пітір садақасын төлеуге және құрбан шалуға міндетті. Сонымен қатар оның біреуден садақа сұрауы, сұрамаса да берілген садақаны алуы харам саналады.

- Меншігінде өзі мен отбасының күнделікті тіршілік харекеті үшін қажетті күнкөріс минимумы не нисапқа жетпейтін мал-мүлкі бар кісі. Мұндай кісілер – зекет алуға құқылы. Тағы оларға өздері сұрамастан берілген садақалар да – адал. Алайда біреуден садақа сұраулары харам саналады. Аллаһтың елшісі ﷺ:

(مَنْ سَأَلَ وَعِنْدَهُ مَا يُغْنِيهِ فَإِنَّمَا يَسْتَكْرِ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا يُغْنِيهِ قَالَ مَا يُغْدِيهِ أَوْ يُعْشِيهِ)

«Қасында жеткілікті әл-ауқаты бол тұра кім қайыр сұраса, онда ол өзі үшін жәһаннам отын көбейтуде», – деген. Сонда адамдар:

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/38.

«Ей, Аллаһтың ﷺ елшісі! «жеткілікті әл-ауқаты бол тұра» деген сөзіңіздің мағынасы не?», – деп сұрады. Ол ﷺ: «Таңғы және кешкі азығы бола тұра», – деп жауап берген¹.

Күнкөріс минимумы жоқ кісі міскін саналуы себепті, садақа сұрауына тыйым салынбайды.

3. Мұсылман еместер.

• Аллаһтың елшісі ﷺ Муазды Йеменге жібергенде оған айтқан насихатының ішінде зекетке қатысты:

﴿فَاعْلَمُوهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُوْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ فِي فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُواكَ لَئِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ﴾

«Сосын Аллаһтың оларға мал-мүліктеріне зекетті парыз еткенін хабарла! Ол парыз әл-ауқаттыларынан алынып, пақырларына беріледі. Егерде олар саған бұл істе бойсұнса, малдарының ең жақсысын алудан сақтан!», – деп ескерткен².

• Зимми үкіміндегі кісілерге нәпіл садақа беруге болады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ﴾

«Сендермен дін үшін соғыспаған және үйлеріңнен қуып шығармаған адамдармен жақсы қарым-қатынаста болуларыңа Аллаһ тиым салмайды»³, – деген.

4. Зекет төлеушінің қандастық жігі. Қандастық жікке әкесі мен анасы, аталары мен әжелері, балалары мен немерелері жатады.

Зекет төлеуші кісі өзінің зекетін мұқтаж аға-інісіне, әпке-қарындасына, әкесінің аға-інілері мен апа-сіңлілеріне, шешесінің аға-інілері мен апа-сіңлілеріне, сондай-ақ олардың балаларына, келініне, күйеу баласына, өгей шешесіне, қайын жұртына бере алады. Бұлардың қайсыбірі қазының бұйрығымен зекет шығарушы кісінің асырауына бекітілсе, оған зекет төлемейді. Өйткені ол туысы бұл жағдайда оның қарамағында тұрақты материалдық колдау табушы саналады.

¹ «Муснад Ахмад»: 4/180.

² «Сахих әл-Бухари»: 2/129.

³ «әл-Мумтахина» сүресі: 8

Зекет пен садақа алуда бұлардың кез келгені бөтен пақырларға қарағанда ең лайықты саналады. Өйткені Аллаһтың елшісі ﷺ:

(الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي الْقَرَابَةِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ)

«Міскінге берілген садақа тек садақа саналады. Ал туысқанға берілген садақа – садақа әрі туыстық байланыс», – деген¹.

5. Зекет төлеушінің әйелі. Ер кісіге өз әйеліне зекет беруі дұрыс емес. Өйткені әйеліне зекет берген кісі өзіне пайда тартуда. Күйеуі оны зекетсіз-ақ асырауға міндетті.

- Имам Әбу Ханифаның және ханбалилердің басым көзқарасында әл-ауқатты әйел күйеуіне зекет беруіне болмайды. Өйткені бұл зекетті күйеуі әйелін асырауға жұмсап, зекеттің пайдасы әйелдің өзіне қайтады. Сондай-ақ өмірде әл-ауқатты әйел өз дәулетін күйеуінен еш аямайды. Аллаһ тағаланың Құран Кәрімдегі:

﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى﴾

«Және сені мұқтаж күйде тауып байытпады ма?!»², – деген аятының мағынасы Пайғамбарға ﷺ берілген нығметтердің барлығын көздейді. Ол нығметтердің қатарына Хадижа анамыз да кіреді. Өйткені ол өз дәулетін Аллаһ елшісінің ﷺ қарамағына ұстатқан.

- Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің, шафиғилер мен мәликилердің көзқарасында әл-ауқатты әйел мал-мүлкінің зекетін күйеуіне де, балаларына да бере алады. Өйткені шариғат әйел кісіге күйеуін асырауды міндеттемейді. Олардың дәлелі: Ибн Масғудтың әйелі Пайғамбарға ﷺ келіп:

(يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّكَ أَمَرْتَ الْيَوْمَ بِالصَّدَقَةِ وَكَانَ عِنْدِي حُلِيٌّ لِي فَأَرَدْتُ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِهِ فَرَعَمَ ابْنُ مَسْعُودٍ أَنَّهُ وَلَدَهُ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَلَيْهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ زَوْجُكَ وَلَوْلَاكَ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَلَيْهِمْ)

«Ей, Пайғамбар! Сен бүгін зекет беруге бұйырдың. Менде алтын әшекейлер бар. Солардан зекет төлеуді қалаған кезімде Ибн Масғуд: «Шығарған зекетінді алуға күйеуің мен балаң басқалардан

¹ «Сунан Ибн Мажа»: 1/591.

² «әл-Мумтахина» сүресі: 8

лайықтырақ», – деп пайымдады. Сонда Пайғамбар ﷺ «Ибн Масғуд дұрыс айтты. Зекетіңді алуға күйеуің мен балаң басқаларға қарағанда лайықтырақ», – деді¹.

5. Өлікті жайғастыруға. Зекетті дұрыс атқару шарттарының бірі – оның зекетке құқылы тірі адамның меншігіне өтуі. Ал мәйіт болса, мал-мүліктен енді ешнәрсе иелене алмайды.

6. Зекет алуға құқылы үлескерлерден басқа қайырымдылық мақсаттар. Мысалы, мешіт, емхана, оқу орындарын тұрғызу, жол төсеу, көпірлер салу, су таратушы не суарғыш каналдар жасау секілді жұмыстарға зекет жұмсалмайды. Себебі, бұл істерге жұмсалатын қаражаттар зекетке құқылы кісінің меншігіне өту шартын жүзеге асырмайды.

Зекеттің әдептері

1. Таза көңілмен беру. Кім зекет бергендігін пақырға міндетсіңсе және бергенін сөз етіп тіл тигізсе, зекетінің қабыл болмау қаупі бар. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾

«Ей, иман келтіргендер! Малың адамдардың көзіне көріну үшін жұмсаушы және Аллаһқа және ақирет күніне иман келтірмеуші кісі секілді, садақаларыңды міндет қылумен және жазғырумен жоймаңдар!»², – деген.

2. Малдың жақсысын беру.

3. Көз бояушылықтан таза болу үшін адамдардың көзінен жасырын орындау.

4. Мақталмас үшін, біреуді өкіл ету.

5. Зекет шығарған сәтте дұға тілеу.

6. Зекеті үшін не тақуа, не білім үйренуші, не пақырлығын жасырушы, не туыс мұсылманды іздеу.

7. Ешкім еске түсірместен, зекет төлеуге өзі ұмтылу.

8. Пақырға зекетті қайыр сұраудан тоқтататындай көлемде беру.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/506.

² «әл-Бақара» сүресі: 264

9. Зекет алуға құқылы кісілердің алдымен ең мұқтажына беру. Мысалы, пақырға қарағанда қарызға батқан кісіге беру.

10. Пақырға беріліп жатқан малдың зекет екенін білдірмеуге тырысу.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Зекеттен үлес алуға әрі оны меншіктенуге құқылы кісілерді белгілеуші – Аллаһ тағаланың Өзі.

✓ Шарифат қарары бойынша, зекетте тек сегіз түрлі кісінің үлестері бар. Олар: пақырлар, міскіндер, зекет қызметшілері, жүректері исламға дағдыланып келе жатқан кісілер, құлдар, қарыздар адамдар, Аллаһ жолындағылар, жолда қалған кісілер. Бұл үлестердің қатарына басқа ешқандай қайырымдылық мақсаттар қосыла алмайды.

✓ Зекет қызметшілері құрамына зекет жинаушы, оны жазушы, оны сақтаушы және оны тиісті адамдарға үлестіруші, сондай-ақ зекетті жинау мен үлестіру ісіне көмекші әркім кіреді.

✓ Құл дегенде мукатаб көзделеді. Мукатаб дегеніміз – белгілі бір сомаға өз азаттығын сатып алу үшін, қожайынымен келісімге отырып, ақша іздеп жүрген құл. Мукатабтың мұсылман болуы – шарт.

✓ Біздің мәзһапта Аллаһ жолындағы кісі кедей болса ғана беріледі. Мәзһабтағы кейбір ғұламалардың көзқарасында қажылық пен білім іздеу де Аллаһ жолына жатады.

✓ Зекет берілмейтін тараптар: Пайғамбарымыздың ﷺ әулеті, байлар, мұсылман еместер, зекет төлеушінің қандастық жігі, зекет төлеушінің әйелі, өлікті жайғастыруға, шарифат белгілеген сегіз үлестен басқа қайырымдылық мақсаттарға, әлеуметтік мүдделерге.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Зекеттен үлес алуға құқылы кісілер кімдер? Оларды белгілеуші кім?
2. Пақыр мен міскіннің айырмашылығы қандай?
3. Жолда қалған кісі дегеніміз кім?
4. Жүректері исламға дағдыланып келе жатқан кісілерге кімдер жатады?
5. Аллаһ жолындағылар деп кімдерді айтады?
6. Құл дегенде қандай құл көзделеді?
7. Зекет қызметшілеріне кімдер жатады?
8. Қарыздар кісіге зекеттен қанша беруге болады?
9. Шарифат белгілеген сегіз түрлі кісілердің қатарына басқа кісілерді қосуға бола ма?
10. Зекет малын мешіт, емхана, мектеп салуға пайдалануға бола ма?

11. Зекет берілмейтін тараптарды баянда.
12. Фикһ ілімінде мұқтажсыздық не байлық қандай дәрежелерге бөлінеді?
13. Зекеттің әдептерін айт.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «ҚМДБ Зекет қоры» деген тақырыпқа реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.

2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.

3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.

4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.

5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Узбекистон», 1994.

7. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

IV тарау. ПІТІР **САДАҚАСЫ.**

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ **Пітір садақасының түсінігін;**
- ✓ **Пітір садақасының мақсат-міндетін;**
- ✓ **Пітір садақасын уәжіп ететін шарттарды;**
- ✓ **Пітір садақасы шығарылатын азық-түлік түрлерін;**
- ✓ **Пітір садақасының мөлшерін**
- ✓ **Пітір садақасы берілетін уақытын оқып білесіздер.**

Пітір садақасының түсінігі

Пітір садақасы **пітір** және **садақа** сөздерінен жасалған термин. Пітір (الْفِطْرُ) ұғымы, *рамазан оразасын ұстаушы* кісінің *соңғы ауыз ашуын, рамазан оразасының аяқталуын* білдіреді. Бұл ұғымның араб тіліндегі түпнұсқасы өзгертілмей *nitir* деп белгіленген. Рамазан оразасынан шыққан мұсылманға мал-мүлкінен төлеуі міндеттелетін

садақа шариғатта **زَكَاةُ الْفِطْرِ** **صَدَقَةُ الْفِطْرِ** не деп аталады.

Пітір садақасы шариғат нормаларының қатарына зекеттен бұрын ораза парыз болған жылы hijраның екінші жылында шағбан айында енді. Ибн Омар:

فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ عَلَى الْعَبْدِ وَالْحُرِّ وَالذَّكَرِ وَالْأُنْثَى وَالصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ

«Аллаһтың елшісі ﷺ мұсылманнан болған құлға да, азатқа да, ер кісіге де, әйел кісіге де, кішіге де, үлкенге де бір сағ мөлшер құрмамен не бір сағ мөлшер арпамен пітір зекетін төлеуін парыз

еткен. Сондай-ақ оның адамдар айт намазына шықпай тұрып берілуін бұйырған», – деген¹.

Аталмыш хадистегі **парыз етті** сөзі бізде **уәжіп** үкімін білдіреді.

Пітір садақасының мақсат-міндетіне келсек, біріншіден, ол рамазан айында ұсталған оразадағы ақаулықты (кемшілікті) түзетіп, орнын толтырады. Екіншіден, пітір садақасы айт күні пақырлар мен міскіндердің мұқтаждығын жауып, әл-ауқаттарын көтеріп, көңілдерін қуантады. Ибн Аббас:

Пітір садақасы шариғат нормаларының қатарына зекеттен бұрын ораза парыз болған жылы хижраның екінші жылында шағбан айында енді.

(فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ пітір зекетін ораза ұстаған кісіні рамазандағы бос және жаман сөздерінен тазарту мақсатында әрі міскіндерге тағам ретінде парыз етті», – деп айтқан².

Уакии' ибн әл-Жарраах: «Рамазан айының пітір садақасы – намаздағы сәһу сәждесі секілді. Сәһу сәждесі намаздың кемшілігін түзетсе, пітір садақасы оразаның кемшілігін түзетеді», – деген³.

Пітір садақасын уәжіп ететін шарттар

Пітір садақасын уәжіп ететін шарттар

- ✓ Мұсылмандық.
- ✓ Азаттық.
- ✓ Мал-мүліктің жеткіліктілігі.
- ✓ Ораза айты таңында тірі болу.

1. Мұсылмандық. Ибн Омар:

(عَلَى الْعَبْدِ وَالْحُرِّ وَالذَّكْرِ وَالْأُنْثَى وَالصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ)

«...мұсылманнан болған құлға да азатқа да, ер кісіге де әйел кісіге, кішіге де үлкенге де...», – деген⁴.

Пітір садақасының уәжіптілігі үшін мұсылманның **есті болуы, кәмелетке толуы шарт емес**. Сәбидің де жындының

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/570.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/25.

³ «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2037

⁴ «Сахих әл-Бухари»: 3/570.

да малынан пітір садақасын төлеу уәжіп. Ол екеуінің қамқоршысы пітір садақасын шығармаса күнәкар саналады. Қашан жынды кісінің есі келсе және сәби кәмелетке толса, өздері төлейді.

2. Азаттық. Негізінде, аталмыш хадисте: «мұсылманнан болған құлға да азатқа да», – делінген. Хадистің тура мағынасы тек ханбали мәзһабында негізге алынған. Бізде, шафиғилер мен мәликилерде құлдың иелігінде еш мүлік болмауы себепті, оған пітір садақасын төлеу міндет емес деп қабылданған.

3. Мал-мүліктің жеткіліктілігі. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің

ﷺ

(لَا صَدَقَةَ إِلَّا عَنْ ظَهْرِ غِنًى وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ)

«Садақа мал-мүлік жеткілікті жағдайда ғана беріледі. Беруші қол алушы қолдан артық. Өзің асырап жатқан кісілерден баста!»¹;

(خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ)

«Ең жақсы садақа – мал-мүлік жеткілікті жағдайда ғана берілгені. Өзің асырап жатқан кісілерден баста!», – дегенін жеткізген².

Басқа мәзһабтарда мал-мүліктің жеткіліктілігі *напақадан артылған мал-мүлікті* білдірсе, бізде *нисапты құраған мал-мүлік* көзделеді.

Нисапқа иелену екі түрге бөлінеді. **Біріншісі:** зекет төлеуді парыз ететін нисапқа иелену. **Екіншісі:** зекет төлеуді парыз етпейтін, кіріс кіргізбейтін нисапқа иелену. Бұл дегеніміз – меншіктегі мал-мүліктер тұтынушы қоржынынан артылғанымен, көбейту мен кіріс келтіру мақсатын көздемейтін, зекеттік сипатқа ие емес, артық үй, көлік, жиһаз, киім-кешек, ат, есек секілді мүліктердің жалпы құны нисапты құрауы. Мұндай кісіге зекет төлеу парыз болмаса да, пітір садақасын төлеуі, құрбан шалуы уәжіп.

Мәзһабтағы ғұламалардың бір тобы пітір садақасын төлеуді уәжіп ететін мал-мүлік шамасын зекеттегідей 200 дирһам (595 г күміс) деп белгілесе, тағы бір тобы 50 дирһам (148,75 г күміс) деген пікірді айтқан. Алайда қазіргі күнгі ғұрпымызда пітір садақасын мал-мүлкі нисапты құраған кісі де нисапқа жетпеген кісі де төлеп жүргені баршаға мәлім. Рамазан оразасында жіберілген кемшілікті түзету

¹ «Муснад Ахмад»: 12/69.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/446.

әркім үшін қажет деп танылуы себепті, сондай-ақ садақа мал-мүлікті кемітпейді деген сенімге сай осы ғұрыптың одан әрі жалғаса беруі ұнамды.

4. Ораза айты таңында тірі болу. Бұл шарттың себебі: пітір садақасын төлеу уәжіптілігі іске қосылатын уақыт – айт күнінің таңы атуы. Сондықтан айт күнінің таңы атпай дүниеден озған кісінің мойнынан пітір садақасы төлеу үкімі түседі. Ибн Омар:

(وَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ)

«Сондай-ақ Аллаһ елшісі ﷺ пітір садақасын адамдар айт намазына шықпай тұрып берілуін бұйырған», – деген¹.

Пітір садақасы кім үшін беріледі?

Пітір садақасын беруші кісі оны өзі үшін және напақасына тәуелді кісілер үшін де есептеп шығарады, әрине, егер олардың жеке табыстары болмаса. Жеке табыстары жоқ дегенде көбіне балиғатқа толмаған балалары, кәсіп үшін жасы жетпеген, оқып жатқан балалары көзделеді.

- Мұсылманның айт күніне қараған түнде дүниеге келген нәрестесі үшін де пітір садақасын төлеуі уәжіп.

- Қандай да бір себептермен қарамағында тұрып жатқан, еңбекке қабілетті аға-інілері, әпке-қарындастары және туыстары үшін пітір садақасын шығаруы уәжіп емес.

- Сондай-ақ кәсіппен шұғылдануға шамасы келген, бірақ үйде отырған үлкен балалары, сондай-ақ жеке табыстары бар әке-шешесі үшін пітір садақасын төлеу отағасыға уәжіп емес.

- Әкелерінен айырылған ұл балалалар үшін кәмелетке толғанша пітір садақасын аталары төлейді.

- Мал-мүлкі жеткілікті немесе жеке табысы (не мүлкі) бар әйелдің пітір садақасын өзі үшін ғана төлеуі уәжіп, егер табысы (не мүлкі) нисапты құраса. Ол балалары мен күйеуі үшін ешнәрсе төлемейді.

Пітір садақасы шығарылатын азық-түлік түрлері

Пітір садақасы берілетін азық-түлік түрлерін баяндаушы хадистердің бірінде Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(أَدُّوا صَاعًا مِنْ طَعَامٍ)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/570.

«Тағамнан 1 сағ шығарыңдар!», – деді деп айтқанын жеткізген¹. «Тағамнан» деген сөздің мағынасы келесі хадисте баяндалады. Әбу Саид әл-Худри:

كُنَّا نُخْرِجُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ وَكَانَ طَعَامَنَا الشَّعِيرُ وَالزَّبِيبُ وَالْأَقِطُ وَالتَّمْرُ

«Аллаһ елшісі ﷺ заманы ораза айтында біз пітір садақасын 1 сағ тағаммен бергенбіз. Біздің тағамымыз: арпа, мейіз, ірімшік және құрма болған еді»²;

كُنَّا نُعْطِيهَا فِي زَمَانِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ أَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ زَبِيبٍ

«Пайғамбар ﷺ заманында біз пітір садақасын не 1 сағ тағаммен, не 1 сағ құрмамен, не 1 сағ арпамен, не 1 сағ мейізбен бергенбіз»³;

كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِينَا عَنْ كُلِّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ حُرٍّ وَمَمْلُوكٍ مِنْ ثَلَاثَةِ أَصْنَافٍ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ صَاعًا مِنْ أَقِطٍ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ

«Аллаһ елшісі ﷺ ортамызда болған заманда біз әр кішкентай және әр үлкен кісі үшін де, әр азат және әр құл үшін де үш нәрседен ғана: не кептірілген құрмадан 1 сағ, не ірімшіктен 1 сағ, не арпадан 1 сағ пітір садақасын шығарғанбыз», – деген⁴.

Хадистерден алынатын түсінік

Пітір сақасы берілетін азық-түлік түрлерін белгілеген аталмыш хадистерде кептірілген құрма мен арпа әрдайым айтылып, мейіз бен ірімшік кезекпен айтылған. Яғни Пайғамбар ﷺ заманында күнделікті өмірдің негізгі азық-түлігі кептірілген құрма мен арпа болуы себепті, екеуі хадис мәтіндерінің ешбіреуінен түспеген. Өйткені ол заманда меиналық диқандар көбінесе құрма бақшасымен шұғылданған. Наафи:

¹ әл-Байһақи. «Сунан әл-Кубро»: 4/167.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/585.

³ «Сахих әл-Бухари»: 3/577.

⁴ «Сахих Муслим»: 3/69.

(عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ فَرَضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ فَعَدَلَ النَّاسُ بِهِ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُعْطِي التَّمْرَ فَأَعْوَزَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ مِنَ التَّمْرِ فَأَعْطَى شَعِيرًا)

«Ибн Омар: «Пайғамбар ﷺ пітір садақасын кептірілген құрмадан 1 сағ не арпадан 1 сағ берілуін міндеттеді. Кейін адамдар 0,5 сағ бидаймен беруге өзгерді», – деді. Ибн Омар кептірілген құрмамен берген. Мединалықтарда кептірілген құрма тапшы болған кезде, арпамен берген», – деген¹.

Бұл хадистен түсінетініміз миналықтардың негізгі азығы кептірілген құрма болғандықтан, пітір садақасы көбіне сонымен берілген. Ол тапшы болған жағдайда арпамен берілген. Сондай-ақ дәнді дақылдардан бидайға қарағанда арпа көбірек әрі арзан болған. Ұн да көбіне содан жасалып, нан да содан пісірілген. Ал бидай жақсы дақыл түрінде танылғанымен, тапшы болған. Сол себептен арпаға қарағанда бағасы да екі есе қымбаттау болған. Абдулла ибн Сә`лаба әкесінен:

(قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطِيبًا فَأَمَرَ بِصَدَقَةِ الْفِطْرِ صَاعٍ تَمْرٍ أَوْ صَاعٍ شَعِيرٍ عَنْ كُلِّ رَأْسٍ زَادَ عَلَيَّ فِي حَدِيثِهِ أَوْ صَاعٍ بُرٍّ أَوْ قَمْحٍ بَيْنَ اثْنَيْنِ)

«Аллаһ елшісі ﷺ түрегеп құтпа айтып, пітір садақасын әр кісі үшін 1 сағ кептірілген құрмамен не 1 сағ арпамен берілуін бұйырған», – деді деген. Ал Әлидің хадисінде тағы: «не 1 сағ бидайды екі кісі үшін», – деді деп риуаят етілген².

Әлидің риуаяты сол заманда бидай бағасының екі есе қымбат болғанын, оның 0,5 сағ мөлшері басқалардың 1 сағ мөлшеріне тең келгенін білдіреді.

Кейінірек ислам діні астықты өлкелерге тараған соң бидай сауда керуендері арқылы әкелініп, қолданысқа кеңінен пайдаланылған. Сол уақыттарда бидайға деген сұраныс жоғары әрі бағасы қымбат болуы себепті бидаймен берілетін пітір садақаға төменде келтірілген хадистер бойынша 0,5 сағ мөлшері белгіленген. Бұл Мұғауияның басшылығы кезінде соның пәтуасымен белгіленген мөлшер.

Наафи`тан жеткен риуаяттарда:

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/586.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/30.

(عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ : قَالَ : لَمْ تَكُنْ الصَّدَقَةُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا التَّمْرُ وَالزَّبِيبُ وَالشَّعِيرُ وَلَمْ تَكُنْ الْحِنْطَةُ)

«Абдулла ибн Омар: «Аллаһ елшісінің ﷺ заманында садақа берілетін нәрсе тек құрма, мейіз және арпа ғана болып, бидай емес еді»;

(أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزَكَاةِ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَجَعَلَ النَّاسُ عِدْلَهُ مُدَّيْنِ مِنْ حِنْطَةٍ)

«Абдулла ибн Омар: «Пайғамбар ﷺ пітір зекетін бір сағ мөлшер құрмамен не бір сағ мөлшер арпамен берілуін әмір еткен», – деді. Сосын Абдулла ибн Омар: «Адамдар 1 сағ мөлшердің орнына 2 мұдд бидаймен беретін болған», – деді делінген². Яғни сахабалар бидайдың пітір садақасын 2 мұдд (0,5 сағ) мөлшерде шығаратын болған.

Пітір садақасының мөлшері

Бірауызды келісім бойынша фикһ өлшемдерінде 1 сағ 4 (الصَّاعُ) мұдд (المُدُّ). Ал мұдд өлшеміне қатысты ғұламалар арасында пікір

қайшылығы бар. Ирактық өлшемде 1 мұдд = 2 ритыл (الرَّطْلُ) болса, хижаздық өлшемде 1 мұдд = 1,3 ритыл. Нәтижесінде ирактық өлшемде 1 сағ = 8 ритыл, ал хижаздық өлшемде 1 сағ = 5,3 ритыл. Бізде³ және басқаларда 1 ритыл 128-130 аралықтағы дирхам салмағын құрайды. Сақтық шарасы ретінде 1 ритыл = 130 дирхам деп алсақ және 1 дирхамның салмағы 2,975 г екенін негізге алсақ, 1 ритыл = $130 \cdot 2,975 = 386,75$ г. Сөйтіп бізде 1 сағ = 8 ритыл өлшемі бойынша $1 \text{ сағ} = 386,75 \cdot 5,3 = 3094$ г. Ал басқаларда 1 сағ = 5,3 ритыл өлшемі бойынша $1 \text{ сағ} = 386,75 \cdot 8 = 2049,775$ гр.

Басқа мәзһабтарда пітір садақасы етіп берілетін тағамдардың өздері берілуі шарт саналса, бізде қоғамдағы таршылық және молшылық

¹ «Сахих Ибн Хозиима»: 4/85.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/579.

³ «Хаашия Ибн Аабидин»: 1/213, 5/347.

жағдайлар ескеріліп, пітір садақасын заттай да құнымен де беруге рұқсат етіледі. Себебі пітір садақасы пақырды мұқтаждықтан құтқару мақсатын көздейді. Ибн Омар:

(فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ وَقَالَ : اغْنَوْهُمْ فِي هَذَا الْيَوْمِ)

«Аллаһ елшісі ﷺ пітір зекетін міндеттеп: «Бұл күні оларды байытыңдар!», – деді деген¹ хадисі осы мақсатты қуаттайды. Пақырды байыту заттың өзімен де құнымен де берілуі арқылы жүзеге асады. Мысалы, таршылық кездерде заттың өзімен беру тиімдірек. Ал молшылық уақытта заттың құнын берген абзал. Себебі пақыр дәнді дақылдарға емес, етке не киімге мұқтаж болуы мүмкін. Сондықтан молшылық уақытта пақырды байыту мақсаты заттың өзін емес, құнын берумен жүзеге асады.

Имам Әбу Ханифаның ижтиһадында бағалардың өзгеруіне сай мейізден де 0,5 сағ беріледі. Өйткені оның бағасы бидайдан қымбат. Бұл жерде мейіз бен кептірілген құрма айырылып танылады, өйткені кептірілген құрмамен салыстырғанда мейіз біздегі азық-түлік базарларында әрдайым табылады. Ал кептірілген құрма – араб елдерінде ғана күнделікті тұтынылатын азық. Тіпті ол арабтарда нанға тең саналады. Ал басқа елдерде құрма анда-санда сатып алынатын дәмді тамақтың бір түрі ғана саналады.

Көпшілік елдерде бидай – негізгі азық-түліктік дақыл. Өйткені одан жасалатын өнімдер әр үйден табылады. Арпаға көпшілік әуес емес. Сол секілді мейіз де бірен-саран адамдарды айтпағанда көбіне қонақ үшін әзірленген дастарқаннан табылады. Сондықтан біздің елде пітір садақасын шығаруға ең тиімді азық – бидай. Хадис мәтіндері бидайдың өзін көздегенмен ғұрыпқа қарасақ, бүгінгі күні азық-түлік базарда бидай сатылмайды, әрі ешкім үйінде ұн жасау үшін диірмен ұстамайды. Жұрт дайын ұнды не ұннан жасалған өнімдерді сатып алуға дағдыланған. Сондықтан бидай ұғымын кең мағынасында түсінген дұрыс. Мысалы, Әбу Юсуп: «Менің пікірімде бидайдың өзіне қарағанда ұнымен берген жақсырақ. Сондай-ақ ұнға қарағанда дирхаммен (теңгемен) берген жақсырақ. Өйткені дирхаммен (теңгемен) беру әл-ауқатты кісі үшін жеңілдірек, ал пақыр үшін тиімдірек», – деген².

¹ «Сунан ад-Даракутний»: 2/152.

² әл-Маусили. «әл-Ихтияр ли Та'лиил әл-Мухтаар»: 131.

Қазіргі күні басқа азық-түлік түрлерімен салыстырғанда, бидайдың бағасы төмендеп, кептірілген құрма мен мейіздің бағалары одан әлдеқайда жоғары болып тұр. Сол себептен әл-ауқаты мол кісіге бидайдың пітір садақасын 0,5 сағты құраған уәжіп көрсеткіштен асырып 1 сағ мөлшерде өзін не ұнын шығаруын не арпа мен мейіздің құнымен беруіне ешкім қарсы емес.

Пітір садақасын шығару үкімі уәжіп болмаған кісілер оны өз еріктерімен шығаруды қаласа, бидайдың өз құнымен берсе де болады. Өйткені бидайдың өз құны ұнынан және ұнынан жасалған өнімдерден әлдеқайда арзан. Расында, пітір садақасының мақсаты айт күні пақырлар мен міскіндерді қайыр тілеуден қайтарып, әл-ауқаттарын көтерумен шектелмейді. Сондай-ақ онда беруші кісінің рамазан айында ұстаған оразасындағы ақаулықты (кемшілікті) жөндеп, орнын толтыру мақсаты да бар.

Пітір садақасы берілетін азық түрі	Берілетін уәжіп мөлшер	
Бидай не ұны	0,5 сағ	1547 г
Мейіз	0,5 сағ	1547 г
Арпа	1 сағ	3094 г
Кептірілген құрма	1 сағ	3094 г

Берілетін уақыты

Пітір садақасы берілетін уәжіп уақыт – айт күнінің таңы. Пітір садақасын осы уақыттан кешіктіріп алған кісінің мойнынан уәжіп түспейді. Оны айт намазынан кейін беру не айт күнінен кешіктіру – мәкрұһ. Бірақ кеш болса да төленуі уәжіп. Себебі мұқтаждың жағдайын жеңілдету амалы уақытпен шектелмейді. Бұл жерде садақаның мәкрұһ мерзімде емес, мустахаб мерзімде атқарылуы көзделеді. Пітір садақасы төленетін мустахаб уақыттың мерзімі – айт күнінің таңынан айт намазына дейінгі аралық. Ал Ибн Аббас:

Пітір садақасы берілетін уәжіп уақыт – айт күнінің таңы.

(فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ طَهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ مَنْ آدَاهَا قَبْلَ الصَّلَاةِ فَهِيَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ وَمَنْ آدَاهَا بَعْدَ الصَّلَاةِ فَهِيَ صَدَقَةٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ пітір зекетін мұсылманның оразада айтып қойған бос сөзінен және жаман сөзінен тазарту, сондай-ақ міскіндерге азық болуы үшін міндеттеді. Кім оны намаздан бұрын төлесе, онда ол – пітір зекеті. Ал кім намаздан кейін төлесе, онда ол – жай садақалардың бірі», – деп айтқан¹.

Пітір садақасын рамазан айының ішінде күнібұрын беруге рұқсат етіледі. Пітір садақасының айт намазының уақыты кірмей тұрып не оған бір-екі күн қалғанда берілуі мустахаб. Мұндағы мақсат: пақырлардың айт қарсаңында қуаныштары тасып, айт намазынан алаңдамаулары үшін. Бұл рұқсат сахабалардың амалдарынан көрініс тапқан. Наафи`:

كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُعْطِيهَا الَّذِينَ يَقْبَلُونَهَا وَكَانُوا يُعْطُونَ قَبْلَ الْفِطْرِ
بِیَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ

«Ибн Омар пітір сақасын садақа жинаушыларға беретін. Олар оны пақырларға Ораза айтынан бір не екі күн бұрын беретін», – деген².

Пітір садақасын алуға лайықты кісілер

Аллаһ тағала зекет пен садақа түрлерін «әт-Тәуба» сүресінің 60-шы аятында жинақы түрде **садақалар** атауымен атап:

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

«Расында, садақалар тек пақырларға, міскіндерге, зекет қызметшілеріне, жүректері исламға дағдыланып келе жатқан кісілерге, құлдарға, қарызға батқандарға, Аллаһ жолына, жолда қалғандарға ғана тиесілі. Бұл – Аллаһтың парыз еткен үкімі. Сондай-ақ Аллаһ – бәрін білуші және өте дана», – деген. Осы аяттың негізінде пітір садақасы да зекет алу құқығына ие адамдарға беріледі.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/25.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/586.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Рамазан оразасынан шыққан мұсылманға мал-мүлкінен төлеуі міндеттелетін садақа шариғатта пітір садақасы не пітір зекеті деп аталады.

✓ Пітір садақасы шариғат нормаларының қатарына зекеттен бұрын ораза парыз болған жылы һижраның екінші жылында шағбан айында енді.

✓ Пітір садақасын уәжіп ететін шарттар: мұсылмандық, азаттық, мал-мүлктің жеткілігі, ораза айты таңында тірі болу.

✓ Пітір садақасының уәжіптілігі үшін ақыл-естілік пен балиғат жасы шарт емес.

✓ Пітір садақасын төлеу үкімі – меншіктегі мал-мүлкі тұтынушы қоржынынан артып, нисап көлемін құраған әр мұсылманға уәжіп.

✓ Мәзһабтағы ғұламалардың бір тобы пітір садақасын төлеуді уәжіп ететін мал-мүлік шамасын зекеттегідей 200 дирһам (595 г күміс) деп белгілесе, тағы бір тобы 50 дирһам (148,75 г күміс) деген пікірді айтқан.

✓ Пітір садақасын беруші кісі оны өзі үшін және напакасына тәуелді кісілер үшін де есептеп шығарады, әрине, егер олардың жеке табыстары болмаса. Жеке табыстары жоқ дегенде көбіне балиғатқа толмаған балалары, кәсіп үшін жасы жетпеген, оқып жатқан балалары көзделеді.

✓ Пітір садақасы берілетін уәжіп уақыт – айт күнінің таңы.

✓ Пітір садақасын айт намазынан кейін беру не айт күнінен кешіктіру – мәкрүһ

✓ Пітір садақасын рамазан айының ішінде күнібұрын беруге рұқсат етіледі.

✓ Пітір садақасының айт намазының уақыты кірмей тұрып не оған бір-екі күн қалғанда берілуі мустахаб.

✓ Пітір садақасы етіп берілетін негізгі азық-түліктер: бидай, арпа, мейіз және кептірілген құрма.

✓ Бидай мен мейізден 0,5 сағ (1547 г), арпа мен кептірілген құрмадан 1 сағ (3094 г) беріледі.

✓ Қоғамдағы таршылық және молшылық жағдайлар ескеріліп, пітір садақасын таршылық заманда заттай, ал молшылық заманда құнымен беру абзал саналады.

✓ Пітір садақасы зекет алуға құқылы кісілерге беріледі.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Пітір садақасы ұғымын түсіндір.
2. Пітір садақасы шариғатқа қашан енгізілді?
3. Пітір садақасының үкімі қандай? Үкімі қандай хадисте айтылған?
4. Пітір садақасының мақсат-міндеті қандай? Оны баяндаушы хадисті айт.
5. Пітір садақасын уәжіп ететін шарттарды айт.

6. Пітір садақасының уәжіптілігі үшін мұсылманның ақыл-есі дұрыс болуы, балиғатқа толуы шарт па?
7. Мал-мүліктің жеткіліктілігі деген шартты түсіндір.
8. Ораза айты таңында тірі болу шартын түсіндір.
9. Пітір садақасын уәжіп ететін нисапқа иелену шартын қалай түсінеміз?
10. Пітір садақасын уәжіп ететін нисап шамасы қандай?
11. Пітір садақасын рамазан айының ішінде күнібұрын беруге рұқсат па?
12. Пітір садақасын уәжіп уақытынан кешіктірген кісі не істейді?
13. Қожайын пітір садақасы өзінен басқа қандай кісілер үшін төлеуі уәжіп?
14. Пітір садақасы берілетін азық-түліктердің негізгі түрлері қандай? Оларды баяндаған хадистерді айт.
15. Пітір садақасы шығарылатын азық-түліктердің мөлшері қандай болуы уәжіп?
16. Пітір садақасына берілетін бидай мен мейіздің мөлшері 0,5 сағ болу себебін түсіндір.
17. Пітір садақасын айт намазының уақыты кірмей тұрып не оған бір-екі күн қалғанда берілуі неліктен мустахаб?
18. Пітір садақасын алуға лайықты кісілер кімдер?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Исламның еңбекке және байлыққа көзқарасы» деген тақырыпта эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.

2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.

3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.

4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.

5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Узбекистон», 1994.

7. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

V тарау. НӘПІЛ САДАҚАЛАР

Нәпіл садақаның үкімі

Нәпіл садақалардың үкімі – мустахаб. Оны кез келген уақытта беруге болады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً﴾

«Аллаһқа жақсы қарыз бергісі келетін кім екен? Ол оған оны бірнеше есе еселеп қайтарады...»¹, – деген.

Нәпіл садақаның мақсат-міндеті

Негізінде, адамзаттың иелегіндегі мал-мүлік толығымен өте берген Аллаһ тағаланың мүлкі саналады. Аллаһ тағала құлдарын сынауы үшін, оларды мал-мүлікке уақытша иегер әрі мұрагер қылды және мал-мүлік пен ризық тұрғысынан бірімізді бірімізден өзгеше етті. Пақырлар мен міскіндердің үлесін дәулеттілердің байлығына қосып, оларға бұл байлықтан зекет және садақа арқылы өз үлестерін алу құқығын, ал дәулеттілерге мұқтаждардың қақыларын беру міндетін белгіледі.

Кез келген қоғамда мұқтаждарға, жесірлер мен жетімдерге қарайласудан асатын игілік жоқ. Аллаһ тағала кімді мол дәулетке бөлеген болса, бұнысы мол дәрежеге ие екендігінің белгісі емес, ол тек оны сынау үшін берілген несібе ғана. Аллаһ тағаланың оны қалаған күні толық алып қоюға құдіреті жетеді. Сол себептен Аллаһ тағала нығметке шүкірлік ретінде мұқтаждарға қарайласуға: киімі жоқты киіндіруге, тамағы жоқты тамақтандыруға шақырады. Сондай-ақ бұл амалдың сауабын ақиретпен ғана шектемей, дүние тіршілігінде де мал-мүлікке береке қондырады. Аллаһтың елшісі ﷺ :

(بَيْنَا رَجُلٌ بِفَلَاةٍ مِنَ الْأَرْضِ فَسَمِعَ صَوْتًا فِي سَحَابَةٍ اسْتَقِ حَدِيثَةً فُلَانٍ. فَتَنَحَّى

ذَلِكَ السَّحَابُ فَأَفْرَغَ مَاءَهُ فِي حَرَّةٍ فَإِذَا شَرْجَةٌ مِنْ تِلْكَ الشِّرَاحِ قَدْ اسْتَوْعَبَتْ ذَلِكَ

¹ «әл-Бақара» сүресі: 245

الْمَاءَ كُلَّهُ فَتَبَعَ الْمَاءَ فَإِذَا رَجُلٌ قَائِمٌ فِي حَدِيقَتِهِ يُحَوِّلُ الْمَاءَ بِمِسْحَاتِهِ فَقَالَ لَهُ يَا عَبْدَ اللَّهِ مَا اسْمُكَ قَالَ فُلَانٌ. لِلْإِسْمِ الَّذِي سَمِعَ فِي السَّحَابَةِ فَقَالَ لَهُ يَا عَبْدَ اللَّهِ لِمَ تَسْأَلُنِي عَنْ اسْمِي فَقَالَ إِنِّي سَمِعْتُ صَوْتًا فِي السَّحَابِ الَّذِي هَذَا مَاؤُهُ يَقُولُ اسْقِ حَدِيقَةَ فُلَانٍ لِلْإِسْمِ فَمَا تَصْنَعُ فِيهَا قَالَ أَمَّا إِذَا قُلْتَ هَذَا فَإِنِّي أَنْظُرُ إِلَى مَا يَخْرُجُ مِنْهَا فَأَتَصَدَّقُ بِثُلْثِهِ وَأَكُلُ أَنَا وَعِيَالِي ثُلْثًا وَأَرُدُّ فِيهَا ثُلْثَهُ

«Бір кісі айдалада келе жатып бұлт арасынан: «Пәленшенің бақшасын суар!», – деген дауыс естиді. Әлгі бұлт сонда қарай бағыт алып, суын тасты бір жерге құяды. Сол жердегі су арықтарының бірі суды түгел өзіне қарай алады. Судың ағысын бақылап бақшасында тұрған кісі оны кетпенімен әр жерге ағызады. Сонда мынау оған: «Ей, Аллаһтың құлы, есімің кім?», – деп сұрайды. Ол: «Пәленше», – деп әлгі бұлт арасынан естіген есімді айтады. Ол бұдан: «Ей, Аллаһтың құлы, менің есімімді неге сұрадың?», – дейді. Бұл: «Мен мына суды төккен бұлт арасынан дауыс естідім. Ол дауыс: «Пәленшенің бақшасын суар!», – деген еді. Сонда сен бұл бақшаң арқылы қандай амал істейсің?», – дейді. Ол: «Егер сен айтқандай болса, мен бұл бақшадан шыққан өнімнің үштен бірін садақа етемін, үштен бірін өзім және асырауымдағылар жейміз, ал қалған үштен бірін бақшаның өсіміне қайтарамын», – деді деген¹.

Жасырын берілген садақа ашық берілген садақадан абзал. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ

عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾

«Егер садақаларды ашық берсендер, ол – қандай керемет! Сондай-ақ оны жасырып, пақырларға берулерің – өздерің үшін жақсы! Сол себепті Аллаһ жаман істеріңді жойып жібереді. Аллаһ не амал жасап жүргендерің жайлы толық хабардар»², – деген.

¹ «Сахих Муслим»: 8/222.

² «әл-Бақара» сүресі: 271

Мұсылман қоғамы экономикалық дағдарысқа ұшырағанда немесе дұшпан тарапынан мемлекетке қауіп төнгенде әр мұсылманнан мал-мүлкінің көп бөлігін садақа етуі талап етіледі. Сондай жағдайлардың бірінде Әбу Бәкірдің бүкіл малын сарп еткені баршамызға белгілі. Омар:

(أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا أَنْ نَتَصَدَّقَ فَوَافَقَ ذَلِكَ مَالًا عِنْدِي فَقُلْتُ : الْيَوْمَ أَسْبِقُ أَبَا بَكْرٍ إِنْ سَبَقْتَهُ يَوْمًا فَجِئْتُ بِنِصْفِ مَالِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ ؟. قُلْتُ : مِثْلُهُ. قَالَ وَاتَى أَبُو بَكْرٍ بِكُلِّ مَا عِنْدَهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ ؟. قَالَ : أَبْقَيْتُ لَهُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ. قُلْتُ : لَا أَسَاقِيكَ إِلَّا شَيْءًا أَبَدًا)

«Бір күні Аллаһ елшісі ﷺ бізге садақа беруімізді бұйырған еді. Бұл бұйрық менде мал пайда болуына сай келді. Сол кезде мен: «Егер Әбу Бәкірден озатын күнім бар болса, ол осы күн шығар?!», – дедім де, жарты малымды әкелдім. Аллаһ елшісі ﷺ менен: «Отбасыңа не қалдырдың?», – деп сұрады. Мен: «Осы көлемде қалдырдым», – дедім. Ал Әбу Бәкір бүкіл малын алып келді. Аллаһ елшісі ﷺ одан: «Отбасыңа не қалдырдың?», – деп сұрады. Ол: «Аллаһты және елшісін қалдырдым», – деп жауап берді. Сонда мен: «Бұдан кейін мен сенімен еш нәрседе жарыса алмаспын», – дедім деген¹.

Міне, бұл – Әбу Бәкірдің күшті иманы мен зор тәуекеліне негізделген керемет артықшылығы. Сондай-ақ ол табыс тілін жақсы білетін саудагер еді. Кімнің табыс түсірер кәсібі болмаса, иманы мен тәуекелі әлсіз және өзіне сенімсіз болса, кәсібі көтерілгенше біраз уақыт жоқтыққа сабыр ете алмаса, мұндай іске баруы – мәкрүһ².

Садақа беру үшін кісінің мал-мүлкі өзі мен асырауындағы кісілердің напақасына жеткілікті болуы ескеріледі. Мұсылман садақаны күнделікті тіршілік қажеттілігінен артылған мал-мүлкінен бергені жақсы. Өйткені Пайғамбарымыз ﷺ:

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/54.

² «әл-Фихр ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2053

(خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ)

«Ең жақсы садақа – әл-ауқат жеткілікті жағдайда ғана берілгені. Өзің асырап жатқан кісілерден баста!», – деген¹. Сол секілді қарызға батқан кісінің садақа бермегені – мустахаб. Өйткені қарызды өтеу және отбасын асырау – оның міндеті.

Садақа беремін деп, асырап отырған адамдарды аш қалдыру – күнә. Абдулла ибн Амру Аллаһ елшісінің ﷺ :

(كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ)

«Қамқорлығындағы кісіні құртып алуы адам үшін жеткілікті күнә саналады», – деп айтқанын жеткізген².

Мұсылман өзіне ауырлық салмайтын нәрсені садақа еткені – мустахаб. Сондай-ақ оны азсынып, біреуден именіп садақа етуін тоқтатуына болмайды. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾

«Кім тозаң салмағындай жақсылық жасаса, (ақиретте) оны көреді»³, – деген. Аллаһтың елшісі ﷺ :

(اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ)

«Жарым құрмамен болса да оттан қорқыңдар!»⁴, – деп айтқан.

Садақа алуға лайықты кісілердің бірінші қатарын пақыр туыстар, ең жақын ағайындар, сосын есігі жақын көршілер, достар, жесірлер, жетімдер, жолда қалғандар және т.б. мұқтаждар құрайды.

Аллаһтың елшісі ﷺ :

(الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَعَلَى ذِي الْقَرَابَةِ اثْنَانِ صَدَقَةٌ وَصَلَةٌ)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/446.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/59.

³ «әз-Залзала» сүресі: 7

⁴ «Сахих әл-Бухари»: 3/430.

«Міскінге берілген садақа тек садақа саналады. Ал туысқанға берілген садақа – садақа әрі туыстық байланыс», – деген¹.

Айша анамыз көршісіне сыйлық беру үкіміне қатысты:

(قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي جَارَيْنِ فَأَلِيَّ أَيُّهُمَا أُهْدِي قَالَ إِلَى أَقْرَبِيهِمَا مِنْكَ بَابًا)

«Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ, менің екі көршім бар. Екеуінің

қайсысына берейін?», – деп сұрадым. Ол ﷺ: «Қайсысының есігі саған жақын болса, соған бер!», – деді².

Садақаға қатысты ұстанылатын әдептер

1. Мал-мүлік пен кәсіп бола тұра қайыр тілемей.
2. Аллаһтың атымен қайыр сұрамау.
3. Аллаһтың атымен сұраған кісіге садақа бермеу.
4. Садақаның артынан міндетсінбеу, кейітпеу.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾

«Ей, иман келтіргендер! Садақаларында міндетсіну мен кейіту арқылы жоймандар! Сөйтіп мал-мүлкін адамдарға көз қылып көрсетуші әрі Аллаһқа да ақирет күніне де иман келтірмейтін кісіге ұқсап жүрмендер! Оның мысалы бетін топырақ басқан тегіс тасқа нөсер жауып, ол оны лезде тақыр күйде қалдырғаны секілді, олар істеген амалдарының бірін де таппайтындай шарасыз күйде қалады. Аллаһ кәпірлерді тура жолға салмайды»³, – деп айтқан.

5. Харам малды садақа етпеу.
6. Сараңдық танытпау. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ

¹ «Сунан Ибн Мажа»: 1/591.

² «сахих әл-Бухари»: 6/477.

³ «әл-Бақара» сүресі: 264.

سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٩٢﴾

«Аллаһ берген молшылыққа сараңдық жасаушылар оны өздері үшін жасалған жақсылық деп ойламасын! Ол керісінше өздері үшін жамандыққа айналады. Қиямет күні сараңдықпен ұстаған дәулеттері мойындарын қылқындырады. Көктер мен жердің мирасы Аллаһқа тиесілі. Аллаһ не амал жасап жүргендерің жайлы толық хабардар»¹, – деген.

7. Нашар нәрсені садақа етпеу. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾

«Өздерің жақсы көрген нәрселеріңнен жұмсамайынша, әсте игілікке жете алмайсыңдар. Не жұмсаған болсаңдар, Аллаһ оны өте жақсы біледі»², – деген.

8. Ықыласпен, таза көңілмен беру. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ﴾

«Ей, иман келтіргендер, кәсіптеріңнен тапқан таза нәрселеріңнен және Біздің сендерге жерден шығарып берген нәрсемізден жұмсаңдар! Олардың нашарын жұмсауды көздемеңдер! Өздерің ол нәрсені ала көзбен ғана алар едіңдер! Аллаһтың мұқтажсыз әрі мақтаулы екенін біліңдер!»³, – деген.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Адамзаттың иелегіндегі мал-мүліктің мәңгі иелігі мен мирасы – Аллаһ тағалаға тиесілі.

¹ «Әли Ғимран» сүресі: 180.

² «Әли Ғимран» сүресі: 92

³ «әл-Бақара» сүресі: 267.

✓ Аллах тағала кімді мол дәулетке бөлеген болса, бұл жәйт оның ерекше дәрежеге ие екендігінің белгісі емес, тек оны сынау үшін берілген несібе ғана саналады.

✓ Мал-мүлік үшін Аллахқа шүкір ету тілмен емес, ондағы зекет пен садақа үлестерін тиісті адамдарға жұмсау арқылы расталады.

✓ Садақаны риясыз ету үшін жасырып берген абзал. Кейбір жағдайлардың талабына сай садақаны ашық беру де керемет іс саналады.

✓ Нәпіл садақаның берілетін мөлшері берушінің көңіліне байланысты.

✓ Садақаның тіршілік қажеттілігінен артылған қаражаттан берілгені абзал.

✓ Садақа беремін деп, асырап отырған адамдарды аш қалдыру күнә саналады.

✓ Пақыр туысқанға берілген садақаның сауабы екеу: садақа әрі туыстық байланыс.

✓ Мүминнің жүрегіне сараңдық пен нашар мінезділік ұяламайды.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Нәпіл садақаның үкімі қандай?
2. Нәпіл садақаның мақсат-міндетін түсіндір.
3. Нәпіл садақаға қызықтыратын кейбір аяттар мен хадистерді айт.
4. Қандай нәрсені садақа ету мустахаб?
5. Садақа қандай кісілерге беріледі?
6. Садақа беруші кісіге тән әдептерді айт.
7. Қандай істер садақаның сауабын жояды?
8. Туыс пақырға берілген садақаның артықшылығы қандай?
9. «Төменгі қолдан жоғарғы қол артық» деген хадистің мағынасын түсіндір.
10. Бүкіл малды садақа ету үкімі қандай?
11. Сараң кісілердің қияметтегі жағдайы қандай болмақ?
12. Ықыласпен берілген садақаның сауабы қанша еселенеді?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Ислам және жесірлер мен жетімдер проблемасы» деген тақырыпта реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.

2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.

3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.

4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.

5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Бурхануддин Маргинани. Хидоя: Комментарий мусульманского права. Том I. – Ташкент: «Узбекистон», 1994.

7. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

II БӨЛІМ

ОРАЗА

I тарау. ОРАЗАНЫҢ ТҮСІНІГІ, МАҚСАТ- МІНДЕТІ ЖӘНЕ ШАРТ- ТАРЫ.

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ Оразаның түсінігін;
- ✓ Оразаның мақсат-міндетін;
- ✓ Оразаны дұрыс атқару шарттарын;
- ✓ Оразаны атқаруға қабілетті қылатын шарттарды;
- ✓ Оразаны бұзбайтын жағдайларды;
- ✓ Оразаның мустахабтары мен мәкрүһтерін оқып білесіздер.

1. 1. Оразаның түсінігі, мақсат-міндеті және артықшылығы

Оразаның түсінігі

Ораза ұғымы араб тілінде الصَّوْمُ (ас-соум) деп аталып, *өзін-өзі тоқтату, тартыну, тыйылу* деген мағыналарды білдіреді. Мысал ретінде бұған Құран Кәрімдегі:

﴿فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ

الْيَوْمَ إِنْسِيًّا﴾

«Ей, Мариям! Расында, мен Рахман үшін ораза ұстауға серт бердім, бүгін мүлде ешбір адаммен сөйлеспеймін, – де»¹, – деп айтылған аятты келтіруге болады. Мұндағы Мариямға ұсталуы бұйырылған ораза – ешбір кісімен сөйлеспеу оразасы, яғни сөзден тиылуы.

Ислам шариғатында **ораза** дегеніміз – *ақыл-есі дұрыс, балиғатқа толған, ауыз бекітуге қабілетті мұсылманның таң атқаннан күн батқанға дейін дәм-судың барлық түрінен, сондай-ақ жыныстық құмарлықтан Аллаһқа деген құлшылық ниетімен тыйылуы.*

Ауыз бекітуге қабілетті қылатын шарттар жалпыға бірдей денсаулық пен тұрғылықты болу шарттарын, сондай-ақ әйел кісінің хайыз не нифас күйде болмау шартын құрайды.

¹ «Мариям» сүресі: 26

Ораза ұстау үкімі әртүрлі жағдайлармен байланысты парыз, уәжіп, сүннет, мәкрүһ, нәпіл болып, бірнеше түрге бөлінеді.

Парыз оразалар дегеніміз – ақыл-есі дұрыс, балиғатқа толған, дені сау мұсылманға, біріншіден, рамазан айының тууымен міндеттелетін **бір**

айлық рамазан оразасы, сондай-ақ оны толық не кейбір күндерін сапар не сырқат себепті өткізіп алған мұсылманға өтелуі міндеттелетін **рамазанның қазасы**, екіншіден, Аллаһқа серт беруі арқылы міндеттелетін **нәзір оразасы**, үшіншіден, кінә-қатесін жуу мақсатында міндеттелетін **кәффарат оразасы**.

Уәжіп оразалар дегенде **біріншіден**, мұсылманның ұстап бастаған нәпіл оразасын аяғына жеткізуі, **екіншіден**, себепсіз үзген нәпіл оразасының қазасын өтеу міндеттілігі, **үшіншіден**, нәзір иғтикафтың оразасы көзеделеді.

Сүннет оразалар дегеніміз – Пайғамбарымыздың ﷺ әр жылы, әр айда, әр аптада дайым не кейде атқарған сүннетінен негіз тапқан, шамасы келген мұсылманға да ұстауы сүннет не мустахаб саналатын оразалар.

Мәкрүһ оразалар дегенде Пайғамбарымыздың ﷺ сүннетінде қатаң не жеңіл түрде тыйым салынған күндері не тыйым салынған сипатта ұсталатын оразалар.

Нәпіл оразалар дегеніміз – мұсылманның өз еркімен шүкірлік не тәубе не жақындау мақсатында, парыз және сүннет оразаларға арналған күндерден бөлек, сондай-ақ мәкрүһ күндерден басқа жылдың кез келген күндері ұстауына рұқсат етілетін оразалар.

Оразаның мақсат-міндеті

1. Ораза дегеніміз, біріншіден, – Аллаһ тағалаға бойсұну. Ол мұсылманның бойына бұйрықты орындатып, тиымнан қайтаратын тақуалықты егеді. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ

تَتَّقُونَ ﴾

«Ей, иман келтіргендер, алдарында өткен қауымдарға парыз етілгендей сендерге де ораза парыз етілді. Мүмкін, тақуа боласындар»¹, – деген.

2. Ораза – мұсылманға өнегелі мінезді үйрететін тәрбие мектебі. Оның көмегімен мұсылман өз бойындағы жағымсыз сипаттардан арылады.

3. Ораза мұсылманның ерік күші мен шешімділігін күшейтіп, сабырлыққа үйретеді. Зейінін тазартып, жақсы ойларға жетелейді. Бірде Лұқман баласына: *«Балақайым, асқазан толы болса, ойлау қабілетің ұйқыға шомады, даналық үні өшіп, дене мүшелерің құлшылыққа жарамай қалады»*, – деген² екен.

4. Ораза мұсылманға жүйелілік пен тәртіпті үйретеді. Өйткені ауыз бекіту мен ауыз ашу белгілі уақытқа бағынады. Әр жылдың рамазан айында әр мұсылман әлемнің түкпір-түкпіріндегі мұсылмандардың бір жүйені ұстанатынын, олардың бір дене екенін сезеді.

5. Ораза мұсылманды айналасындағы аш адамдардың күйіне енгізіп, мұсылманның бойында мейірімділік, жанашырлық, бауырмашылық секілді сезімдерді оятып, пақырларға, жетімдерге және жесірлерге қарайласуға итереді³.

6. Ораза мұсылманның ағзаларындағы артық және улы нәрселерді қуып шығарып, жаңартады және асқазанына демалыс береді. Әбу Һурайра Пайғамбардың ﷺ:

Ораза – бүкіл емнің атасы.

(صُومُوا تَصِحُّوا)

«Ораза ұстаңдар – сау боласындар!», – деп айтқанын жеткізген⁴.

Араб дәрігерлерінің бірі Харис ибн Калда: «Асқазан – дерт үйі, ал ораза – бүкіл емнің атасы», – деген⁵.

7. Ораза – нәпсімен күресу амалы. Адамның табиғатына сай жағымсыз қасиеттердің ең зияндылары – қарын тойдыру құмарлығы мен жыныстық құмарлық. Ораза мұсылманды құмарлықтың осы екі түрімен күресуге дағдыландырады. Бір ай бойы нәпсісімен күресіп

Ораза – нәпсімен күресу амалы.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 183

² ас-Сон'аани. «Субул ас-Салаам»: 4/179.

³ «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/1618

⁴ Әбу Нуайм әл-Әсбаһаани. «ат-Тыбб ан-Набауи»: 1/236.

⁵ Уаһба аз-Зухайли. «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/1619.

үйренген мұсылман бұл күрестің салиқалы өмірі мен бақытты ақиреті үшін маңызыдылығын түсініп, бірте-бірте нәпсісін толық билеуге ұмтылады. Рамазан айының оразасы мұсылманды осы күресті нығайтуға жетелейді. Күрестің алдында нәпсісі оның билеушісі болған болса, енді, әрине, оразаның талаптарына сабырлық танытса, ол нәпсісі мен құмарының әміршісіне айналады. Құмарлық күші үздіксіз тәрбиені қажет етеді. Сол себептен рамазан оразысының бір айға созылуы тәрбиенің үздіксіз жалғасуын білдіреді. Оразаның нәтижесінде мұсылманның жамандыққа бұйырушы нәпсісі басылып, тыйылады және жуасиды. Сондай-ақ көру, есту, сөйлеу мүшелеріне жаман әсері тоқтайды.

8. Оразаның сауабы – өте зор. Аллаһ елшісі ﷺ:

(الصَّيَّامُ جُنَّةٌ فَلَا يَرْفُثُ وَلَا يَجْهَلُ وَإِنْ أَمْرٌ قَاتَلَهُ أَوْ شَاتَمَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ مَرَّتَيْنِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ رِيحِ الْمَسْكِ يَتْرُكُ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَشَهْوَتَهُ مِنْ أَجْلِ الصَّيَّامِ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَلِهَا)

«Ораза дегеніміз – қалқан. Ораза ұстаушы жаман сөз айтпасын және білместік жасамасын. Егер бір кісі оған төбелес ашса немесе тіл тигізсе, екі мәрте: «Мен – ораза едім», – десін! Жанымның иесі Аллаһпен ант етемін! Ораза ұстаушының ауыз иісі, Аллаһтың қасында, жұпар иісінен де жақсырақ. Аллаһ тағала: «Ол Мен үшін тамағын да, сусынын да, жыныстық құмарлығын да тастады. Ораза – Мен үшін, әм оразаның сыйын беруші де – Мен. Бір жақсылық өзі секілді жақсылықтармен он еселенеді, – деді»¹;

(لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ يَفْرَحُهُمَا إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرِحَ بِصَوْمِهِ)

«Ораза ұстаушыға екі қуаныш тән, сол екеуінде ол қуанады. Ауыз ашқанда аузын ашып қуанса, Раббысымен жолығатын күні оразасымен қуанады»²;

(إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الرِّيَّانُ يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ يُقَالُ أَيْنَ الصَّائِمُونَ فَيَقُومُونَ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ فَإِذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/24.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/26.

«Расында, жәннатта «Райһан» деп аталатын есік бар. Ораза ұстаушылар қиямет күні сол есіктен кіреді. Бұлардан басқа ешкім ол есіктен кірмейді. «Ораза ұстағандар қайда?», – деп шақырылғанда олар орындарынан тұрады да олардан басқа ешкім одан кірмейді. Олар кіріп болған сәтте есік жабылып, басқа ешкім одан кіре алмайды», – деп айтқан¹.

Рамазан айының артықшылығы

• Рамазан – Аллаһ тағала тарапынан бүкіл адамзатқа тура жол ретінде Құран түсірілген ұлы ай. Құран – Аллаһтың пайғамбар Мұхаммед арқылы адамзатқа жолдаған үндеуі. Оның үкімдері – бойсұнуға міндетті заң. Сондай-ақ оның бір аяты секілді аят келтіруге әр заманда адамзат дәрменсіздік танытқан Аллаһ тағаланың мұғжизасы. Құранда адамзаттың дүниесі мен ақиреттегі пайдаларын бірдей қамтыған ақида нормалары, этика нормалары және ғибадат пен қарым-қатынастар нормалары баяндалған. Сондықтан біздің бұл айда ұстайтын орамамыз бен түнде атқаратын намазымыз – Раббымызға деген иманымыздың, бойсұнуымыздың, түсірген Ұлы Құраны үшін шынайы шүкірлігіміздің белгісі болып табылады. Аллаһ тағала Құранда:

Құранда адамзаттың дүниесі мен ақиреттегі пайдаларын бірдей қамтыған ақида нормалары, этика нормалары және ғибадат пен қарым-қатынастар нормалары баяндалған.

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ
فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ
يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

«Рамазан айында адамзатты тура жолға жетектеуші, тура жолды түсіндіруші әрі ақиқат пен жалғанды айырып танытушы дәлелдерді қамтыған Құран түсірілді. Кім сендерден бұл айда бар болса, оның оразасын атқарсын! Ал кім науқас не сапарда болса, санын басқа күндері толтырсын! Аллаһ сендерге жеңілдік қалап, қиындық қаламайды. Қаза күндердің өтелуі – күндердің

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/25.

санын аяғына жеткізіп, тура жолға салғаны үшін Аллаһты ұлықтауларың үшін. Мүмкін шүкір етерсіңдер»¹, – деген.

• Рамазан айында Аллаһ тағаланың құлдарына деген рақымының басқа айларға нәсіп болмаған ерекше көріністері мен кеңшіліктері орындалады. Бұл кеңшіліктер құлдың Раббысына деген махаббаты мен қастерлеуін ұлғайтып, күнәлары үшін ұялуына, кешірім сұрап, тәубесін жаңартуына орасан септігін тигізеді. Тәубеге келуімен жүрегі нұрға бөленіп, Құран оқуға арналады, намаздарына ұқыпты болып, рухани дүниесі жанданады. Нәтижесінде, бұл айдан нәпсісін жеңген, күнәлары кешірілген күйде шығады. Сөйтіп, тозақтан азат етілген құлдардың қатарына түсуі тіленеді. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(إِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ)

«Рамазан кірген кезде жәннат есіктері ашылып, тозақтың есіктері жабылады. Сондай-ақ шайтандар кісенделеді»²;

(إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ صُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ وَمَرَدَةُ الْجِنِّ وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ فَلَمْ يُفْتَحْ مِنْهَا بَابٌ وَفُتِّحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ فَلَمْ يُغْلَقْ مِنْهَا بَابٌ وَيُنَادِي مُنَادٍ يَا بَاغِيَ الْخَيْرِ أَقْبِلْ وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ أَقْصِرْ وَلِلَّهِ عِتْقَاءُ مِنَ النَّارِ وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ)

«Рамазан айының әуелгі түні кіргенде шайтандар мен қара ниетті жындар кісенделеді. Тоzaқтың есіктері біреуі де қалмай жабылады. Жәннатың есіктері біреуі де қалмай ашылады. Сонда бір үндеуші: «Ей, жақсылық іздеуші, жақсылық істеуге кіріс! Ей, зиян іздеуші, зиян істеуді доғар! Бұл айда Аллаһтың тозақтан азат ететін құлдары бар және бұл әр түні жүзеге асады», – деп хабарлайды», – дегенін риуаят еткен³.

• Рамазан оразасының артықшылығы жөнінде Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)

¹ «әл-Бақара» сүресі: 185.

² «Сахих Муслим»: 2/758.

³ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/66.

«Рамазан оразасын иманмен және сауапқа деген үмітпен ұстаған кісінің ілгері кеткен күнәлары кешіріледі», – деп айтқанын риуаят еткен¹.

• Рамазан түндеріндегі тарауық пен таһажжуд намаздарының артықшылығы турасында Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ :

(مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)

«Рамазанды иманмен және сауапқа деген үмітпен қиямда тұрған кісінің ілгері кеткен күнәлары кешіріледі», – деп айтқанын жеткізген².

• Рамазан айының тағы бір ұлы ерекшелігі оның соңғы он түнінің ішінде **Қадір түні** мың айдан да артық. Мың айдан артық тұратын Қадір түні бар. Қай тұрғыдан алсақ та, Қадір түніне теңесетін ешбір түн жоқ. Осындай ұлы сауаптан жүрегіміз бейкам болмас үшін, Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾

«Қадір түні мың айдан да артық!»³, – деп қызықтырған.

• Қадір түні атқарылатын құлшылық бүкіл күнәларды жуып кетеді. Аллаһ елшісі ﷺ :

(مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)

«Рамазан оразасын иманмен және сауапқа деген үмітпен ұстаған кісінің ілгері кеткен күнәлары кешіріледі. Және кім Қадір түні иманмен және сауапқа деген үмітпен қиямда тұрса, оның ілгері кеткен күнәлары кешіріледі», – деп айтқан⁴.

Айша анамыз:

(كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ شَدَّ مِزْرَهُ وَاحْتَبَأَ لَيْلَهُ وَأَبْقَطَ أَهْلَهُ)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 1/16.

² «Сахих әл-Бухари»: 1/16.

³ «әл-Қадр» сүресі: 3

⁴ «Сунан Әби Дәуд»: 1/520.

«Рамазанның соңғы он түні кірген кезде Пайғамбар ﷺ білегін сыбанып, түнін құлшылықпен тірілткен әрі отбасын да оятқан», – деген¹.

• Қадір түні – рамазанның ақырғы он түні ішіндегі тақ түндердің бірі. Мұсылмандар рамазан айының түндерін иманмен және намазбен өткізіп, Қадір түнінің сауабына деген ұмтылыстарын растаулары үшін, ол түнді Пайғамбарымыз ﷺ Аллаһ тағаланың қалауымен дәл атап көрсетпеді. Убаада ибн ас-Соомит:

(خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُخْبِرَنَا بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ فَتَلَا حَى رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ خَرَجْتُ لِأُخْبِرَكُمْ بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ فَتَلَا حَى فَلَانٌ وَفُلَانٌ فَرَفَعَتْ وَعَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لَكُمْ فَالْتَمِسُوهَا فِي التَّاسِعَةِ وَالسَّابِعَةِ وَالْخَامِسَةِ)

«Пайғамбар ﷺ бізге Қадір түнін білдіру үшін шыққан кезде екі мұсылман дауласып қалған еді. Аллаһ елшісі ﷺ: «Сендеге Қадір түнін білдіру үшін шыққан едім, дәл сол сәтте пәленше мен пәленше дауласып, оған қатысты білімім қайта көтеріліп кетті. Мүмкін, бұл сендер үшін хайырлы да шығар. Оны 29, 27, 25 түндерде іздеңдер!», – деді деген².

Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(الْتَمِسُوهَا فِي الْعَشْرِ الْآخِرِ مِنْ رَمَضَانَ فِي تَاسِعَةٍ تَبْقَى وَفِي سَابِعَةٍ تَبْقَى وَفِي خَامِسَةٍ تَبْقَى)

«Оны Рамазан айының соңғы он түнінің ішінде, аяғына тоғыз күн қалғанда және жеті күн қалғанда және бес күн қалғанда іздеңдер!», – дегенін жеткізген³. Аяғына тоғыз күні қалғанда деген сөздің мағынасын ғұламалар 21-ші түн, жеті күн қалғанда дегенді 23-ші, ал бес күн қалғанда дегенді 25-ші түн деп түсіндірген.

Осындай жалпылаушы мағынада жеткен көптеген хадистерде Қадір түнінің рамазан айының 21 не 23 не 25 не 27 не 29 тақ түндерінің біріне тура келетіні айтылған. Сонымен қатар кейбір түндерді, мысалы, не тек 21-ші, не тек 23 -ші, не тек 27 -ші түндерді жеке атаған хадистер

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/47.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/47.

³ «Сунан Әби Дәуд»: 1/523.

бар. Әсіресе, 27-ші түнді жеке атаған дәлелдер көп болғандықтан, көпшілік ғұламалардың пікірінде рамазанның 27-ші түні Қадір түні деп қабылданады. Муғауия ибн Әби Суфиян Пайғамбардың ﷺ:

(لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ)

«Қадір түні – 27-ші түн», – деп айтқанын риуаят еткен¹.

Зирр ибн Хубайш:

(سَأَلْتُ أَبِي بَنَ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقُلْتُ : إِنَّ أَخَاكَ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ : مَنْ يَتَمَّ الْحَوْلَ يَصُبُّ لَيْلَةَ الْقَدْرِ ، فَقَالَ : رَحِمَهُ اللَّهُ أَرَادَ أَنْ لَا يَتَّكِلَ النَّاسُ ، أَمَا إِنَّهُ قَدْ عَلِمَ أَنَّهَا فِي رَمَضَانَ ، وَأَنَّهَا فِي الْعَشْرِ الْآخِرِ وَأَنَّهَا لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ ، ثُمَّ حَلَفَ لَا يَسْتَنْبِي أَنَّهَا لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ ، فَقُلْتُ : بِأَيِّ شَيْءٍ تَقُولُ ذَلِكَ يَا أَبَا الْمُنْذِرِ قَالَ بِالْعَلَامَةِ أَوْ بِالْآيَةِ الَّتِي أَخْبَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا تَطْلُعُ يَوْمَئِذٍ لَا شُعَاعَ لَهَا)

«Убай ибн Ка`бтан: «Расында, бауырың Ибн Мас`уд: «Кім қиямын бір жыл үзбесе, Қадір түнін дәл табамын», – деп айтуда», – деп сұрадым. Ол: «Ибн Мас`удқа Аллаһтың рақымын тілеймін. Ол адамдардың басқа түндері құлшылықтан босап кетпеулері үшін

27-ші түнді жеке атаған дәлелдер көп болғандықтан, көпшілік ғұламалардың пікірінде **рамазанның**

27-ші түні Қадір түні деп қабылданады.

солай айтуды дұрыс көрді. Ал өзіне келсек, ол Қадір түнінің рамазан айында екенін, оның соңғы он түннің ішінде екенін, сондай-ақ оның 27-ші түн екенін біледі», – деді. Сосын Убай ибн Ка`б Қадір түнінің 27-ші түн екендігіне кесімді түрде ант берді. Мен оған: «Ей, Әбә әл-Мунзир, қандай дәлелмен сөйлеудесің?», – дедім. Ол: «Аллаһ елшісі ﷺ біздерге: «Ол таңда шыққан күннің сәулелері болмайды», – деп хабарлап кеткен нышанына не белгісіне негіздеп сөйлеймін», – деді деп айтқан².

Тағы бір риуаяттарда Қадір түнінің белгісі: «Ол күннің таңында күн аппақ болып шығады және сәулелері болмайды», «Ол түн ыстық та суық та болмайды. Расында, ол – тыныш әрі бұлтсыз болады. Оның айы да – жарық», – деп суреттелген.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 1/526.

² «Сахих Муслим»: 2/828.

Абдулла ибн Динаар:

(سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ قَالَ مَنْ كَانَ مُتَحَرِّبَهَا فَلْيَتَحَرَّهَا فِي لَيْلَةِ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ)

«Ибн Омардың Қадір түні жайында Пайғамбардан ﷺ: «Кім оны іздесе, 27-ші түні іздесін!», – деп хадис айтқанын естідім деген¹.

• Негізінде, рамазан айының бір ғана Қадір түнін емес, барлық түндерін, әсіресе соңғы он түні ішіндегі тақ түндерді намаз, Құран оқу, истиғфар айтып, дұға тілеу құлшылықтарымен өткізген мустахаб. Сондай-ақ 27-ші түні атқарылатын құлшылықтың сәреге дейін жалғасуы абзал саналады. Ну`маан ибн Башир:

(فَمَنْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ إِلَى ثَلَاثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ ثُمَّ فَمَنْ مَعَهُ لَيْلَةَ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ ثُمَّ فَمَنْ مَعَهُ لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنْ لَا نُدْرِكَ الْفَلَاحَ وَكَانُوا يُسْمُونَهُ السُّحُورَ)

«Аллаһ елшісімен ﷺ бірге рамазан айының 23-ші түнін намазда түннің үштен бірі өткенше тұрдық. Сосын 25-ші түнді намазда түн ортасына дейін тұрдық. Сосын 27-ші түнде атқарған намазымыздың ұзақ болғаны сонша, тіпті сәресіне үлгермейтін шығармыз деп қорыққан едік», – деп айтқан².

• Қадір түні жасалатын дұға жайында Абдулла ибн Буройда:

(عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ إِنْ وَافَقَتْ لَيْلَةُ الْقَدْرِ مَا أَدْعُو قَالَ تَقُولِينَ اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي)

«Айша анамыз: «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ, егерде Қадір түніне кезіге қалсам, қандай дұға тілейін, не айтасыз?», – деді. Пайғамбар ﷺ: «Аллаһым, расында, Сен ғафу етушісің және ғафу етуді жақсы көресің. Мені ғафу ете гөріші» деп айтасың», – дегенін жеткізген³.

¹ «Муснад ас-Сохааба фи әл-Кутуб ат-Тис`а»: 14/434.

² «Сунан ан-Насаани»: 3/203.

³ «Сунан Ибн Мажа»: 2/1265.

Рамазан айында болған тарихи оқиғалар

1. Рамазан айында болған оқиғалардың ең маңыздысы - Пайғамбарымыз Мұхаммедке ﷺ Қасиетті Құранның түсуі.

2. Бәдір шайқасы. Бұл – ислам үмбетінің тарихында ақиқат пен жалған арасында болған алғашқы шайқас. Бұл шайқаста ақиқатты қорғаушы мұсылмандар Аллаһтың медетімен жеңіске ие болды. Аллаһ тағала Құран Кәрімде: **«Расында, Аллаһ сендерге Бәдірде жәрдем берген еді. Сендер онда әлсіз едіңдер. Олай бола, Аллаһтан сақсыныңдар! Мүмкін, шүкір етушілерден боласындар»**¹, – деген. Ибн Аббас: «Бәдір шайқасы *һижраның екінші жылында* рамазан айының он жетінші жұлдызында жұма күні болды. Ол күні осы үмбеттің перғауыны және исламның қатты дұшпаны Әбу Жәһіл өлтірілді»², – деп айтқан.

3. Меккенің алынуы. Аллаһ тағала Құран Кәрімде: **«Расында, Біз саған айқын жеңісті сыйладық»**³, – деген. Бұл жеңіс Һижраның сегізінші жылында рамазан айының жиырмасыншы немесе жиырма бірінші жұлдызында жұма күні жүзеге асты. Бұл жеңістің нәтижесінде Қағбаның іші-сыртындағы пұттар халықтың өз қолымен талқандалып, Мекке пұтқа табынушылықтан тазарды.

4. Һижраның тоғызыншы жылы Тәбук шайқасымен байланысты бірнеше оқиғалар рамазан айында орын алды.

5. Һижраның оныншы жылының рамазан айында Пайғамбар ﷺ Йеменге Әлидің басшылығымен әскер жіберіп, Йеменде ислам діні орнады.

6. Омардың заманында мұсылмандар мен парсылар арасында қақтығысқан Қадисия шайқасы да рамазан айында болып, мұсылмандардың жеңісімен аяқталды.

7. Һижраның 92 жылы рамазан айының жиырма сегізінші жұлдызында Тарик ибн Зияд басқарған әскермен Испания алынды.

8. Һижраның 658 жылы рамазан айының он бесінші жұлдызында жұманың таңында Мысырдағы мәмлүктер сұлтаны Құтұз басқарған мұсылман әскерімен моңғолдар арасында Айн Жалұт сайында үлкен шайқас өтті. Бұл шайқаста Аллаһтың қалауымен мұсылмандар жеңіске жетті.

¹ «Әли Ғимран» сүресі: 123

² «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/1626

³ «әл-Фатх» сүресі: 1

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Ораза дегеніміз – ақыл-есі дұрыс, балиғатқа толған, ауыз бекітуге қабілетті мұсылманның таң атқаннан күн батқанға дейін дәм-судың барлық түрінен, сондай-ақ жыныстық құмарлықтан Аллаһқа деген құлшылық ниетімен тыйылуы.

✓ Ауыз бекітуге қабілетті қылатын шарттар жалпыға бірдей денсаулық пен тұрғылықты болу шарттарын, сондай-ақ әйел кісінің хайыз не нифас күйде болмау шартын құрайды.

✓ Ораза ұстау үкімі әртүрлі жағдайлармен байланысты парыз, уәжіп, сүннет, мәкрұһ, нәпіл болып, бірнеше түрге бөлінеді.

✓ Рамазан – Аллаһ тағала тарапынан бүкіл адамзатқа тура жол ретінде Құран түсірілген ұлы ай.

✓ Құран адамзаттың дүниесі мен ақиреттегі пайдаларын бірдей қамтыған ақида нормаларын, этика нормаларын және амал нормаларын сөйлейді. Сондықтан біздің бұл айда ұстайтын оразамыз бен түнде атқаратын намазымыз – Раббымызға деген иманымыздың, бойсұнуымыздың, түсірген Ұлы Құраны үшін шынайы шүкірлігіміздің белгісі.

✓ Қадір түні – рамазанның ақырғы он түні ішіндегі тақ түндердің бірі.

✓ 27-ші түнді жеке атаған дәлелдер көп болғандықтан, көпшілік ғұламалардың пікірінде рамазанның 27-ші түні Қадір түні деп танылады.

✓ Рамазан айының бір ғана Қадір түнін емес, барлық түндерін, әсіресе соңғы он түні ішіндегі тақ түндерді намаз, Құран оқу, истиғфар айтып, дұға тілеу құлшылықтарымен өткізген мустахаб.

✓ Оразаның тәнге де, жан дүниеге де тигізер пайдалары өте көп.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. ас-Саум сөзінің мағынасы қандай?
2. Оразаның анықтамасын айт.
3. Ауыз бекітуге қабілетті қылатын шарттар қандай?
4. Парыз оразалар дегеніміз не?
5. Уәжіп оразалар дегеніміз не?
6. Сүннет оразалар дегеніміз не?
7. Нәпіл оразалар дегеніміз не?
8. Мәкрұһ оразалар дегеніміз не?
9. Оразаның мақсат-міндетін баянда.
10. Рамазан оразасының артықшылығын түсіндір.
11. Қадір түнінің қай түн екені белгілі ме?
12. Қадір түнгі құлшылықтың дәрежесі қандай?
13. Рамазан айында болған тарихи оқиғаларды айт.
14. Қадір түні қандай дұға айту мустахаб?
15. Қадір түнінің белгілері қандай?
16. Құран қандай нормаларды қамтиды?

Тапсырмалар:

- 1-тапсырма.** Өткен тақырыпты конспектілеу.
- 2-тапсырма.** Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.
- 3-тапсырма.** «Оразаның диетадан айырмашылығы» деген тақырыпқа эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

1. 2. Оразаның шарттары

Оразаның дұрыстығына қажетті шарттар

- ✓ Мұсылмандық.
- ✓ Балиғат жасы.
- ✓ Ақыл-естілік.
- ✓ Ниет.
- ✓ Оразаның тыйымдарын сақтау.
- ✓ Әйел кісінің хайыз не нифас күйде болмауы.

Оразаның дұрыстығына қажетті шарттар

1. Мұсылмандық. Ислам шарифатына тән оразаның дұрыстығы үшін ұстаушы кісінің мұсылман болуы шарт. Сол секілді рамазан оразасын ұстау – мұсылман болған әр ер адамға, әр әйел кісіге парыз. Аллаһтан өзгені құдай тұтқан кісіге ораза ұстау – парыз емес. Әрі олардың ұстаған оразалары ислам діні мақұлдаған құлшылыққа жатпауы себепті негізсіз саналады. Сол секілді діннен шыққан кісі қайта мұсылман болса, ридда кезінде ұстамаған оразаларының қазасын өтеу одан талап етілмейді. Себебі, ол бұл аралықта мұсылман емес-тұғын.

Фикһ имамдарының бірауызды келісімі бойынша рамазан айының ішінде ислам қабылдаған кісіге келер күндердің оразасын ұстауы

парыз, ал соған дейін ұстамаған күндердің қазасын өтемейді. Бұған Аллаһ тағаланың Құран Кәрімдегі:

﴿قُلِ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتُوهَا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾

«Ей, пайғамбар! Кәпірлерге, егерде олар доғарса, ілгеріде істегендері кешіріледі, – деп айт!»¹, – деген аяты дәлел болады. Яғни кәпір кездерінде істеген күнәлары жойылады.

2. Балиғатқа толу. Балиғат жасына толмаған сәбиге рамазан оразасының парызы еңгізбейді. Аллаһтың елшісі ﷺ:

(رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ)

«Қалам үш адамның амалын жазбайды: ұйқыдағы адам, оянғанша; сәби, балиғатқа толмайынша; жын ұрған кісі, есі оралмайынша»², – деген.

Шариғат тәлімі бойынша сәбиді жеті жасынан бастап намаз оқуға үйрету секілді бірте-бірте ораза ұғымына да дағдыландырған жөн. Бұл сәбидің санасында намаз бен оразаны қастерлі құндылық ретінде қалыптастыру мақсатын көздейді, бойсұнушылыққа тәрбиелейді, баланың көңілін өсіреді, басқа балалар алдында өзін ерекше сезеді, тез есейеді. Намаз бен ораза арасындағы айырмашылық – оразаның қиынырақ болатыны. Сол себептен сәбидің күш-қуаты ескерілуі қажет. Жалпы, ұлттық тәлім-тәрбиедегі «баланы жастан» тәрбиелеудің рухани тұсы намаз бен оразасыз әсте жүзеге аспайды. Бұл тәрбие сәбидің әке-шешесіне міндеттелген. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾

«Отбасыңды намазға бұйырып, өзін де оған тұрақты бол!», – деп айтқан³.

3. Ақыл-естілік. Есі оралмайынша, жындының, жарыместің, мас адамның оразалары дұрыс емес. Оразаның дұрыстығы мұсылманнан ақыл-естілікті және шын ниетті қажет етеді. Бұл шарттар *«Қалам үш адамның амалын жазбайды: ұйқыдағы адам, оянғанша; сәби,*

¹ «Әл-Әнфал» сүресі: 38.

² «Сунан Әби Дәуд»: 4/245.

³ «Тоһа» сүресі: 132

балиғатқа толмайынша; жынданған кісі, есі оралмайынша», – деген¹ хадиске негізделген.

Комадағы кісі, тіпті рамазан айы бойы ессіз болса да, кейін оразаның қазасын толық өтейді. Өйткені мұндай ауруда әл-қуат әлсірегенмен, адам ақылынан айрылмайды. Рамазан айы бойы жындылығы басылмаған кісі қазасын өтемейді.

4. Ниет. Ниеттің дұрыстығы үшін төмендегі шарттар қажет:

- Қандай ораза екенін анықтау шарты.
- Түнде жасау (күн батқаннан таң атқанға дейін) шарты.
- Рамазан оразасының әр күніне жеке ниет жасау шарты.

Түсіндірме

- *Қандай ораза екенін анықтау* бізде рамазан оразасына, күні белгілі нәзір оразаға және нәпіл оразаға шарт емес, ораза ұстауға деген жалпы ниет жеткілікті. Өйткені рамазан айы тек рамазан оразасы үшін тағайындалған. Сондай-ақ бұл айда рамазаннан басқа ораза түрлері ұсталмайды. Анық оразаны тағы анықтау қажет емес. Сол секілді күні белгілі нәзір оразаны не нәпіл оразаны ұстауға ниет еткенде, ниетте *қандай ораза екенін анықтау* шарт емес, жалпы ораза ниеті жеткілікті болады. Себебі, күні белгіленген нәзір оразаның уақыты Аллаһ тағалаға берілген сертте анықталған. Ал нәпіл оразаға келсек, негізінде, рамазан айы мен ораза ұстауға болмайтын күндерді айтпағанда, ораза ұстағысы келген кісі үшін жылдың кез келген күні нәпіл оразаға арналатыны анық.

- Сөйтіп, рамазан оразасын, күні белгілі нәзір оразаны, нәпіл оразаны ұстауға ниет еткенде *«рамазан оразасына не рамазанның парызына не нәзір оразаға, не нәпіл оразаға»* деп айқындау шарт емес, шарт – оразаға деген ниеттің болуы.

- Ал енді рамазанның қазасы, бұзылған нәпіл оразаның қазасы, күні аталмаған нәзір ораза, кәффарат оразасы үшін жасалатын ниеттің дұрыстығы үшін, *қандай ораза екенін анықтау және түннен таң атқанша жасалуы* шарт. Өйткені бұларға шарифат тарапынан арнайы тағайындалған уақыт жоқ. Олардың қайсысын қашан орындау сол оразаны ұстаушы кісінің түннен таң атқанша белгілеуіне тәуелді.

- Рамазан оразасына қатысты ниеттің дұрыстығы үшін, оның әр күніне жеке ниет жасалуы шарт. Сондай-ақ ол ниеттің түнде жаса-

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 4/245.

луы абзал¹. Түнде жасау дегенде күн батқаннан таң атқанға дейінгі мезгілде жасау көзделеді. Хафса Аллаһ елшісінің ﷺ:

(مَنْ لَمْ يُبَيِّتِ الصَّيَّامَ مِنَ اللَّيْلِ فَلَا صِيَامَ لَهُ)

«Кім оразаға түннен бастап ниет жасамаса, оның оразасы жоқ!»²;

(مَنْ لَمْ يُبَيِّتِ الصَّيَّامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَامَ لَهُ)

«Кім оразаға таң атпай тұрып ниет жасамаса, оның оразасы жоқ!», – деп айтқанын жеткізген³.

Бұл хадистердің мағынасы бізде: «Оразаның дұрыстығы бұзылмайды, алайда сауабы кем болады», – деп түсіндіріледі. Яғни, **таң ату сәтінде дәм татпаған әрі жұбайымен жыныстық қатынасқа түспеген кісі**, түнде ниет бекітіп үлгермеген болса, оразаның тыйымдарын сақтау шартымен ниетін таң атқаннан түске шейін бекітуіне рұқсат етіледі. Себебі, ол кісі ниетті түнде бекітуін кешіктіргені болмаса, таң атқаннан оразаның тыйымдарын дұрыс сақтауда. Бұл жағдайда оразасының дұрыстығы жоғалмайды. Алайда ниеттің түннен кешігуі жалқаулық, ықылассыздық себептерімен байланысты болса, бұндай ораза сауап тұрғысынан кемелдігін жоғалтуы ықтимал.

Абдулла ибн Махмууд әл-Маусили әл-Ханафи: «Оразаның дұрыстығы үшін ниеттің шарт екенін біл! Әркім ораза тұтатынын жүреппен білуі қажет. Мұсылман бұл ниетті рамазан түндері бойы қадағалауға міндетті. Ниетті тілмен білдіру шарт емес. Ниет жасалатын мерзімнің әуелгі уақыты – күннің батуы екенінде еш қайшылық жоқ. Алайда ниет жасалатын уақыттың соңы – ғұламалар арасында даулы мәселе. Аллаһ қаласа, соны түсіндіруге тырысамын. Басқа құлшылықтар секілді оразаны да ниетсіз атқаруға болмайды. Бұл шарт *«Шындығында, амалдар ниеттермен ғана жүреді және әр кісіге ниетіндегі ғана болмақ»* деген хадиске негізделген. Ауыз бекітудегі мақсат – не әдет, не асқа тәбетсіздік, не диета, не дене шынықтыру, не құлшылық болуы мүмкін. Бұлардың қайсысы құлшылық екенін тек ниет анықтайды. Рамазанның әр күнгі оразасы өз алдына жеке құлшылық болғандықтан, әр күнге ниет жеке жасалуы шарт. Өйткені

¹ әл-Маусили. «әл-Ихтияр ли Та'лиил әл-Мухтаар»: 135.

² «Сунан ан-Насаа'и»: 4/197.

³ «Сунан ан-Насаа'и»: 4/196.

әр күннің оразасы күн батқанда аяқталып, келесі күннің оразасына дайындық басталады. Аллаһтың елшісі ﷺ: «Мына тұстан түн кіріп, мына тұстан күндіз аяқталып, күн батқанда ораза ұстаушы оразадан шығады», – деген¹. Сол себептен бүгінгі күннің оразасынан шыққан кісі ертеңгі күннің оразасына кіруі үшін жаңа ниет жасауы шарт. Ал рамазан оразасының ниетін күн батқаннан түске дейін жасау рұқсаты Ибн Аббастан: «Адамдар күмәнді күні таң атырғанда бір бәдәуи келіп жаңа айдың туғанын көргендігіне куәлік берген. Сонда Пайғамбар ﷺ одан: «Аллаһтан басқа тәңір жоқтығына және мен Аллаһтың елшісі екендігіме куәлік бересің бе?», – деп сұраған еді. Ол: «Иә», – деп жауап берген. Аллаһ елшісі ﷺ: «Аллаһу әкбар! Мұсылмандарға біреулерінің ғана куәсі жеткілікті», – деген. Сөйтіп өзі де ораза ұстап, оны басқаларға да ұстатып, бір кісіге: «Кім жеп-ішіп қойған болса, күннің қалған уақытында жеп-ішпесін! Ал кім әлі жеп-ішпеген болса, сол күйінде ауыз бекітсін!», – деп хабарлауын бұйырған», – деп жеткен риуаятқа негізделген. Бұл хабарда Пайғамбардың ﷺ таң атып қойса да адамдарға оразаны бұйыруы кешіккен ниеттің таң атқан соң да жасауға болатынын рұқсат етеді. Егерде таң атқан соң ниет жасауға болмайтын болса, онда Пайғамбар ﷺ жеп-ішіп қойған кісілерге күннің қалған уақытын ораза тұтуға мүмкіндік бермес еді. Кешіккен ниетті таң атқан соң жасауға болады деген рұқсатты адамдарға қиындық тудырмас үшін ғана сөйледік», – деген².

Сондай-ақ бәрімізге белгілі мәселе, рамазан оразасы парыз болмай тұрғанда, Ашура күнгі оразаны Пайғамбар ﷺ да, сахабалары да уәжіп үкімімен ұстаған. Кейін Айша анамыз:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِصِيَامِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ)

«Аллаһ елшісі ﷺ әуелде Ашура күнін ораза тұтуға бұйырған. Рамазан парыз етілген кезде Ашура оразасы қалаған кісі ұстап, қаламаған кісі ұстамайтын үкімге иеленді», – деген³. Салама ибн әл-Әкуа’:

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/36.

² әл-Маусили. «әл-Ихтияр ли Та'лиил әл-Мухтаар»: 135.

³ «Сахих әл-Бухари»: 3/43.

(أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا مِنْ أَسْلَمَ أَنْ أَذِّنَ فِي النَّاسِ أَنْ مَنْ كَانَ أَكَلَ فَلْيَصُمْ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَكَلَ فَلْيَصُمْ فَإِنَّ الْيَوْمَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ)

«Пайғамбар ﷺ Аслам руынан болған бір кісіге: «Сен адамдарға кім жеп-ішіп қойса, күн аяқталғаныша жеп-ішпесін және кім әлі жеп-ішіпесе, ораза ұстасын! Расында, бүгінгі күн – Ашура күні, – деп хабарла!», – дегенін жеткізген¹.

• Нәпіл оразаға да ниеттің түннен жасалуы шарт емес. Айша анамыз:

(دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ فَقُلْنَا لَا قَالَ فَإِنِّي إِذْنٌ صَائِمٌ ثُمَّ أَنَا يَوْمًا آخَرَ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْدِي لَنَا حَيْسٌ فَقَالَ أَرَبْنِيهِ فَلَقَدْ أَصْبَحْتُ صَائِمًا فَأَكَلْ)

«Бір күні Пайғамбар ﷺ үйіме кіріп: «Жейтін бір нәрселерің бар ма?», – деп сұрады. Біз: «Жоқ», – деп жауап бердік. Ол: «Онда, мен – оразамын», – деді. Басқа бір күні бізге келгенінде біз оған: «Бізге сарымай мен ірімшік қосып былғанған құрма әпкелінді», – дедік. Ол: «Оны маған көрсетші, мен ораза күйде таң атырған едім», – деп одан жеді деген².

5. Оразаның тыйымдарын сақтау. Оразаның дұрыстығы үшін, ниеттен кейін таң атқаннан күн батқанға дейін ораза тыйымдарының сақталуы шарт. Бұл тыйымдардың бастысы – **дәм-су тату және жыныстық қатынасқа түсу.**

Ораза ұстаушы кісі бұл тыйымдардың бірін әдейілеп бұзса, яғни ораза екенін ұмытпай, біле тұра дәм-су татса не жұбайымен жыныстық қатынасқа түссе, оразасы бұзылады. Қайсыбір мұсылман оразасы кезінде бұл екі тыйымды ұмытып істеп қойса, сөйтіп есіне түскен сәтте әрі қарай жалғастырмай тыйылса, оразасы бұзылмайды.

Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَنْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ نَاسِيًا فَلَا يُفْطِرُ فَإِنَّمَا هُوَ رِزْقُ رَزَقَهُ اللَّهُ)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/44.

² «Сахих Муслим»: 2/809.

«Кім ұмытып жеп не ішіп қойса, аузын ашпасын! Расында, бұл – Аллаһтың оған берген ризығы», – деген¹.

Әбу Һурайра:

(جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ هَلَكْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَمَا أَهْلَكَ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ قَالَ هَلْ تَجِدُ مَا تُعْتِقُ رَقَبَةً قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَجِدُ مَا تُطْعِمُ سِتِّينَ مِسْكِينًا قَالَ لَا قَالَ ثُمَّ جَلَسَ فَأَنَبِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ فَقَالَ تَصَدَّقْ بِهَذَا قَالَ أَفْقَرُ مِنَّا فَمَا بَيْنَ لَا بَنَيْهَا أَهْلٌ بَيْتٍ أَخَوُجَ إِلَيْهِ مِنَّا فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ أُنْيَابُهُ ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ فَأَطْعِمْهُ أَهْلَكَ)

«Бір кісі Пайғамбарға ﷺ келіп «Ей, Аллаһтың елшісі, құры-
дым!», – деді. Ол: «Сені не құртты?», – деп сұрады. Ол: «Рамазанда
(күндіз) әйеліме жақындап қойдым», – деді. Ол ﷺ: «Азат ететін
құл таба аламысың?», – деді. Ол: «Жоқ», – деді. Ол ﷺ: «Екі ай
бойы үзбей ораза ұстай аламысың?», – деді. Ол: «Жоқ», – деді. Ол
ﷺ: «Алпыс міскінді тамақтандыратын нәрсе таба аламысың?», –
деп сұрады. Ол: «Жоқ», – деді. Сосын Аллаһтың елшісі ﷺ біраз
үндемей отырды. Сол уақытта оған біреу бір себет құрма әкелді.
Пайғамбар ﷺ әлгі кісіге: «Мынаны садақа етіп тарат», – деді. Ол:
«Бізден мұқтажырақ адам бар ма екен? Қаламыздың екі арасында
орналасқан жұрттың ішінде бұл нәрсеге бізден мұқтажырақ отбасы
жоқ шығар?», – деді. Мұны естіген Пайғамбар ﷺ жымыып, тіпті
күрек тістері көрінді. Сосын оған: «Бар да, осы құрмамен отбасыңды
тамақтандыр», – деді деп айтқан².

Бұл екі тыйымға тағы үшінші болып, ораза ұстаушының өзін-өзі
ауыз толтырып құстыруы қосылады. Еріксіз келген құсық ауыз
толтырса да оразаны бұзбайды. Алайда кім еріксіз келген құсықты
біле тұра жұтса, мысалы, қасындағы кісіден ұялып жұтып қойса, онда
оразасы бұзылады.

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/100.

² «Сахих Муслим»: 2/781.

Аллаһ елшісі ﷺ :

(مَنْ ذَرَعَهُ الْقِيءُ فَلَا قَضَاءَ عَلَيْهِ وَمَنْ اسْتَقَاءَ فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ)

«Кімге құсық өздігінен келсе, оразасының қазасын өтеуі міндет емес. Ал кім өзін-өзі құстырса, қазасын өтеуге міндетті», – деген¹.

6. Әйел кісінің хайыз не нифас күйде болмауы. Етеккір не нифас күйдегі әйел заты ұстаған ораза негізсіз саналады. Ораза ұстап жүрген әйел затының ақшам азанынан кейін етеккірі келсе, сол күнгі оразасы дұрыс саналады. Етеккірінен таң атқан соң тазарған әйел заты сол күнгі оразасын ұстауына болмайды. Егер ол өз еркімен рамазанның құрметі үшін, күн батқанша дәм татпауға бел байласа, кейбір ғұламалардың пікірінде бұл ісі абзал деп танылады. Бірақ кейін сол күннің қазасын өтеуі парыз. Етеккірден не нифастан таң атпай тазарған әйел тіпті ғұсыл құйынып үлгермесе де ораза ұстайды. Бұл жағдайда ғұсыл құйынуы оразаның дұрыстығы үшін емес, таң намазы үшін шарт. Айша және Үмму Саламадан:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ وَهُوَ جُنُبٌ مِنْ أَهْلِهِ ثُمَّ يَغْتَسِلُ وَيَصُومُ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ кейде әйелінің қасынан жүніп күйде таң атыратын. Сосын ғұсыл құйынып, оразасын ұстайтын», – деген².

Әйел кісінің етеккір не нифас күндері атқармаған намазы мен оразасының айырмашылығы – намаздың қазасы өтелмейді, ал оразаны өтеулері – парыз. Айша анамыз:

(كَانَ يُصِيئًا ذَلِكَ فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلَا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ)

«Бізге бұл нәрсе (етеккір) келгенде оразаның қазасын өтеуіміз бұйырылып, ал намаздың қазасын өтеуіміз бұйырылмаған», – деп айтқан³.

¹ «Сунан Ибн Мажа»: 1/536.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/29.

³ «Сахих Муслим»: 1/265.

Оразаға қабілетті қылатын хал-жағдай

Оразаға қабілетті қылатын хал-жағдай екіге бөлінеді. **Біріншісі:** денсаулық пен тұрғылықтылық. Себебі: ораза айында мұсылманның науқас не жолаушы болуы оны оразаның қиыншылығын көтеруге қабілетсіз етеді. Бұл оразаны жеңілдету мақсатын көздейді. **Екіншісі:** әйел кісінің етеккір не нифас күйде болмауы. Бұл күйдің әйел кісіні оразаға қабілетсіз ету себебі: ол етеккір не нифас күндері, мерзімі аяқталмайынша ғұсылмен тазара алмайтын, шарифат ілімі ғана қамтыған бойдәретсіздіктің ерекше халін кешеді.

Шарифатта науқасқа ауырған күндері, ал жолаушыға сапар күндері рамазан оразасын ұстамауларына жеңілдік жасалады. Ол екеуі жағдайлары оңалғанда ұстамаған күндерінің қазасын парыз үкімінде өтейді. Бұл үкімді Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾

«Ал кім науқас не сапарда болса, санын басқа күндері толтырсын!»¹, – деп баяндаған.

Оразаны бұзбайтын жағдайлар

1. Оразаның тыйымдарын ұмытып істеп қою. Аллаһ елшісі ﷺ :

(مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيَتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ)

«Кім ораза кезінде ұмытып жеп-ішіп қойса, оразасын толықтырсын! Расында, оны тамақтандырған да қандырған да – Аллаһ», – деп айтқан².

Мұндай адамды көруші кісі оның ораза екенін есіне түсіріп, дереу тоқтатуға міндетті. Есіне түсірмеу – мәкрұһ тахриман.

2. Әйел кісіге қарағанда не ойланғанда шәует бөлініп кету.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 184

² «Сахих Муслим»: 2/809.

3. Күндізгі ұйқыда шәует бөліну. Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(ثَلَاثَةٌ لَا يَفْطُرْنَ الصَّائِمَ : الْقِيَاءُ ، وَالحِجَامَةُ ، وَالاحتِلَامُ)

«Үш нәрсе: құсу, хижамә және күндізгі ұйқыда шәует бөліну оразаны ашпайды», – дегенін жеткізген¹.

4. Ер кісі жыныс мүшесіне май не су тамызуы. Өйткені тамызылған нәрсе ішке емес, қуыққа барып тоқтайды. Сонымен қатар қажеттілік бойынша бұл үкімге ер кісінің үлкен дәрет жолына өзінің құрғақ саусағын кіргізуі, әйел кісінің өз құрғақ саусағын жыныс мүшесіне кіргізуі жатады.

5. Шаһуатына ұстамды кісінің жұбайын құшақтауы не сүюі. Айша анамыз:

(كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَبِّلُ وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ وَكَانَ أَمْلَكُكُمْ لِإِزْبِهِ)

«Пайғамбар ﷺ ораза бола тұра әйелін сүйетін, денесі де жанайтын. Араларында қалауына ең ұстамдыларың – Пайғамбар ﷺ еді», – деген².

6. Теріге май не көзге сүрме жағу. Көзге жағылған сүрменің дәмі өңеште сезілсе де ораза бұзылмайды. Сол секілді көзге дәрі тамызу, қас пен қабакқа май жағу үкімі де осындай. Айша анамыз:

(اِكْتَحَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ صَائِمٌ)

«Аллаһ елшісі ﷺ ораза бола тұра көзіне сүрме жаққан», – деп жеткізген³.

• Бұл жағдайларда өңеште дәм сезілудің зияны жоқ. Ол дәм ауыз не мұрын секілді ашық жолдан өтпеуі себепті оразаны бұзатын нәрсеге саналмайды.

7. Ауыз шаю. Жәбир ибн Абдулла:

¹ әл-Һайсәми. «Мажма` аз- Зауаид»: 3/398.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/30.

³ «Сунан Ибн Мажа»: 1/536.

(عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ هَشِشْتُ فَقَبَّلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ فَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ إِنِّي صَنَعْتُ الْيَوْمَ أَمْرًا عَظِيمًا قَبَّلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ قَالَ أَرَأَيْتَ لَوْ مَضْمَضْتَ مِنَ الْمَاءِ قُلْتُ إِذَا لَا يَصْنُرُ قَالَ فَفِيمَ)

«Омар ибн әл-Хоттооб: «Ерік беслсенділігі келіп, ораза бола тұра сүйіп қойдым. Сөйтіп Аллаһтың елшісіне ﷺ келіп: «Мен бүгін үлкен қылық істеп қойдым. Ораза бола тұра сүйіп қойдым», – дедім деді. Аллаһ елшісі ﷺ: «Егер сумен аузыңды шайсаң, не зиян бар деп ойлайсың?», – деді. Мен: «Олай болса, зияны жоқ қой», – дедім. Ол ﷺ: «Онда сұрақ не үшін?!», – деді деп айтқанын риуаят еткен¹.

• Қатты ыстықта салқындау мақсатында басқа су құю. Һаашимнан жеткен риуаятта сахабалардың бірі:

(رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْكُبُ عَلَى رَأْسِهِ الْمَاءَ بِالسَّقِيَا إِمَّا مِنَ الْحَرِّ وَإِمَّا مِنَ الْعَطَشِ وَهُوَ صَائِمٌ)

«Пайғамбардың ﷺ ораза бола тұра шөлді не ыстықты қайтаруы үшін ыдыспен басына су құйғанын көрдім», – деп айтқанын жеткізген².

• Сол секілді күн ыстықта салқындау үшін жуыну, суға малту, киімді сулап кию үкімі де осындай.

• Суға малтығанда немесе шомылғанда аузы-мұрнына не құлағына байқаусызда су кетсе.

8. Мәсуәкті немесе кәдімгі тіс тазалағышты қолдану. Мәсуәкті түстен кейін де пайдаланудың зияны жоқ. `Аамир ибн Раби`а:

(رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ مَا لَا أَحْصِي أَوْ أَعُدُّ)

«Пайғамбардың ﷺ ораза бола тұра мәсуек қолданғанын қанша мәрте көргенімді санай алмаспын», – деп айтқан³.

¹ «Сунан ад-Даарими»: 1/130.

² «Муснад ас-Сохаба фи әл-Кутуб ат-Тис`а»: 51/98.

³ «Сахих әл-Бухари»: 3/31.

Алайда сәресінің уақыты шыққан соң тіс пастасын қолданудан тартынған дұрыс. Ауыз жақсы шайылған жағдайдың өзінде пастаның аз көлемі ауыз қуысындағы сілекеймен араласып ішке кетпеуіне кепіл жоқ.

9. Тіс арасынан шыққан қанның өңештен әрі өтпеуі.

10. Хижама жасату. Хижама дегеніміз – емдік мақсатпен дененің ауырған орнынан қан алдыру. Пайғамбырымыздың ﷺ ораза бола тұра басы қатты ауырғанда басынан, аяғы ауырғанда аяғынан қан алдырғаны туралы хадистер риуаят етілген. Ибн Аббас:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ)

«Аллаһ елшісі ﷺ ораза бола тұра хижама жасатқан», – деп жеткізген¹.

• Алайда әлсіреп қалудан қорыққан кісіге қан алдыру мәкрұһ. Сәбит әл-Бунаани:

(سُئِلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَكُنْتُمْ تَكْرَهُونَ الْحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ قَالَ لَا إِلَّا مِنْ أَجْلِ الضَّعْفِ)

«Анасқа: «Ораза ұстаушы кісі үшін хижаманы жеккөруші ме едіңдер?», – деп сұрақ қойылғанда ол: «Әлсіздік үшін ғана болмаса, жеккөрмеуші едік», – деді деп жеткізген².

• Сол секілді сараптама үшін саусақ басынан және тамырдан қал алдыру да оразаны бұзбайды.

11. Өңешке шаң, шыбын-шіркей кіріп кетуі.

12. Құлақ тазалау және құлаққа су кіргізу.

13. Мұрыннан бөлініп, ауыз қуысына түскен шырышты жұтып қою.

14. Сәресі кезінде қабылдаған дәрі дәмінің өңеште сезілуі.

15. Тіс арасына көлемі ұсақ бұршақтан кішкентай, тұрып қалған тамақ қалдығын жұтып қою. Бұған сілекей үкімі жүреді.

16. Мәжбүрлі түрде тіс жұлдыру. Алайда ішке қан мен дәрі кетпеуі шарт.

17. Гүлді, жұпарды иіскеу.

18. Еріксіз түтін жұту.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/309.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/33.

19. Өз бетінше келген құсық, тіпті ауыз толтырса да, оразаны бұзбайды. Алайда оны қайта жұтып қойса, бұзылады.

20. Белгілі бір себеппен ауыз ашуға ниеттеніп, бұл ниетінен қайту.

21. Естен тану.

22. Жүніп күйінде таң атыру оразаны бұзбайды. Бірақ таң намазы үшін ғұсыл құйынуы парыз. Мухаммад ибн Юсуф:

(عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ أَنَّهُ سَأَلَ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ الرَّجُلِ يُصْبِحُ جُنْبًا أَيْصُومُ
قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصْبِحُ جُنْبًا مِنْ غَيْرِ احْتِلَامٍ ثُمَّ يَصُومُ)

«Сулайман ибн Ясаардан: Ол Үмму Саламадан: «Жүніп күйде таң атырған кісі ораза ұстай ма?», – деп сұрағанда ол: «Аллаһтың елшісі ﷺ ихтиламнан емес, жақындасудан жүніп күйде таң атырып, сосын ораза ұстаған», – деді деп риуаят еткен¹.

23. Таң атып қойғанда ұмыту себепті жұбайымен жыныстық қатынасқа түсіп жатқан кісі ораза екенін есіне түсіріп, шәует бөлінбестен қозғалысты тоқтатып, мүшесін сыртқа шығаруы. Мүшені шығарған соң бөлінген шәует әуелдегі ұмытуы себепті оразаны бұзбайды. Алайда ұмытқаны есіне түскенде қозғалысты тоқтатып, шәует іште бөлініп қойса, оразасы бұзылып, қазасын ғана өтейді.

Оразаның мұстахабтары

1. Ауыз ашуды тездету. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ :

(قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : أَحَبُّ عِبَادِي إِلَيَّ : أَعْجَلُهُمْ فِطْرًا)

«Үстем әрі Ұлы Аллаһ: «Мен үшін құлдарымның ең сүйіктісі – ауыз ашуға ең асыққаны», – деді», – деп айтқанын жеткізген².

Анас ибн Мәлик:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ عَلَى رُطَبَاتٍ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ
رُطَبَاتٌ فَعَلَى تَمْرَاتٍ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ حَسَا حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ намаз оқымай тұрып жаңа піскен

¹ «Сахих Муслим»: 2/ 781.

² «Сунан ат-Тирмизи»: 3/83.

құрмалармен ауыз ашатын, егер жаңа құрмалар болмаса, кепкен құрмалармен, егер олар да болмаса, бірнеше жұтым су ішетін», – деп айтқан¹.

2. Құрмамен ауыз ашу. Құрма табылмаған жағдайда сумен ашу. Салмаан ибн 'Амир Аллаһ елшісінің ﷺ :

(إِذَا أَفْطَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيَنْظِرْ عَلَى تَمْرٍ فَإِنَّهُ بَرَكَةٌ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ تَمْرًا فَالْمَاءُ فَإِنَّهُ طَهُورٌ)

«Сендерден кім ауыз ашса, құрмамен ашсын! Расында, құрма – береке. Егер құрма табылмаса, сумен ашсын! Өйткені су – таза», – дегенін жеткізген².

3. Ауыз ашқанда дұға жасау. Абдулла ибн 'Амру Пайғамбардың ﷺ :

(إِنَّ لِلصَّائِمِ عِنْدَ فِطْرِهِ لَدَعْوَةً مَا تُرَدُّ)

«Ораза ұстаушының ауыз ашарда жауапсыз қалмайтын дұғасы бар», – деп айтқанын риуаят еткен³.

• Ауыз ашарда айтылатын дұғалар туралы Муаз ибн Зухра:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَفْطَرَ قَالَ : اللَّهُمَّ لَكَ صُيْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ)

«Пайғамбар ﷺ ауыз ашқанда: «Аллаһым, Сен үшін ораза тұттым және Сен нәсіп еткен ризықпен ауыз аштым», – деп айтқанын риуаят еткен⁴.

• Ибн Омар:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَفْطَرَ قَالَ : ذَهَبَ الظَّمَأُ وَأَبْتَلَتِ الْعُرُوقُ وَتَبَّتِ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ ауыз ашқанда: «Шөл де басылды, бойға да дымқыл тарады және Аллаһ қаласа, сауап та бекіді», – деп айтатын деген⁵.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/ 278.

² «Сунан ат-Тирмизи»: 3/46.

³ «Сунан Ибн Мажа»: 1/557.

⁴ «Сунан Әби Дәуд»: 2/278.

⁵ «Сунан Әби Дәуд»: 2/278.

4. Сәресі ішу. Анас ибн Мәлик Аллаһ елшісінің ﷺ :

(تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَهً)

«Сәресі ішіңдер! Өйткені сәресіде береке бар!», – дегенін жеткізген¹.

- Аз нәрсе қабылданса да, сәресі ішу – сүннет. Әбу Қойстан:

(كَانَ عُمَرُو بْنُ الْعَاصِ يَأْمُرُنَا أَنْ نَصْنَعَ لَهُ الطَّعَامَ يَتَسَحَّرُ بِهِ فَلَا يُصِيبُ مِنْهُ كَثِيرًا فَقُلْنَا لَهُ تَأْمُرُنَا بِهِ وَلَا تُصِيبُ مِنْهُ كَثِيرًا قَالَ إِنِّي لَا أَمُرُكُمْ بِهِ أَنِّي أَشْتَهِيهِ وَلَكِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فَضَّلْ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكَلَةَ السَّحْرِ)

«Амру ибн әл-`Аас сәресіге ас әзірлеуімізді бұйыратын. Алайда одан көп жемейтін. Бірде біз оған: «Өзіңіз бізге ас әзірле деп бұйырасыз және өзіңіз одан көп жемейсіз?», – дедік. Ол: «Менің сендерге ас әзірлендер деп бұйыруым оны қатты жегім келгенінен емес. Алайда мен Аллаһ елшісінің ﷺ : «Біздің орамамыздың кітап иелерінің оразаларынан айырмашылығы – біздікілер сәресі ішеді», – деп айтқанын естідім деген².

- Сол секілді сәресіні кешіктіріп ішу – мустахаб. Қатададан – Анас ибн Мәликтен – Зайд ибн Сәбиттен:

(تَسَحَّرْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ قُلْتُ كَمْ كَانَ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالسَّحُورِ قَالَ قَدْرُ خَمْسِينَ آيَةً)

«Біз Пайғамбармен ﷺ бірге сәресі ішіп, сосын ол намазға қарай түрегелетін», – деді. Мен Анастан: «Сәресі мен азан аралығы қанша болатын?», – деп сұрадым. Ол: «Елу аят оқылатын уақыттай», – деді³.

5. Жүніп кісіге таң атпай ғұсыл құйыну.

6. Құранмен көп шұғылдану.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/29.

² «Сунан ад-Даарими»: 2/11.

³ «Сахих әл-Бухари»: 3/29.

7. Отбасына және қарамағындағы адамдарға кеңпейіл және жомарт болу.

8. Көп садақа беру.

Ибн Аббас:

(كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جَبْرِيلُ وَكَانَ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَلْقَاهُ كُلَّ لَيْلَةٍ فِي رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلَخَ يَعْزِضُ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ فَإِذَا لَقِيَهُ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ أَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ)

«Жақсылық істеу тұрғысынан адамдардың ішінде Пайғамбардан ﷺ ақ көңіл кісі болмаған еді. Әсіресе рамазанда Жебірейілмен кездесер кездерінде кең пейілділігі ерекше болатын. Рамазан аяқталғанша Жебірейіл оған рамазанның әр түнінде келіп, Пайғамбар ﷺ оған Құранды оқып беретін. Осылайша өзіне Жебірейіл (алайһи ас-салаам) келген кезде, қайырымдылық істеу тұрғысынан Пайғамбардың ﷺ жомарттығы соққан желден де жылдам болатұғын», – деген¹.

9. Рамазанның соңғы он түнінде құлшылыққа бар жігермен берілу. Айша анамыз:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْتَهِدُ فِي الْعَشْرِ الْآخِرِ مَا لَا يَجْتَهِدُ فِي غَيْرِهِ)

«Аллаһ елшісінің ﷺ рамазанның соңғы он түнінде жұмсаған ыждағаты басқа уақыттағы ыждағатынан ерекше болған», – деген².

10. Рамазанның соңғы он күнінде иғтикаф құлшылығын атқару. Айша анамыз:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْآخِرَ مِنْ رَمَضَانَ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/26.

² «Сахих Муслим»: 2/832.

«Пайғамбар ﷺ рамазанның соңғы он күнінде дүниеден озғанша иғтикафты орындаған», – деген¹.

Оразаның мәкрүһтері

1. Ағзаны әлсірететіні белгілі бола тұра хижама жасату, қан алдыру, ауыр шаруа істеу. Сәбит әл-Бунаани:

(سُئِلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَكُنْتُمْ تَكْرَهُونَ الْحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ قَالَ لَا إِلَّا مِنْ أَجْلِ الضَّعْفِ)

«Анасқа: «Ораза ұстаушы кісі үшін хижаманы жеккөруші ме едіңдер?», – деп сұрақ қойылғанда ол: «Әлсіздік үшін ғана болмаса, жеккөрмеуші едік», – деді деп жеткізген².

2. Пісіп қалған астың дәмін тату. Күйеуінің мінезі нашар болған әйелге тамақтың тұзын байқауына рұқсат етіледі.

3. Дәмсіз шайыр шайнау. Ауызда бірігіп қалаған шайырды шайнау – мәкрүһ. Ал үгітілетіні оразаны бұзады деп есептеліп, кейін қазасы өтеледі. Сағид ибн Иса әжесінен естіген хабарда:

(حَدَّثَنِي جَدِّي، عَنْ أُمِّهَا أَنَّهَا سَأَلَتْ أُمَّ حَبِيبَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْعِلْكِ لِلصَّائِمِ، قَالَتْ: فَتَهْتِنِي وَأَمَرْتَنِي بِالسَّوَاكِ)

«Әжесінің анасы Пайғамбардың ﷺ жұбайы Үмму Хабибадан ораза ұстаушы кісіге сағыз шайнау үкімі туралы сұрағанымда Үмму Хабиби мені одан тыйып, орнына мәсуәкті қолдануымды бұйырған», – деді деген³.

Қазіргі кезде адамдардың көпшілігі тамақтан кейін сағыз шайнауды әдетке айналдырған. Медицина саласындағы мамандардың айтуынша тамақтан соң 10 минут шайнаса жеткілікті. Ал одан артық шайнау жақты шаршатып, асқазандағы сөлдің қалыптан көп бөлінуіне, сондай-ақ мидың жай жұмыс істеуіне себеп болатынын анықтаған. Ораза кезінде не ашқарынға сағыз шайнау – денсаулыққа өте зиянды. Сағыз шайнаған кезде асқазандағы сөл бөлінетіні баршаға

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/48.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/33.

³ Ибн Асакир. «Тарих Димашқ»: 21/273.

мәлім. Асқазанда тамақ болмаған кезде ол сөл асқазанның шырышты қабығын жегідей жеп, асқазан жарасы дертіне түрткі болады. Ал асқазанында жарасы бар кісілерге сағыз шайнауға тіпті болмайды. Қазіргі сағыздардың дәмі мен құрамындағы нәрселер сілекеймен араласып ішке кетуі әбден мүмкін болғандықтан, ораза ұстаушы кісінің одан тиылып, мәсуәк пайдаланғаны дұрыс.

4. Шәһуат сезіміне ұстамды емес кісіге жұбайының денесіне жанауы не сүю. Әбу Һурайра:

(أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ فَرَخَّصَ لَهُ وَأَنَّهُ آخِرُ فَسَأَلَهُ فَنَهَاهُ. فَإِذَا الَّذِي رَخَّصَ لَهُ شَيْخٌ وَالَّذِي نَهَاهُ شَابٌّ)

«Бір кісі Пайғамбарға ﷺ келіп, дене жанасуы туралы сұрады. Аллаһтың елшісі ﷺ оған рұқсат берді. Кейін тағы біреу келіп сұрап еді, оған рұқсат етпеді. Сөйтсе, рұқсат берген кісісі шал да, ал рұқсат бермегені жас жігіт екен», – деп айтқан¹.

Шектен тыс сүюдің үкімі абсолютті түрде мәкрұһ. Ол дегеніміз – еріндерді сорып сүйісу².

5. Ауыз бен мұрынды тереңірек шаю. Лақит ибн Собиро Аллаһ елшісінің ﷺ :

(بَالِغٌ فِي الْإِسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا)

«Ораза ұстаған кезінде ғана болмаса, басқа уақытта мұрныңды сумен тереңірек шай!», – деп айтқан³.

6. Ауыз ашуды әдейі кешіктіру. Саһл ибн Са`д Аллаһ елшісінің ﷺ :

(لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ عَجَّلُوا الْفِطْرَ فَإِنَّ الْيَهُودَ يُؤَخِّرُونَ)

«Адамдар ауыз ашуды кешіктіру әдетін шығармайынша жақсылықта жалғаса береді. Ауыз ашуды тездетіңдер! Расында, ауыз ашуды яһудилер кешіктіреді», – деп айтқанын жеткізген⁴.

7. Ауызға сілекей жинап жұту.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/285.

² Әбу Бәкір аз-Зубайди «әл-Жауһарату ан-Наййира ли Мухтасар әл-Қудуури»: 2/28.

³ «Сунан Әби Дәуд»: 2/280.

⁴ «Сунан Ибн Мажа»: 1/542.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Оразаның дұрыстығына қажетті шарттар: мұсылмандық, ақыл-ес дұрыстығы, балиғат жасы, ниет, оразаның тыйымдарын сақтау, әйел кісінің етеккір не нифас күйде болмауы.

✓ Мұсылмандық, ақыл-ес дұрыстығы, балиғат жасы – рамазан оразасын парыз ететін шарттар.

✓ Ниеттің дұрыстығы үшін қажет шарттар: қандай ораза екенін анықтау, түнде жасау, рамазан оразасының әр күніне жеке ниет жасау.

✓ *Қандай ораза екенін анықтау* бізде рамазан оразасына, күні белгілі нәзір оразаға және нәпіл оразаға шарт емес, ораза ұстауға деген жалпы ниет жеткілікті.

✓ Рамазанның қазасы, бұзылған нәпіл оразаның қазасы, күні аталмаған нәзір ораза, кәффарат оразасы үшін жасалатын ниеттің дұрыстығы үшін, *қандай ораза екенін анықтау және түннен таң атқанша жасалуы* шарт.

✓ Оразаның дұрыстығы үшін, ниеттен кейін таң атқаннан күн батқанға дейін ораза тыйымдарының сақталуы шарт.

✓ Оразаның тыйымдары: дәм-су тату, жыныстық қатынасқа түсу және өзін-өзі ауыз толтырып құстыру әрекеті.

✓ Оразаға қабілетті қылатын хал-жағдай екіге бөлінеді. Біріншісі: денсаулық пен тұрғылықтылық. Екіншісі: әйел кісінің етеккір не нифас күйде болмауы.

✓ Шариғатта науқасқа ауырған күндері, ал жолаушыға сапар күндері рамазан оразасын ұстамауларына жеңілдік жасалған. Ол екеуі жағдайлары оңалғанда ұстамаған күндерінің қазасын парыз үкімінде өтейді.

✓ Әйел кісінің етеккір не нифас күндері атқармаған намазы мен оразасының айырмашылығы – намаздың қазасы өтелмейді, ал оразаны өтеулері – парыз.

✓ Оразаның тыйымдарын ұмытып істеп қою оразаны бұзбайды.

✓ Оразаның кемел бейнеде атқарылуы оның мустахабтары мен мәкрүһтеріне қатысты ережелеріне тәуелді.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Рамазан оразасын парыз ететін шарттар қандай?
2. Оразаның дұрыстығына қажетті шарттарды айт.
3. Рамазан айы ішінде исламды қабылдаған кісіге қатысты оразаның үкімі қандай?
4. Ақыл-ес дұрыстығы шартын түсіндір.
5. Балиғат жасы деп қай жасты айтады?
6. Сәбиді қанша жасынан намаз бен оразаға дағдыландыру қажет?
7. Ниеттің дұрыстығына қажетті шарттарды түсіндір.
8. Ниетте қандай ораза екенін анықтау оразаның қандай түрлері үшін шарт?

9. Кәффарат оразаның ниеті үшін қандай шарттар қажет?
10. Рамазан айында комада жатқан кісінің мойнынан ораза түсе ме?
11. Оразаға ниет жасалатын мерзімнің әуелгі уақыты мен соңғы уақытын түсіндір.
12. Әйел кісінің етеккір не нифас күйде болмау шартын түсіндір.
13. Оразаның тыйымдарын сақтау шартын түсіндір.
14. Абдулла ибн Махмууд әл-Маусили әл-Ханафи ораза ниетіне қатысты қандай үкімдер айтқан?
15. Оразаны бұзбайтын жағдайларды айт.
16. Еріксіз келген құсық ауыз толтырса, ораза бұзыла ма?
17. Етеккір күйдегі әйел кісіге өз еркімен рамазанның құрметі үшін күн батқанша дәм татпауға бел байлауына рұқсат па?
18. Оразаның мустахабтарына қандай амалдар жатады?
19. Оразаның мәкрүһтерін баянда.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистердi жатқа айту.

3-тапсырма. «Құран және отбасы» деген тақырыпқа реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

II тарау. ОРАЗАНЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ҮКІМДЕРІ.

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ **Нәзір оразаның түсінігін және түрлерін;**
- ✓ **Кәффарат оразаның түсінігін және себептерін;**
- ✓ **Рамазан оразасының үкімін;**
- ✓ **Рамазан оразасын парыз ететін шарттарды;**
- ✓ **Жаңа айдың тууына қатысты үкімдерді;**
- ✓ **Рамазан оразасының тиымдарымен байланысты жағдайлар мен үкімдерді;**
- ✓ **Уәжіп оразаларды;**
- ✓ **Сүннет оразаларды;**
- ✓ **Мәкрүһ оразаларды оқып білесіздер.**

2. 1. Парыз оразалар

Парыз оразалар дегеніміз – ақыл-есі дұрыс, балиғатқа толған, ауыз бекітуге қабілетті мұсылманға, **біріншіден**, рамазан айының тууымен міндеттелетін бір айлық рамазан оразасы, сондай-ақ оны толық не кейбір күндерін сапар не сырқат себепті атқара алмауы себепті өтелетін қазасы, **екіншіден**, Аллаһ тағалаға уәде берумен міндеттелетін нәзір оразасы, **үшіншіден**, кінә-қатесін жуу мақсатында міндеттелетін кәффарат оразасы.

Ниетті түнде жасау шарты мен қандай ораза екенін анықтау шарты оразалардың барлық түріне қатыспауы себепті ханафи ғұламалары парыз оразаларды мерзімі белгілі парыз оразалар, мерзімі белгісіз парыз оразалар деп жалпы екі түрге бөліп қарастырады.

Мерзімі белгілі парыз оразаларға рамазан оразасы және мерзімі аталған нәзір ораза жатады. Бұларға ниеттің аталмыш екі шарты қатыспайды.

Мерзімі белгісіз парыз оразаларға рамазанның қазасы, мерзімі аталмаған нәзір ораза және кәффарат оразалар кіреді. Оразаның бұл түрлеріне ниеттің екі шарты қатысады.

Парыз оразалардың түрлері

I. Нәзір арқылы парыз болған ораза дегеніміз – мұсылманның Аллаһ тағала үшін бір күн не бір апта не бір ай ораза тұтуға ниет кесіп, сол ниетінің күшімен парыз болған ораза. Қандай да бір құлшылықтың түрін атқаруға нәзір

берген кісі оны орындауы парыз. Айша анамыз Аллаһ елшісінің

ﷺ

(مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِيعْهُ وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلَا يَعْصِهِ)

«Кім Аллаһқа бойсұнуға нәзір берсе, Оған бойсұнсын! Ал кім Аллаһқа бағынбауға нәзір берсе, Оған бағынбай жүрмесін!», – деп айтқанын риуаят еткен¹.

Нәзірдің дұрыстығына қажетті шарттар: нәзірдің Аллаһқа құлшылық мақсатын көздеуі және шама келетін амалдың аталуы. Берілген нәзірді орындалуын Аллаһ тағала жақсы көреді. Нәзірлерін орындаушы құлдарын Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾

«Олар нәзірді орындайды және жамандығы шашырайтын (Қиямет) күннен қорқады»², – деп сипаттаған.

Фиқһ ілімінде нәзір екі түрге бөлінеді. Олар: мерзімі аталмаған нәзір және мерзімі шартқа тәуелді пайда болатын нәзір.

Мерзімі аталмаған нәзірге «Раббым үшін екі рәкағат намаз оқимын», «Раббым үшін бір күн ораза ұстаймын» деген сертпен кез келген уақытта орындалуы парыз болған нәзір.

Мерзімі шартқа тәуелді нәзір. Бұндай нәзірдің уақыты серттегі шарттың жүзеге асуымен кіреді. Бұл нәзір өз ішінде екіге бөлінеді:

- Шарттың жүзеге асуы күтілетін нәзір. «Аллаһ тағала маған бала нәсіп етсе, он міскінді тамақтандырамын», «Аллаһ тағала осы ісімді жеңілдетсе, бір апта ораза ұстаймын» деген сертпен берілген нәзірдің орындалуы шарттың жүзеге асуына тәуелді. Аллаһ тағаланың оған бала нәсіп етуі жүзеге асса, нәзірін орындайтын мерзім пайда болады. Егерде ол нәзір орындайтын күні науқас не жолда болса, басқа күні қазасын өтеуі парыз.

Нәзір арқылы парыз болған ораза дегеніміз – мұсылманның Аллаһ тағала үшін бір күн не бір апта не бір ай ораза тұтуға ниет кесіп, сол ниетінің күшімен парыз болған ораза.

- Шарттың бұзылуы қажет нәзір. Мысалы, «Пәленшемен сөйлеспеуге серт бердім. Егер онымен сөйлесіп қойсам, Аллаһ үшін бір ай ораза ұстаймын» деген сертпен берілген нәзірдің орындалуы пәленшемен сөйлесіп қоюына тәуелді. Бауырымен не туысымен араздасу шариғат жақсы көретін амал емес. Сондықтан бұндай

¹ «Сахих әл-Бухари»: 8/142.

² «әл-Инсан» сүресі: 7

кісі нәзірінен қайтып, ант кәфаратын өтейді, яғни он міскінді тамақтандырады не киіндіреді. Егер бұған шамасы келмесе, үш күн ораза ұстайды.

Сұрақ: Нәзір оразаның мерзімі бірнеше күнді, бір айды, бір жылды құраса, күндердің реттілігін сақтау шарт па?

Жауап: Бұндай жағдайда нәзірдің сипатына назар аударылады.

Бірінші: Нәзірде белгілі бір күндер не белгілі бір ай не белгілі бір жыл аталса, күндердің реттілігін сақтау шарт болады. **Екінші:** Нәзірде күндер не ай не жыл нақты аталмаса, реттілікті сақтау шарт емес. Реттілікті сақтауды сертте өзі шарт қылса ғана шарт болады. Мысалдар:

- Белгіленбеген бір ай оразаға нәзір қылған кісі сертін «Бүкіл күндерін қатарынан ұстаймын» деген шартпен байламаса, онда ай күндерін қатарынан ұстауы не үзіліс жасап ұстауы өз еркіне тапсырылады.

- «Бүкіл күндерін қатарынан бір ай ораза ұстаймын», – деп нәзір қылған кісі бір айды арнайы атамаған болса, жыл ішінде бір ай мерзімді реттілігін сақтап ұстауы шарт. Егер бір күнін ашып қойса, бір айлық нәзір оразасын басынан бастап атқарады. Бұл үкім зиһар және қателікпен кісі өлтіру күнәсін жуу мақсатында атқарылатын кәффарат оразаларға қияс етілген. Себебі ол екеуі – күндері бірізділік шартпен ұсталатын, бұзылған жағдайда басынан бастап қайта ұсталуы міндеттелетін оразалар.

- Нәзірде нақты бір ай, мысалы режеп айы не басқа бір ай аталса, «қатарынан ұстау» шарты айтылса да айтылмаса да, күндердің реттілігін сақтау өздігінен шарт болады. Оның бір не бірнеше күнінің үзілуі оразаны басынан бастап ұстауды міндеттемейді. Бұл үкім айы белгілі рамазан оразасына қияс етілген. Себебі рамазан оразасының бір не бірнеше күндерін үзіп алған кісі оны басынан бастап қайта ұстамайды. Бұндай нәзір оразада үзілген күндердің қазасы ғана өтеледі.

II. Кәффарат оразасы. Шариғатта кәффарат деп, кейбір құлшылықтарға қатысты қатаң тыйымдарды, байламен бекіген антты бұзған мұсылманға қолданатын ескерту шарасын айтады. Кәффарат оразасы дегеніміз – кінә-қатені жуу мақсатымен міндеттелетін міндетті ораза.

Кәффарат оразасы дегеніміз – кінә-қатені жуу мақсатында міндеттелетін ораза.

Кәффарат оразасын парыз ететін шарттар: мұсылмандық, ақыл-естілік, балиғат жасы, кәффарат себебінің пайда болуы.

Кәффараттың кейбір себептері

1. Аллаһ атымен берілген мәміле антты бұзу. *Мәміле ант* дегеніміз – мұсылманның қандай да бір амалды келешекте істейтіндігіне не қандай да бір амалды келешекте істемейтіндігіне Аллаһтың атымен ант етуі. Мысалы, «Аллаһқа серт, бұны істемеймін» не «Аллаһқа серт, әлбетте, бұны істеймін» деп берілген ант. Мәміле анты тек келер шақпен байланысты ант. Өткен шақ пен осы шаққа тән іс-әрекеттерді қамтымайды. Шын ниетпен берілсе де әзілмен берілсе де мәміле антты орындау парыз саналады. Бұндай антты бұзған кісі шарифат талабы бойынша бір құл азат етуі, оған шамасы жетпесе, он жоқ-жітікті бір күндік азықпен тамақтандыруы не киіндіруі, егер бұған да шамасы жетпесе, қатарынан үш күн ораза ұстауы парыз. Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ، فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا، فَلْيَأْتِهَا، وَلْيَكْفُرْ عَنْ يَمِينِهِ)

«Кім бір іске Аллаһтың атымен ант берсе, сөйтіп басқа істің одан жақсырақ екеніне көзі жетсе, антының кәффаратын өтесін!», – деген¹.

Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

«Аллаһ сендерге анттарыңда кеткен қате сөз үшін жауап жүктемейді. Бірақ байламмен бекіткен анттарың үшін сендерді жауапқа тартады. Оның кәффараты – отбасыларыңды тамақтандырып жүрген тамақтың орташа мөлшерімен он міскінді тамақтандыру немесе бір құл азат ету! Кім бұларды таппаса, онда – үш күн ораза! Бұл – берген анттарыңның кәффараты. Анттарыңды сақтаңдар! Шүкірлік етулерің үшін, Аллаһ сендерге аяттарын осылай баяндайды»², – деп айтқан.

¹ «Сахих Муслим»: 3/1271.

² «әл-Мәида» сүресі: 89.

Фикһ ілімінде мәміле анттан басқа анттың тағы екі түрі қарастырылады. Олар: жалған ант пен қате ант. Бұл екі антқа қатысты кәффарат жоқ. *Жалған ант* дегеніміз – кісінің шындықты жасырып, жалған іске Аллаһтың атымен ант етуі. Мысалы, бір істі істегенін біле тұра «Аллаһқа серт, бұны мен істемедім» деп, бір істі істемегенін біле тұра «Аллаһқа серт, бұны мен істедім» деп, біреуге қарыздар екенін біле тұра «Аллаһқа серт, мен саған қарыздар емеспін» деп, өзінікі емес екенін біле тұра «Аллаһқа серт, бұл менің мүлкім» деп жалған сөзін антпен бүркеуі. Бұндай ант үлкен күнә саналады. Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ كَاذِبًا لِيَقْطَعَ مَالَ رَجُلٍ - أَوْ قَالَ: أَخِيهِ - لَيَّيَ اللَّهُ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ)

«Кім біреудің не бауырының мал-мүлкін иемденуі үшін, Аллаһтың атымен жалған ант берсе, қиямет күні Аллаһтың қаһарына ұшырайды», – деген¹.

Қате ант дегеніміз – кісінің Аллаһтың атымен жалған айтуды көздемей, қателесіп не шатысып ант етуі. Мысалы, біреумен сөйлескені рас бола тұра, сөйлескені есінен шығып не қателесіп не шатысып «Аллаһқа серт, мен онымен сөйлескен жоқпын» деп айтылған ант. Сондай-ақ бұл қатарға «Уаллаһи, жоқ...» не «Уаллаһи, олай емес» деген ант көздемейтін, әдеттегі сөз байламдары жатады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾

«Аллаһ сендерге анттарыңда кеткен қате сөз үшін жауап жүктемейді. Бірақ Ол жүректеріңнен шыққан ант үшін сендерді жауапқа тартады!»², – деп айтқан.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/179.

² «әл-Бақара» сүресі: 225.

2. Абайсыз кісі өлтіріп қою. Кәффарат оразасы – қатарынан ұсталатын екі ай ораза. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسْلِمَةً إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسْلِمَةً إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

«Біреу бір мұминді қателесіп өлтіріп қойса, мұмин бір құл азат етеді әрі өлік иелеріне төлем құнды табыстайды, әрине, егер өлік иелері құнды кешіруді қаласа, ол басқа. Өлтірілген кісі сендерге дұшпан елдегі мұмин болса, мұмин бір құл азат етеді. Өлтірілген кісі аралараңында келісім бекіген елден болса, өлік иелеріне төлем құнды табыстайды әрі мұмин бір құл азат етеді. Кімнің бұған шамасы келмесе, Аллаһқа тәубе ретінде қатарынан екі ай ораза ұстайды. Аллаһ – бәрін білуші, аса дана»¹, – деп айтқан.

Шариғатта ана құрсағындағы баланы өлтіргені үшін құн төленеді. әл-Мусоли әл-Ханафи «әл-Ихтиярында»: «Кім әйел кісіні ұрып, баласын (алты апталық) түсірсе, нәресте өлі күйде түссе, нәресте бала болсын, қыз болсын, қылмыскер оның қандас жігіне ғуррат құн (50 динар) төлейді. Егер нәресте тірі шығып, сосын өлсе, диат құн (10 мың динар) төлейді және кәффарат өтейді. Нәресте өлі шығып, сосын анасы да өлсе, анасының диат құнын және нәрестің қандас жігіне ғуррат құн төлейді. Нәресте анасы өлген соң өлі шықса, тек диат құн төлейді. Әйел кісі жан тапсырғанда нәресте тірі шығып, сосын өлсе екі диат құн төлейді. Шыққан өлі бала егіз болса, екі ғуррат төлейді», – деген².

3. Рамазан оразасының тиымдарын бұзу. Яғни мұсылманның рамазан айының күндізінде әдейілеп жыныстық қатынасқа түсу не әдейілеп жеп-ішу. Кәффарат оразаның мерзімі – қатарынан екі ай.

4. Қажылықта шаш қырқып қою кәффараты. Шаш, сақал, қолтықтағы не мүшедегі қыл қырылса, үш күн ораза ұстау не бір қой шалу, не алты міскіннің әрқайсысына бидайдан жарты сағ (1547 г), барлығы 3 сағ (9382 г) садақа беру міндеттеледі. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

¹ «ан-Ниса» сүресі: 92.

² әл-Маусили. «әл-Ихтияр ли Та'лиил әл-Мухтаар»: 5/48.

﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾

«Құрбандық малы өз орнына жетпейінше шаштарыңды алмаңдар! Ал кім сендерден науқас болса не басынан зиян шексе, ораза не садақа не мал шалу жолымен пидия төлесін!», – деген¹.

5. Қажылықта түз аң-құсын өлтіру кәффараты. Ихрам кезінде еті адал аң өлтірген кісі тура сондай құнды мал шалуы – уәжіп. Немесе малдың құнын міскіндерге садақа етеді. Әр міскінге бір сағ (3094 г) кептірілген құрма не арпа немесе жарты сағ (1547 г) бидай береді. Немесе әр міскінге берілетін тамақтың орнына бір күн ораза ұстайды. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ (95) أَحَلَّ لَكُمْ صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْسَيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (96)﴾

«Ей, иман келтіргендер, ихрамда түз аң-құсын өлтірмеңдер! Кім сендерден оны біле тұра өлтірсе, жазасы: өздеріңнен болған екі әділ куәнің төрелік етуімен өлтірген аңға тең құндағы малды құрбандық үкімімен Қағбаға жеткізеді. Немесе міскіндерді тамақтандыру кәффаратын атқарады не орнына ораза ұстайды. Ісінің кесірін өтеу үшін осылай істейді. Аллаһ өткенді кешірді. Ал енді кім тағы қайталаса, Аллаһ оған жазасын береді. Аллаһ аса үстем, жаза беруші (95)»², – деп айтқан.

6. Таматтуғ не қарин үкіміндегі қажының оразасы. Қажылықтың бұл екі түрінде құрбандық шалу уәжіп. Кімнің оған шамасы жетпесе, орнына ораза ұстайды. оның үш күні қажылықта, жетеуі елге оралғанда, сөйтіп барлығы он күн ораза ұсталады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

¹ «әл-Бақара» сүресі: 196.

² «әл-Мәйда» сүресі: 94-96.

﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ﴾

«Кім умраны атқарып, қажылыққа дейін ихрамнан шыға тұру рұқсатын пайдаланса, жеңіл бір малды құрбандыққа шалсын! Кім оны таппаса, қажылықта үш күн ораза және елге оралғандарында жетеуін ұстандар! Сонда барлығы – он күн!»¹, – деп айтқан.

III. Рамазан оразасы. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾

«Кім сендерден бұл айға куә болса, оның оразасын атқарсын! Ал кім науқас не сапарда болса, санын басқа күндері толтырсын!»², – деп айтқан.

Рамазан оразасы хижраның екінші жылы мұсылман үмбетінің құбыласы Қағба тарапы етіп белгіленген соң, шағбанның оныншы жұлдызында парыз етілді. Пайғамбар ﷺ тоғыз жылдың тоғыз рамазанын ораза ұстап, хижраның

Рамазан оразасы хижраның екінші жылында шағбан айының оныншы жұлдызында мұсылман үмбетінің құбыласы Қағба тарапы етіп белгіленген соң парыз етілді.

он бірінші жылының рабиъ әл-әууәл айында өмірден озды.

Рамазан оразасын атқару үкімі де қазасын өтеу үкімі де – парыз айн. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾

«Кім сендерден бұл айға куә болса, оның оразасын атқарсын! Ал кім науқас не сапарда болса, санын басқа күндері толтырсын!»³, – деп айтқан.

Ибн Омар Аллаһ елшісінің ﷺ:

¹ «әл-Бақара» сүресі: 196.

² «әл-Бақара» сүресі: 185

³ «әл-Бақара» сүресі: 185

(بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ
الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ وَحَجِّ الْبَيْتِ)

«Ислам бес негізге: Аллаһтан басқа тәңір жоқтығына, Мұхаммед Аллаһтың елшісі екендігіне куә болуға, намазды атқаруға, зекет беруге, Рамазан оразасын ұстауға және Қағбаға қажылық жасауға орналасқан», – деп айтқанын риуаят еткен¹.

Рамазанның қазасын өтеу түріне келсек, қаза күндерді қатарынан не араларын үзіп ұстау – қаза өтеушінің еркіне тапсырылады. Дегенмен қаза күндерді қатарынан өтеу міндетті мойыннан тездетіп түсіру үшін мустахаб саналады.

Рамазан оразасын парыз ететін шарттар

1. Мұсылмандық.
2. Балиғат жасы.
3. Ақыл-ес дұрыстығы.
4. Рамазан айының тууы. Рамазан оразасын парыз ететін уақыт төмендегі жағдайлардың бірі арқылы жүзеге асады:
 - Шағбан айының 29-шы күні батқан кеште рамазан айының туғанын, егер аспан ашық болса, қалың топтың көрген куәлігімен.
 - Аспан бұлтты не оны шаң басқан болса, бір әділ мұсылманның көрген куәлігімен.
 - Бұлт пен шаң себепті туған айды ешкім көрмесе, онда шағбанның санын отызға толтырып барып, рамазанға кірумен.
 - Рамазанның жаңа айын нақты көрген біреу қазы алдында куәлігі қабыл етілмесе де, өзінің оразаға кіре беруі парыз.

Жаңа айдың туғаны әлемдегі елдердің бірінде нақты расталса, басқа елдегі мұсылмандарға, ел арасы жақын болсын, алыс болсын, бәрі бірдей ораза ұстаулары – парыз. Жаңа айдың әр елде әртүрлі тууы шафиғи мәзһабында ғана болмаса, бізде және мәлики мен ханбали мәзһабтарында «Жаңа айдың көрулеріңмен ораза ұстаңдар және оның көрінуімен оразадан шығыңдар!»², – деген хадистің негізінде есепке алынбайды. Өйткені хадисте жалпы жаңа айдың көрінуі көзделген.

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 5/5.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/27.

Рамазан оразасын бастау және аяқтау үшін жаңа айды көзбен көру мәселесі

• Шағбан айының 29-шы күні батқанда жаңа айдың (рамазанның) туған, тумағанына қарау үкімі жамағатқа кифая түрде парыз. Өйткені шағбан айы жиырма тоғыз күнмен шектелуі мүмкін. Сол секілді рамазан айының 29-шы күні батқанда жаңа айдың (шәууәлдің) туған, тумағанына қарау жамағатқа кифая түрде парыз. Шәууәлдің жаңа айы көрінуімен рамазаннан шыққанымыз және ертеңгі күннің айт екені расталады. Абдулла ибн Омар Аллаһ елшісінің

ﷺ

Рамазан оразасын парыз ететін шарттар

- ✓ Мұсылмандық.
- ✓ Балиғат жасы.
- ✓ Ақыл-ес дұрыстығы.
- ✓ Рамазан айының тууы.

(الشَّهْرُ تِسْعَ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً فَلَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْهُ فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ

ثَلَاثِينَ)

«Ай – жиырма тоғыз түн. Оны көрмейінше ораза ұстамаңдар! Егер күн бұлтты болса, санды отызға толтырыңдар!»;

(لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْا الْهَيْلَالَ وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَأَقْدُرُوا لَهُ)

«Рамазанның жаңа айын көрмейінше ораза ұстамаңдар! Және де шәууәлдің жаңа айын көрмейінше оразадан шықпаңдар! Егер күн бұлтты болса, тағы бір күні бар деп есептеңдер!», – дегенін жеткізген¹.

• Жаңа ай туғаны қазының (мүфтидің) алдында расталуы шарт. Аспан ашық болса, рамазан мен шәууәл айларының туғаны көпшілік көрген куәлікпен ғана расталады. Мұндайда бір кісінің куәлігі қабылданбайды. Өйткені ашық аспаннан туған айды іздеген қалың топтан бір ғана кісінің көруі оның қателесуін білдіреді. Әбу Һурайра Пайғамбардың ﷺ

(صُومُوا لِرَبِّبَيْتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرَبِّبَيْتِهِ)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/27.

«Жаңа айды көрулеріңмен ораза ұстаңдар және оны көріулеріңмен оразадан шығыңдар!», – дегенін жеткізген¹.

• Рамазан айының жаңасын іздеген кезде аспанды бұлт қаптаса не шаң басса, сөйтіп оны бір ғана кісі көре алса және әділ мұсылман болса, туған айды көрдім деген куәлігі қабыл алынады. Бұл жағдайда оның азат не құл болуында, ер не әйел болуында айырма жоқ. Ибн Аббас:

(جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : إِنِّي رَأَيْتُ الْهَالَالَ ، فَقَالَ : أَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. قَالَ : نَعَمْ. قَالَ : أَتَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ : نَعَمْ. قَالَ : يَا بِلَالُ أَذْنُ فِي النَّاسِ فَلْيُصُومُوا غَدًا)

«Пайғамбарға ﷺ бір бәдеуи келіп: «Мен айды көрдім!», – деді. Аллаһтың елшісі ﷺ: «Сен Аллаһтан басқа тәңір жоқтығына куәлік бересің бе?», – деп сұрады. Ол: «Иә», – деді. Пайғамбар ﷺ: «Сен Мұхаммедтің Аллаһ елшісі екеніне куәлік бересің бе?», – деп сұрады. Ол: «Иә», – деді. Сонда Пайғамбар ﷺ: «Ей, Биләл! Адамдарға ертең ораза ұстасын деп жарияла!», – деді деген².

• Бұлтты күнгі туған айды жалғыз көрген кісі куәсі сенімсіз тұлғалардан болса, сөйтіп қазы оның куәлігін қабылдаса, ол кісінің өзіне оразаға кіру парыз болады. Бұл Аллаһ тағаланың Құран Кәрімдегі:

﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾

«Кім сендерден бұл айға куә болса, оның оразасын атқарсын!»³, – деген бұйрығына байланысты үкім. Алайда әлгі кісі жамағатқа ораза ұстауды бұйыра алмайды.

• Рамазан айының жаңасын іздеген кезде аспанды бұлт қаптаса не шаң басса, сөйтіп оны ешкім көре алмаса, шағбанның санын отызға толтырып, сосын рамазан оразасы ұсталады. Әбу Һурайра Пайғамбардың ﷺ:

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/27.

² «Булугъ әл-Мароом»: 1/241.

³ «әл-Бақара» сүресі: 184

(صُومُوا لِرُؤُوتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤُوتِهِ فَإِنْ غُبِيَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ)

«Жаңа айды көрулеріңмен ораза ұстаңдар және оның көрінуімен оразадан шығыңдар! Аспандарыңды бұлт басса, шағбан санын отызға толтырыңдар!», – дегенін жеткізген¹.

• Шәууәл айының жаңасын іздеген кезде аспанды бұлт қаптаса да шаң басса да айды көрдім деген кісілер болса, олардың саны ең азы екі ер кісі не бір ер кісі мен екі әйел кісі болулары шарт. Раб`и ибн Хирош сахабалардың бірінің:

(اِخْتَلَفَ النَّاسُ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ فَقَدِمَ أَعْرَابِيَانِ فَشَهِدَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّهِ لَأَهْلَا الْهِلَالِ أَمْسَ عَشِيَّةَ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ أَنْ يُفْطِرُوا)

«Рамазанның соңғы күніне қатысты адамдар қайшылыққа түсіп жатқанда екі бәдеуи келіп, Пайғамбар ﷺ алдында жаңа айдың кешегі күннің кешінде туғанын көргендеріне Аллаһпен ант етіп, куәлік берді. Сөйтіп Аллаһ елшісі ﷺ адамдарға ауыз ашуларын бұйырды», – дегенін жеткізген².

Бұл жерде жалғыз кісі куәлігінің қабыл алынбау себебі – адамдар рамазан оразасынан күні толмай шығып қоймас үшін, өйткені бұл куәлікпен рамазанның аяқталғандығы расталады. Көрдім деген жалғыз кісі де аузын ашпағаны дұрыс. Егер ол ауыз ашып қойса, мәселе күмәнді болғандықтан, сақтық шарасы үшін кейін сол күннің қазасын өтейді.

• Шәууәл айының жаңасын іздеген кезде бұлт не шаң себепті туған айды көру мүмкін болмаса, ол рамазанның отызына саналады. Ибн Омар Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْا الْهِلَالَ وَلَا تُفْطِرُوا حَتَّى تَرَوْهُ فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَأَقْدُرُوا لَهُ)

«Рамазанның жаңа айын көрмейінше ораза ұстамаңдар! Және де шәууәлдің жаңа айын көрмейінше оразадан шықпаңдар! Егер күн бұлтты болса, тағы бір күні бар деп есептеңдер!», – дегенін жеткізген³.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/27.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/273.

³ «Сахих әл-Бухари»: 3/27.

Күмәнді күнгі оразаның үкімі

Күмәнді күн дегеніміз – шағбан айының жиырма тоғызыншы күнінен кейінгі күн. Бұл күн бұлтты болып, айдың туған, тумағанын растау қиынға

Күмәнді күн дегеніміз – шағбан айының жиырма тоғызыншы күні-нен кейінгі күн.

соққандықтан, шағбан айының соңы не рамазан айының басы болуы ықтимал. Мұндай жағдайда айдың туғанына ешкім куә бола алмайды. Бұл күннің рамазан емес екені анықталғанша, мүфти мұсылмандарға күн аспан биігіне көтерілгенше жеп-ішуден тиыла тұруларын бұйыруы абзал саналады.

Бұл күнді рамазанға санап, ораза ұстау – мәкрүһ тахриман. Әбу Исхақ – Сила ибн Зуфардан:

(كُنَّا عِنْدَ عَمَارٍ فَأَتَانِي بِشَاةٍ مَصْلِيَّةٍ فَقَالَ كُلُوا فَتَنَحَّى بَعْضُ الْقَوْمِ قَالَ إِنِّي صَائِمٌ فَقَالَ عَمَارٌ مَنْ صَامَ الْيَوْمَ الَّذِي يُشْكُ فِيهِ فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

«Біз `Аммардың үйінде болдық. Алдымызға қуырылған қой еті әпкелініп, ол бізге: «Астан алыңдар!», – деді. Арамызда болған бір кісі кері шегініп: «Мен ораза едім», – деді. Сонда `Аммар: «Күмәнді күні ораза ұстаған кісі Әбу Қасымды صلى الله عليه وسلم тындамаған болады», – деген¹.

Күмәнді күні кім: «Рамазан болса, парызды ұстаған боламын, шағбан болса, нәпіл ұстаған боламын», – деген екі ұшты ниетпен ұстаса, үкімі – мәкрүһ танзиһан. Алайда мұндай ниетпен ұсталған ораза, рамазан кіріп қойған болса, мәкрүһ бола тұра, рамазан оразасына саналады. Ал кім бұл күні тек қана нәпілге ниет етсе, оразасы еш мәкрүһ емес. Имраан ибн Хусойн: Пайғамбар صلى الله عليه وسلم бір кісіден:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ هَلْ صُمْتَ مِنْ سُرَرِ هَذَا الشَّهْرِ شَيْئًا يَغْنِي شَعْبَانَ قَالَ لَا قَالَ فَقَالَ لَهُ إِذَا أَفْطَرْتَ رَمَضَانَ فَصُمْ يَوْمًا أَوْ يَوْمَيْنِ)

«Бұл айдың (шағбанның) өліарасында ораза ұстаған күнің бар ма?», – деп сұрады. Ол: «Жоқ», – деп жауап берді. Аллаһ елшісі صلى الله عليه وسلم: «Олай болса, мұның орнына рамазан оразасынан шыққан соң, бір не екі күн ораза ұста!», – деді деген².

¹ «Сунан ан-Насааи»: 4/153.

² «Сахих Муслим»: 2/821.

Күмәнді күні ұсталған ораза рамазаннан екені анықталып жатса, кейбір ғалымдардың көзқарасында абзал ораза саналса, басқалары ол күні ораза ұстамаған жақсы деген көзқарасты алға тартқан. Олар Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَا تَقْدَمُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ وَلَا يَوْمَيْنِ إِلَّا رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْمًا فَلْيُصِمْهُ)

«Рамазанның алдында әдейілеп бір күн, екі күн ораза ұстамаңдар. Тек шағбан оразасын ұстап жүрген кісі ғана ұстай берсін», – деген хадисін дәлел етеді¹.

Қорыта келгенде, кім күмәнді күні ораза ұстап, оразасы рамазанға тура келсе, ол күні ораза ұстағанын ешкімге хабарламағаны абзал. Өйткені бұл хабардың нәтижесінде, біріншіден, оның кеудесінде «Менің оразам абзал болды» деген ниеттің пайда болуы, екіншіден, жамағаттың назарында Аммардың хадисіне сай Пайғамбарды ﷺ тыңдамаушы саналуы мүмкін.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Парыз оразалар дегеніміз – ақыл-есі дұрыс, балиғатқа толған, ауыз бекітуге қабілетті мұсылманға, біріншіден, рамазан айының тууымен міндеттелетін бір айлық рамазан оразасы, сондай-ақ оны толық не кейбір күндерін сапар не сырқат себепті атқара алмауы себепті өтелетін қазасы, екіншіден, Аллаһ тағалаға уәде берумен міндеттелетін нәзір оразасы, үшіншіден, кінә-қатесін жуу мақсатында міндеттелетін кәффарат оразасы.

✓ Нәзір арқылы парыз болған ораза дегеніміз – мұсылманның Аллаһ тағала үшін не бір күн, не бір апта, не бір ай ораза тұтуға ниет кесіп, сол ниетінің күшімен парыз болған ораза.

✓ Нәзірдің дұрыстығына қажетті шарттар: нәзірдің Аллаһқа құлшылық мақсатын көздеуі және шама келетін амалдың аталуы.

✓ Кәффарат оразасы дегеніміз – кінә-қатені жуу мақсатында міндеттелетін ораза.

✓ Кәффарат оразасын парыз ететін шарттар: мұсылмандық, ақыл-ес дұрыстығы, балиғат жасы, кәффарат себебі.

✓ Кәффаратты дұрыс атқару шарттары: ниет, кәффаратты өз тәртібіне сай атқару.

✓ Қажы кісінің шашын қырқуы, түз аң-құсын өлтіруі кәффаратты қажет етеді.

✓ Мәміле ант дегеніміз – мұсылманның қандай да бір амалды келешекте

¹ «Сахих Муслим»:

істейтіндігіне не қандай да бір амалды келешекте істемейтіндігіне Аллаһтың атымен ант етуі.

✓ Жалған ант дегеніміз – кісінің бір істі істегенін біле тұра «Аллаһқа серт, бұны мен істемедім» деп, бір істі істемегенін біле тұра «Аллаһқа серт, бұны мен істедім» деп, біреуге қарыздар екенін біле «Аллаһқа серт, мен саған қарыздар емеспін» деп жалған сөйлеуі.

✓ Қате ант дегеніміз – кісінің жалған айтуды көздемей қателесіп не шатысып, өткен не осы шақ бейнесінде берген анты.

✓ Рамазан оразасы хижраның екінші жылында шағбан айының онынша жұлдызында мұсылман үмбетінің құбыласы Қағба тарапы етіп белгіленген соң парыз етілді.

✓ Рамазан оразасын атқару үкімі де қазасын өтеу үкімі де – парыз айн.

✓ Рамазанның қаза күндерін қатарынан ұстау шарт емес. Ал кәффаратын қатарынан ұстау шарт.

✓ Рамазан оразасын парыз ететін шарттар: мұсылмандық, ақыл-ес дұрыстығы, балиғат жасы және рамазан айының тууы.

✓ Күмәнді күн дегеніміз – шағбан айының жиырма тоғызыншы күнінен кейінгі күн. Бұл күн бұлтты болып, айдың туған, тумағанын растау қиынға соққандықтан, шағбан айының соңы, не рамазан айының басы болуы ықтимал.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Нәзір ораза дегеніміз не?
2. Нәзірдің дұрыстығы үшін қажетті шарттар қандай?
3. Нәзірдің түрлерін айт.
4. Мерзімі белгілі оразаларға қандай оразалар жатады?
5. Мерзімі белгісіз оразаларға қандай оразалар жатады?
6. Кәффарат ораза дегеніміз не?
7. Кәффараттың кейбір себептерін айт.
8. Қажы кісі түз аң-құсын өлтірсе, кәффаратын қалай өтейді?
9. Кәффараттың дұрыстығы үшін қажетті шарттарды түсіндір.
10. Анттың түрлерін баянда.
11. Ант кәффараты қалай өтеледі?
12. Рамазан оразасының кәффаратын өтеу жолын түсіндір.
13. Қателікпен кісі өлтіріп қою кәффараты қандай?
14. Рамазан оразасы қашан парыз болды?
15. Ихрамдағы кісі шашын қырып қойса, кәффараты қандай?
16. Рамазан оразасын парыз ететін шарттар қандай?
17. Жаңа айдың туғаны қалай расталады?
18. Күмәнді күн деп қай күнді айтады?
19. Таматтуғ және қарин кісі неше күн ораза ұстауы парыз.
20. Күмәнді күні ораза ұстау үкімі қандай?
21. Рамазанның қазасын өтеу бейнесін түсіндір.

22. Қандай оразалар үзбей ұсталуы шарт?
23. Анттардың бейнелеріне мысалдар келтір.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Исламның абортқа көзқарасы» деген тақырыпқа эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

2. 2. Оразаның кәффараты мен қазасына тән үкімдер

Бірінші: Қазасы да кәффараты да өтелетін жағдайлар

1. Рамазан айында күндіз біле тұра жыныстық қатынасқа түсу, тіпті ешнәрсе бөлінбесе де.

2. Рамазан айында күндіз біле тұра дәм-су тату, мейлі тағам, мейлі дәрі болса да. Шылымды тастай алмай жүрген кісінің біле тұра күндіз шылым шегіп қоюы да осыған кіреді.

Рамазан оразасымен байланысты міндеттелетін **кәффараттың шарттары:**

1. Ақыл-есі дұрыс, балиғатқа толған мұсылман болу.

2. Оразаның тыйымын ерікті түрде, әдейілеп бұзу.

Біреу мәжбүрлеген болса, не ұмытып, не қателісіп істеген болса, кәффарат өтелмейді. Мәжбүрлену үкімі көбіне әйелге қатысты жүреді. Мысалы, жыныстық қатынасқа мәжбүрлеуші күйеуі болса, әйелі сол күннің қазасын ғана өтейді. Жыныстық қатынасқа дәмеленген әйелі болса, кәффаратты екеуі де өтейді. Таң атып қойғанда ұмыту себепті жұбайымен жыныстық қатынасқа түсіп жатқан кісі ораза екені

есіне түскенде, шәует бөлінгенше қозғалысын тоқтатпаса, оразаның қазасын да, кәффаратын да өтейді.

3. Жолаушы не науқас болмау. Бұлар сол күнгі оразаны бастап қоюлары себепті оразаларын бұзып алғанымен, тек қазасын өтейді.

Кәффараттың дұрыстығы үшін қажетті шарттар:

1. Ниет. Ниеттің дұрыстығы үшін *ниетті түнде жасау* және *кәффарат ораза екенін анықтау* шарт.

2. Кәффаратты дұрыс сипатта атқару. Шариғат әркімнің шама-шарқына қарай кәффарат өтеу жолдарын реттік тәртіппен бекіткен. Алдымен құл азат ету, бұған шама жетпесе, екі ай қатарынан ораза ұстау, бұған да шама жетпесе, 60 мұқтажды тамақтандыру. Бұл реттік тәртіп қатаң сақталуы қажет. Бірінші тәсілге шамасы жеткен кісіге жеңілдік іздеп келесі тәсілді қолдануы дұрыс емес. Шама жоқтығы нақты расталуы қажет. Сонда ғана келесі тәртіпті пайдалануға рұқсат етіледі. Әбу Һурайра:

(جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ هَلَكْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَمَا أَهْلَكَكَ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ قَالَ هَلْ تَجِدُ مَا تُعْتِقُ رَقَبَةً قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَابَعَيْنِ قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَجِدُ مَا تُطْعِمُ سِتِّينَ مِسْكِينًا قَالَ لَا قَالَ ثُمَّ جَلَسَ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ فَقَالَ تَصَدَّقْ بِهَذَا قَالَ أَفْقَرُ مِنَّا فَمَا بَيْنَ لَا بَيْنَهَا أَهْلُ بَيْتِ أَخُو جِ إِلَيْهِ مِنَّا فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ أُنْيَابُهُ ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ فَأَطْعِمْهُ أَهْلَكَ)

«Бір кісі Пайғамбарға ﷺ келіп «Ей, Аллаһтың елшісі, құрыдым!», – деді. Ол: «Сені не құртты?», – деп сұрады. Ол: «Рамазанда (күндіз) әйеліме жақындап қойдым», – деді. Ол ﷺ: «Азат ететін құл таба аламысың?», – деді. Ол: «Жоқ», – деді. Ол ﷺ: «Екі ай бойы үзбей ораза ұстай аламысың?», – деді. Ол: «Жоқ», – деді. Ол ﷺ: «Алтыс міскінді тамақтандыратын нәрсе таба аламысың?», – деп сұрады. Ол: «Жоқ», – деді. Сосын Аллаһтың елшісі ﷺ біраз үндемей отырды. Сол уақытта оған біреу бір себет құрма әкелді. Пайғамбар ﷺ әлгі кісіге: «Мынаны садақа етіп тарат», – деді. Ол: «Бізден мұқтажырақ

адам бар ма екен? Қаламыздың екі арасында орналасқан жұрттың ішінде бұл нәрсеге бізден мұқтажырақ отбасы жоқ шығар?», – деді. Мұны естіген Пайғамбар ﷺ жымыып, тіпті күрек тістері көрінді. Сосын оған: *«Бар да, осы құрмамен отбасыңды тамақтандыр»*, – деді деген¹.

Рамазан оразасының бір күнін немесе бірнеше күнін әдейі бұзған кісі бір ғана кәффарат өтейді. Рамазан оразасын әдейі бұзған мұсылман қатесін төмендегідей тәртіпке сай жуады:

- Денесінде айыбы жоқ, дені сау құл азат ету. Құлдың мұсылман болуы шарт емес. Азат ететін құлы болмаса, құлдың құнын төлейді.

- Құл азат етуге не оның құнын төлеуге шамасы келмеген мұсылман екі ай қатарынан ораза ұстайды. Арасын үзуге рұқсат етілмейді. Әйел кісі кәфаратын хайыз немесе нифас келген аралықта үзіп, сосын қайта жалғастырады.

- Әлсіздік не ауру-сырқау жеңген, дәрмені кеткен кісі екі ай ораза ұстаудың орнына 60 мұқтажды тамақтандырады. Асырауындағы пақыр кісілерге беруіне болмайды. Берілетін тағамның бір күндік азықты құрауы, міскінді тойдыруы шарт. Бір күндік азық дегенде бір мұқтажды екі мезгіл тамақтандыру көзделеді. Әр міскіннің таңғы асы мен кешкі асын көтереді. Немесе әр міскінге түскі ас екі еселеніп беріледі. Бір мезгілде бір мұқтажды, екінші мезгілде басқа мұқтажды тамақтандыру дұрыс емес. Сол секілді 60 міскіннің үлесін бір күнде 1 міскінге беруге болмайды. Алайда бір міскінді 60 күн бойы тамақтандыруға рұқсат етіледі. Себебі ол міскін бүгін тамақ ішкенімен, ертең қайта мұқтаж күйге түседі.

Ораза кәффаратын өтеуші мұсылмандардың материалдық шамашарқы әртүрлі болуы себепті, міскінге берілетін тағамның ең төмен мөлшері 0,5 сағ (1547 г) бидай ұны, не 1 сағ (3094 г) кептірілген құрма, не арпа деп белгіленген. Салмақпен бергісі келген кісі осы мөлшерден кемітпей беруі шарт. Сондай-ақ бізде екі мезгіл тағамның құнын берсе де болады.

Екінші: Қазасы ғана өтелетін жағдайлар

1. Жұбайын құшақтау не сүю себепті, жыныс мүшесін жұбайының санына не ішіне үйкелеу жолымен, сонымен қатар өзін-өзі ләззаттандыру не зинадан сақтану мақсатында шәуетті қолмен шығару әрекеттері.

¹ «Сахих Муслим»: 2/781.

2. Үлкен дәрет жолына дәрі жіберу. Осы және төмендегі жағдайларды негіздейтін дәлел – Ибн Аббастың:

(الْفِطْرُ مِمَّا دَخَلَ، وَالْوُضُوءُ مِمَّا خَرَجَ)

«Ораза ішке кірген нәрсе арқылы бұзылады. Ал дәрет іштен шыққан нәрседен бұзылады», – деп айтқан хабары¹.

3. Ауыз қуысына құрғақ дәрі салу не сұйық дәрі тамызу.

4. Мұрынға дәрі тамызу.

5. Құлаққа май не дәрі тамызу.

6. Тереңдігі ішке қарай жеткен не миға қарай жеткен жараны емдеуге қолданған сұйық не құрғақ дәрінің ішке не миға жетуі.

7. Ұн, қамыр, бидай, күріш секілді дән түйірін ауызға салып отырып, жұтып қою.

8. Тамаққа да дәріге де жатпайтын тас, топырақ, темір секілді т.б. затты ауызға салып, жұтып қою.

9. Қар не жаңбырдың бір тамшысы өңешке еріксіз өтіп кетуі. Кім ауызға кірген қар не жаңбыр тамшысын өз еркімен жұтып қойса, кәффарат өтейді.

10. Көз жасы мен беттен аққан тер тамшыларының үш не одан көбі ауызға тамып, оны жұту. Бір-екі тамшы есепке алынбайды. Бір-екі тамшыдан көп мөлшерде тамған тер мен жастың дәмі ауызда толық сезіледі. Бұлардың қар және жаңбыр тамшыларынан өзгешелігі, беттен аққан тер мен көз жасы тамшыларынан әрдайым сақтану мүмкін емес. Сол себептен үкімдері өзгешелік танытады.

11. Қажеттілік туып, ер кісі үлкен дәрет жолына және әйел кісі кіші дәрет жолына сулы саусағын кіргізуі, сондай-ақ истинжа кезінде судың тік ішекке өтуі, немесе әйел кісі қынабының аузына құрғақ мақта салып, ол әрі кетіп қалуы. Салынған мақтаның бір ұшы іште, бір ұшы сыртта болса, ораза бұзылмайды.

12. Өзін-өзі құстыру. Сол секілді еріксіз келген ауыз толтырған құсықты біле тұра жұтып қою.

13. Әйелдің жыныстық қатынасқа күйеуі тарапынан мәжбүрленуі.

14. Ерікті түрде кез келген түтінді жұту.

15. Ораза болған кісі күндіз ауырғанын сезсе, сосын тамақ ішпесем зиян бола ма деп қорыққандықтан аузын ашса, алайда ешқандай ауру жоқ екені анықталса, кейін сол күннің қазасын өтейді.

¹ Ибн Хажар әл-Әсқолаани. «ат-Талхиис»: 2/403.

16. Тіс арасынан шыққан әрі сілекейдің көп не тең бөлігін құраған қанның жұтылуы не көпшілік ғұламалардың көзқарасы бойынша қан дәмі ауызда қатты сезілуі. Сілекейдің аз ғана бөлігін құраса, сілекей үкімі жүреді.

Үшінші: Үзуге рұқсат етіліп, сосын қазасы өтелетін жағдайлар

1. Ауру-сырқау. Рамазан айы туғанда нақты ауырған кісінің ораза ұстауы аурудың асқынуына, емнің кешігуіне кедергі болған жағдайда оған ораза ұстамауына болады. Оразаның ауруға зиянды екені не өзінің бұрынғы тәжірибесінен, не білікті мұсылман дәрігердің нұсқауымен анықталуы қажет. Ұстамаған күндерінің қазасын сауыққанда өтейді. Қатты науқас кісінің: «Ауырсам да ұстай беремін», – деп шешім жасамағаны жөн.

2. Сапар. Сапардың түрі намазды қысқартып оқуға рұқсат ететін болуы шарт. Бұл 85–90 шақырым қашықтықпен жүзеге асады. Сондай-ақ сапарға шығатыны таң атпай белгілі болуы шарт. Жолаушы кісінің рамазан айында ауыз ашуына болады. Кейін қазасын өтейді. Алайда, ораза кісі сапарға таң атқан соң шешім қабылдаса, оған сол күнгі оразасын үзуіне болмайды. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾

«Ал кім науқас не сапарда болса, санын басқа күндері толтырсын!»¹, – деген.

Егер қиналмаса, жолаушыға да ораза ұстау абзал. Ал қиналса, ұстамағаны абзал. Бұл үкім бізде және шафиғилерде тіпті сүннет саналады. Бұндай көзқарасқа тоқтауларына негіз болған дәлелдер төменде келтіріледі:

Аллаһ тағаланың Құран Кәрімдегі:

﴿وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

«Ораза ұстауларын өздеріңе жақсы, әрине, егер білетін болсаңдар?!»², – деген сөзінің жалпылама мағынасы.

Ибн Аббас:

¹ «әл-Бақара» сүресі: 185.

² «әл-Бақара» сүресі: 184.

(صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السَّفَرِ وَأَفْطَرَ فَمَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ сапарда ораза ұстаған және ұстамаған кездер де болған. Сапарда кім қаласа, ұстайтын, кім қаласа, ұстамайтын», – деп айтқан¹.

Әбу ад-Дарда:

(لَقَدْ رَأَيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ فِي الْيَوْمِ الْحَارِّ الشَّدِيدِ الْحَرَّ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ وَمَا فِي الْقَوْمِ أَحَدٌ صَائِمٌ إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ)

«Аллаһ елшісімен ﷺ бірге қатты ыстық күндері болған сапарларымыздың бірінде көргенім, күннің ыстық болғаны соншалықты, бәріміз ыстықты қайтару үшін қолымызды мандайымызға қоятынбыз. Сонда арамызда Аллаһ елшісі ﷺ мен Абдулла ибн Раууахадан басқа ораза ұстаған ешкім болмаған еді»², – деген.

Анас:

(كُنَّا نُسَافِرُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَعْصِ الصَّائِمُ عَلَى الْمُفْطَرِ وَلَا الْمُفْطَرُ عَلَى الصَّائِمِ)

«Біз Пайғамбармен ﷺ бірге сапарға шыққан кездерімізде арамызда ораза ұстаған кісі аузы ашық кісіні, ал аузы ашық кісі ораза ұстаған кісіні еш айыптамайтын», – деп айтқан³.

3. Соғыс. Ораза кезінде шайқастың күндіз болатыны белгіленсе, онда әлсіреп қалмас үшін оразаны үзуге рұқсат етіледі. Жәбир ибн Абдулла:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ كُرَاعَ الْغَمِيمِ وَصَامَ النَّاسُ مَعَهُ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ شَقَّ عَلَيْهِمُ الصِّيَامُ وَإِنَّ النَّاسَ يَنْظُرُونَ فِيمَا فَعَلْتَ فَدَعَا بِقَدَحٍ مِنْ مَاءٍ بَعْدَ الْعَصْرِ فَشَرِبَ وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 5/146.

² «Сунан Ибн Мажа»: 1/531.

³ «Сахих әл-Бухари»: 3/34.

«Аллаһтың елшісі ﷺ жеңіс жылы рамазан айында Меккеге қарай аттанып, Куроо` әл-Ғамиим деген сайға келіп тоқтағанша аузы берік болды. Қасындағы адамдар да ораза ұстаған еді. Сол уақытта оған: «Расында, адамдарға сапарда ораза ұстау қиын болып тұр. Адамдар сіз не істер екен деп күтуде», – делінді. Пайғамбар ﷺ екіндіден кейін бір тостаған су алдыртып, адамдардың көзінше оны ішіп алды», – деп риуаят еткен¹.

4. Жүктілік және бала емізу. Жүкті немесе бала емізетін әйел білікті мұсылман дәрігердің нұсқауымен немесе өмірдегі тәжірибесіне сай, өз денсаулығы не нәрестесі үшін қорықса, бұл мерзімде ораза ұстамауына рұқсат етіледі. Алайда кейін қазасын өтеуі парыз. Анас ибн Мәлик Пайғамбардың ﷺ :

(إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَضَعَ لِلْمُسَافِرِ الصَّوْمَ وَشَطْرَ الصَّلَاةِ وَعَنْ الْحَبْلِیِّ وَالْمَرْضِعِ)

«Шындығында, үстем әрі ұлы Аллаһ жосалаушы үшін ораза мен жарты намазды түсірді. Сол секілді жүкті әйелдің және бала емізетін әйелдің мойнынан да оразаны түсірді», – деп айтқанын жеткізген².

5. Ауыр еңбек. Қатты шөлдеу немесе қатты қарын ашу нәтижесінде көз қарауытып, әлсіздік пайда болса, бас айналса, оразаны үзуге болады. Негізінде, ауыр еңбектегі кісілердің кезекті демалыстарын рамазан айына жоспарлағандары жөн болады. Өйткені бұл айда мұсылман тек күндізгі оразамен ғана емес, сондай-ақ тарауық намазын атқарумен, Құран оқумен, тағы да басқа құлшылық түрлерімен шұғылданғаны абзал.

Ескерту: Бұл кісілердің бірі себебі тоқтаған бетте көз жұмса, қазасын өтеу мойнынан түседі. Алайда себеп тоқтаған соң қазасын өтеуге шамасы келетіндей бірнеше күн өткенде көз жұмған кісі үшін артында қалған мұрагер оның қарыз күндерінің пидиясын төлейді.

Қарыз оразаның пидиясы дегеніміз – міскінді жарты сағ бидай ұнымен не бір сағ құрма, мейіз, арпа секілді азықпен тамақтандыру немесе олардың құнын ақшалай беру. Қазіргі кезде ақшалай беру абзал саналады. Барлық

Қарыз оразаның пидиясы дегеніміз – міскінді жарты сағ бидай ұнымен не бір сағ құрма, мейіз, арпа секілді азықпен тамақтандыру не-се олардың құнын ақшалай беру.

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/89.

² «Сунан ан-Насаи»: 4/190.

қазаларының есесін бір ғана пақырға беруге рұқсат етіледі. Мұрагер кісі өзіне марқұм өсиет еткен мұраның үштен бірімен парыздың есесін төлейді. Төленетін ақшаның көлемі бұдан асса, асқан құнды төлеу міндет емес. Өсиет тастауға үлгермеген марқұм үшін мұрагердің өз малынан төлеген ақшасымен марқұмның мойнынан парыз түседі. Марқұм үшін оразасын немесе намазын атқарып қайтару дұрыс емес. Ибн Аббас:

(لَا يُصَلِّي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ وَلَا يَصُومُ أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ وَلَكِنْ يُطْعِمُ عَنْهُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مَدَّ حِنْطَةً)

«Ешкім біреу үшін ораза ұстамайды және ешкім біреу үшін намаз оқымайды. Алайда әр күннің орнына бір мұдд бидаймен пақырды тамақтандырса болады», – деп айтқан¹.

Төртінші: Қазасы өтелудің орнына пидия төленетін жағдайлар

1. Оразаға дәрменсіздік. Ораза ұстауға дәрменсіз, әл-қуаты кеткен қарт кісі ұстай алмаған әр күнгі оразасы орнына пидия төлейді. Ибн Аббас Аллаһ тағаланың Құрандағы:

﴿وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾

«Оразаға жігері жетушілер бір міскінді тамақтандыру пидиясын төлесін!»², – деген аятына берген тәпсірінде:

(لَيْسَتْ بِمَنْسُوحَةٍ هُوَ الشَّيْخُ الْكَبِيرُ وَالْمَرْأَةُ الْكَبِيرَةُ لَا يَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَصُومَا فَيُطْعَمَانِ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِينًا)

«Бұл аяттың үкімі жойылмаған. Бұл жерде ораза ұстауға қайраты жетпейтін қартайған шал мен қартайған кемпір айтылуда. Олар әр күнгі оразалары үшін бір міскінді тамақтандырады», – деген³.

2. Туберкулездің ауыр түрлері, қант диабетінің инсулинге тәуелділік түрі, жүрек-қан тамырлары, онкологиялық тектегі созыл-

¹ «Сунан ан-Насаи әл-Кубро»: 2/175.

² «әл-Бақара» сүресі: 184

³ «Сахих әл-Бухари»: 6/25.

малы әрі жазылмайтын ауру түріне шалдыққан кісі. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ مَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ﴾

«Ол сендерге дінде ауырлық түсірмеді», – деген¹.

Бесінші: Үзілуі қажет әрі қазасы өтелетін жағдай

Бұл жағдай етеккірі мен нифасы келген әйелге ғана қатысты. Айша анамыз:

(كَانَ يُصِيئًا ذَلِكَ فَنُؤْمِرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلَا نُؤْمِرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ)

«Бізге бұл нәрсе келгенде оразаның қазасын өтеуіміз бұйырылып, ал намаздың қазасын өтеуіміз бұйырылмаған», – деп айтқан².

Алтыншы: Қателесу себепті бұзылатын әрі қазасы өтелетін жағдайлар

1. Таң атып қойғанын байқамай, таң әлі атпаған шығар деп жеп-ішу не жұбайына жақындасу.

2. Күн әлі батпағанын байқамай, күн батты деген оймен ауыз ашып қою.

Бұл екі жағдайда сол күнгі ораза рамазанның қадірі үшін аяғына дейін ұсталып, кейінгі бір күні қазасы өтелуі парыз. Әбу Усаманың айтуынша, Хишам ибн Уруадан – Фатыма бин әл-Мунзирден жеткен руаятта Әбу Бәкр қызы Асма:

(أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَوْمٍ غَنِمَ ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ

فُلْتُ لِهَيْشَامٍ أُمِّرُوا بِالْقَضَاءِ قَالَ فَلَا بُدَّ مِنْ ذَلِكَ)

«Аллаһ елшісі заманында болған күндердің бірінде бұлтты күні ауыз ашқан едік. Сосын қайтып күн көрінді», – дегені, сондай-ақ мен Хишамға: «Сонда адамдарға қазасын өтеулері бұйырылды ма?», – дедім. Ол: «Әрине, солай істелуі қажет!», – деді³.

3. Аузын шайып жатқанда қателесіп өңешке су тамшысы кету. Сол секілді ораза екенін ұмытып, аузын не мұрнын шайғанда жүгіріп кеткен су оразамды бұзды деген оймен ауыз ашу.

¹ «Әл-Хажж» сүресі: 78.

² «Сахих Мүслим»: 1/265.

³ «Сунан Ибн Мажа»: 1/535.

4. Күйеуі таң атқанда ұйықтап жатқан жұбайына жыныстық қатынас жасаса, әйелінің оразасы бұзылады. Сол секілді жеп-ішуге біреу тарапынан мәжбүрлену ісіне де осы үкім жүреді.

5. Бір күн толық ораза ұстағанымен, оразаға деген ниеті болмаса.

6. Ораза болған кісі күндіз ауырғанын сезсе, сосын тамақ ішпесем зиян бола ма деп қорыққандықтан аузын ашса, алайда ешқандай ауру жоқ екені анықталса, кейін сол күннің қазасын өтейді.

7. Таңғы уақытта ораза болып, күндіз сапарға аттанған кісінің жеп-ішіп қоюы немесе әйеліне жақындасуы.

8. Таң атқан соң ұмытып жеп-ішкен кісінің ниетті түннен кешіктіргені есіне түсіп, ниет жасауы.

9. Ұмытып тамақ жеген кісінің үкімді білмегендіктен, оразасын бұзылған санауы себепті жеп-ішуді жалғастыру.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Оразаның қазасы да кәффараты да өтелетін жағдайлар: 1) тыйымды біле тұра жыныстық қатынасқа түсу, тіпті ешнәрсе бөлінбесе де; 2) тыйымды біле тұра күндіз дәм-су тату, мейлі тағам, мейлі дәрі болса да.

✓ Кәффараттың шарттары: 1) ақыл-ес дұрыстығы, балиғат жастағы мұсылман болу; 2) тыйымды ерікті түрде, әдейілеп бұзу; 3) жолаушы не науқас болмау.

✓ Кәффараттың дұрыстығы үшін қажетті шарттар: ниет, кәффаратты дұрыс сипатта атқару.

✓ Кәффарат оразасына тән ниеттің дұрыстығы үшін *ниетті түнде жасау* және *кәффарат ораза екенін анықтау* шарт.

✓ Рамазан оразасының бір күнін немесе бірнеше күнін әдейі бұзған кісі бір ғана кәффарат өтейді.

✓ Кәффарат оразасын ұстауға дәрмені жоқ мұсылман оразаның орнына 60 мұқтажды екі мезгіл тамақтандырады. Екі мезгіл тағамның құнын берсе де болады.

✓ Кім ауызға кірген қар не жаңбыр тамшысын өз еркімен жұтып қойса, кәффарат өтейді.

✓ Рамазан оразасын үзуге рұқсат етілетін, сосын қазасы өтелетін жағдайлар: 1) ауру-сырқау; 2) сапар; 3) соғыс; 4) жүктілік және бала емізу; 5) ауыр еңбек.

✓ Қазасы өтелудің орнына пидия төленетін жағдайлар: оразаға дәрменсіздік, созылмалы әрі жазылмайтын аурулар.

✓ Оразаның пидиясы міскінді жарты сағ ұнмен немесе бір сағ құрма, мейіз, арпа секілді азықпен тамақтандыру арқылы немесе олардың құнын ақшалай беру жолымен орындалады.

✓ Үзілуі қажет әрі қазасы өтелетін жағдай: етеккір мен нифастың келуі.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Ауыз шайып жатқанда қателесіп өңешке су тамшысы кетсе, ораза бұзыла ма?
2. Етеккірі не нифасы келген әйелге қатысты оразаның үкімі қандай?
3. Оразаға дәрменсіздіктің пидия төлеуі қандай дәлелге негізделген?
4. Жүкті немесе бала емізетін әйелдің ораза ұстауына бола ма?
5. Күйеуі таң атқанда ұйықтап жатқан жұбайына жыныстық қатынас жасаса, әйелінің оразасы бұзыла ма?
6. Қазасы өтелудің орнына пидия төленетін жағдайлар қандай?
7. Қарыз ораза қандай жағдайдағы кісінің мойнынан түседі?
8. Қарыз оразаның пидиясы қалай атқарылады?
9. Оразаға қатысты қателесу мен ұмытудың айырмашылығын түсіндір.
10. Оразаның кәффаратын міндеттейтін шарттарды айт.
11. Таңғы уақытта ораза болып, күндіз сапарға аттанған кісі жеп-ішсе, қандай үкім жүреді?
12. Ауыр еңбектің оразаға әсері қандай?
13. Шәуетті қолмен шығару үкімі жыныстық қатынасқа жата ма? Оның оразға әсері қандай?
14. Оразаның қазасы ғана өтелетін жағдайларды баянда.
15. Жолаушыға ораза ұстауға бола ма?
16. Ораза түрлерімен байланысты ниеттің дұрыстығына қажетті шарттарды талдап түсіндір.
17. Науқас пен жолаушының оразасына қатысты Құранда қандай үкім айтылған?
18. Кәффарат оразаның пидиясы мен қаза оразаның пидиясы бірдей ме?
19. Оразаның кәффаратын өтеу бейнесі қандай дәлелге негізделген?
20. Тіс арасының қанауы оразаны бұза ма?
21. Тамаққа да дәріге де жатпайтын затты жұтып қою үкімі қандай?
22. Әйелін құшақтау не сүю оразаны бұза ма?
23. Оразаның қазасы да, кәффараты да өтелетін жағдайларды айт.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Исламның абортқа көзқарасы» деген тақырыпқа реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.
7. С.Зиманов., Н.Өсеров. Қазақ әдет-ғұрып заңдарына шариаттың әсері. – Алматы: Жеті жарғы, 1998.

2.3. Уәжіп, сүннет және мәкрүһ оразалар

Уәжіп оразалар

Уәжіп оразалар дегенде **біріншіден**, бастап қойылған нәпіл ораза, **екіншіден**, бұзылған нәпіл оразаның қазасы, **үшіншіден**, нәзір иғтикафтың оразасы түсініледі.

Уәжіп оразалар дегеніміз – бастап қойылған нәпіл ораза, бұзылған нәпіл оразаның қазасы, нәзір иғтикафтың оразасы.

1. Бастап қойылған нәпіл ораза. Бастамай тұрған сәтте нәпіл оразаға кірісу не кіріспеу – әркімнің өз еркі. Алайда ауыз бекітіп қойылған нәпіл оразаны себепті не себепсіз үзу бізде мәкрүһ және аяғына жеткізу уәжіп саналады. Аллаһ тағаланың Құран Кәрімде:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾

«Ей, иман келтіргендер! Аллаһқа бойсұнындар әрі Елшіге бойсұнындар, сондай-ақ амалдарынды жоймандар!»¹, – деген аятындағы **«амалдарынды жоймандар»** әмір **«амалдарыңды күнамен жоймандар»** деген мағынамен қатар бізде және мәликилерде **«Аллаһ тағалаға жақындау ниетімен басталған кез келген нәпіл амалды еш себепсіз біле тұра бұзып, сосын орнын толтырмау»** деп те түсіндіріледі. Сондай-ақ Айша анамыздың:

¹ «Мұхаммед» сүресі: 33

(أَصْبَحْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ صَائِمَتَيْنِ مُتَطَوِّعَتَيْنِ فَأَهْدِي لَنَا طَعَامَ فَأَفْطَرْنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : صُومًا مَكَانَهُ يَوْمًا آخَرَ)

«Хафса екеуміз нәпіл оразаға деген ниетпен таң атырған едік. Бізді бір кісілер дәмді аспен сыйлап, ауыз ашып жібердік. Аллаһ елшісі ﷺ бізге: *«Орнына басқа бір күн ұстаңдар!»*, – деді деп жеткізген¹ хадисі бізде жалқылаушы дәлелге алынады.

Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ

(إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجِبْ فَإِنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيَصِلْ وَإِنْ كَانَ مُفْطِرًا فَلْيَطْعَمْ)

«Сендерден кім асқа шақырылса, шақыруды қабыл алсын! Егер ол ораза болса, оразасын жалғастырсын, ал аузы ашық болса, тамақтансын!», – деп айтқанын жеткізген².

Әбу Юсуптың көзқарасында нәпіл оразаларын себеппен де себепсіз де үзуге болады. Ол Айша анамыздың: «Бір күні Пайғамбар ﷺ үйіме кіріп: *«Жейтін бір нәрселерің бар ма?»*, – деп сұрады. Біз: «Жоқ», – деп жауап бердік. Ол: *«Онда, мен – оразамын»*, – деді. Басқа бір күні бізге келгенінде біз оған: «Бізге сарымай мен ірімшік қосып былғанған құрма әпкелінді», – дедік. Ол: *«Оны маған көрсетші, мен ораза күйде таң атырған едім»*, – деп одан жеді деген хадисін абсолютті түрде қабылдаған.

Имам Мәлик: «Нәпіл ораза тұтқан кісінің оны себепсіз үзуіне болмайды. Маған Ибн Омардың: «Кім нәпіл ораза ұстап, сосын қажеттіліксіз аузын ашса, бұл кісі дінімен ойнап жүрген болды», – деп айтқаны жетті», – деген³.

Сұрақ: Қонақ болу нәпіл оразаны бұзуға рұқсат беретін себеп пе?

Жауап: Егерде қарсы алушы кісі ораза құлшылығын дұрыс түсінбейтін, әрі оның тамақ жеп-ішпеуіне ренжитін болса, кейін қазасын өтеу ниетімен оразаны үзуіне рұқсат етіледі. Егерде қарсы алушы кісі жағдайды жақсы түсінетін кісі болса, ауыз ашпағаны жөн.

Сұрақ: Нәпіл оразаны қай уақытқа дейін ашуға рұқсат етіледі?

¹ «Сахих Ибн Хиббан»: 8/284.

² «Сахих Муслим»: 2/1054.

³ Уаһба аз-Зухайли. «әл-Фикһ әл-Ислами уа Әдиллатуһу»: 3/1648.

Жауап: Нәпіл оразаны үзуге рұқсат ететін себептің күші уақытқа тәуелді. Егер себеп әлі бесін кірмеген мерзімде пайда болса, оразаны үзуге рұқсат. Ал бесіннен кейін пайда болған себеп оразаны үзуге рұқсат етпейді.

Сұрақ: Нәпіл оразаны бұздырушы себеп ата-ананың талабы болса әрі уақыт бесіннен кейінгі мерзім болса, қалай істеледі?

Жауап: Көптеген ата-аналар балалары үшін рамазаннан басқа нәпіл оразаның заңды екенін түсінбей жатады. Сол себепті олар ораза ұстаған баласының денсаулығы үшін қорқып, ұзуін талап етуі мүмкін. Ата-анасы діннен хабарсыз болған мұсылман баланың парасаттылығына – кез келген нәпіл амалдың мақсаты мен пайдасын ата-анасына түсіндірмей жатып, «күтпеген тосын сыйлық» жасамауы жатады. Бұл ата-анаға дін нормаларын дұрыс түсінуіне бөгет болады. Ал ата-ананы құрметтеу шарифатта үлкен игілік саналады. Сол себепті, олар нәпіл оразаның заңды екенін түсінгенше, кейін қазасын өтеу ниетімен қай уақытта болса да үзуге рұқсат етіледі.

2. Бұзып алынған нәпіл оразасының қазасын өтеу де уәжіп саналады. Бұзушы себеп ерікті болсын, еріксіз (ауру-сырқау, етеккір) болсын, бірдей үкім жүреді. Өйткені кез келген нәпіл амалды атқаруға түрткі болатын мақсат – Аллаһ тағалаға жақындау. Бұндай амал қастерленуі қажет деп танылады.

3. Нәзір иғтикафтың оразасы. Нәзір иғтикафтың мерзімі – бір күн. Нәзір иғтикафты ораза күйде атқару уәжіп. Айша анамыз:

﴿لَا اَعْتِكَافَ اِلَّا بِصَوْمٍ﴾

«Оразасыз иғтикаф болмайды», – деген¹.

Сүннет оразалар

Сүннет оразалар дегеніміз – Пайғамбарымыздың ﷺ әр жылы, әр айда, әр аптада дайым не кейде атқарған сүннетінен негізделген, шамасы келген мұсылманға да ұстауы сүннет не мустахаб саналатын оразалар.

Сүннет оразалар дегеніміз – Пайғамбарымыздың әр жылы, әр айда, әр аптада дайым не кейде атқарған сүннетінен негізделген, шамасы келген мұсылманға да ұстауы сүннет не мустахаб саналатын оразалар.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/310.

1. Күнара ұсталатын ораза. Абдулла ибн Амру Аллаһ елшісінің

ﷺ
(أَحَبُّ الصَّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا وَأَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ صَلَاةُ دَاوُدَ كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ)

«Аллаһ тағаланың алдындағы ең сүйікті ораза – Дәуіт пайғамбар ұстаған түрдегі ораза. Оның аузы бір күн берік, бір күн ашық болған. Сондай-ақ Аллаһ алдындағы ең сүйікті түнгі намаз да – Дәуд оқыған түрдегі намаз. Ол түннің әуелгі жарымын ұйықтап, сосын үштен бірін намазда тұрып, сосын алтыдан бірін ұйықтаған», – дегенін жеткізген¹.

2. Хижа есебі бойынша әр айдың он үшінші, он төртінші және он бесінші күндерін қатарынан ораза ұстау. Әбу Қатада риуаят еткен хадисте Аллаһ елшісі ﷺ бір кісіге:

(ثَلَاثٌ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَرَمَضَانَ إِلَى رَمَضَانَ فَهَذَا صِيَامُ الدَّهْرِ كُلِّهِ)

«Әр айдағы үш күн мен әр жылғы рамазан – бүкіл ғұмыр оразалары», – деп үйреткен².

Әбу Зәһр өзіне Аллаһ елшісінің ﷺ:

(يَا أَبَا ذَرٍّ إِذَا صُمْتَ مِنَ الشَّهْرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَصُمْتَ ثَلَاثَ عَشْرَةٍ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةٍ)

«Ей, Әбә Зәһр! Егер айына үш күн ораза ұстамақшы болсаң, он үшінші, он төртінші, он бесінші күндерін ұста!», – деп айтқанын жеткізген³.

3. Дүйсенбі және бейсенбі оразалары. Әбу Һурайра:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَصُومُ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ تَصُومُ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ فَقَالَ إِنَّ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ يَغْفِرُ اللَّهُ فِيهِمَا لِكُلِّ مُسْلِمٍ إِلَّا مُهْتَجِرَيْنِ يَقُولُ دَعُهُمَا حَتَّى يَضْطَلِحَا)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 4/161.

² «Сахих Муслим»: 2/818.

³ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/134.

«Пайғамбар ﷺ дүйсенбі мен бейсенбі күндері ораза ұстаған. «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ, расында, сіз дүйсенбі мен бейсенбіні ораза тұтасыз ба?», – деп сұралғанда ол ﷺ: «Шынында, араздасып қалған екі мұсылманды айтпағанда, дүйсенбі мен бейсенбі күндері Аллаһ әр мұсылманға кешірімін түсіріп, әлгі екеуіне қатысты: «Ол екеуін татуласқаниша қоя тұрыңдар!», – деп айтады»¹;

(تُعْرَضُ الْأَعْمَالُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ فَأَحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ)

«Амалдар дүйсенбі мен бейсенбі күндері көрсетіледі. Амалым көрсетілетін кезде ораза күйде болғанды ұнатамын», – деді деп айтқан².

4. Шәууәл айының алты күн оразасы. Әбу Аййуп әл-Ансори Аллаһ елшісінің ﷺ:

(مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ)

«Кім рамазанды ұстаса, сосын шәууәлдан тағы алты күн ораза тұтса, мұнысы ғұмыр оразасы болады», – дегенін жеткізген³.

5. Арафа оразасы. Бұл ораза қажылықтағы кісіден басқалар үшін және зұлхижжа айының тоғызында ұсталады. Аллаһтың елшісі ﷺ:

(صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ أَحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ وَالسَّنَةَ الَّتِي بَعْدَهُ)

«Арафа күнгі оразамен Аллаһтан тілейтін сауабым – өткен жыл мен келер жылдың күнәларын жууы»⁴;

(مَا مِنْ يَوْمٍ أَكْثَرَ مِنْ أَنْ يُعْتَقَ اللَّهُ فِيهِ عَبْدًا مِنَ النَّارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ وَإِنَّهُ لَيَدْنُو ثُمَّ يُبَاهِي بِهِمُ

الْمَلَائِكَةَ فَيَقُولُ مَا أَرَادَ هَؤُلَاءِ)

«Аллаһ тағала басқа күндердің ешбіреуінде құлдарын Арафа күніндегідей көлемде оттан азат етпейді. Расында, Аллаһ (Арафада тұрған) құлдарын құрметке бөлеп: «Мыналар не қалайды?», – деп, оларды періштелерге мақтан етеді», – деген⁵.

¹ «Сунан Ибн Мажа»: 1/553.

² «Сунан ат-Тирмизи»: 3/122.

³ «Сахих Муслим»: 2/822.

⁴ «Сахих Муслим»: 2/818.

⁵ «Сахих Муслим»: 4/107.

قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ فَقَالُوا هَذَا يَوْمٌ
ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ أَنْتُمْ أَحَقُّ
بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوا)

«Пайғамбар ﷺ Мәдинаға келіп түскенде, яһудилер Ашура күнін ораза тұтып жүрген еді. Яһудилер: «Бұл – Аллаһ тағала Мұсаны перғауыннан құтқарып, оған жеңіс сыйлаған күн», – деді. Сонда Пайғамбар ﷺ сахабаларына: «Яһудилерге қарағанда Мұсаға сендер жақынсыңдар, ораза ұстаңдар!», – деген дейді¹.

- Әбу Қатада Аллаһ елшісінің ﷺ:

(صِيَامُ يَوْمِ عَاشُورَاءَ، إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ)

«Ашура күнгі оразамен Аллаһтан тілейтін сауабым – өткен жылдағы күнәларды жууы», – дегенін риуаят еткен².

• Яһудилер мен христиандарға ұқсасмас үшін, мұхаррам айының оныншы күнімен қатар тоғызыншы күнін де ұстау сүннет саналады. Ибн Аббас:

(حِينَ صَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَأَمَرَنَا بِصِيَامِهِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ يَوْمٌ تُعْظِمُهُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَإِذَا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ صُمْنَا يَوْمَ النَّاسِعِ. فَلَمْ يَأْتِ الْعَامُ الْمُقْبِلُ حَتَّى تُوَفِّي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

«Пайғамбар ﷺ Ашура күні ораза ұстап, сондай-ақ оны бізге де бұйырғанда сахабалар: «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ, Расында, бұл – яһудилер мен насаралар ұлықтайтын күн?», – деген еді. Сонда Аллаһтың елшісі ﷺ: «Келесі жылы келгенде тоғызыншы күнін де ұстаймыз», – деді. Алайда Аллаһ елшісі ﷺ келер жылға жетпей дүниеден озды», – деп айтқан³.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 6/72.

² «Сунан ат-Тирмизи»: 3/117.

³ «Сунан Әби Дәуд»: 2/302.

• Сүннет оразалардың Ашура оразасы бізде және мәликилерде ең бекітілген саналады. Ибн Аббас:

(مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمٍ فَضَّلَهُ عَلَى غَيْرِهِ إِلَّا هَذَا الْيَوْمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَهَذَا الشَّهْرُ يَعْنِي شَهْرَ رَمَضَانَ)

«Пайғамбар ﷺ оразаларға ниеттенген кезінде олардың ішінен ең артық көргені – осы Ашура күні мен осы рамазан айы екенін ғана білемін», – дегенін жеткізген¹.

8. Мұхаррам айының оразасы. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ الصَّلَاةُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ وَأَفْضَلُ الصَّيَامِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ صِيَامُ شَهْرِ اللَّهِ الْمُحَرَّمِ)

«Парыз намаздарынан кейін, ең абзал намаз – түнгі намаз. Рамазаннан кейін, ең абзал ораза – Аллаһтың мұхаррам айы!», – деп айтқанын жеткізген².

9. Шағбан оразасы. Үмму Салама:

(عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ يَصُومُ مِنَ السَّنَةِ شَهْرًا تَامًا إِلَّا شَعْبَانَ يَصِلُهُ بِرَمَضَانَ)

«Пайғамбар ﷺ шағбанды ғана айтпағанда, жыл ішінде толық бір ай ораза ұстамаған, ал шағбанды рамазанмен байланыстырған», – деген³.

Мәкрүһ оразалар

Мәкрүһ ораза дегеніміз – Пайғамбар

ﷺ сүннетінде қатаң не жеңіл түрде тиым салынған күндердегі не тиым салынған сипаттағы ораза.

Мәкрүһ оразалар дегеніміз – сүннетте қатаң не жеңіл түрде тиым салынған күндердегі не тиым салынған сипат-тағы оразалар.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/44.

² «Сахих Муслим»: 2/821.

³ «Сунан Әби Дәуд». 2/272.

Мәкрүһ оразалар:

1. Ашура оразасын мухаррамның 10-шы күні етіп қана ұстау. Себебі сүннет бекіткен бейне оған не 9-шы күнді не 11-ші күнді қосып ұстау.

2. Жұма күні арнайы ораза ұстау. Әбу Һурайра жеткізген хадисте Пайғамбар ﷺ:

(لَا تَخْتَصُّوا لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِي وَلَا تَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الْأَيَّامِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ)

«Жұманың түнін басқа түндерден ерекшелеп, қиямға арнамаңдар! Сондай-ақ басқа күндерден ерекшелеп, жұма күні арнайы ораза ұстамаңдар! Алайда біреулерің ұстап жүрген бірнеше күндік ораза сол күнге келіп қалса, ұстай береді», – деп айтқан¹.

3. Сенбі күні арнайы ораза ұстау. Абдулла ибн Буср әпкесінен Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَا تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلَّا فِيمَا افْتَرَضَ عَلَيْكُمْ)

«Парыз етілген ораза ішінде ғана болмаса, сенбі күні ораза ұстамаңдар!», – деп айтқанын жеткізген².

4. Өмір бақи ораза ұстау. Өйткені ол адамның күш-қуатынан айырады. Абдулла ибн `Амру Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَا صَامَ مَنْ صَامَ الْأَبَدَ)

«Өмір бақи ораза ұстаушының оразасы жоқ!», – дегенін жеткізген³.

5. Күмәнді күні ораза ұстау. Күмәнді күн дегеніміз – шағбан айының жиырма тоғызыншы күнінен кейінгі күн. Күн бұлтты болғандықтан, оның не шағбанның соңы екені, не рамазанның басы екені белгісіз келеді.

6. Уисол ораза. Уисол ораза дегеніміз – ауыз ашпастан не сәресі ішпестен екі күн қатарынан ұсталатын ораза. Әбу Һурайра:

¹ «Сахих Муслим»: 2/801.

² «Сунан ат-Тирмизи»: 3/120.

³ «Сахих Муслим»: 2/814.

(قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ قَالُوا فَإِنَّكَ تَوَاصِلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِنَّكُمْ لَسْتُمْ فِي ذَلِكَ مِثْلِي إِنِّي أَبَيْتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِي فَأَكْلَفُوا مِنَ الْأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ: «Уисолдан сақтаныңдар!», – деді. Адамдар:

«Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ, расында, өзіңіз солай ұстайсыз ғой?», – деді. Ол ﷺ: «Шынында, бұл істе сендер мен секілді емессіңдер, өйткені мені түнде Раббым тамақтандырып, шөлiмді қандырады. Сондықтан әл-қуатттарың жсететін амалды ғана алыңдар!», – деді дегенін жеткізген¹.

7. Жолаушыға өзін қинап ораза ұстау. Аллаһ елшісі ﷺ:

(لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ أَنْ تَصُومُوا فِي السَّفَرِ)

«Сапарда ораза ұстауларың – жақсылық емес», – деп айтқан².

8. Әйел кісіге күйеуінің рұқсатынсыз нәпіл ораза ұстау – мәкрұһ танзиһан. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ)

«Қасындағы күйеуінің рұқсатынсыз әйел кісіге ораза ұстауына болмайды», – дегенін риуаят еткен³.

Біріншіден, әйел кісі әлсіз жан саналады. Екіншіден, жүкті немесе бала емізіп жүрген болуы мүмкін. Үшіншіден, күнделікті үй шаруасы, балаларына қарауы секілді міндеттер әйел кісіден белсенділікті талап етеді. Әйел затына осы міндеттерін толық атқаруға қажетті әл-қуатын нәпіл ораза алып қоятын болғандықтан, күйеуінің келісімінсіз ұстауына рұқсат етілмейді.

9. Сөйлемей ораза ұстау. Бұл ислам шариғатына жат ораза. Ибн Аббас:

(بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ فَسَأَلَ عَنْهُ فَقَالُوا أَبُو

¹ «Сахих Муслим»: 2/774.

² «Сахих Муслим»: 2/786.

³ «Сахих әл-Бухари»: 7/30.

إِسْرَائِيلَ نَذَرَ أَنْ يَقُومَ وَلَا يَقْعُدَ وَلَا يَسْتَظِلَّ وَلَا يَتَكَلَّمَ وَيَصُومَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرُّهُ فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ وَلْيَتِمَّ صَوْمُهُ

«Пайғамбар ﷺ құтпа айтып тұрған уақытта еш отырмай түрегеп тұрған бір кісі көзіне түсіп, адамдардан ол туралы сұрады. Адамдар: «Ол – Әбу Исраайыл. Отырмай, түрегеп тұруға, көлеңке қолданбауға, сөйлеспеуге және ораза ұстауға серт берген», – деді. Сонда Пайғамбар ﷺ бір кісіні оған қарай жіберіп: *«Оған барып бұйыр! Ол сөйлессін, көлеңке де қолдансын, отырсын, сөйтіп оразасын жалғастыра берсін!»*, – деді деп айтқан¹.

10. Айт күні ораза ұстау. Әбу Са'иид әл-Хұдри:

(نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ الْفِطْرِ وَالنَّحْرِ)

«Пайғамбар ﷺ Ораза мен Құрбан айт күндері ораза ұстауға тыйым салды», – деген².

11. Таширик күндері ораза ұстау. Нубайша әл-Һузали Аллаһ елшісінің ﷺ:

(أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلِ وَشُرْبِ)

«Таширик күндері – тамақ жеп, сусын ішетін күндер», – деп айтқанын жеткізген³.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Уәжіп оразалар дегеніміз – бастап қойылған нәпіл ораза, бұзылған нәпіл оразаның қазасы, нәзір иғтикафтың оразасы.

✓ Құрандағы **«амалдарыңды жоймаңдар»** сөзінің мағынасы *«амалдарыңды күнәмен жоймаңдар»* деген жалпы мағынасымен қатар бізде және мәликилерде *«Аллаһ тағала жақындау ниетімен басталған кез келген нәпіл амалды еш себепсіз біле тұра бұзып, сосын орнын толтырмау»* деп те түсіндіріледі.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 8/143.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/43.

³ «Сахих Муслим»: 2/800.

✓ Ауыз бекітіп қойылған нәпіл оразаны себепті не себепсіз ұзу бізде мәкрүһ және аяғына жеткізу уәжіп саналады.

✓ Бұзылған нәпіл оразаның да еріксіз түрде (ауру-сырқау не етеккір себепті) үзілген нәпіл оразаның да қазасын өтеу уәжіп.

✓ Нәпіл оразаны кейін қазасын өтеу ниетімен ғана ұзуге рұқсат.

✓ Сүннет оразалар дегеніміз – Пайғамбарымыздың ﷺ әр жылы, әр айда, әр аптада дайым не кейде атқарған сүннетінен негіз тапқан, шамасы келген мұсылманға да ұстауы сүннет не мустахаб саналатын оразалар.

✓ Сүннет оразаларға: күн ара ұсталатын, дүйсенбі мен бейсенбіде, әр айдың ортасындағы үш күн қатарынан, Арафа күні, мұхаррам айында, Ашура күні, шағбан айында, шәууал айының алты күнінде ұсталатын оразалар жатады.

✓ Мәкрүһ оразалар дегеніміз – Пайғамбарымыздың ﷺ сүннетінде қатаң не жеңіл түрде тыйым салынған күндердегі не тыйым салынған сипаттағы оразалар.

✓ Жұма мен сенбі күндерін арнайы түрде ораза тұту мәкрүһ саналады.

✓ Айт және ташриқ күндері мейрам күндері болуы себепті ол күндері оразаға ұстауға болмайды.

✓ Әйел кісіге күйеуінің рұқсатынсыз нәпіл ораза ұстау – мәкрүһ.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Уәжіп оразаларға қандай оразалар жатады?
2. Нәпіл ораза ұстау үкімі қандай?
3. Ауыз бекітіп қойылған нәпіл оразаны бұзу үкімін айт.
4. Бұзылған нәпіл оразаның қазасын өтеу үкімі қандай?
5. Құрандағы «Амалдарыңды жоймаңдар!» деген аяттың мағынасы нәпіл амалдарды қамтиды ма?
6. Нәзір иғтикафтың дұрыстығы үшін ораза ұстау шарт па?
7. Нәпіл ораза ұстаған кісі асқа шақырылса, не істейді?
8. Нәпіл оразаны қандай ниетпен үзілуі қажет?
9. Сүннет оразалардың анықтамасын айт.
10. Күн ара ұсталатын оразаның артықшылығы қандай?
11. Уисол ораза дегеніміз не?
12. Шағбан айында ораза ұстау үкімі мен дәлелі қандай?
13. Мәкрүһ оразалардың анықтамасын айт.
14. Зұлхижа айының әуелгі он күні қандай ерекшелікке ие?
15. Жұма мен сенбі ұсталған оразаның қай түрі мәкрүһ, қай түрі мәкрүһ емес.
16. Арафа мен Ашура оразаларының сауабы қандай?
17. Нәпіл оразаны қай уақытқа дейін ашуға рұқсат етіледі?
18. Өмір бақи ораза ұстау үкімі қандай?
19. Етеккір не ауру-сырқау себепті үзілген нәпіл ораза қаза санала ма?

20. Нижа есебі бойынша әр айдың он үшінші, он төртінші және он бесінші күндері қатарынан ұсталатын ораза қандай дәлелге негізделген?
21. Дүйсенбі мен бейсенбі күні ұсталатын оразалардың пайдасын баянда.
22. Шәууалдың алты күн оразасы үшін қандай сауап бар?
23. Ашура оразасын тек 10-шы күнін ұстау үкімі неліктен мәкрүһ саналады?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Исламдағы қасиетті айлар» деген тақырыпқа эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

III тарау. ИҒТИКАФ

Иғтикаф сөзі арабтың *الاعتكاف* сөзінен алынған. Бұл ұғым лексикада *бір орында біраз уақыт кідіру, бір нәрсеге берілу, нәпсіні әдеттегі еркінен тыю* деген мағыналарды білдіреді. Ал шариғи анықтамасында **иғтикаф** дегеніміз – нәпсіні әдеттегі еркінен, дүниенің әуреліктерінен тыйып, Аллаһ тағалаға толық берілу әрі жақындау ниетімен белгілі бір мерзім бойы мешіттен шықпай, онда құлшылық түрлерімен шұғылдану амалы.

Иғтикафқа кіру рұқсаты мұсылманнан ақыл-ес дұрыстығы, бойдәреттілік, сондай-ақ тек әйел кісіге қатысты күйеуінің рұқсаты және етеккір (нифас) күйінен таза болу шарттарын талап етеді. Себебі бойдәретсіз кісіге және етеккір мен нифас күйдегі әйел адамға мешітке кіруге тиым салынады.

Иғтикаф дегеніміз – нәпсіні әдеттегі еркінен, дүниенің әуреліктерінен тыйып, Аллаһ тағалаға толық берілу әрі жақындау ниетімен белгілі бір мерзім бойы мешіттен шықпай, онда құлшылық түрлерімен шұғылдану амалы.

Иғтикафтың түрлері

1. Нәзір иғтикаф. Қандай да бір мұсылман иғтикаф орындауға нәзір берсе, оны атқаруы парыз үкімімен міндеттеледі. Ибн Омар:

(عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي نَذَرْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَنْ أَعْتَكِفَ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ لَيْلَةً. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْفِ بِنَذْرِكَ)

«Омар: «Ей, Аллаһтың елшісі! Мен жәһиллік уақытта әл-Харам мешітінде бір түн иғтикаф жасауға нәзір берген едім?», – деді. Пайғамбар ﷺ оған: «*Нәзіріңді орында!*», – деді дегенін риуаят еткен¹.

Айша анамыз Аллаһ елшісінің ﷺ:

(مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعْهُ)

«Кім Аллаһқа бойсұнуға нәзір берсе, Оған бойсұнсын!», – деп айтқанын риуаят еткен².

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 3/240.

² «Сахих әл-Бухари»: 8/142.

Нәзір иғтикафтың мерзімі нәзірде аталған күн санымен байланысты. Нәзірде **бір күн аталса**, иғтикаф үшін мешітке таң атпай кіріп, содан күн батқан соң бірақ шығады. Егер тек **бір түн аталса**, ол түнмен қоса күндіз де иғтикафқа арналады. Нәзірде **күн саны аталмаса**, иғтикафтың ең қысқа мерзімі тағайындалады. Себебі нәзір иғтикафтың дұрыстығы үшін ораза ұстау шарт.

Нәзір иғтикаф үшін **екі не одан көп күн белгіленсе, біріншіден**, олардың түнін де күндізін де иғтикафта өткізуі, **екіншіден**, күндердің де оразалардың араларын үзбей қатарынан орындауы парыз болады. Бұндай кісі иғтикафты атқаруы үшін мешітке күн батпай кіріп, соңғы күнінің күндізі аяқталып, күн батқанда шығады. Егер арасын себепсіз үзсе, иғтикафты жаңадан бастайды.

Нәзірде әл-Харам мешіті не Пайғамбар ﷺ мешіті не әл-Әқса мешіті аталса, иғтикафтың сонда жасалуы лазым болып, басқа мешіт олардың орнын бас алмайды. Себебі бұл мешіттерде құлшылық жасау артықшылығы өте зор. Ал бұл үшеуінен басқа мешіттердің қайсысы аталса да, міндетті түрде сонда атқарылуы лазым емес, өзіне жеңіл келген мешітте атқарса да болады.

Мухаммад ибн әл-Хасан аш-Шайбанидің «әл-Мабсутында» иғтикафпен байланысты айтылған үкімдер¹:

Бір ай иғтикафқа нәзір қылған кісі нәзірінде белгілі бір айды арнайы атамаса, иғтикафын кез келген айда атқаруына болады. Алайда ай күндерінің арасын үзбей орындайды.

Иғтикафты айдың түндерінде емес, тек күндіздерінде атқарамын деп нәзір берген кісінің ниетіндегі шарты есепке алынбайды. Себебі ай мерзімі түн мен күндізден құралады. Иғтикаф айдың түндері мен күндіздерін қосып атқарса ғана дұрыс болады. Сол себептен оған нәзіріндегі иғтикаф ниетінің түріне сай емес, дұрыс иғтикафтың түрімен міндеттеледі. Сөйтіп ол бір ай иғтикафты күндердің арасын үзбей атқарады.

Бір ай иғтикафқа нәзір қылған кісіге бір ай иғтикафын оразамен атқаруы міндеттеледі. Өйткені оразасыз иғтикаф болмайды.

Бір күн иғтикафқа нәзір қылған кісіге бір күн иғтикафты оразамен атқаруы міндеттеледі. Ол мешітке ораза күйінде таң атпай кіріп, күн батқанша мешіттен шықпайды.

«Екі түн иғтикафқа нәзір қылдым» не «Екі күн иғтикафқа нәзір қылдым» деп айтылған сөздердің мағыналары бірдей. Осындай

¹ Мухаммад ибн әл-Хасан аш-Шайбани. «әл-Мабсут»: 2/296.

мағынада нәзір қылған кісі иғтикафты екі тәулік қатарынан атқарады. Мешітке күн батпай кіріп, сол түнде мешітке қалады. Сосын мешітке ораза ұстап таң атырады. Сосын келесі түнде де мешітке қалады. Мешітке ораза ұстап тағы бір таңды атырады. Сөйтіп күн батқанда иғтикафы аяқталады.

«Рамазан айы бойы иғтикаф атқарамын», – деп нәзір берген кісі бір ай бойы мешіттен шықпай иғтикаф пен оразаны атқарады. Егер ол кісі рамазан оразасын ұстап, иғтикафты атқарусыз қалдырса, иғтикафының қазасын басқа айда 30 күн қатарынан өтейді. Иғтикафтың дұрыстығы үшін ораза шарт болуы себепті иғтикафтың қазасы оразамен бірге атқарылады. Иғтикафтың қазасы кешігіп, келесі рамазан кіруге таяса, сөйтіп «қазамды осы рамазанда өтей салайын», – десе, дұрыс саналмайды. Себебі жаңа рамазанда ұсталатын ораза – рамазанның оразасы. Ал әуелгісі – қаза иғтикафтың оразасы.

Кім нәзірінде иғтикаф үшін рамазаннан басқа бір айды атаса, сосын оны қаза етсе, сөйтіп келер жылы қайта айналып келген сол айда қазасын өтесе, онда иғтикафы мен оразасы дұрыс саналады. Себебі басқа айлардың рамазан айынан айырмашылығы оларда шарият парыз етіп белгілеген ораза жоқ¹.

2. Бекітілген сүннет иғтикаф.

Бекітілген сүннет иғтикаф дегеніміз – рамазан айының соңғы он тәулігінде орындалатын иғтикаф. Ол тағы кифая сүннет үкімін көтереді. Яғни бұл иғтикафты бәзбір мұсылманның орындауы бекітілген сүннет үкімін басқа мұсылмандардың мойнынан түсіреді. Айша анамыз:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْأَوَّخِرَ مِنْ رَمَضَانَ حَتَّى تَوَفَّاهُ

اللَّهُ)

«Пайғамбар ﷺ дүниеден озғанша рамазанның соңғы он күнінде иғтикаф атқарған», – деген².

Сүннет толық жүзеге асуы үшін, **рамазан иғтикафының ұзақтығы** – рамазанның соңғы он тәулігі. Бұл он күннің иғтикафына ниеттенген кісі рамазанның 21-ші түніне қараған күн батпай тұрып мешітке кіреді де, оразаның соңғы күні аяқталғанда бірақ шығады.

¹ Мухаммад ибн әл-Хасан аш-Шайбани. «әл-Мабсут»: 2/296.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/48.

3. Нәпіл иғтикаф.

Бұл мұсылманның кез келген уақытта өз еркімен орындауға ниеттенген иғтикафы.

Нәпіл иғтикафтың ұзақтығы имам Әбу Ханифаның көзқарасында ең азы – бір күн, яғни таң атпай кіріп, күн батқанда шығады. Бұл пікір Айша анамыздан: «Оразасыз иғтикаф болмайды», – деген¹ риуаятына негізделген.

Мұхаммедтің пікірінде ең азы – түннің не күннің бір бөлігі. Ал Әбу Юсуптың көзқарасында күндіздің көп бөлігі болуы шарт. Ол екеуінде нәзірден басқа иғтикафта оразаның қатысуы шарт емес, сондай-ақ мешітте қалу ұзақтығы ниетке тәуелді созылады. Мешіттен шығуға ниет етіп, одан шығу иғтикафтың бұзылуын емес, аяқталуын білдіреді.

Кім рамазанның соңғы он тәулігінде орындалатын иғтикафға ниет қылса, сосын бір күнін бұзып алса, сол күннің қазасын өтеуі уәжіп. Бұл саликалы амалын жойып алмауы үшін абзал көрілетін үкім.

Кім рамазанның соңғы он тәулігінде орындалатын иғтикафға нәзір беріп қойса, үкімі парыз болып, парыз иғтикафқа қатысты ережелерді сақтайды.

Айша анамыздың:

(السُّنَّةُ عَلَى الْمُعْتَكِفِ أَنْ لَا يَعُودَ مَرِيضًا وَلَا يَشْهَدَ جَنَازَةً وَلَا يَمَسَّ امْرَأَةً وَلَا يُبَاشِرَهَا وَلَا يَخْرُجَ لِحَاجَةٍ إِلَّا لِمَا لَا بُدَّ مِنْهُ وَلَا اغْتِكَافَ إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَامِعٍ)

«Иғтикафтағы кісінің сүннеті – науқастың көңілін сұрап бармауы, жаназаларға қатысуға шықпауы, әйелін ұстамауы, оған жақындаспауы, зәрулік үшін ғана болмаса, басқа қажеттілік үшін шықпауы, сондай-ақ оразасыз иғтикаф болмайды әрі иғтикаф тек жамғат қатысатын мешітте ғана жасалады», – деген² хадисінде баяндалған негізгі ережелер иғтикафтың үш түріне де қатысты десек, артық айтпаған боламыз.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/310.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/310.

Иғтикафтың парыздары

Нәзір иғтикафтың **ішкі парызы** – иғтикаф мерзімі аяқталғанша мешітте қалу және мешіттен шықпау. Нәзір иғтикафтың дұрыстығы үшін жамағат намазы оқылатын мешітте орындалуы, ораза мен иғтикаф тиымдарының сақталуы және ниет шарт. Ниет міндетті түрде тілмен жасалады.

Иғтикафты **мешітте атқару шарты** Аллаһ тағаланың Құран Кәрімдегі:

﴿وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾

«Мешіттерде иғтикаф болған кездерінде әйелдерге жақындаспаңдар!»¹, – деп айтқан айтқан аятына негізделген.

Мәкрүһ саналса да, **әйел кісіге де иғтикафты мешітте атқаруына** рұқсат етіледі. Дегенмен үйінде мешіт үкіміндегі бөлмесі болса, яғни намазы мен Құран оқуына арналған жеке бөлмесі болса, сол жерден шықпай атқарғаны абзал. Әрине, егер күйеуі не қамқоршысы мешітте атқаруына рұқсат етсе, шариғи әдептерді сақтау шартымен иғтикафты мешітте атқаруына рұқсат етіледі.

Иғтикафтың тыйымдары:

1. Жыныстық қатынасқа түсу. Оразада мұсылманың жұбайымен жыныстық қатынасқа күндіз әдейілеп түсуі ғана харам болса, иғтикафта түнде де күндіз де біліп істесін, ұмытып істесін, шәует шықса да шықпаса да харам саналады. Сол секілді иғтикафта сақтық шарасы ретінде жұбайын сүюге де ұстауға да болмайды. Кімде кім жыныстық құмарлығын жеңе алмай, жұбайын сүйіп не ұстап қойса, сөйтіп шәует бөлінсе, иғтикафы бұзылады. Егер шәует бөлінбесе, иғтикафы сақталады. Сонымен қатар әйелге қарау не ойлау арқылы шәует бөлінген кісінің де иғтикафы ихтиламға қияс ретінде сақталады деп есептеледі. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ﴾

«Сендер мешіттерде иғтикаф күйде болғандарыңда әйелдеріңмен жыныстық қатынасқа түспендер!»², – деп айтқан.

¹ «Мұхаммед» сүресі: 33

² «Мұхаммед» сүресі: 33

2. Мешіттен зәруліксіз шығу. Мешіттен ұмытып шыққан кісінің де иғтикафы бұзылады. Ұмытудың ескерілмеу себебі – иғтикаф дайым істеліп жүрген амал емес, әрі кісінің есінен шықпайтын жағдай саналады. Айша анамыз:

﴿إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَدْخُلُ عَلَى رَأْسِهِ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَأَرْجُلُهُ وَكَانَ لَا يَدْخُلُ الْبَيْتَ إِلَّا لِحَاجَةٍ إِذَا كَانَ مُعْتَكِفًا﴾

«Аллаһтың елшісі ﷺ иғтикафта болған кезінде басын бөлмеге кіргізіп, мен оның шашын жөндегенім болмаса, қажетсіз мүлде үйге кірмеген», – деген¹. Тағы бір риуаятында:

﴿السُّنَّةُ عَلَى الْمُعْتَكِفِ أَنْ لَا يَعُودَ مَرِيضًا وَلَا يَشْهَدَ جَنَازَةً وَلَا يَمَسَّ امْرَأَةً وَلَا يُبَاشِرَهَا وَلَا يَخْرُجَ لِحَاجَةٍ إِلَّا لِمَا لَا بُدَّ مِنْهُ وَلَا اعْتِكَافَ إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَامِعٍ﴾

«Иғтикафтағы кісінің сүннеті – науқастың көңілін сұрап бармауы, жаназаға қатысуға шықпауы, әйелін ұстамауы, оған жақындаспауы, зәрулік үшін ғана болмаса басқа қажеттілік үшін шықпауы, сондай-ақ оразасыз иғтикаф болмайды әрі иғтикаф тек жамағат қатысатын мешітте қана жасалады», – деген².

Шығуға рұқсат ететін зәрулік жағдайларға әжет өтеу, құсу, дәрет алу, парыз ғұсыл (ихтилам себепті), тамақ алып келу жатады. Бұлардың ішінде тамақ алып келу үшін шығу тек сырттан тамақ әпкелуші кісісі болмаған жағдайда ғана рұқсат етіледі. Ал **сырттан тамақ әпкелушісі бар кісіге** мешіттен шығуына рұқсат етілмейді. Шығып қойса, иғтикафы бұзылады.

Мешіттен шыққан кісі зәрулігін өтеген соң **бірден мешітке оралуы шарт**. Егер бөгеліп қалса, иғтикафы бұзылады.

Иғтикафтағы кісіге **науқастың көңілін сұрауды, жаназа намазына қатысуды, бір іске куәгер болуды арнайы көздеп** мешіттен шығуына рұқсат етілмейді. Егер осы істерді арнайы көздеп шықса, иғтикафы бұзылады. Ал егер зәрулік үшін шығып, сосын мешітке қайтып келе жатқан жолындағы науқастың көңілін сұраса не сол

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/48.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/310.

сәттегі жаназа намазына қатысса, сосын еш бөгелместен мешітке кірсе, иғтикафы дұрыстығын жоғалтпайды.

Иғтикафтағы кісі мешіттен **ауру-сырқау себепті шықса**, иғтикафтың ішкі парызы (мешіттен шықпау) бұзылуымен иғтикафы бұзылады. Кейін қазасын өтейді.

Талып қалған кісіні адамдар сыртқа шығарып, есі кірсе, бұл әрекет мешіттен шығуға жатпайды. Себебі ол мешіттен өз еркімен шықпаған саналады. Тек егер бірнеше күн бойы есін жоғалтса ғана мешіттен шыққан саналады. Кейін иғтикафын қайта атқарады.

Иғтикаф атқарылып жатқан мешіттен шығуға (оның құлауы, жөнделуі және т.б. себепті) **мәжбүрлік туса**, бірден басқа мешітке барумен иғтикафтың дұрыстығы сақталады. Басқа мешітке бірден бармаса не бара жатқан жолда бір іспен бөгелсе, иғтикаф бұзылады.

Кім мешіттен сыртқа қарай тек денесінің бәзбір бөлігін, мысалы, басын шығарса, иғтикафы бұзылмайды.

3. Оразаны бұзу. Нәзір иғтикафтың дұрыстығы үшін ораза ұстау шарт. Сол себепті нәзір иғтикафтағы кісі оразасын әдейілеп бұзса, сол сәтте иғтикафы да бұзылады. Кім ұмытып жеп-ішсе, оразасы да иғтикафы да сақталады.

Иғтикафты бұзатын жағдайларға тағы **жындану, діннен шығу, әйел кісінің етеккірі (нифасы) келуі** жатады.

Иғтикафтағы кісінің **жындануы** азғантай уақытқа созылып, кәдімгі сау күйіне қайта оралса, иғтикафы бұзылмайды. Егер ұзақ уақытқа созылса, иғтикаф бұзылады. Жындылығы бір жылға созылса да кейін қазасын өтейді.

Иғтикафтағы кісінің **діннен шығу** иғтикафы бүтіндей бұзады. Діннен шыққан кісі тәубесіне келіп, қайта мұсылман болса, бұзылған иғтикафының қазасын өтемейді. Өйткені діннен шыққан сәтінде иғтикафтың мәні де мақсаты да жойылған.

Етеккірі не нифасы келген әйелге мешіттен дереу шығып кетуі парыз. Сондай-ақ бұл жағдайда оның иғтикафы да, оразасы да бұзылады. Тазарған соң нәзір иғтикафының қазасын өтейді.

Иғтикафтың мәкрүһтері

1. Сауда жүргізу не дүние ісімен шұғылдану. Сату үшін мешітке тауар әкелу үкімі – мәкрүһ тахриман.

2. «Көп сөйлему» үнсіздігін айтпағанда, абсолютті үнсіздік сақтау мәкрүһ саналады. Біреудің: «Үнсіздігім Раббыма жақындатады», – деген сеніммен сөйлеспей қоюы – мәкрүһ тахриман.

3. Артық сөйлеу. Аллаһты еске алу, Құран оқу, жақсылыққа бұйыру, жамандықтан қайтару сипаттағы сөздерден басқасы артық сөзге жатады.

4. Мешіттің сыртына шығып тамақтану. Иғтикафтағы кісінің ұйықтайтын, тамақтанатын орны – мешіт.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Иғтикаф дегеніміз – нәпсіні әдеттегі еркінен, дүниенің әуреліктерінен тыйып, Аллаһ тағалаға толық берілу әрі жақындау ниетімен белгілі бір мерзім бойы мешіттен шықпай, онда құлшылық түрлерімен шұғылдану амалы.

✓ Иғтикафқа кіру рұқсаты мұсылманнан ақыл-ес дұрыстығын, бойдәреттілікті, сондай-ақ тек әйел кісіге қатысты күйеуінің рұқсатын және етеккір (нифас) күйінен таза болуды талап етеді.

✓ Иғтикафтың түрлері: нәзір иғтикаф, бекітілген сүннет иғтикаф және нәпіл иғтикаф.

✓ Нәзір иғтикафтың мерзімі нәзірде аталған күн санымен байланысты.

✓ Нәзірде күн саны аталмаса, иғтикафтың ең қысқа мерзімі тағайындалады. Себебі нәзір иғтикафтың дұрыстығы үшін ораза ұстау шарт.

✓ Нәзір иғтикаф үшін екі не одан көп күн белгіленсе, біріншіден, олардың түнін де күндізін де иғтикафта өткізуі, екіншіден, күндердің де оразалардың да араларын үзбей қатарынан орындауы парыз болады.

✓ Бір ай иғтикафқа нәзір қылған кісіге бір ай иғтикафын оразамен атқаруы міндеттеледі. Өйткені оразасыз иғтикаф болмайды

✓ Нәзір иғтикафтың ішкі парызы – иғтикаф мерзімі аяқталғанша мешітте қалу және мешіттен шықпау.

✓ Нәзір иғтикафтың дұрыстығы үшін жамағат намазы оқылатын мешітте орындалуы, ораза мен иғтикаф тыйымдарының сақталуы және ниет шарт.

✓ Нәзір иғтикафтың ниеті міндетті түрде тілмен жасалады.

✓ Мәкрүһ саналса да, әйел кісіге де иғтикафты мешітте атқаруына рұқсат етіледі.

✓ Иғтикафтың тыйымдар: жыныстық қатынасқа түсу, мешіттен зәруліксіз шығу, оразаны бұзу.

✓ Бекітілген сүннет иғтикаф дегеніміз – рамазан айының соңғы он тәулігінде орындалатын иғтикаф.

✓ Нәпіл иғтикаф дегеніміз – мұсылманның кез келген уақытта өз еркімен орындауға ниеттенген иғтикафы.

✓ Нәпіл иғтикафтың ұзақтығы имам Әбу Ханифаның көзқарасында ең азы – бір күн, Мұхаммедтің пікірінде түннің не күннің бір бөлігі, ал Әбу Юсуптың көзқарасында күндіздің көп бөлігі болуы шарт.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Иғтикаф дегеніміз не?
2. Иғтикаф орындалып жатқан мешіттен мәжбүрлі түрде шығу керек болса, қандай үкім жүреді?
3. Иғтикафтың түрлерін айт.
4. Әйел кісінің иғтикафты мешітте атқаруына бола ма?
5. Нәзір иғтикафтың мерзімі қандай?
6. Иғтикафты қандай жағдайлар бұзады?
7. Бір күн иғтикафқа нәзір берген кісі иғтикафқа қай уақытта кіріп, қай уақытта шығады?
8. Иғтикафқа кіру үшін әйел кісіден қандай шарттар талап етіледі.
9. Екі күн иғтикафқа нәзір берген кісі иғтикафына қай уақытта кіріп, қай уақытта шығады?
10. Нәпіл иғтикафтың мерзімі қандай?
11. Нәзір иғтикафтың дұрыстығы үшін қандай шарттар қажет?
12. Бекітілген сүннет иғтикафы дегеніміз не?
13. Мешіттен шығуға рұқсат ететін зәрулік жағдайлар қандай?
14. Иғтикаф кезінде жыныстық қатынасқа түсу мәселесін талдап түсіндір.
15. Кім рамазанның соңғы он тәулігінде орындалатын иғтикафқа ниет қылса, сосын бір күнін бұзып алса, сол күні қаза бола ма әлде мойнынан түсе ме?
16. Әйел кісі иғтикафқа кіруі үшін күйеуінен рұқсат сұрау себебі қандай?
17. Кім рамазанның соңғы он тәулігінде орындалатын иғтикафқа нәзір беріп қойса, қандай үкіммен атқарады?
18. Иғтикафтағы кісі үшін қандай істер мәкрүһ саналады?
19. Рамазанның соңғы он күнін иғтикафқа ниеттенген кісі мешітке қай уақытта кіруі қажет? Әрі иғтикафы қай күні қай уақытта аяқталады?
20. Иғтикафтағы кісі жынданса, қандай үкім жүреді?
21. Иғтикафты мешітте атқару шарты қандай дәлелге негізделген?
22. «Рамазан айы бойы иғтикаф атқарамын», – деп нәзір берген кісі иғтикафты қалай атқарады?
23. «Иғтикафты айдың түндерінде емес, тек күндіздерінде атқарамын» деп нәзір берген кісінің жағдайын түсіндір.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Пайғамбарымыздың ﷺ Хира үңгіріндегі құлшылығы» деген тақырыпқа реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М.Исаұлы., Қ.Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.
7. Сафи ар-Рахман аль-Мубаракфури. Жизнь пророка. – Москва: Умма, 2008.

III БӨЛІМ

ҚАЖЫЛЫҚ

**I тарау. ҚАЗЖЫЛЫҚТЫҢ
ТҮСІНІГІ МЕН
ПАРЫЗДАРЫ**

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ Қажылықтың түсінігі мен үкімін;
- ✓ Қажылықтың парызы етуші шарттарды;
- ✓ Ихрам мен миқаттың түсінігін;
- ✓ Ихрамның шарттарын, уәжіптері мен сүннеттерін;
- ✓ Ихрамның тыйымдары мен рұқсат етілетін амалдарын;
- ✓ Арафада тұру рәсімінің түсінігі мен үкімін, шарттарын, атқарылатын орнын, сүннеттерін;
- ✓ Ифада тауабының түсінігі мен үкімін, шарттарын, сүннеттерін, әдептерін оқып білесіздер.

1. 1. Қажылықтың түсінігі және үкімі

Қажылықтың түсінігі мен мақсат-міндеті

Қажылық ұғымы – араб тіліндегі الْحَجُّ ұғымының баламасы. الْحَجُّ ұғымының тілдік мағынасы: ұлық тұтқан нәрсеге талпыну және ниеттену, оны мақсат тұту.

Фикһ ілімінде қажылық дегеніміз – балиғатқа толған, ақыл-есі дұрыс, денсаулығы сау әрі қаражат мүмкіншілігі табылған әр мұсылманның Аллаһ үшін ғұмырында бір мәрте шаригат белгілеген мерзімде арнайы шарттарға тәуелді құлшылық рәсімдерін орындауға дара тағайындалған қасиетті орынды зиярат етуі.

Анықтамаға түсінік:

Аллаһ үшін – Аллаһтың әміріне бойсұну әрі қажылық парызын орындау ниетімен.

Шаригат белгілеген мерзімде – шәууал, зұлқағда және зұлхиджаның әуелгі он күні.

Дара тағайындалған қасиетті орынды – Қасиетті Меккеде орналасқан Қағба мен Арафатты.

Құлшылық рәсімдері – миқатта ихрамға кіру, Арафатта тұру, Қағбаны тауап ету, Сафа мен Маруа арасын сағи ету секілді бірқатар құлшылық амалдар.

Арнайы шарттарға тәуелді – қажылық амалдарының әрқайсысын дұрыс атқару шарттары мен қажылық тыйымдарының сақталуы.

Аллаһ тағала қажылықпен байланысты үкімдерді баяндаған аяттарының бірінде қажылықтың сонау Ибраһим пайғамбардың (алайһи ас-салам) заманынан жалғасып келе жатқан құлшылық екендігін Құран Кәрімде баяндап:

Қажылық дегеніміз – балиғатқа толған, ақыл-естілігі дұрыс, денсаулығы сау әрі қаражат мүмкіншілігі табылған әр мұсылманның Аллаһ үшін ғұмырында бір мәрте шариғат белгілеген мерзімде арнайы шарттарға тәуелді құлшылық рәсімдерін орындауға дара тағайындалған қасиетті орынды зиярат етуі.

﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (٢٦) وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (٢٧) لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْفَقِيرِ (٢٨) ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ (٢٩) ذَلِكَ وَمَنْ يُعِظِمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ (٣٠) حُفَاءَ لِلَّهِ غَيْرِ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ (٣١) ذَلِكَ وَمَنْ يُعِظِمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ (٣٢) لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ (٣٣) وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ (٣٤) الَّذِينَ إِذَا ذَكَرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (٣٥) وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ إِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٣٦) لَنْ يَنَالَ اللَّهُ

لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنْأَلُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

«Ибраһимге Қағбаның орнын баяндаған кезімізде: «Маған ешнәрсені серіктікке қоспа! Әрі Қағбамды тауап етушілер мен тұрғылықтылар үшін, рүкүғ әрі сәжде жасаушылар үшін таза ұста! Сондай-ақ адамдарды қажылыққа шақыр! Сенің шақыруыңды естіген соң, олар саған қарай жаяу әрі түйелерге мініп алыс жолдардан келеді. Сөйтіп қажылық құлшылығының пайдаларына куә болып, өздеріне Аллаһ нәсіп еткен малдарды құрбандыққа шалғандарында, Аллаһтың есімін атайды. Олардың етінен өздерің де жеңдер әрі түңілген пақырға да жегізіндер! Сосын бет-әлпеттерін өңіне келтіріп, өздеріне сертпен міндеттеген амалдарын орындап, көне Қағбаны тауап етсін! Осылайша, кім Аллаһтың тыйымдарына құрмет көрсетсе, бұнысы өзіне Раббысының қасында жақсылық саналады. Өздеріңе арам екені аятта оқылған жануарлардан басқа малдар сендерге адал етілді. Пұттарға табынушылық ластығынан тыйылыңдар және жалған куәлік беруден тыйылыңдар! Аллаһқа шынайы берілген, Оған серік қоспаушы құлдардан болыңдар! Кім Аллаһқа серік қосса, ол аспаннан құлап түсіп, бір құстың тырнағына ілінген жемтік секілді не ол өзін жел көтеріп бір айдалаға апарып тасталған нәрсеге ұқсайды. Сөйтіп, кім Аллаһтың діннен еткен рәсімдерін құрметтесе, құрбандықты жақсылап шалулары жүректердің тақуалығына жатады. Оларды құрбандыққа шалатын уақытқа дейін пайдалануларыңа болады. Сосын олардың құрбандыққа шалынатын орны – әл-Харам аумағы. Өздеріне Аллаһ нәсіп еткен малдарды құрбандыққа шалғандарында Аллаһтың есімін атаулары үшін әр үмбетке құрбандық шалу рәсімі мен орнын белгіледік. Тәңірлерің – жалғыз тәңір! Оған бағыныңдар! Бойсұнушыларды сүйіншіле! Олар – Аллаһ естеріне түсірілгенде, жүректеріне қорқыныш ұялайтындар, бастарына түскен жағдайға сабыр ететіндер, намазды уақытында атқаратындар, сондай-ақ Біз берген нәсіптен жұмсаушылар. Түйелерді де сендер үшін Аллаһтың діннен еткен рәсімдеріне кіргіздік, оларды тұрғызып шалғандарында, Аллаһтың есімін атандар! Жығылған кезде олардың еттерінен жеңдер, сондай-ақ қанағатты кісіге де, қайта айналып сұраған кісіге де жегізіндер! Осылайша,

Біз ол түйелерді сендерге бағындырып бергенімізге мүмкін шүкір етерсіңдер. Шалған малдарыңның еттері де, қандары да Аллаһқа көтерілмейді, алайда Оған көтерілетіні тақуалыққа тән амалдарың. Осылайша, сендерді тура жолға салғаны үшін Аллаһты ұлықтауларың үшін Ол сендерге оларды бағындырып берді. Амалды жақсы орындаушыларды сүйіншіле!»¹, – деген.

Біздің үмбетке қажылық құлшылығы һижраның тоғызыншы жылының соңғы күндерінде Аллаһ тағаланың:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾

«Адамдарға Аллаһ үшін Қағбаны қажылық ету парыз етілді, әрине, кімнің оған амал табуға шамасы келсе. Ал кім қарсы келсе, әлбетте, Аллаһ әлемдерге мұқтаж емес»², – деген аятымен парыз етілді.

Құлшылық амалдарының дәрежелерін баяндайтын хадистерден бірінде ең абзал амал деп жиһад аталса, басқа біреуінде иман, тағы біреуінде намаз, ал енді біреуінде ең абзалы қажылық екені айтылған. Әбу Һурайра:

(سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ قَالَ إِيْمَانٌ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ قَالَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ ثُمَّ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ قَالَ ثُمَّ حَجٌّ مَبْرُورٌ)

«Аллаһтың елшісінен ﷺ: «Қандай амал ең абзал?», – деп сұралды. Ол ﷺ: «Аллаһқа және елшісіне деген иман», – деді. «Сосын қайсы?», – делінді. Ол ﷺ: «Сосын Аллаһ жолындағы жиһад», – деді. «Сосын қайсы?», – деп сұралды. Ол ﷺ: «Сосын игі қажылық», – деді деген³. Тағы бір хадисте:

(الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ)

«Умра мен умра өз араларындағыны күнәларды жояды. Ал игі қажылық үшін жәннаттан басқа сыйақы жоқ», – делінген⁴.

¹ «әл-Хажж» сүресі: 26-37.

² «Әли Ғимран» сүресі: 97

³ «Муснад Ахмад»: 13/33.

⁴ «Сахих әл-Бухари»: 4/379.

Кейбір ғұламалардың түсіндіруі бойынша хадистерде келген *«игі қажылық»* ұғымы *қабыл болған қажылықты* білдіреді. Имам ан-Науауи *«игі қажылықты»* ешқандай күнә араласпаған қажылық деп түсіндірген.

Имам аш-Шауканидің айтуынша, сахабалар тарапынан қойылған:

«Қандай амал ең абзал?», – деген сұраққа Пайғамбардың ﷺ әртүрлі жауап беруі олардың имани дәрежелерінің өзгешелегімен байланысты. Соғыс жағдайында жиһадқа лайықты сипаты бар кісі сұраса, оған жиһад деген. Ауқатты бола тұра қажылықты кешіктіріп жатқан кісі сұраса, оған қажылық деп жауап берген. Жағдайларының өзгешелігіне сай Аллаһтың елшісінен ﷺ еститін жауаптары да әртүрлі болған¹. Өйткені әркімнің ақсап жатқан амалы Аллаһтың елшісіне ﷺ белгілі еді.

Мұсылман үмбеті үшін Қағбаны әр жылы қажылық пен умра арқылы құлшылықпен жандандыру парыз кифая болып табылады. Қажылық сапарын орындауы арқылы мұсылман Раббысы үшін туған жерін қиюға, Оған жақындау үшін малы мен күшін жұмсауға талпынады. Шамасы келген әр мұсылман бұл сынақтан ғұмырында бір мәрте өтуі – парыз.

Игі қажылықтың мұсылманның жеке басына және қоғамға тигізер пайдасы да өте көп. **Мұсылманның жеке басына тигізер пайдаларына келсек**, олар: шынайы тәубеге көмектесуі, күнәні жоюы, нәпсіні күнә әуестігінен тазартуы, Аллаһ тағаламен байланысты нығайтуы, ережелерді сақтау мен ұстануға, қиыншылыққа сабыр етіп, шыдамдылық танытуға дағдыландыруы, Аллаһ үшін жан қиюға үйретуі, мал-мүлік нығметі мен денсаулық нығметіне шүкір етуі, жанының шынайы құлшылықпен және толық бойсұнумен рухтануы, жылпы Аллаһ тағаланың діні мен шарифатына бағынуы.

Қоғамдық пайдаларына келсек, олар: әлем тарапынан Аллаһ тағаланың дидарын іздеп келген алуан-түрлі ұлт өкілдерінен болған мұсылмандармен, олардың Отандарымен және тілдерімен танысуы; әлемдегі мұсылмандардың жағдайларымен танысуы; бүкіл әлемнің Аллаһқа ғана құлшылық жасау үшін жаратылғандығын білуі; ұлттарына, тілдеріне және түстеріне қарамастан мұсылмандардың бауыр және бейне бір тұтас дене екенін ұғынуы; бәрінің де ортақ

Игі қажылық дегеніміз – ешқандай күнә араласпаған әрі қабыл болған қажылық.

Игі қажылық үшін жәннаттан басқа сыйақы жоқ.

¹ «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2067

мақсаты – елдеріне оралғанда хақ дінді таратуға берілулерін білулері¹.

Қажылықтың үкімі

Қажылықтың үкімі – балиғатқа толған, ақыл-естілігі дұрыс, денсаулығы сау әрі қаражат мүмкіншілігі табылған әр мұсылманға ғұмырында бір мәрте атқаруы парыз айн. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ (96) فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (97)﴾

«Расында, адамдар үшін әрі мұбарак әрі бүкіл әлемдерге тура жол етіліп, ең әуелгі тұрғызылған құлшылық үйі – Меккедегі Қағба (96) Ол жерде айқын белгілер Ибраһимның орны бар. Оған кірген кісі аман қалады. Әрі адамдарға Аллаһ үшін Қағбаға қажылық атқару парыз етілді, әрине, кімнің оған амал табуға шамасы келсе. Ал кім қарсы келсе, әлбетте, Аллаһ әлемдерге мұқтаж емес!»², – деген.

Ибн Омар Аллаһ елшісінің ﷺ:

(بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ وَحَجِّ الْبَيْتِ)

«Ислам бес негізге: Аллаһтан басқа тәңір жоқтығына және Мұхаммед Аллаһтың елшісі екендігіне куәлік беруге, намазды атқаруға, зекет беруге, Рамазан оразасын ұстауға және Қағбаға қажылық жасауға орналасқан», – деп айтқанын риуаят еткен³.

Қажылықтың ғұмырда бір мәрте ғана жасалуы парыз. Әбу Һурайра:

(خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ

¹ «Әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2067-2070

² «Әли Ғимран» сүресі: 97

³ «Сунан ат-Тирмизи»: 5/5.

فُحُّجُوا. فَقَالَ رَجُلٌ : أَكُلَّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَسَكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجِبَتْ وَلَكَمَا اسْتَطَعْتُمْ

«Аллаһтың елшісі ﷺ: «Ей, адамдар, Аллаһ сендерге қажылықты парыз етті, қажылық жасаңдар!», – деп құтпа айтты. Бір кісі: «Әр жылы ма, ей, Аллаһтың елшісі?», – деп сұрады. Ол кісі сұрағын үш қайталағанша Аллаһ елшісі ﷺ үндемеді. Сосын Аллаһ елшісі ﷺ: «Егер иә деп жауап бергенімде әр жылы жасау парыз болатын еді де, оған шамаларың келмес еді!», – деді деген¹.

• Қаражат пен денсаулығы тұрғысынан мүмкіншілігі бар мұсылман қажылық парызын сол жылы уақытысынан кешіктірмеуі қажет. Бұл үкімді ескертуші хадистердің тізбектері әлсіз болуы себепті мүмкіншілік пайда болған жылдан кешіктіру үлкен болмаса да, кіші күнә саналады.

• Намаз оқып бастамаған және рамазан оразасын ұстамай жүрген мұсылман қажылыққа барса, қажылығы дұрыс саналады. Ал қабыл болу, болмауына келсек, тіпті намаз оқушы мұсылманның қажылығы қабыл болды ма, болмады ма, оны бір Аллаһ тағала ғана біледі.

• Харам табыспен атқарылған қажылық дұрыс па, дұрыс емес па деген мәселенің жауабына келсек, бізде және шафиғи мен мәлики мазһабтары бойынша олай істеу – күнә, алайда орындалып қойса, дұрыстығы жойылмайды.

Қажылықты парыз етуші шарттар

- ✓ Мұсылмандық.
- ✓ Ақыл-ес дұрыстығы.
- ✓ Балиғат жасы.
- ✓ Азаттық.
- ✓ Қажылықтың парыз екенін білу.
- ✓ Уақыт.
- ✓ Мүмкіншілік.

Қажылықты парыз етуші шарттар

1. Мұсылмандық. Қажылық жасаушы адамның мұсылман болуы шарт. Кәпірдің қажылық жасауы дұрыс емес. Кәпір кісі қажылық жасаған соң ислам қабылдаса, қажылықты қайта жасауы – парыз.

2. Ақыл-ес дұрыстығы. Аллаһ елшісі ﷺ:

¹ «Сахих Муслим»: 4/102.

(رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ)

«Қалам үш адамның амалын жазбайды: ұйқыдағы адам оянганша; сәби балиғатқа толмайынша; жын ұрған кісі есі оралмайынша», – деген¹.

Осы тұрғыда жындының қажылығы жарамсыз саналады. Өйткені ол – құлшылық атқаруға қабілетсіз. Қажылық жасаған жындыға есі кіргенде, қайта жасауы – парыз.

3. Балиғат жасы. Имам Әбу Ханифаның көзқарасы бойынша балиғатқа толмаған баланың қажылық жасауы дұрыс емес және оған бұндай жаста ол парыз емес. Әке-шешесімен қажылыққа барған сәби балиғатқа толғанда, оны қайта жасауы – парыз. Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ ، ثُمَّ بَلَغَ الْحِنْثَ فَعَلَيْهِ أَنْ يُحِجَّ حَجَّةً أُخْرَى ، وَأَيُّمَا أَعْرَابِيٍّ حَجَّ ، ثُمَّ هَاجَرَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى ، وَأَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ، ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى)

«Қайсыбір сәби (әке-шешесімен бірге) қажылық жасаса, сосын балиғатқа толса, қажылықты қайта жасауға міндетті», – деп айтқанын жеткізген².

4. Азаттық. Қажылық жасау үшін қажетті ұзақ уақыт, еркіндік, қаражат және көлік секілді нәрселер қажет. Құлдың иелігінде бұлардың ешқайсысы жоқ болғандықтан, азат етілгенше және қажетті қаражатқа иеленгенше оған қажылық парыз емес. Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(أَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ، ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى)

«Қайсыбір құл қажылық жасаса, сосын азат етілсе, қажылықты қайта жасауға міндетті», – деп айтқанын риуаят еткен³.

5. Қажылықтың парыз екенін білу. Бұл шарт мұсылман еместердің елінде тұрып жатқан мұсылман азшылығына қатысты жүреді.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 4/245.

² әл-Байһақи. «ас-Сунан әл-Кубро»: 4/325.

³ әл-Байһақи. «ас-Сунан әл-Кубро»: 4/325.

6. Уақыт. Уақыт дегенде қажылық айлары аяқталмай үлгеру көзделеді.

7. Мүмкіншілік. Мүмкіншілік дегеніміз – меншікте қажылық сапарына қажетті жол азығы мен көлік қызметін көтеруге жеткілікті қаражат болуы.

Ибн Омардан жеткен риуатта адамдар Аллаһ елшісінен ﷺ «Адамдарға Аллаһ үшін Қағбаны қажылық ету парыз етілді, әрине, кімнің оған жол табуға шамасы келсе»¹ деген аяттағы «Жол табу деген не?», – деп сұраған кездерінде Пайғамбар ﷺ:

(الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ)

«Жол азық пен көлік», – деп жауап берген.

• Қажылыққа аттанушы кісі қажылықтан оралғанша артында қалатын отбасының күнделікті қажеттіліктерін жеткілікті етіп қамтамасыз етуі шарт. Егер оларды қамтамасыз етпей кетсе, күнәға батады. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ)

«Қамқорлығындағы кісіні құртып алуы адам үшін жеткілікті күнә саналады», – деп айтқанын жеткізген².

• Қаражаты бар кісінің алдында зекет беру, кәфарат өтеу және қажылық парыздары бір уақытқа кез келсе, қажылық парызы алға шығады.

• Кімнің тіршілік қажеттіліктерінен тыс артық үйі, артық көлігі және сатқандағы құнының бір бөлігі қажылық қаражатына жеткілікті болса, оны сатып қажылық жасағаны абзал. Сондай-ақ тіршілік қажеттіліктерінен артық қымбат үйі не көлігі болып, оның құны бірнеше үй не бірнеше көлік алуға жетсе, осылай істегені абзал.

• Үйлену үшін қаражат жиған кісі қажылық уақытына кезіксе, алдымен, қажылық жасағаны дұрыс. Өйткені бізде және мәлики мен ханбали мәзһабтарында қаражат пен денсаулығы тұрғысынан мүмкіншілігі бар мұсылман қажылық парызын сол жылы уақытысынан кешіктірмей өтеуі – парыз. Сондай-ақ мұндай мүмкіншілік қайталанбауы мүмкін.

¹ «Әли Ғимран» сүресі: 97

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/59.

Қажылықты атқаруға қабілетті қылатын шарттар

Қажылықты атқаруға қабілетті қылатын шарттар

- ✓ Денсаулық.
- ✓ Жол қауіпсіздігі.
- ✓ Бөгетке ұшырамау.
- ✓ Әйел кісінің қасында күйеуі не махрамы болуы.
- ✓ Әйел кісінің ғидда мерзімінде болмауы.

1. Денсаулық. Денсаулығы әлсіз науқасқа, соқырға, сал ауруына ұшырағанға, мүгедекке, тіпті жетекші табылса да парыз емес. Көлікке өзі мініп, өзі түсе алмайтын қартқа парыз емес.

2. Жол қауіпсіздігі. Яғни қажылыққа аттанатын жолдың қауіп-қатерден аман болуы.

3. Бөгетке ұшырамау.

4. Әйел кісінің қасында күйеуі не махрамы болуы. *Махрам* дегеніміз – әйел кісінің не атасы, не әкесі, не ағасы, не інісі. Әйел кісінің күйеуі және махрам екеуінің бірі болмаған жағдайда

қажылық сапарына шығуына болмайды. Ибн Омар Аллаһ елшісінің

ﷺ

(لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ)

«Қасына махрам ермеген әйел кісі үш күннен астам уақытқа жолға шықпайды», – деп айтқанын жеткізген¹.

• Әйел кісіге қажылық үшін, күйеуінсіз не махрамсыз жолға шығуына мәкрүһ тахриман үкімі жүреді әрі игі қажылыққа саналмайды.

• Махрамның қаражатын қажылық жасаушы әйел көтереді.

• Махрам табылса, күйеуі әйелін қажылық парызын жасауынан тоқтата алмайды. Өйткені қажылық әйел затына да – парыз.

• Қажылық парызын атқаруға барлық мүмкіншілігі жеткен әрі махрамы да табылған әйелге күйеуінен рұқсат сұрауы әдептілік әрі абзал саналады. Мұндай жағдайда күйеуінің рұқсат бермеуі дұрыс емес әрі рұқсат бермеуі әйелді қажылық парызын атқарудан еш тыймайды. Себебі қасында жолға еріп шығатын махрамы бар. Күйеуінің оған рұқсат бермеуі жолға махрамсыз жалғыз шықпақшы болғанда ғана заңды. Ал нәпіл оразалар мен ума секілді құлшылықтарды әйел кісі күйеуінен рұқсат алып қана атқара алады.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/520.

• Әйел кісіге бір топ мұсылман әйелдермен бірге серік болып қажылық сапарына шығуына, тіпті олар сенімді кісілер болса да, мәкрүһ үкімімен тыйым салынады. Себебі әйел заты өзінің нәзік жан екенін, жол бойындағы қауіп қатерден, зияннан қорғап беретін қамқоршыға мұқтаж екенін естен шығармауы қажет. **Қайсыбір әйел бір топ әйелдермен бірігіп қажылық атқарып қойса**, жеңілдік ретінде қажылығының дұрыстығы жойылмайды. Дегенмен қажылығы мәкрүһ үкімінен ажырамайды.

5. Әйел кісінің ғидда мерзімінде болмауы. *Ғидда* дегеніміз – шарифаттың әйел кісіге талақпен не аза тұтумен байланысты күтуге міндеттеген мерзімі.

Талақпен байланысты ғидда туралы Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾

«Сондай-ақ талақ етілген әйелдер өздігінше үш етеккірді күтсін!»¹, – деп, ал аза тұтумен байланысты ғидда жөнінде:

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾

«Сондай-ақ сендердің араларыңнан озып, артында әйелдері қалған болса, әйелдері өздігінше төрт ай он күн күтсін!»², – деп бұйырған.

Қайсыбір әйелдің талақпен байланысты ғиддасы қажылыққа шыққан сапарында міндеттелсе, талақтың түріне назар аударылады. Талақ түрі әйелді кері қайтаруға мүмкіндік беруші сипатта болса, күйеуі оны ажыратпай, әйел қажылығын толық орындайды. Талақ түрі әйелден біржола айыратын сипатта жүзеге асса, мәселенің үкімі төмендегідей қарастырылады:

- елінен 85-90 шақырымнан аз қашықтықта болса, елге оралып, ғиддасын үйінде күтеді;

- елінен 85-90 шақырым не одан ұзақ қашықтықта болса және бұл жер өзіне қауіпсіз болса, ғиддасын сол жерде күтіп, қажылық сапарын жалғастырмайды;

- ғидда басталған жер мен Қағбаның арасы 85-90 шақырым болса, қажылығын толық орындайды.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 228.

² «әл-Бақара» сүресі: 234.

Қажылықты дұрыс атқару шарттары

1. Мұсылмандық. Бұл жерде мұсылмандық дегенде кісінің діннен шықпауы көзделеді.

2. Ақыл-ес дұрыстығы. Бұл жерде кісінің жынданбаған болуы көзделеді.

3. Ихрам.

4. Қажылық амалдары өз уақыттарында атқарылуы.

5. Қажылық амалдары өз орындарында атқарылуы.

6. Қажылық амалдарын кісінің өзі атқаруы.

7. Ихрам мерзімі аяқталмайынша жыныстық қатынасқа түспеу.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Қажылық дегеніміз – балиғатқа толған, ақыл-есі дұрыс, денсаулығы сау әрі қаражат мүмкіншілігі табылған әр мұсылманның Аллаһ үшін ғұмырда бір мәрте шарифат белгілеген мерзімде арнайы шарттарға тәуелді құлшылық рәсімдерін орындауға дара тағайындалған қасиетті орынды зиярат етуі.

✓ Қағбаны қажылық ету – Ибраһим пайғамбардың (алайһи ас-салам) заманынан жалғасып келе жатқан құлшылық.

✓ Қажылық құлшылығы һижраның тоғызыншы жылының соңғы күндерінде парыз етілді.

✓ Игі қажылық дегеніміз – ешқандай күнә араласпаған әрі қабыл болған қажылық.

✓ Игі қажылық үшін жәннаттан басқа сыйақы жоқ.

✓ Қажылықтың үкімі – балиғатқа толған, ақыл-естілігі дұрыс, денсаулығы сау әрі қаражат мүмкіншілігі табылған әр мұсылманға ғұмырында бір мәрте атқаруы парыз айн.

✓ Қаражат пен денсаулығы тұрғысынан мүмкіншілігі бар мұсылман қажылық парызын сол жылы уақытысынан кешіктірмеуі қажет.

✓ Қажылықты парыз етуші шарттар: мұсылмандық, ақыл-естілік, балиғат жасы, азаттық, денсаулық пен материалдық мүмкіншілік.

✓ Әйел кісіге тән қосымша шарттар: қасында күйеуі не махрамы болуы, ғидда мерзімінде болмауы.

✓ Қажылыққа аттанушы кісі қажылықтан оралғанша артында қалатын отбасының күнделікті қажеттіліктерін жеткілікті етіп қамтамасыз етуі шарт.

✓ Кімнің тіршілік қажеттіліктерінен тыс артық үйі, артық көлігі және сатқандағы құнының бір бөлігі қажылық қаражатына жеткілікті болса, оны сатып қажылық жасағаны абзал.

✓ Сапарға қатысты маһрам дегеніміз – әйел кісінің не атасы, не әкесі, не ағасы, не інісі.

✓ Әйел кісіге бір топ мұсылман әйелдермен бірге серік болып қажылық сапарына шығуына, тіпті олар сенімді кісілер болса да, мәкрұһ үкімімен тыйым салынады.

✓ Ғидда дегеніміз – шариғаттың әйел кісіге талақпен не аза тұтумен байланысты күтуге міндеттеген мерзімі.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Қажылықтың анықтамасын талдап түсіндір.
2. Қажылық құлшылығы қай пайғамбардың заманында бастау алған? Бұған қатысты сөйлеген Құран аятын айт.
3. Қажылық біздің үмбетке қай жылы парыз болды?
4. Ең абзал құлшылықты баяндаған хадисті айт.
5. Игі қажылық дегеніміз не? Оның сауабы қандай?
6. Адамдардың «Қандай амал ең абзал?» деген сұрақтарына Аллаһ елшісінің QQQ әртүрлі жауап беру себебі қандай?
7. Қағбаны әр жылы қажылық әрі умра құлшылығымен жандандыру үкімі қандай?
8. Қажылықтың пайдаларын түсіндір.
9. Қажылықтың үкімі қандай? Құран мен сүннеттен дәлел келтір.
10. Қажылық ғұмырда неше мәрте жасалады?
11. Намаз оқып бастамаған және рамазан оразасын ұстамай жүрген мұсылманның қажылыққа бару үкімі қандай?
12. Арам табыспен орындалған қажылық дұрыс па?
13. Қажылықты парыз етуші шарттарды талдап түсіндір.
14. Қауіпсіздік мүмкіншілігі дегеніміз не?
15. Қаражаты бар кісінің алдында зекет беру, кәфарат өтеу және қажылық парыздары бір уақытқа кез келсе, қай құлшылық алға шығады?
16. Үйлену үшін қаражат жиған кісі қажылық уақытына кезіксе, қалай істейді? Жауабыңыздың себебін түсіндіріңіз.
17. Әйел кісіге неліктен махрамсыз қажылыққа баруына тыйым салынады? Дәлелі мен себебін түсіндір.
18. Маһрам табылса, күйеуі әйелін қажылық парызын жасауынан тоқтата ала ма?
19. Әйел кісіге бір топ мұсылман әйелдермен бірге серік болып қажылық сапарына шығу үкімі қандай? Осындай бейнеде атқарып қойылған қажылық дұрыс санала ма?
20. Ғидда дегеніміз не? Ғидда үкімін баяндаған Құран аяттарын айт.
21. Қайсыбір әйелдің талақпен байланысты ғиддасы қажылыққа шығып қойған сапарында пайда болса, қалай істейді?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистердi жатқа айту.

3-тапсырма. «Қағбаның тарихы» туралы эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.

2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.

3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.

4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2011.

5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

1. 2. Ихрам

Ихрам мен миқаттың түсінігі

Ихрам сөзі *еш алаңдауға болмайтын мінажат күйіне ену, күнә жасауға тыйым салынатын қасиетті орынға кіру* деген мағыналарды білдіреді.

Фиқһ ілімінде **ихрам** дегеніміз – қажылықты не умраны атқару ниетінің күшімен қажылық аяқталғанша әдеттегі өмірде рұқсат етілген бірқатар іс-әрекеттер мен нәрселерден тиылуды әрі Аллаһты жан-тәнімен еске алуды міндеттейтін қасиетті күйге ену.

Намазға кіру үшін әм оны басынан аяғына дейін дұрыс атқару үшін *дәретті күй қалай шарт* болса, қажылық амалдарына кіру үшін әрі оны басынан аяғына дейін дұрыс атқару үшін *ихрам күйі солай шарт* болып табылады.

Сөйтіп қажылықтың барлық амалдары ихрамға кіру арқылы басталуымен әрі ихрам күйінде атқарылуымен ғана дұрыс болады.

Ихрамға кірудің дұрыстығы үшін *ихрамға миқатта кіру*

Ихрам дегеніміз – қажылықты не умраны атқару ниетінің күшімен қажылық аяқталғанша әдеттегі өмірде рұқсат етілген іс-әрекеттер мен нәрселердің бірқатарынан тыйылуды әрі Аллаһты жан-тәнімен еске алуды міндеттейтін қасиетті күйге ену.

қажет. Миқат **мерзімдік миқат** және **мекендік миқат** болып екіге бөлінеді.

Мерзімдік миқат дегеніміз – шәууәл айы, зұлқағда айы және зұлхижжа айының әуелгі он күні. Шәууәл мен зұлқағда айлары және зұлхижжаның әуелгі 7 күні – қажылық амалдарын атқару үшін емес, тек ихрамға кіруге арналған уақыттар. Себебі қажылықтың басты амалдары атқарылатын мерзім – зұлхижжаның 8-10 күндері. Мерзімдік миқатқа қатысты Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ﴾

«**Қажылық уақыты – белгілі айлар!**», – деген¹. Яғни шәууәл және зұлқағда айлары, сондай-ақ зұлхижжа айының әуелгі он күні.

Аллаһтың елшісі ﷺ өз ғұмырында бір мәрте қажылық және төрт мәрте умра атқарған. Бірінші умраны хижраның алтыншы жылында Худайбияда, екінші умраны хижраның жетінші жылында, үшінші умраны Мекке алынған жылы хижраның сегізінші жылы, ал төртінші умраны қажылықпен бірге хижраның оныншы жылында жасаған. Алғашқы үш умраны зұлқағда айында, ал соңғысын қажылықпен бірге зұлхижжа айында орындаған². Ибн Омардан жеткен хадисте Аллаһ елшісі ﷺ қажылық атқарып жатқан жылы зұлхижжаның оныншы күні, яғни құрбан шалынатын күні тас лақтыру рәсімі атқарылатын жамараттардың арасында тұрып адамдардан:

(أَيُّ يَوْمٍ هَذَا؟ قَالُوا : يَوْمُ النَّحْرِ. قَالَ : هَذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ)

«**Бұл қай күн?**», – деп сұрады. Олар: «Құрбан шалатын күн», – деді. Ол ﷺ: «**Бұл – үлкен қажылық күні**», – деді деп айтқан³.

Құрбан шалынатын күннің *үлкен қажылық күні* деп аталу себебі – қажылық амалдарының басым көпшілігі осы күні атқарылады. Бұл амалдардың қатарына Муздалифадағы тұрыс, Ақаба жамаратына тас лақтыру, құрбан шалу, шаш қырқу не қыскарту, ифаада тауабы және сағи кіреді. Сондай-ақ дәл осы күні қажылардан басқалар да өз елдерінде айт намазын атқарады, құрбан шалады, тәкбір айтады, өзара айттайды.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 197.

² «әл-Фиқһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2066

³ «Сунан Әби Дәуд»: 2/139.

Мекендік миқат дегеніміз – Қасиетті Меккеге қажылық не умра атқару сапарымен келген мұсылманның Меккеге ихрамсыз асуына рұқсат етпейтін, шариғат белгілеген шекаралық орын. Олардың жалпы саны – бесеу. Төменде олардың аттары мен орналасқан орындары баяндалады.

Мекендік миқаттар орналасқан орындар

1. Зул-хулайфа. Ол – Мәдина тұрғындары үшін белгіленген миқат, Мәдинадан 6 миль, ал Меккеден 437 шақырым қашықтықта орналасқан.

2. әл-Жухфа. Бұл – Шам елдері, Мысыр және Марокко тұрғындарының миқаты. Меккеден 204 шақырым қашықтықта.

3. Қарн ал-Маназил. Бұл – Нежд, Кувейт, Біріккен Араб Эмираттары және Тайф тұрғындарының миқаты. Бұл Меккеден 94 шақырым қашықтықта орналасқан тау.

4. Яламлам. Бұл – Йемен, Тихама және Үндістан тұрғындарының миқаты. Яламлам – Меккенің оңтүстігінде шамамен 94 шақырым қашықтықта орналасқан тау.

5. Зәту Ирк. Бұл – Ирак пен Шығыс елдерінің миқаты. Зәту Ирк Меккенің солтүстік шығысынан шамамен 98 шақырым қашықтықта орналасқан ауыл.

Фиқһ ілімінде мекендік миқаттардың бірі орналасқан жердің тұрғыны *миқати* не *әһлу-л-хилл* деп, ал арғы бетінде орналасқан елден келген кісі *әфақи* не *әһлу-л-әфақ* деп танылады. *әл-Хилл* деп, әл-Харам аумағының шекаралары мен мен миқаттар арасындағы жерлерге айтылады.

Меккелік кісі үшін ихрамға кіретін мекендік миқат – Мекке. *Миқати* кісі үшін ихрамға кіретін мекендік миқат – үйі не үйі мен Мекке арасында орналасқан кез келген жер. *Миқати* кісі Меккеге қажылықтан басқа жұмыс үшін келсе, Меккеге ихрамсыз кіруіне болады.

Мекендік миқаттан ихрамсыз аспау – әфақи үкіміндегі кісіге ғана тән ереже. *Әфақи* кісі үшін ихрамға кіретін мекендік миқаты – жоғарыда айтылған бес миқаттың бірі. Ибн Аббас:

(إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَتْ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ وَلِأَهْلِ

Мекендік миқат дегеніміз – Қасиетті Меккеге қажылық не умра атқару сапарымен келген мұсылманның Меккеге ихрамсыз асуына рұқсат етпейтін, шариғат белгілеген шекаралық орын.

نَجِدُ قَرْنَ الْمَنَازِلِ وَلَا أَهْلَ الْيَمَنِ يَلْمَلَمُ هُنَّ لَهُنَّ وَلِمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ حَتَّى أَهْلَ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ

«Расында, Пайғамбар ﷺ Мәдина тұрғындары үшін Зул-Хулай-фаны, Шам тұрғындары үшін әл-Жухфаны, Нежд тұрғындары үшін Қарн ал-Маназилді, Йемен тұрғындары үшін Яламламды миқат етіп белгілеп: «Бұл миқаттар қажылық бен умраға ниеттенген өз тұрғындары үшін әрі оның үстімен өткен бөтен ел адамдары үшін. Ал кім олардан төмен орналасса, ихрамға өз жерінде кіреді. Сол секілді Мекке тұрғындары да ихрамға Меккеден кіреді», – деген¹. Сондай-ақ Жәбир Аллаһ елшісінің ﷺ:

(وَمَهْلُ أَهْلِ الْعِرَاقِ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ)

«Ирак тұрғындарының ихрамға кіретін орны – Зәту Ирк», – деп айтқанын жеткізген².

Тармақты мәселелер:

- Әфақи кісінің мақсаты қажылық не умра болсын, не сауда болсын мекендік миқаттан ихрамсыз асуына рұқсат етілмейді. Ихрамсыз асып кетсе, қатесін дұрыстау үшін миқатқа қайта оралып, ихрамға кіруі, ал қайта оралу қиын болса, бір қой шалып, қатесін жууға міндетті.
- Қажылыққа немесе умраға құрлықпен, теңізбен, әуемен шыққан әфақидің жолы қай миқатқа жақын болса, соған қарама-қатар өткен жерінен ихрамға кіреді.
- Әфақи кісінің Меккеге қараған жолында екі миқат кезігетін болса, Меккеден алысынан, яғни біріншісінен кіргені абзал.
- Миқатты анықтау қиынға соқса, әфақи кісі миқатқа жетпей тұрып, сақтық шарасы ретінде алдын ала ихрамға кіргені дұрыс. Бұл амалға ижмағ бойынша рұқсат етіледі.
- Әфақи кісі үшін ең абзалы миқатта кіруі ме әлде миқатқа жетпей кіруі ме деген сұраққа фақиһтердің берген жауаптарында өзгешелік бар. Басқа мәзһабтарда әфақи кісіге миқатта кіру абзал көріледі. Ал бізде сапар бойы ихрам тыйымдарын сақтауға дәрменді әрі сенімді болған мұсылман үшін миқатқа жетпей кірген абзал саналады. Абзал саналу себебі – жолда қиыншылық пен пітнәнің көп кездесуіне

¹ «Сахих әл-Бухари»: 4/7.

² «Сахих Муслим»: 4/7.

карамастан, Қағбаны көздеген сапарын үлкен жауапкершілікке алуы әрі ұзақ уақыт бойы ихрам тыйымдарын қастерлей алуы. Аллаһ тағала Кұран Кәрімде:

﴿وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾

«Аллаһ үшін қажылық пен умраны аяғына жеткізіп атқарыңдар!»¹, – деп айтқан аятына келсек, Абдулла ибн Салама:

(سُئِلَ عَنْ عَلِيٍّ : عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ { وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ } قَالَ : أَنْ تَحْرُمَ مِنْ دَوِيْرَةِ أَهْلِكَ)

«Әлиден Аллаһ тағаланың: **«Аллаһ үшін қажылық пен умраны кемеліне жеткізіп атқарыңдар!»**, – деген сөзі туралы сұралғанда ол: «Ихрамға отбасың тұратын жерден кіруің», – деген². Яғни қажылық пен умраны кемеліне жеткізіп атқаруға мұсылманның ихрамға дұрыс кіруі, ықыласты болуы, қажылық амалдарының (парыздарының, уәжіптерінің, сүннеттерінің) бірін қалдырмай, басынан аяғына дейін толық орындауы, қажылық бойы ихрамның тыйымдарын сақтауы секілді негізгі амалдармен қатар ихрамға отбасы тұрып жатқан жерден шығуы да қатысады.

Йахия ибн Әби Суфиян әл-Ахнаси анасынан – Үмму Хакиим ибнати Үмаййа ибн әл-Ахнас, ал ол Пайғамбардың жұбайы Үмму Саламадан:

(سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَهَلَ مِنَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى بَعْمُرَةٍ أَوْ بِحَجَّةٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ قَالَ فَرَكِبْتُ أُمَّ حَكِيمٍ عِنْدَ ذَلِكَ الْحَدِيثِ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدَسِ حَتَّى أَهَلْتُ مِنْهُ بَعْمُرَةٍ)

«Аллаһ елшісінің ﷺ: «Кім қажылық не умра ихрамына Ақса мешітінен кірсе, Аллаһ оның ілгері кеткен күнәларын кешіреді», – деп айтқанын естідім деген. Йахия: «Осы хадистің негізінде Үмму Хакиим Ақса мешітіне аттанып, умраның ихрамына сол жақтан кірген», – деп айтқан³.

¹ «Әли Ғимран» сүресі: 97

² «Мустадрак әл-Хааким»: 2/303.

³ «Сахих Ибн Хиббаан»: 9/13., «Муснад Ахмад»: 44/181.

Наафи`тан жеткен риуаятта:

(أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَهَلَ مِنْ إِبِلِيَاءَ)

«Абдулаһ ибн Омар ихрамға Ийлиядан¹ кірген», – деп айтылған².

Ихрамның шарттары

1. Ниет. Мұсылман атқарар қажылығы не умрасы алдында мақсаты Аллаһ тағала екенін түзулеп, ниетін бір Аллаһтың разылығы үшін деп туралауы шарт. Омар Аллаһ елшісінің ﷺ:

(إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى)

«Шындығында, амалдар ниеттермен ғана жүреді және әр кісіге ниетіндегі ғана болмақ», – дегенін естіген³.

Сонымен қатар ниетті тілмен білдіру мустахаб. Ескерілетін мәселе, ниетте атқарар қажылық түрінің айқындалуы шарт. Бұл төменде келтірілген кестеде түсіндіріледі:

Қажылықты ғана атқару ихрамына кіру ниеті	Умраны ғана атқару ихрамына кіру ниеті	Қажылық пен умраны бірге атқару ихрамына кіру ниеті
«Аллаһым, қажылықты атқаруға ниет еттім. Оны жеңіл атқаруымды нәсіп етші әрі қабыл ала гөрші».	«Аллаһым, умраны атқаруға ниет еттім. Оны жеңіл атқаруымды нәсіп етші әрі қабыл ала гөрші».	«Аллаһым, қажылықты пен умраны бірге атқаруға ниет еттім. Ол екеуін жеңіл атқаруымды нәсіп етші әрі қабыл ала гөрші».

2. Тәлбия айту. Тәлбия сөзі бұйрықты екі етпеу, бұйрыққа ілтипат білдіру, әзір тұру, әмірге құлдық деген мағыналарды білдіреді. Фикһ ілімінде **тәлбия** дегеніміз – қажылықты атқаруға ниеттенген кісінің Аллаһ тағала бұйырған қажылықты атқару әміріне құлдық етіп, әміріне құрмет көрсетуі және оны орындауға әзір екенін арнайы сөздермен жариялауы.

Қажылыққа ниеттенген кісі бізде тәлбия айтпайынша ихрамға кіре алмайды. Ихрамның дұрыстығы үшін – ниеттен кейін тәлбия айтылуы не ниеттің тәлбия айтумен көзделуі шарт. Яғни *тәлбиясыз*

¹ Ақса мешіті орналасқан Құдс қаласы.

² «Муатто Мәлик»: 3/478.

³ «Сахих әл-Бухари»: 1/6.

ниет жасау не ниетсіз тәлбия айту ихрамды жүзеге асырмайды. Екеуінің бірге қатысуы шарт.

Біреудің орнынан қажылық орындаушы кісі ниетті: «Пәленишенің орнына қажылық (не умра) орындауға ниет еттім» деп білдіреді.

Ихрамға кіру бейнесі: Ихрамға кіруге ниеттенген кісі алдымен ғұсыл құйынуы абзал. Ғұсылдан кейін әтір жағуына рұқсат етіледі. Сосын жаңа немесе жуылған ихрам киімдерін киеді. Сосын екі рәкағат намаз оқиды. Намазын аяқтаған бетте атқарар қажылығының түрін жүрегімен ниет етіп, тәлбия айтады. Сөйтіп ихрамға кіреді. Ибн Аббас:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَبَّى فِي ذُبْرِ الصَّلَاةِ)

«Пайғамбар ﷺ тәлбияны намаздың соңында айтқан», – деген¹.

Ихрамға кірген сәттен бастап қажылығын аяқтағанша ниетке берік болу әрі ихрам тыйымдарын сақтау қажы мұсылманның басты міндегіне айналады.

Миқатқа қарама-қатар жерде кемеде келе жатқан кісі тәлбияны ғұсылдан кейінгі екі рәкағат намазынан кейін айтуы абзал. Ал ұшақтағы кісіге ихрам киімдерін киген соң айтқан абзал. Ихрам киімін киген кісі миқаттан асып кетіп, ниет пен тәлбияны кешіктіріп алса, миқаттан ихрамсыз асып кеткен саналып, кейін бір қой шалумен катесін жуу уәжіп.

Тәлбияның бейнесіне қатысты Абдулла ибн Омар:

(أَنَّ تَلْبِيَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ لَا شَرِيكَ لَكَ)

«Аллаһ елшісінің ﷺ тәлбиясы – «Ләббайкаллаһумма ләббайк. Ләббайка лә шәрика ләка ләббайк. Иннәл-хамда уан-ни'мата ләка уал-мулк. Лә шәрика ләк», – деп айтқан².

Қазақша мағынасы: «Әміріңе құлдық, Аллаһым, әміріңе құлдық! Әміріңе құлдық, Сенің серігің жоқ, әміріңе құлдық! Расында, мақтау да, нығмет те, билік те Саған тән! Сенің еш серігің жоқ!».

¹ «Муснад Ахмад»: 4/350.

² «Сахих әл-Бухари»: 4/46.

Арабша айта алмаған кісіге тәлбияның шарттылығы өз тілінде айтуымен де жүзеге асады. Өйткені тәлбия айтудағы мақсат – Аллаһ тағаланы ұлықтау. Сондықтан тәлбияның дұрыстығы үшін араб тілінде айтылуы емес, *ұлықтау мағынасының жүзеге асуы* жеткілікті.

Қажылықпен байланысты тәлбия уақыты екі рәкағат ихрам намазынан кейін миқаттан аспай айтылуымен басталып, содан Құрбан айт күні Ақаба жамратына әуелгі тасты лақтыруға кірісер сәтте аяқталады. Осы екі аралықтағы мерзімде тәлбияны әрдайым қайталап айтып тұру әрі көтеріңкі дауыспен айту сүннет саналады. Аллаһтың елшісі ﷺ:

(أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلَالِ وَالتَّلْبِيَةِ)

«Маған Жебірейіл періште келіп, сахабаларыма ихрамға кіру сөзі мен тәлбияны дауыстап айтуларын бұйыруыма әмір берді», – деген¹.

Фадыл:

(أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزَلْ يُلَبِّي حَتَّى بَلَغَ الْجُمَرَةَ)

«Аллаһ елшісі ﷺ Ақаба жамаратына жеткенше тәлбия айтуын тоқтатпаған», – деп риуаят еткен².

Ихрамның уәжіптері

1. Ихрамға миқаттан аспай кіру. Бұл үкімнің парыз емес, уәжіп болу себебі: ихрамға миқат шегінен асып кірген кісі бұл қатесін бір қой шалуымен түзетіп, ихрамының дұрыстығын сақтап қалуына рұқсат етіледі. Сондай-ақ асып кетіп әлі ихрамға кірмеген кісі ихрамға дұрыс кіруі үшін, бұл қатесін миқатқа қайта оралуымен түзетуіне рұқсат етіледі. Ибн Аббас:

(لَا يُجَاوِزُ أَحَدُ الْمِيقَاتِ إِلَّا مُحْرَمًا)

«Ихрам күйіне кірмей ешкім миқаттан аспасын!», – деген³.

2. Ихрам тыйымдарын сақтау. Қажы кісі ихрам тыйымдарын бұзған жағдайда істеп қойған күнәсінің дәрежесіне қарай не мал

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/191.

² «Сахих Муслим»: 4/71.

³ Ибн Хажар әл-Әсқолани. «ад-Дироя фи тахриж әхадис әл-Һидая»: 2/6.

шалу, не садака беру, не ораза ұстау секілді кәффарат түрлерін өтеуі арқылы ихрам күйі мен жалпы қажылығының дұрыстығын сақтау мүмкіндігін иеленеді. Бұл күнәлардың ішіндегі ең ауыры – жыныстық қатынасқа түсу қылмысы. Оны ешқандай себеп ақтай алмайды. Кім оны Арафаттағы тұрысты атқармастан, істеп қойса, бірден қажылығы бұзылады.

Ендігі кезекте сіздерге ихрам тыйымдарының түрлері мен үкімдерін, сондай-ақ бұзылған жағдайда өтелетін кәффараттарын талдап түсіндірейік:

Ихрамның тыйымдары

1. Ер кісіге кәдімгі тігілген киімдердің бірін киюі. Сондай-ақ аяқ башпайлары көрініп тұратын шәркейден басқа аяқкиім киюі. Ибн Омар:

(أَنَّ رَجُلًا نَادَى فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يَجْتَنِبُ الْمُحْرِمُ مِنَ الثِّيَابِ فَقَالَ لَا يَلْبَسُ السَّرَاوِيلَ وَلَا الْقَمِيصَ وَلَا الْبُرْنُسَ وَلَا الْعِمَامَةَ وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ زَعْفَرَانٌ وَلَا وَرْسٌ وَلِيُحْرِمَ أَحَدُكُمْ فِي إِزَارٍ وَرِدَاءٍ وَنَعْلَيْنِ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَ أَسْفَلَ مِنَ الْعَقَبَيْنِ)

«Бір кісі: «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ! Ихрамдағы киімнің қандай түрінен сақтануы керек?», – деп сұрады. Пайғамбар ﷺ: «Шалбар, көйлек, жағасымен бірге тігілген қайырмалы баскиімі бар киім, сәлде кимейді. Сондай-ақ запырангүл мен уарсқа¹ боялған киім кимейді. Біреу ихрамға кірсе, ихрамға изар, рида және шәркей киіп кірсін! Кім шәркей таппаса, аяқкиімін кесін де оны тобықтан төменірек кесіп тастасын», – деді деп риуаят еткен².

• Шәркей таппаған кісі үшін бізде, мәликилер мен шафиғилерде «Кім шәркей таппаса, аяқкиімін кесін де оны тобықтан төменірек кесіп тастасын» деген сөздің тура мағынасы алынады. Ал ханбалилерде кесілмей сол бетінде киілуге рұқсат етіледі.

• Қажыны қандай да бір үзірлі себеп изардың астынан шалбар киюге мәжбүрлесе, оны изардың астынан киюіне, сондай-ақ мүлде

¹ Сөздікті қара.

² «Муснад Ахмад»: 8/500.

изар таппаған кісіге оны тапқанша шалбар киюіне мәликилерден басқаларда рұқсат етіледі. Бұл рұқсат Айша анамыздың «Түйесінің арқасына зембілін байлаушы ихрамдағы қызметшілеріне изарларының астынан бір нәрсе көрініп қалмас үшін, шолақ шалбар киюлерін зиянға санамағанын» баяндаған сахих хабарға негізделген. Бұл үшін шафиғилер мен ханбалилерде пидия төленбейді деп, ал бізде төленеді деп қарастырылады. Өйткені ихрамдағы кісіге шалбар кию, негізінде, тыйым салынған іс.

- Ихрам киімін түйреуішпен түйреп не жіппен байлап ұстату – мәкрұһ.

- Үстіне көйлек киген күйде ихрамға кірген кісі оны сол сәтте шешіп тастаса, пидия төлемейді. Алайда ұзақ уақыт бойы шешілмесе, пидия төлейді. Бір кісі умра үшін ихрамға кіргенде, үстіне әтір себініп, шапан киген болатын. Ол Пайғамбарға ﷺ келіп бұл жөнінде сұрағанда, Аллаһтың елшісі ﷺ:

(أَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمَرَتِكَ
كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ)

«Үстіңдегі әтіріңді үш мәрте жуып, шапаныңды шешіп таста! Сосын қажылығыңда істегеніңді умраңда істе», – деген¹.

- Кім бір күн бойы тігілген киім кисе немесе басын бүркесе, қой шалуы – уәжіп. Бір күннен аз уақыт болса, садақа төлейді. Сол секілді бетін бүркеген әйел кісі де осылай істейді. Өйткені ихрамдағы әйелге бетін бүркеуіне болмайды.

- Ихрам киіміне қатысты әйел затының ер кісіден өзгешелігі, оған күнделікті шариғат киімін киюіне рұқсат.

2. Ер кісіге бас пен бетті бүркеуі, ал әйел кісіге бетті бүркеуі.
Ибн Аббас Пайғамбардың ﷺ:

(إِحْرَامُ الْمَرْأَةِ فِي وَجْهِهَا وَإِحْرَامُ الرَّجُلِ فِي رَأْسِهِ)

«Әйелдің ихрамы бетін бүркемеуінде, ал ер кісінің ихрамы басын бүркемеуінде», – дегенін жеткізген².

- Сөйтіп ихрамға кірген ер кісіге басына сәлде, такия, қалпақ киюіне, сондай-ақ мата, киім, орамал бүркеуіне тыйым салынған.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 10/393.

² «Сунап ад-Даракутний»: 2/294.

• Басына ұзақ уақыт суық немесе ыстық тигізуге болмайтын сырқаты бар қажыға қажеттілікке сай басын бүркеуіне рұқсат етіледі. Бірақ бұл үшін пидия төлеуі уәжіп болады.

• Әйел кісіге ниқап тағуына және қолғап киюіне болмайды. Ибн Омар Пайғамбардың ﷺ:

﴿وَلَا تَتَّقِبِ الْمَرْأَةُ الْمُحْرَمَةَ وَلَا تَلْبَسِ الْقَفَازِينَ﴾

«Ихрамдағы әйел ниқап тақпайды және қолғап кимейді», – деп айтқанын жеткізген¹.

3. Өз шашын да ихрамдағы басқа кісінің де шашын қырқу. Аллах тағала Құран Кәрімде:

﴿وَلَا تَخْلُقُوا رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾

«Ғади өз орнына жеткенше шаштарыңды алмаңдар! Ал кім сендерден науқас болса не басынан зиян шексе, не ораза, не садақа, не мал шалу жолымен пидия төлесін!», – деген².

Аяттағы «басынан зиян шексе» деген сөздің мағынасын келесі хадис түсіндіреді. Кағб ибн `Ужра:

﴿أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِهِ زَمَنُ الْحَدِيثِ فَقَالَ لَهُ : أَذَاكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ. قَالَ نَعَمْ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اخْلُقْ رَأْسَكَ ثُمَّ ادْبَحْ شَاةً نُسُكًا أَوْ صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ ثَلَاثَةَ أَصْعٍ مِنْ تَمْرٍ عَلَى سِتَّةِ مَسَاكِينَ﴾

«Аллаһтың елшісі ﷺ Худайбия кезінде оның қасынан өтіп: «Басыңдағы бит мазаңды алды ма?», – деді. Ол: «Иә», – деп жауап берді. Сонда Пайғамбар ﷺ оған: «Шашыңды қырып таста! Сосын бір қойды құрбан шал не үш күн ораза ұста. Не болмаса, алты міскінді үш сағ кепкен құрмамен тамақтандыр!», – деді деген³.

• Шаш қырқу үкіміне оның аз көлемін де қырқу, кесу, жұлу, сонымен қатар денедегі, қолтықтағы, мұрындағы қылды жұлу амалдары да кіреді.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 4/480.

² «әл-Бақара» сүресі: 196.

³ «Сахих Муслим»: 4/21.

• Шаштың, сақалдың, қолтықтағы және мүшедегі қылдың төрттен бірі қырылса, не үш күн ораза ұстайды, не бір қой шалады, не алты міскінді әрқайсысына бидайдан жарты сағ (1547 г) барлығы 3 сағ (9382 г) садақа береді. Қырылған көлем төрттен бірден аз болса, жарты сағ садақа береді.

4. Хош иісті майлар мен әтірді қолдану.

- Киімге де денеге де әтір жағуға болмайды.
- Кім дене мүшелеріне әтір жақса немесе бір күн бойы әтір себілген киім кесе, бір қой шалуы – уәжіп.
- Кім бүкіл денесіне толық немесе бір мүшесіне хош иісті май жақса, бір қой шалады.
- Сондай-ақ ихрамды кісіге хош иісті нәрселерді иіскеу мәкрүһ саналады. Хош иісті нәрселерді иіскеу жөнінде сахабалардың пікірлері әртүрлі болып жеткен. Мысалы, Ибн Аббас райханды иіскеуді зиян көрмесе, Ибн Омар мен Жәбир мәкрүһ көрген. Кейінгі екі сахабаның хабарлары бойынша бізде хош иісті нәрсені иіскеу мәкрүһ саналады.

(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ كَانَ لَا يَرَى بَأْسًا لِلْمُحْرِمِ بِشَمِّ الرَّيْحَانِ)

«Ибн Аббас ихрамдағы кісі үшін райханды иіскеуді зиян көрмеген»¹.

(عَنِ ابْنِ عُمَرَ , أَنَّهُ كَانَ يَكْرَهُ شَمَّ الرَّيْحَانِ لِلْمُحْرِمِ)

«Ибн Омар ихрамдағы кісі үшін райханды иіскеуді мәкрүһ көрген»².

(عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُسْأَلُ عَنِ الرَّيْحَانِ أَيُّهُمُ الْمُحْرِمُ وَالطَّيِّبُ وَالذُّهْنُ؟ فَقَالَ: لَا)

Әбу аз-Зубайр біреудің Жәбирден: «Ихрамдағы кісі райханды, әтірді және майды иіскей ме?», – деп сұрағанын және оның: «Жок», – деп жауап бергенін естіген³.

5. Хош иіссіз май түрлерін қолдану.

- Ихрамдағы кісіге хош иіссіз майларды емдік мақсатта ғана болмаса, шашқа, сақалға, денеге жағу үшін қолдануына рұқсат етілмей-

¹ әл-Байһақи. «ас-Сунан ас-Суғроо»: 1/465.

² әл-Байһақи. «ас-Сунан ас-Суғроо»: 1/465.

³ әл-Байһақи. «ас-Сунан ас-Суғроо»: 1/465.

ді. Себебі бұл амал шаш пен сақалды әсемдеу, тәнді рақаттандыру мақсатын көздейді. Шаш ұйпаланып тұрса да қажылықтың көркі саналады. Ибн Омар:

(فَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ : مَنْ الْحَاجُّ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ : الشَّعْتُ النَّفْلُ ، فَقَامَ رَجُلٌ آخَرُ ، فَقَالَ : أَيُّ الْحَجِّ أَفْضَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ : الْعُجَّ وَالْحُجُّ)

«Бір кісі Пайғамбарға ﷺ қарай келіп: «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ! Қажы дегеніміз кім?», – деді. Ол ﷺ: «Шашы ұйпалақ, иісі жағымсыз», – деді. Басқа бір кісі орнынан тұрып: «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ! Ең абзал қажылық қайсы?», – деп сұрады. Ол ﷺ: «Талбияның даңғыры және құрбандықтардың шалынуы», – деді деген¹.

6. Тырнақ алу. Ихрамдағы кісіге өз тырнағын да, біреудің тырнағын да алуға рұқсат етілмейді.

• Кім бір сәтте барлық тырнағын алса, пидия бір мәрте төленеді. Бір отырғанда бір қолыныкін, екінші отырғанда екінші қолыныкін алса, пидия әр қолы үшін төленеді. Яғни екі қой шалады. Кім бес саусақтан аз алса, бидайдан жарты сағ садақа төлейді.

• Сынған тырнақты алып тастауға рұқсат етіледі. Ибн Аббас ихрамдағы кісіге қатысты:

(الْمُحْرِمُ يَشُمُّ الرَّيْحَانَ وَيَدْخُلُ الْحَمَّامَ وَيَنْزِعُ ضِرْسَهُ وَيَقْفَأُ الْقَرْحَةَ وَإِذَا انْكَسَرَ ظَفْرُهُ أَمَاطَ عَنْهُ الْأَذَى)

«Ихрамдағы кісіге райханды иіскеуге, душқа кіруге, ауырған тісін жұлдыруға, сыздауықты жаруына болады. Егер тырнағы сынса, оны алып тастасын!», – деген².

7. Жұбайымен жыныстық қатынасқа түсу. Ихрамдағы кісі үшін бұл тыйымды бұзу үлкен қылмыс саналады. Сонымен қатар қажы жыныстық құмарлықпен байланысты сөздерді сөйлеуден, қылықтар көрсетуден, ауызға келгенді айта беруден қажылық бойы тыйылып

¹ «Муснад ас-Сохаба фи әл-Кутуб ат-Тис`а»: 17/89.

² «Сунан ад-Даракутний»: 2/232.

жүруге міндетті. Аталмыш әрекеттердің барлығы шариғатта الرَّفْتُ деп аталады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ

فِي الْحَجِّ ﴾

«Қажылық уақыты – белгілі айлар! Кім ол айлардың ішінде қажылық ихрамына кірсе, қажылықта жыныстық қатынасқа түсуге, бойсұнудан тайқуға, салғыласуға болмайды!», – деген¹.

• Жұбайымен жыныстық қатынасқа Арафаттағы тұрысты атқармастан түскен кісінің қажылығы бірден бұзылады. Бұндай күнәнің иесі, біріншіден, бұзылған қажылығын аяғына жеткізуі уәжіп. Екіншіден, келешекте бұзылған қажылығының қазасын өтейді. Үшіншіден, қажылығының қазасын өтеген кезде бір қой шалуы уәжіп. Әбу ат-Туфайл Амир ибн Уәсилә:

(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى امْرَأَتِهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ , قَالَ : « أَقْضِيَا نُسُكَكُمْ وَارْجِعَا إِلَى بَلَدِكُمَا فَإِذَا كَانَ عَامٌ قَابِلٍ فَأَخْرُجَا حَاجِّينَ , فَإِذَا أَحْرَمْتُمَا فَتَقَرَّقَا وَلَا تَلْتَقِيَا حَتَّى تَقْضِيَا نُسُكَكُمْ وَأَهْدِيَا هَدْيًا)

«Абдулла ибн Аббастан ихрамда бола тұра жұбайына жақындасып қойған кісі жайлы сұралғанда, ол: *«Екеуің де қажылық амалдарыңды аяғына жеткізіп орындаңдар! Сосын елдеріңе оралыңдар! Келесі жыл кіргенде екеуің де қажылыққа келіңдер! Ихрамға кірген сәтте бірге жүрмей тарап кетіңдер де, қажылық амалдарыңды аяқтамайынша әрі мал шалмайынша бір-біріңе кездеспеңдер!»*, – деп айтқанын жеткізген².

• Кім жыныстық қатынасқа Арафаттағы тұрысты атқарған соң түсіп қойса, бізде қажылығы бұзылмайды деп танылады. Абдрахман ибн Я'мар ад-Диили:

(شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَاهُ نَاسٌ فَسَأَلُوهُ عَنِ الْحَجِّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَجُّ عَرَفَةُ فَمَنْ أَدْرَكَ لَيْلَةَ عَرَفَةَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ مِنْ لَيْلَةٍ جَمَعَ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ)

¹ «әл-Бақара» сүресі: 197

² «ас-Сунан әл-Кубро лил-Байһақи»: 5/273.

«Аллаһ елшісінің ﷺ қасында болғанымда оған бір кісілер келіп, қажылық жайында сұрады. Аллаһ елшісі ﷺ: «Қажылық дегеніміз – Арафа! Кім Мұздәлифада тұрылатын түннің таңы атпастан Арафа түніне үлгерсе, онда оның қажылығы тәмамдалды», – деп айтқанын жеткізген¹.

Бұндай кісіге күнәсін жуу үшін бір түйе шалу уәжібі міндеттеледі. Ато ибн Робах:

(عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ بِأَهْلِهِ، وَهُوَ بِمِنًى، قَبْلَ أَنْ يُفِضَ.
فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْحَرَ بَدَنَهُ)

«Абдулла ибн Аббастан әл-Ифада тауабынан бұрын Минада жұбайына жақындасып қойған кісі жайлы сұралғанда, ол оған бір түйе шалуын бұйырған», – деп риуаят еткен².

- Білмей не ұмытып істеген кісіге осы үкімдер жүреді.
- Күйеуінің қалауына келісіп қойған әйелі де жеке кәффарат төлейді.
- Кім жыныстық қатынасқа Арафаттағы тұрысты атқарған соң және шашын әлі алмай түсіп қойса, бір қой шалу уәжібі міндеттеледі. Себебі шаш алынбай ихрамнан жартылай шығу үкімі жүзеге аспайды.
- Кім шашын алған соң жыныс қатынасына түсіп қойса, әл-Ифада тауабын атқаруға ихрамы жалғасуы үшін бір қой шалуы – уәжіп.
- Кім жыныстық қатынасқа түспей, құмарлықпен жұбайын ұстаса, құшақтаса, сүйсе немесе аймаласа, нәтижесінде шәует бөлінсе де, бөлінбесе де қажылығы бұзылмайды. Бірақ бір қой шалу кәффаратын өтейді.
- Кім шәуетті қол әрекетімен шығарса, құрбандыққа бір қой шалуы уәжіп. Кім құмарлықпен біреуге қараса не ойланса, ешнәрсе өтемейді, бірақ күнә саналады.
- Жыныстық қатынас қайталанған сайын кәффарат та қайталаанады.

8. Бойсұнудан жалтару. Бұл дегеніміз – ихрам күйде бола тұра кісінің шарияғат ережелерін ұстанудан бұлтартып, тілазарлық көрсетуі.

Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(مَنْ حَجَّ هَذَا الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ)

¹ «Сунан ан-Насааи»: 5/256.

² «Муатто Мәлик: Мухаммад мустафа әл-А'зомидің тахқиқы»: 3/563.

ихрамнан босағандарыңша, құрлықта аңшылық жасауларың арам етілді. Сендер қайта тіріліп алдына жиналатын Аллаһтан қорқыңдар!»¹, – деп айтқан.

- Ихрам кезінде еті адал аң өлтірген кісі тура сондай құнды мал шалуы – уәжіп. Немесе малдың құнын міскіндерге садақа етеді. Әр міскінге бір сағ (3094 г) кептірілген құрма не арпа, немесе жарты сағ (1547 г) бидай береді. Немесе әр міскінге берілетін тамақтың орнына бір күн ораза ұстайды.

- Аулаған аң өлексе саналады. Етін жеуге де, сатуға да болмайды.

- Кім ихрам кезінде еті арам аңды өлтірсе, жазасы бір қойдан аспайды. Сол секілді кім құс-жануардың жүнін жұлса, жұмыртқасын сындырса, құнын төлейді.

- Ихрамдағы кісіге жай кісінің аң аулауына жәрдем беруіне, аң-құс тарапына жол сілтеуіне, сатып алуына, сатуына, сыйлауына, сыйлық ретінде қабылдауына да болмайды. Абдулла ибн Аббас:

(عَنْ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ اللَّيْثِيِّ أَنَّهُ أَهْدَى لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِمَارًا وَحَشِيًّا وَهُوَ بِالْأَبْوَاءِ أَوْ بَوْدَانَ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ فَلَمَّا رَأَى مَا فِي وَجْهِهِ قَالَ إِنَّا لَمْ نَرُدَّهُ عَلَيْكَ إِلَّا أَنَا حُرْمٌ)

«Со`б ибн Жәссәма әл-Ләйси бір құлан аулап, оны Аллаһ елшісіне ﷺ сыйлады. Пайғамбар ﷺ әл-Әбуа не Уаддән деген жерде болған еді. Аллаһтың елшісі ﷺ құланды оған қайтарып берді. Со`бтың көңілі түсіп кеткенін байқап: *«Егерде біз ихрамда болмасақ, оны саған қайтармас едік»*, – деді деп риуаят еткен².

- Жай кісі аулаған аң-құстың етінен жеуге рұқсат етіледі. Әбу Қатаданың баласы Абдуллаға айтқан хабарында ихрамдағы бір топ кісілер:

(يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَحْرَمًا وَقَدْ كَانَ أَبُو قَتَادَةَ لَمْ يُحْرَمْ فَأَرَيْنَا حُمْرًا وَحَشِيًّا فَحَمَلَ عَلَيْهَا أَبُو قَتَادَةَ فَعَفَّرَ مِنْهَا أَتَانَا فَتَزَلْنَا فَأَكَلْنَا مِنْ لَحْمِهَا ثُمَّ قُلْنَا أَنَا كُلُّ لَحْمٍ صَبَدٍ وَنَحْنُ

¹ «әл-Мәида» сүресі: 94-96.

² «Сахих әл-Бухари»: 4/462.

مُحْرِمُونَ فَحَمَلْنَا مَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِهَا قَالَ أَمِنْكُمْ أَحَدٌ أَمْرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا
قَالُوا لَا قَالَ فَكُلُوا مَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِهَا)

«Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ! Біз ихрамда, ал Әбу Қатада ихрамда емес еді. Сөйтіп бірнеше құланды көрдік. Әбу Қатада олардан ұрғашы құланды аулады. Біз отырып, оның етінен жедік. Сосын өзара: «Ихрамда бола тұра түз аңының етінен жеуімізге бола ма екен?», – деп қалған етін өзімізбен бірге ала келдік», – деді. Пайғамбар ﷺ: «Сендерден біреу Әбу Қатадаға аң аулауын бұйырды ма? Не оған біреу аңды көрсетіп сілтеді ме?», – деп сұрады. Олар: «Жоқ», – деді. Ол ﷺ: «Онда қалған етін жей беріңдер!», – деді деген¹.

11. Меккенің ағаштарын кесу және сындыру. әл-Харамда өсіп тұрған ағаштарды кесу мен өсімдіктерді жұлу қылмыс саналады. Сындырған немесе жұлған өсімдіктің құны пақырларға садақа ретінде таратылады. Аллаһтың елшісі ﷺ: «...Бұл жерде аңшылық жасауға және тікенекті сындыруға болмайды. Бұл жерде біреудің жоғалған мүлкі табылса, оны тек табылғанын жариялау үшін алуға болады. Мұнда біреудің туысы өлтірілсе, зардап шегуші тарап екі шешімнің бірін қабылдай алады: қылмыскер не өлтіріледі, не өлтірілген кісінің отбасына төлем төлейді», – деді. Сонда Аббас: «Бұл үкім изһирден басқаға ғана жүрсінші, өйткені біз оны қабірлеріміз бен үйлеріміз үшін пайдаланамыз», – деді. Аллаһ елшісі ﷺ: «Изһирден басқасына», – деді деген².

Ихрам кезінде рұқсат етілетін нәрселер

1. Теңіз хайуанаттарын аулау.
2. Түйе, сиыр және қой-ешкі сойып жеу. Өйткені бұлар аңшылық олжасына жатпайды.
3. Жеңіл-желпі жуыну. Ибн Аббас ихрамдағы кісіге қатысты:

(الْمُحْرِمُ يَسْتُمُّ الرِّيحَانَ وَيَدْخُلُ الْحَمَّامَ وَيَنْزِعُ ضَرْسَهُ وَيَقْفَأُ الْقَرْحَةَ وَإِذَا انْكَسَرَ
ظَفْرُهُ أَمَاطَ عَنْهُ الْأَذَى)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 4/460.

² «Сахих әл-Бухари»: 6/211.

«Ихрамдағы кісіге райханды иіскеуге, душқа кіруге, ауырған тісін жұлдыруға, сыздауықты жаруына болады. Егер тырнағы сынса, оны алып тастасын!», – деген¹.

- Жеңіл-желпі жуыну дегенде шаш арасын тырнақтармен қатты ысқылап жуудан сақ болу қажет. Дененің бастан өзгешелігі – бас жуылғанда бір тал шаш түспеуі қажет. Ысқылау нәтижесінде түскен бір немесе бірнеше тал шаш үшін қалауына сай садақа беру уәжіп.

- Мүмкін болса, бой дәретсіздіктен тазару үшін ғана жуынғаны жөн. Өйткені бір кісі Пайғамбардан ﷺ: «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ!

Қажы дегеніміз кім?», – деп сұрағанда еді. Ол ﷺ: «Шашы ұйпалақ, иісі жағымсыз», – деп жауап берген².

4. Күнге қарсы үйдің ішін, шатырдың астын немесе ағаштың көлеңкесін пайдалану. Ал басты бүркеу мәселесіне келсек, ыстықтан қорғану үшін қолшатыр секілді нәрседен басқаны қолдануға тыйым салынады.

5. Қару асыну және мәжбүрлік қысқанда жаумен соғысу.

6. Хижама жасату, айнаға қарау, тіс жұлдырту, денені қасу, жараны орау және сынықты салу. Ибн Аббас:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَجَمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ)

«Пайғамбар ﷺ ихрамда бола тұра хижама жасатқан», – деп айтқан³.

7. Зиянкес жәндіктерді, жыртқыштарды зиян төндірген сәтте өлтіруге рұқсат етіледі. Айша анамыз Аллаһ елшісінің ﷺ:

(خَمْسٌ فَوَاسِقٌ يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ الْحَيَّةُ وَالْغُرَابُ الْأَبْقَعُ وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ وَالْحَدِيدُ)

«Жылан, теңбіл қарға, тышқан, қабаған ит және қарақұс секілді бес зиянкесті кәдімгі жағдайларыңда да, ихрамда да өлтіріңдер!», – дегенін жеткізген⁴. Тағы бір риуаятта жыланның орнына шаян деп айтылған. Сол секілді мәтінде аталмаса да, осыларға ұқсайтын кез келген зиянкес хайуанаттардың ірісін де, ұсағын да зиян төндірген жағдайда өлтірсе болады.

¹ «Сунан ад-Даракутний»: 2/232.

² «Муснад ас-Сохаба фи әл-Кутуб ат-Тис`а»: 17/89.

³ «Сахих Муслим»: 4/22.

⁴ «Сахих Муслим»: 4/17.

8. Ақша салатын белбеу тағыну.
9. Сөйлесу. Ихрамдағы кісінің әр сөзін жақсы-мінез құлық басқаруы қажет.

Ихрамға қатысты сүннеттер

1. Ихрамға кірер алдын тырнақ алу, мұрт қысқарту және қолтық пен мүшедегі қылды қыру.

2. Ихрамға кірер алдын ғұсыл құйыну, әтір жағыну. Харижа ибн Зайдтың айтуынша, оның әкесі Зайд ибн Сәбит:

(أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَجَرَّدَ لِإِهْلَالِهِ وَاغْتَسَلَ)

«Ол Пайғамбардың ﷺ ихрамға арналып, ғұсыл құйынғанын көрген», – деген¹.

• Қажылық парызын атқаруға келген әйел кісінің етеккірі келсе не босанса, ғұсыл құйынуы мустахаб. Жәбир Пайғамбардың ﷺ қажылығын сипаттаған ұзын хадисінде:

(...فَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى أَتَيْنَا ذَا الْحُلَيْفَةِ فَوَلَدَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ فَأَرْسَلَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ أَصْنَعُ قَالَ: اغْتَسِلِي وَاسْتَفْرِئِي بَثْوَبَ وَأَحْرِمِي ...)

«Онымен бірге қажылық жасау үшін жолға шығып, Зулхулайфаға келіп жеттік. Сонда Умайс қызы Асма босанды. Асма Аллаһ елшісіне ﷺ: «Не істеймін?», – деп хабар жіберді. Ол ﷺ: «Ғұсыл құйын және астыңа киім ора, сосын ихрамға кіре бер», – деді деген².

• Ихрамға кірер алдын әтір жағыну туралы Айша анамыз:

(كُنْتُ أُطِيبُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِإِحْرَامِهِ قَبْلَ أَنْ يُحْرِمَ وَلِحَلِّهِ قَبْلَ أَنْ يُطُوفَ بِالْبَيْتِ)

«Аллаһтың елшісіне ﷺ ихрамы үшін әтірді ихрамға кірмей тұрғанда, сондай-ақ жай кезінде әтірді Қағбаны тауап етуге шығарда жағатынмын», – деген³.

¹ Сунан ат-Тирмизи»: 3/192.

² «Сахих Муслим»: 4/39.

³ «Сахих Муслим»: 4/10.

- Өтірдің иісі әлсіздеу болғаны абзал. Наафи':

(كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِذَا أَرَادَ الْخُرُوجَ إِلَى مَكَّةَ أَدْهَنَ بِدُهْنٍ لَيْسَ لَهُ رَائِحَةٌ طَيِّبَةٌ)

«Ибн Омар Меккеге аттанарында хош иісі жоқтың қасы майдан жағынған», – деген¹.

3. Изар² мен ридә кию. Ибн Омар Пайғамбардың ﷺ:

(وَلْيُحْرَمَ أَحَدُكُمْ فِي إِزَارٍ وَرِدَاءٍ وَنَعْلَيْنِ)

«Біреулерің ихрамға кірсе, ихрамға изар, ридә және шәркей киіп кірсін!», – деп айтқанын жеткізген³.

• Изар мен ридәның түстері ақ болуы сүннет. Ибн Аббас Пайғамбардың ﷺ:

(الْبُسَا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ)

«Киімдеріңнің ақ түстісін киіңдер, расында, олар – киімдеріңнің ең жақсысы!», – дегенін жеткізген⁴.

4. Ғұсылдан кейін, ихрамға кірмей тұрып екі рәкағат намаз оқу. Наафи':

(كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِذَا أَرَادَ الْخُرُوجَ إِلَى مَكَّةَ أَدْهَنَ بِدُهْنٍ لَيْسَ لَهُ رَائِحَةٌ طَيِّبَةٌ ثُمَّ يَأْتِي مَسْجِدَ ذِي الْحُلَيْفَةِ فَيُصَلِّي ثَمَّ يَرْكُبُ وَإِذَا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ قَائِمَةً أَحْرَمَ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ)

«Ибн Омар Меккеге аттанарында хош иісі жоқтың қасы майдан жағынған. Сосын Зұлхулайфа мешітіне келіп, (екі рәкағат) намаз оқыған. Сосын шөккен түйесіне мініп, түйесі тік көтерілгенде ихрамға кіретін. Сосын: «Пайғамбардың ﷺ тура осылай істегенін көрдім», – деп айтқанын риуаят еткен⁵.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 4/54.

² Сөздікті кара.

³ «Муснад Ахмад»: 8/500.

⁴ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/319.

⁵ «Сахих әл-Бухари»: 4/54.

6. Тәлбияны дауыстап және көбірек айту. Аллаһтың елшісі ﷺ:

(أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلَالِ وَالتَّلْبِيَةِ)

«Маған Жебірейіл періште келіп, сахабаларыма ихрамға кіру сөзі мен тәлбияны дауыстап айтуларын бұйыруыма әмір берді», – деген¹.

Фадыл:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزَلْ يُلَبِّي حَتَّى بَلَغَ الْجَمْرَةَ)

«Аллаһ елшісі ﷺ жамаратқа жеткенше тәлбия айтуын тоқтатпаған», – деп риуаят еткен².

Ибн Омар:

(فَقَامَ رَجُلٌ آخَرُ ، فَقَالَ : أَيُّ الْحَجِّ أَفْضَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ قَالَ : الْعُجُّ وَالشَّجُّ)

«Бір кісі орнынан тұрып: «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ! Ең абзал қажылық қайсы?», – деп сұрады. Ол ﷺ: «Тәлбияның даңғыры және құрбандықтардың шалынуы», – деді деген³.

Әл-Харам аумағымен байланысты ереже бұзушылық

Әл-Харам аумағында аң аулау немесе ағаш сындыру шариятта қылмыс саналады. Әбу Һурайра:

(لَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَامَ فِي النَّاسِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ وَسَلَّطَ عَلَيْهَا رَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ كَانَ قَبْلِي وَإِنَّهَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ وَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي فَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا وَلَا يُخْتَلَى شَوْكُهَا وَلَا تَحِلُّ سَاقِطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ وَمَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا أَنْ يُقْدَى وَإِمَّا أَنْ يُقِيدَ فَقَالَ الْعَبَّاسُ إِلَّا الْإِذْحَرَ فَإِنَّا نَجْعَلُهُ لِقُبُورِنَا وَبُيُوتِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا الْإِذْحَرَ)

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/191.

² «Сахих Муслим»: 4/71.

³ «Муснад ас-Сохаба фи әл-Кулуб ат-Тис'а»: 17/89.

«Аллаһ тағала елшісіне ﷺ Меккені ашқан кезде ол ﷺ адамдардың алдына шықты. Аллаһ тағалаға мақтаулар айтып, дәріптеді. Сосын: *«Расында, Аллаһ Меккеге Абраһаның пілін де кіргізбей тастады. Меккенің билігін елшісі мен мүміндерге берді. Меккені билеп алу менен бұрын ешкімге адал етілмеген еді. Тек маған ғана Меккеде күндіздің бір ғана сағат уақытын соғысуға рұқсат етілді. Бұл рұқсат, енді ешкімге берілмейді. Бұл жерде аңшылық жасауға және тікенекті сындыруға болмайды. Бұл жерде біреудің жоғалған мүлкі табылса, оны тек табылғанын жариялау үшін алуға болады. Мұнда біреудің туысы өлтірілсе, зардап шегуші тарап екі шешімнің бірін қабылдай алады: қылмыскер не өлтіріледі, не өлтірілген кісінің отбасына төлем төлейді»*, – деді. Сонда Аббас: «Бұл үкім изһирден басқаға ғана жүрсінші, өйткені біз оны қабірлеріміз бен үйлеріміз үшін пайдаланамыз», – деді. Аллаһ елшісі ﷺ: *«Изһирден басқасына»*, – деді деген¹.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Ихрам дегеніміз – қажылықты не умраны атқару ниетінің күшімен қажылық аяқталғанша әдеттегі өмірде рұқсат етілген іс-әрекеттер мен нәрселердің бірқатарынан тыйылуды әрі Аллаһты жан-тәнімен еске алуды міндеттейтін қасиетті күйге кіру.

✓ Қажылықтың барлық амалдары ихрамға кіру арқылы басталуымен әрі ихрам күйінде атқарылуымен ғана дұрыс болады.

✓ Ихрамға кірудің дұрыстығы үшін ихрамға миқатта кіру қажет. Миқат мерзімдік миқат және мекендік миқат болып екіге бөлінеді.

✓ Мерзімдік миқат дегеніміз – шәууәл айы, зұлқағда айы және зұлхижжа айының әуелгі он күні.

✓ Мекендік миқат дегеніміз – Қасиетті Меккеге қажылық не умра атқару сапарымен келген мұсылманның Меккеге ихрамсыз асуына рұқсат етпейтін, шариғат белгілеген шекаралық орын. Олар: Зул-хулайфа, әл-Жухфа, Қарн ал-Маназил, Яламлам және Зәту Ирқ.

✓ Фикһ ілімінде мекендік миқаттардың бірі орналасқан жердің тұрғыны *миқати не әһлу-л-хилл* деп, ал арғы бетінде орналасқан елден келген кісі *әфақи не әһлу-л-әфақ* деп танылады.

✓ Мекендік миқаттан ихрамсыз аспау – әфақи үкіміндегі кісіге ғана тән ереже. *Әфақи* кісінің мақсаты қажылық не умра болсын, не сауда болсын, мекендік миқаттан ихрамсыз асуына рұқсат етілмейді.

✓ Ихрамның шарттары: ниет және тәлбия.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 6/211.

✓ тәлбия дегеніміз – қажылықты атқаруға ниеттенген кісінің Аллаһ тағала бұйырған қажылықты атқару әміріне құлдық етіп, әміріне құрмет көрсетуі және оны орындауға әзір екенін арнайы сөздермен жариялауы.

✓ Тәлбияның түрі: *«Ләббайкаллаһумма ләббайк. Ләббайка лә шәрика ләка ләббайк. Иннәл-хамда уан-ни'мата ләка уал-мулк. Лә шәрика ләк»*.

✓ Ихрамға кірген сәттен бастап қажылығын аяқтағанша ниетке берік болу әрі ихрам тыйымдарын сақтау қажы мұсылманның басты міндетіне айналады.

✓ Қажылықпен байланысты тәлбияның уақыты екі рәқағат ихрам намазынан кейін миқаттан аспай айтылуымен басталып, содан Құрбан айт күні Ақаба жамратына әуелгі тасты лақтыруға кірісер сәтте аяқталады.

✓ Ихрамның уәжіптері: ихрамға миқаттан аспай кіру және ихрам тыйымдарын сақтау.

✓ Ихрамның тыйымдары жалпы үш түрге бөлінеді. Олар: ихрамдағы кісінің өз денесімен байланысты тыйымдар, киімімен байланысты тыйымдар және өзгемен байланысты (жұбайына жақындаспау, түз аңын өлтірмеу) тыйымдар.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Ихрамның анықтамасын айт.
2. Тәлбия дегеніміз не?
3. Ихрамның шарттарын талдап түсіндір.
4. Ихрамның уәжіптерін баянда.
5. Қажылықты дұрыс атқару шарттарын айт.
6. Миқат дегеніміз не? Оның түрлері қандай?
7. Мекендік миқаттардың аттары мен орналасқан орындарын айт.
8. Миқати үкіміне кімдер жатады? Олар ихрамға қай жерден кіреді?
9. Әфақи үкіміне кімдер жатады? Олар ихрамға қай жерден кіреді?
10. Тәлбия қай уақыттан бастап айтылады және қай уақытта аяқталады?
11. **«Қажылық – бұл белгілі айлар»**, – деген аятта қай айлар көзделеді?
12. Аллаһ елшісі ﷺ ғұмырында қанша мәрте және қай жылдары қажылық пен умра атқарған?
13. Құрбан шалынатын күн неліктен үлкен қажылық күні деп аталады?
14. Ихрам киімін кию ихрамға кіргізе ме?
15. Мекендік миқаттан ихрамға кірместен асып қойған кісі қатесін қалай түзетеді?
16. Әфақи кісінің Меккеге келудегі мақсаты сауда не басқа жұмыс болса, мекендік миқаттан ихрамсыз асуына рұқсат етіле ме?
17. Әфақи кісінің Меккеге қараған жолында екі миқат кезігетін болса, қайсысынан кіргені абзал?

18. Ихрам тыйымдарының бұзылуы қажылықты бұза ма?
19. Әфаки кісіге ихрамға үйінен кіріп сапарға шығуына бола ма?
20. Ниетте атқарар қажылық түрінің айқындалуы шарт па? Мысал келтіріп түсіндір.
21. Тәлбиясыз ниет ихрамға кіргізе ме?
22. Ихрамға кіру бейнесін толық түсіндір.
23. Тәлбия қалай айтылады? Оның қазақша мағынасын түсіндір.
24. Тәлбияны араб тілінде айта алмайтын кісі қалай істейді?
25. Тәлбиямен байланысты сүннеттер қандай?
26. Ихрамға микаттан аспай кіру парыз ба, уәжіп пе? Үкімді түсіндір.
27. Ихрам тыйымдары жалпы неше түрге бөлінеді?
28. Ихрамдағы кісінің өз денесімен байланысты тыйымдар қандай? Оларды бұзса, қандай кәффарат өтеледі?
29. Ихрамдағы кісінің киімімен байланысты тыйымдар қандай? Оларды бұзған жағдайда қандай кәффарат өтеледі?
30. Ихрамдағы кісі жұбайына жақындасып қойса, қандай үкім жүреді?
31. Ихрамдағы кісі түз аңын өлтірсе, қандай кәффарат өтеледі?
32. Ихрамның сүннеттерін айт.
33. Ихрамдағы кісіге қандай істер рұқсат етіледі?
34. әл-Харам аумағының қасиеттілігі туралы Пайғамбарымыз ﷺ қандай хадис айтқан?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Тақуалыққа жету жолдары» деген тақырыпқа эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

1.3. Арафаттағы тұрыс

Арафаттағы тұрыс дегеніміз – қажы кісінің Арафат күні белгілі мерзім аралығында Арафат тауына барып, оның кез келген жерінде белгілі бір уақыт көлемін тұруы.

Анықтамаға түсінік:

Арафат күні – 9-шы зұлхижжа.

Белгілі мерзім аралығында – 9-шы зұлхижжаның түсі ауғаннан құрбан шалынатын күннің (10 зұлхижжаның) таңы атқанша.

Белгілі бір уақыт көлемін тұруы – парыз үкімінде ең азы бір мезет тұруы, уәжіп үкімінде барған сәтінен күн батқанша тұруы.

Арафат күнінің артықшылығын Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَا مِنْ يَوْمٍ أَكْثَرَ مِنْ أَنْ يُعْتَقَ اللَّهُ فِيهِ عَبْدًا مِنَ النَّارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ وَإِنَّهُ لَيَدْنُو ثُمَّ يُبَاهِي بِهِمُ الْمَلَائِكَةَ فَيَقُولُ مَا أَرَادَ هَؤُلَاءِ)

«Аллаһ тағала басқа күндердің ешбіреуінде құлдарын Арафат күніндегідей көлемде оттан азат етпейді. Расында, Аллаһ (Арафада тұрған) құлдарын құрметке бөлеп: «Мыналар не қалайды?», – деп, оларды періштелерге мақтан етеді», – деп¹ баяндаған.

Арафаттағы тұрыспен байланысты үкімдер

- Арафаттағы тұрыс – қажылықтың ішкі парызы. Оның атқарусыз қалуы қажылықты толығымен болымсыз етеді.
- Арафаттағы тұрыстың дұрыстығына қажетті шарттар – өз уақытында және өз орнында атқарылуы.
- *Уақыты* – 9-шы зұлхижжаның түсі ауғаннан құрбан шалынатын күннің (10 зұлхижжаның) таңы атқанша.
- Арафаттағы тұрыс уақытын қажы кісі Арафаттан басқа жерде өткізіп қойса, тіпті бір мезет тұрып үлгермесе, қажылығының дұрыстығы жойылып, келесі келгенінде қайта атқарады. Абдрахман ибн Я'мар ад-Диили:

(شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَاهُ نَاسٌ فَسَأَلُوهُ عَنِ الْحَجِّ فَقَالَ رَسُولُ

¹ «Сахих Муслим»: 4/107.

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَجَّ عَرَفَةَ فَمَنْ أَدْرَكَ لَيْلَةَ عَرَفَةَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ مِنْ لَيْلَةٍ جَمَعَ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ

«Аллаһ елшісінің ﷺ қасында болғанымда оған бір кісілер келіп, қажылық жайында сұрады. Аллаһ елшісі ﷺ: «Қажылық дегеніміз – Арафа! Кім Мұздалифада тұрылатын түннің таңы атпастан Арафа түніне үлгерсе, онда оның қажылығы тәмамдалды», – деп айтқанын жеткізген¹. Мұздалифада тұрылатын түн дегеніміз – айт күніне қараған түн. Бұл хадистің негізінде Арафада тұратын уақытты кім өткізіп алса,

- Арафаттағы тұрысты өткізіп алған кісі ихрамынан умра амалдарын (тауап пен сағиді) орындау арқылы шығады. Бұны жалпы ихрамнан шығу үшін ғана істейді, бірақ умра атқарды деп саналмайды.
- Қажы кісі Арафатта түннен де, күндізден де үлес алуы үшін, күн батқанша тұруы – уәжіп. Өйткені Жәбир:

(....) ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ فَجَعَلَ بَطْنُ نَاقَتِهِ الْقَصْوَاءِ إِلَى الصَّخَرَاتِ وَجَعَلَ حَبْلَ الْمُشَاةِ بَيْنَ يَدَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَذَهَبَتِ الصُّفْرَةُ قَلِيلًا حَتَّى غَابَ الْقُرْصُ (...)

«Сосын Аллаһ елшісі ﷺ түйесіне мініп, Арафатта тұрылатын орынға келді. Қасуа түйесін үлкен тастардың қасына шөктірді. Ізімен келе жатқан қажылардың сапы оның алдыңғы жағында келе жатты. Жүзін құбылаға бағыттап, сол қалпында күн батып, сарғыштығы сәл тарағанша, тіпті күн шарасы батқанша тұрды...», – деді деп айтқан².

- Арафаттағы тұрысты күн батқанша атқарып, сосын күннің батуын күтпей кеткен қажы «Қажылық дегеніміз – Арафат!» хадисінің негізінде Арафаттағы тұрысты атқарған саналады. Дегенмен күн батпай қайта оралуы – уәжіп. Оралмаған болса, күннің батуын күтпей кеткені үшін кәффарат ретінде бір қой шалу уәжібі міндеттеледі.

- Арафаттағы тұрыстың дұрыстығы үшін кісінің дәретті не бойдәретті болуы шарт емес. Бойдәретсіз дегенде Арафатта ұйықтап қалып, ихтилам болуы ғана көзделеді. Қажылық кезінде Айша анамыздың етеккірі келгенде Пайғамбар ﷺ оған:

¹ «Сунан ан-Насааи»: 5/256.

² «Сахих Муслим»: 4/39.

(أَفْعَلِي كَمَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهُرِي)

«Қажы кісі істейтін амалдардың бәрін істей бер! Бірақ етеккірден тазармайынша Қағбаны тауап етпе!», – деген¹.

• Арафаттағы тұрысты атқару орны – Арафат тауының кез келген жері.

• Арафат тауына батыс тарапынан біріккен Урана деп аталатын сайдан басқа кез келген жерінде тұрысты атқаруға болады.

Пайғамбарымыздың ﷺ қажылығын сипаттаған хадисте Жәбир

Аллаһ елшісінің ﷺ:

(وَوَقَفْتُ هَاهُنَا وَعَرَفْتُ كُلَّهَا مَوْقِفٌ)

«Мен Арафаттың мына жерінде тұрмын. Бірақ Арафа бүтіндей тұруға арналған орын екенін біліңдер!», – дегенін жеткізген². Ал

Урана жайында Жубайр ибн Мут`им Аллаһ елшісінің ﷺ:

(كُلُّ عَرَفَاتٍ مَوْقِفٌ وَارْزَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرَةَ)

«Арафат төбелері – толығымен тұрысқа арналған орын. Тек Батн 'Уранада тұрмаңдар!», – дегенін жеткізген³. Батн 'Уранада тұруға болмайтын себеп, ол шайтан аңғары саналады⁴.

• Аллаһ елшісінің ﷺ: «Мен Арафаттың мына жерінде тұрмын.

Бірақ Арафаттың бүкіл жері – тұрысқа арналған орын!», – деген сөзіндегі «мына жерінде тұрмын» дегені Арафаттың Жабал ар-Рахма

деген орны. Пайғамбар ﷺ Арафаттағы тұрысты сол орында атқаруы

себепті абзал орын саналады. Сәті түссе, Арафаттағы тұрысты Жабал ар-Рахма деген орында атқару мустахаб. Алайда барлық қажылар

бұл орынға сыймайды. Сондықтан Пайғамбарымыздың ﷺ: «Бірақ

Арафаттың бүкіл жері – тұрысқа арналған орын!», – деген⁵ ескертуі бойынша қажыларға бір жерге таласпай, әдеп сақтап, оның кез келген жеріне тоқтағандары жөн.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 4/197.

² «Сахих Муслим»: 4/43.

³ «Муснад Ахмад»: 27/316.

⁴ «әл-Фиқһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2233

⁵ «Сахих Муслим»: 4/43.

Арафаттағы тұрыстан бұрын атқарылатын сүннеттер

1. Арафат күніне қараған түнді Минада өткізу.

2. Түнді Минада өткізген соң 9-шы зұлхижжаның таңғы намазын Минада атқарып, күн шыққан соң Арафатқа қарай қозғалу. Жәбірден жеткен хадисте:

(فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ تَوَجَّهُوا إِلَى مِنًى فَأَهْلُوا بِالْحَجِّ وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِهَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ ...)

«Таруия күні (8-ші зұлхижжа) болғанда адамдар қажылық ихрамына кіріп, Минаға қарай бағыт алды. Аллаһ елшісі ﷺ Минаға көлікпен барды. Бесін, екінді, ақшам, құптан, таң намаздарын сонда оқыды. Таң намазынан соң күн шыққанша Минада кідірді...», – делінген¹.

3. Арафат күні қажы кісінің ораза ұстамауы. Үмму әл-Фадыл:

(شَكَ النَّاسُ يَوْمَ عَرَفَةَ فِي صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَعَثْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرَابٍ فَشَرِبَهُ)

«Арафат күні адамдар Пайғамбардың ﷺ ораза ұстағаны не ұстамағаны жөнінде күмәнды болды. Сонда мен Пайғамбарға ﷺ сусын жібердім де ол оны ішіп алды», – деген².

4. Арафатқа қарай қозғалғанда Намирада тігілген шатырларда кідіру. Жәбірден жеткен хадисте:

(...فَأَجَّازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى آتَى عَرَفَةَ فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمْرَةٍ فَتَزَلَّ بِهَا حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقَصْوَاءِ فَرَحِلَتْ لَهُ فَاتَى بَطْنَ الْوَادِي ...)

«...Аллаһ елшісі ﷺ Мүздәлифадан асып, Арафатқа келді. Намирада өзіне тігілген шатырды көріп, сонда тоқтады. Бесін кіргенде Қасуаның әкелуін бұйырды да оған мінді. Сосын сайдың ортасына қарай келді...», – делінген³.

¹ «Сахих Муслим»: 4/39.

² «Сахих әл-Бухари»: 4/209.

³ «Сахих Муслим»: 4/39.

5. Бесін кірмей тұрып ғұсыл құйыну. Зазәән:

(سَأَلَ رَجُلٌ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ الْغُسْلِ قَالَ : اغْتَسِلْ كُلَّ يَوْمٍ إِنَّ شَيْئًا : لَا الْغُسْلُ الَّذِي هُوَ الْغُسْلُ قَالَ : يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، وَيَوْمَ عَرَفَةَ ، وَيَوْمَ النَّحْرِ ، وَيَوْمَ الْفِطْرِ)

«Бір кісі Әлиден ғұсыл жайында сұрады. Ол оған: «Қаласаң, әр күні ғұсыл құйын!», – деді. Әлгі кісі: «Сұрағаным бұл емес, сүннет үкімінде алынатын ғұсыл?», – деді. Ол: «Жұма күні, Арафат күні, Құрбан айты күні және Ораза айты күні», – деді деп риуаят еткен¹.

6. Күн еңкейген соң бесін намазын оқуға Намира мешітіне түсу.

Намаз алдында имам сүннет бойынша жұманыкі секілді екі құтпа айтады. Жәбірден жеткен хадисте:

(...فَاجَازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمْرَةٍ فَنَزَلَ بِهَا حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقُصَوَاءِ فَرَحِلَتْ لَهُ فَأَتَى بَطْنَ الْوَادِي فَخَطَبَ النَّاسَ ثُمَّ أَذَنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا)

«...Аллаһ елшісі ﷺ Мүздәлифадан асып, Арафатқа келді. Намирада өзіне тігілген шатырды көріп, сонда тоқтады. Бесін кіргенде Қасуаның әкелуін бұйырды да оған мінді. Сосын сайдың ортасына қарай келіп адамдарға құтпа айтты... Сосын азан айтылды. Кейін қамат түсіріліп, бесінді оқыды. Сосын қамат түсіріліп, екіндіні оқыды. Ол екеуінің арасында басқа ешнәрсе оқымады...», – делінген².

7. Құтпа аяқталған соң имамға ұйып бесін намазы мен екінді намазын бір азанмен және екі қаматпен жинап оқу.

Жәбірден жеткен хадисте:

(... ثُمَّ أَذَنَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ...)

«Сосын азан айтылды. Кейін қамат түсіріліп, бесінді оқыды. Сосын қамат түсіріліп, екіндіні оқыды. Ол екеуінің арасында басқа ешнәрсе оқымады. Сосын Аллаһ елшісі ﷺ түйесіне мініп, Арафатқа келді», – делінген³.

¹ әл-Байһақи. «ас-Сунан әл-Куброо»: 3/278.

² «Сахих Муслим»: 4/39.

³ «Сахих Муслим»: 4/39.

• Имам жолаушы болса, бесін мен екіндіні екі рәқағат етіп оқиды.

• Имам Әбу Ханифаның көзқарасында имаммен бірге оқылған жамағат намазынан қалып қойған қажыларға бесін мен екіндіні қосып оқуларына болмайды, әрқайсысы өз уақытында оқылуы қажет. Ал Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің көзқарасы бойынша, қажылар жеке-жеке оқыса да, екі намазды қосып оқыса да болады.

8. Бесін мен екінді оқылған соң Арафатқа бағыт алу.

Арафатқа келген соң атқарылатын сүннеттер

1. Мүмкіншілік болса, Жабал ар-Рахманың етегіндегі үлкен тастардың қасында тұру мустахаб. Жәбір:

(...ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ فَجَعَلَ بَطْنَ نَاقَتِهِ الْقَصْوَاءِ إِلَى الصَّخَرَاتِ...)

«Сосын Аллаһ елшісі ﷺ түйесіне мініп, Арафада тұрылатын орынға келді. Қасуа түйесін үлкен тастардың қасына шөктірді», – деп айтқан¹.

2. Арафатта үздіксіз дұға жасау. Дұғаны тек тәлбия үшін үзу, сондай-ақ тәлбиядан кейін қайта дұға жасауға берілу. Жәбір:

(...ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ ... وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَذَهَبَتِ الصُّفْرَةُ قَلِيلًا حَتَّى غَابَ الْقُرْصُ...)

«Сосын Аллаһ елшісі ﷺ түйесіне мініп, Арафатқа келді... Жүзін құбылаға бағыттап, сол қалпында күн батып, сарғыштығы сәл тарағанша, тіпті күн шарасы батқанша тұрды...», – деді деп айтқан².

Аллаһтың елшісі ﷺ:

(خَيْرُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يَوْمِ عَرَفَةَ وَخَيْرُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)

«Дұғалардың ең жақсысы – Арафат күнгі дұға. Сондай-ақ мен және менен бұрынғы пайғамбарлар айтқанның ең жақсысы – лә

¹ «Сахих Муслим»: 4/39.

² «Сахих Муслим»: 4/39.

иләһә иллаллаһу уахдаһу лә шәрикә ләһу, ләһу-л-мулку уа ләһу-л-хамду
уа һуа `ала кулли шай' ин қодиир», – деп айтқан¹.

Әли:

(أَكْثَرُ مَا دَعَا بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ فِي الْمَوْقِفِ : اللَّهُمَّ لَكَ
الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ وَخَيْرًا مِّمَّا نَقُولُ ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي
وَإِلَيْكَ مَائِي وَلَكَ رَبِّ تُرَاثِي ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَوَسْوَاسَةِ الصَّدْرِ
وَشَتَاتِ الْأَمْرِ)

«Аллаһ елшісінің ﷺ Арафат күнінің түсі ауған соң ең көп жасаған
дұғасы: «Аллаһым, Саған біз айтып тұрған мақтаулар, сондай-ақ
айтқанымыздан да жақсырақ мақтаулар болсын! Аллаһым, менің
намазым, құрбандығым, өмірім және өлімім Саған арналады. Саған
қарай ораламын және мұрам да – Сенікі. Аллаһым, қабір азабынан,
көкірегіме уасуас келуден, ісімнің шашыраңқы болуынан Саған сиы-
намын», – деген².

«اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ بِهَذَا الْمَوْقِفِ، وَارْزُقْنِيهِ مَا أَبْقَيْتَنِي، وَاجْعَلْنِي الْيَوْمَ
مُفْلِحًا مَرْحُومًا مُسْتَجَابًا دُعَائِي، مَغْفُورَةً ذُنُوبِي، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»

«Аллаһым, бұл жерде тұрған тұрысымды соңғы қылмашы
және тірі болғанымша тағы келуімді нәсіп етші. Сондай-ақ мені
бүгін азаптан құтылған, рахымыңа бөленген, дұғасы қабыл етілген
және күнәлары кешірілген құлың ете гөр. Ей, рақымдылардың ең
рақымдысы!» деген дұғаны айту мустахаб.

3. Арафаттан имаммен бірге күн батқанда кету. Жәбір:

(....) ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ فَجَعَلَ بَطْنَ نَاقَتِهِ
الْقُصْوَاءَ إِلَى الصَّخَرَاتِ وَجَعَلَ حَبْلَ الْمَشَاةِ بَيْنَ يَدَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا
حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَذَهَبَتِ الصُّفْرَةُ قَلِيلًا حَتَّى غَابَ الْقُرْصُ وَأَرْدَفَ أُسَامَةُ خَلْفَهُ
وَدَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .. وَيَقُولُ بِيَدِهِ الْيَمْنَى : «أَيُّهَا النَّاسُ السَّكِينَةَ
السَّكِينَةَ» (....)

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 5/572.

² «Сунан ат-Тирмизи»: 5/537.

«Сосын Аллаһ елшісі ﷺ түйесіне мініп, Арафатқа келді. Қасуа түйесін үлкен тастардың қасына шөктірді. Ізімен келе жатқан қажылардың сапы оның алдыңғы жағында келе жатты. Жүзін құбылаға бағыттап, сол қалпында күн батып, сарғыштығы сәл тарағанша, тіпті күн шарасы батқанша тұрды. Бұл уақыттан кейін түйесіне Усаманы мінгестіріп, Аллаһ елшісі ﷺ түйесінің бұйдасын тартып, Арафадан Муздалифаға қозғалды да, оң қолымен ишара жасап: *«Ей, адамдар! Тыныштық, тыныштық сақтаңдар!»*, – деді деп айтқан¹.

4. Арафаттан Мұздалифаға қарай қозғалғанда көп истиғфар айту.

5. Ақырын жүру және тыныштық сақтау.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ *Арафаттағы тұрыс* дегеніміз – қажы кісінің Арафат күні белгілі мерзім аралығында Арафат тауына барып, оның кез келген жерінде белгілі бір уақыт көлемін тұруы.

✓ Арафаттағы тұрыс – қажылықтың ішкі парызы. Оның атқарусыз қалуы қажылықты толығымен болымсыз етеді.

✓ Арафаттағы тұрыстың дұрыстығына қажетті шарттар – өз уақытында және өз орнында атқарылуы.

✓ *Арафаттағы тұрыстың уақыты* – 9-шы зұлхижжаның түсі ауғаннан құрбан шалынатын күннің (10 зұлхижжаның) таңы атқанша.

✓ Арафаттағы тұрыс уақытын қажы кісі Арафаттан басқа жерде өткізіп қойса, тіпті бір мезет тұрып үлгермесе, қажылығының дұрыстығы жойылып, келесі келгенінде қайта атқарады.

✓ Қажы кісі Арафада түннен де, күндізден де үлес алуы үшін, күн батқанша тұруы – уәжіп.

✓ Арафаттағы тұрыстың дұрыстығы үшін таһарат шарт емес.

✓ Арафаттағы тұрысты атқару орны – Арафат тауының кез келген жері.

✓ Арафат күніне қараған түнді Минада өткізу, 9-шы зұлхижжаның таңғы намазын Минада атқару, күн шыққан соң Арафатқа қарай қозғалу сүннет.

✓ 8-ші зұлхижжа *таруия күні* деп аталады.

✓ Арафат күні бесін уақыты кірмей ғұсыл құйыну сүннет.

✓ Бесін намазы мен екінді намазын имамға ұйып, жинап оқу сүннет.

✓ Намира мешітінде бесін мен екінді оқылған соң Арафатқа бағыт алу сүннет.

¹ «Сахих Муслим»: 4/39.

✓ Арафаттағы тұрысты күн батқанша атқару, күн батқанда Мұздалифаға қарай қозғалу, жолда көп истиффар айту және тыныштық сақтау секілді сүннеттерді қадағалау қажет.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Арафаттағы тұрыстың анықтамасын талдап түсіндір.
2. Арафат күнінің артықшылығын баянайтын хадистерді айт.
3. Арафаттағы тұрыстың үкімі қандай? Дәлел келтір.
4. Арафаттағы тұрыстың дұрыстығына қажетті шарттарды айт.
5. Арафаттағы тұрыс қай уақытта атқарылады?
6. Арафаттағы тұрысты өткізіп алған кісі ихрамнан қалай шығады?
7. Арафаттағы тұрысты күн батқанша атқарып, сосын күннің батуын күтпей кетуге рұқсат па? Дәлел келтіріп түсіндір.
8. Арафаттағы тұрыстың дұрыстығы үшін кісінің дәретті не бойдәретті болуы шарт па? Қандай жолмен жүзеге асқан бойдәретсіздік көзделеді?
9. Арафаттағы тұрыс атқарылатын орынды айтып, кеңірек түсінік бер.
10. Жабал ар-Рахма деген орында тұру шарт па?
11. Арафат күніне қараған түнді қай жерде өткізу сүннет?
12. Минадан Арафатқа қай уақытта қозғалу сүннет?
13. Арафат күні ораза ұстау үкімі қандай?
14. Таруия күні дегеніміз қай күн?
15. 9-шы зұлжжинаның таң намазын қай жерде атқару сүннет?
16. Арафат күні ғұсыл құйыну үкімі қандай?
17. Арафат күні бесін мен екінді намаздары қай жерде және қандай бейнеде оқылуы сүннет?
18. Арафатқа келген соң атқарылатын сүннеттерді дәлелдерімен айт.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Арафаттағы тұрысты баяндаған аяттың тәпсірі» деген тақырыпқа эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы., Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев., Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев., Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати., М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.

5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

1. 4. Ифаада тауабы

Тауаптың түсінігі және түрлері

Тауап дегеніміз – Қасиетті Мекке-дегі әл-Харам мешітінде орналасқан Қағбаны шариғат талабына сай айналып шығу. Тауап – намаз секілді құлшылық. Алайда тауап кезінде қажеттілік үшін сөйлеуге рұқсат етіледі. Ал қажетсіз сөйлеу мәкрұһ саналады. Бұл үкім Аллаһ елшісінің ﷺ:

Тауап дегеніміз – Қасиетті Мекке-дегі әл-Харам мешітінде орналасқан Қағбаны шариғат талабына сай айналып шығу.

(إِنَّمَا الطَّوَافُ صَلَاةٌ فَإِذَا طُمُتُمْ فَأَقِلُّوا الْكَلَامَ)

«Расында, тауап дегеніміз – намаз! Тауап жасаған кездеріңде сөзді азайтыңдар!», – деп айтқан¹ хадисінен байқалады.

Тауап қажылықпен байланысты төрт түрге бөлінеді. Олардың үш түрі қажылықпен, біреуі умрамен байланысты орындалады. Қажылықпен байланысты тауаптар – *келу тауабы, ифаада тауабы және қоштасу тауабы*. Умрамен байланысты тауап – *умра тауабы*.

Келу тауабы дегеніміз – Меккеге кірген әфақи кісінің Қағбамен байланысты әуелгі міндеті саналатын сүннет тауап. Кез келген мешітке кірген мұсылманға онда сәлем намазын оқуы сүннет екені баршамызға белгілі. Бұл сүннет әл-Харам мешітінде тауап арқылы орындалады. Сол себепті ол тағы сәлем тауабы деп аталады.

Қоштасу тауабы дегеніміз – Қажылық ғибадатын аяқтап болған әфақи кісінің еліне оралар алдын Қағбамен байланысты соңғы міндеті саналатын уәжіп тауап.

Умра тауабы дегеніміз – Умра ихрамына кірген кісіге сол сәттен умраның бірінші амалы етіліп міндеттелетін әрі умраның ішкі парызы саналатын тауап.

¹ «Муснад ас-Сохааба фи әл-Кутуб ат-Тис'а»: 51/66.

Ифаада тауабының түсінігі

Ифаада тауабы дегеніміз – қажылықтың ішкі парызы саналатын әрі дұрыстығы үшін арнайы шарттарды қажет ететін, 10-шы зұлхижжаның таңы атқаннан кейін Минадағы амалдар орындалған соң кешіктірілмей атқарылуы уәжіп үкімімен міндеттелетін, атқарылмауы ихрамнан толық шығуды бөгейтін, атқарылуы ихрамнан толық босататын парыз тауап.

Бұл тауаптың *ифаада* деп аталу себебі адамдардың Минадан Меккеге қарай қозғалғандағы *ағып келе жатқан көрінісімен* байланысты. Сондай-ақ ол *зияра тауабы* деп те аталады. Өйткені қажылар Минадан әл-Харам мешітене Қағбаны тауап етуге арнайы келіп, сосын Минаға қайта оралады.

Анықтамаға түсінік:

Қажылықтың ішкі парызы саналатын – өзі атқарылмайынша орнын ешнәрсе толтыра алмайтын әрі қажылықтың дұрыс аяқталуын бөгейтін ішкі парыз. Аллах тағала Құран Кәрімде:

﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾

«Олар көне Қағбаны тауап етсін!»¹, – деген.

Дұрыстығы үшін арнайы шарттарды қажет ететін – өзінен бұрын ихрамның жыныстық қатынас себепті бұзылмауын, Арафаттағы тұрыстың атқарылған болуын, уақытының кіруін, бойдәретті болуды және тауап ниетін қажет ететін.

10-шы зұлхижжаның таңы атқаннан кейін Минадағы амалдар орындалған соң – Ақаба жамратына тас лақтыру, мал шалу, шаш алу амалдары орындалған соң.

Кешіктірілмей атқарылуы уәжіп үкімімен міндеттелетін – яғни зұлхижжаның 10,11,12 күндерінен кешіктірілмей атқарылуына парыз емес, уәжіп үкімі жүреді. 12-ші зұлхижжадан кешіктірілуі мәкрүһ тахриман деп танылады.

Атқарылмауы ихрамнан толық шығуды бөгейтін, атқарылуы ихрамнан толық босататын – Ақаба жамратына тас лақтыру, мал шалу, шаш алу амалдарын орындаған қажы ифаада тауабын атқармайынша ихрамнан жартылай шығады, яғни жұбайынан басқа ихрам тыйымдары рұқсат үкіміне оралады, ал ифаада тауабын атқарған соң ихрам күйінен толық босайды.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 197

Тауаптың жалпы шарттары

1. Ниет. Ниет дегенде ниетте қандай тауап екенін айқындау емес, жалпы тауап ниетінің болуы шарт.

2. Қағбаны айналып жүру арқылы орындалуы. Тауаптың Қағбаға жақын не алыс орыннан атқарылуы, әл-Харам мешітінің бірінші не үстіңгі қабатынан атқарылуы тауаптың дұрыстығын бұзбайды.

3. Қажетті айналым санын атқару. Бізде тауаптың дұрыстығы үшін қажетті айналым саны – жеті айналымның көп бөлігі. Қалған аз бөлігі уәжіп үкімінде атқарылады.

4. Тауапты кісінің өзі атқаруы.

5. Бойдәреттілік. Себебі: біріншіден, тауап әл-Харам мешіті ішінде орындалады. Ал мешітке бойдәретсіз кіруге рұқсат етілмейді. Екіншіден, тауап – толық болмаса да, намазға біршама ұқсайтын құлшылық.

Ифаада тауабының дұрыстығына қажетті қосымша шарттар

1. Қажылық ихрамында болу. Себебі ифаада тауабы – тек қажылықпен байланысты тауап.

2. Алдында Арафаттағы тұрыстың атқарылуы. Себебі Арафаттағы тұрыстың атқарылмауы ифаада тауабының дұрыстығы түгіл, бүкіл қажылықтың дұрыстығын жояды.

3. Арафаттағы тұрыстың алдында жыныстық қатынастың болмауы. Себебі Арафаттағы тұрыстың алдында жасалған жыныстық қатынас бүкіл қажылықты бұзатын іс-әрекет.

4. Уақытының кіруі. Уақыты 10-шы зұлхижжаның таңы атуымен кіреді. Зұлхижжаның 10,11,12 күндерінен кешіктірлмей атқарылуына парыз емес уәжіп үкімі жүреді. 12-ші зұлхижжадан кешіктірілуі мәкрұһ тахриман деп танылады. 12-ші зұлхижжадан себепсіз кешіктіріп атқарған кісі кешіктіру қатесін бір қой шалумен жуады.

Тауаптың уәжіптері

1. Хижр дуалының сыртынан айналу. Себебі хижр дуалы Қағбаның көне іргетасы саналады. Айша анамыз:

(سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْجَدْرِ أَمِنَ الْبَيْتِ هُوَ قَالَ : نَعَمْ. قُلْتُ

: فَلَمْ لَمْ يُدْخِلُوهُ فِي الْبَيْتِ؟ قَالَ : إِنَّ قَوْمَكَ قَصَرَتْ بِهِمُ النَّفَقَةُ. قُلْتُ : فَمَا شَأْنُ بَابِهِ مُرْتَفِعًا؟ قَالَ : فَعَلَ ذَلِكَ قَوْمُكَ لِيُدْخِلُوا مَنْ شَاءُوا وَيَمْنَعُوا مَنْ شَاءُوا وَلَوْلَا أَنَّ قَوْمَكَ حَدِيثُ عَهْدِهِمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَأَخَافُ أَنْ تُنْكَرَ قُلُوبُهُمْ لَنَظَرْتُ أَنْ أُدْخِلَ الْجَدْرَ فِي الْبَيْتِ وَأَنْ أُلْزِقَ بَابَهُ بِالْأَرْضِ)

«Аллаһтың елшісінен ﷺ дуал жайында: «Ол Қағбаның бөлігі ме?», – деп сұрадым. Ол ﷺ: «Иә», – деп жауап берді. Мен: «Олар оны неге Қағбаға қоспаған?», – дедім. Ол ﷺ: «Өйткені, оған қаумыңның қаражаты жетпеген», – деді. Мен: «Оның есігі неге биіктетілген?», – дедім. Ол ﷺ: «Бұны сенің қаумың қалаған кісілерін кіргізіп, қаламағандарын кіргізбеу үшін істеген. Қаумыңның надандықтан енді ғана шығып жатқанын ескерудемін, олардың жүректері қарсы келе ме деп қорқамын. Әйтпесе дуалды Қағбаға қосып, есігін де жерге түсірер едім», – деді деген¹.

• Кім Қағбаны хижр дуалының ішкі жағынан айналып қойса әрі Меккеден әлі кетпеген болса, тауапты қайта атқаруы уәжіп. Егерде Меккеден кетіп қалған болса, тауап қатесін түзету үшін бір қой шалу уәжібі міндеттеледі.

2. Айналым санын жетіге толтыру. Ибн Омар:

(قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا)

«Пайғамбар ﷺ Меккеге келгенде Қағбаны жеті мәрте айналған», – деп айтқан².

• Кім парыз не уәжіп тауапта жеті айналымның көп бөлігін (төртеуін) атқарса, бізде парыз орындалған саналады да қалған санды толтыру уәжіп үкімімен міндеттеледі. Тауап түрі ифаада не умра тауабы болса, атқарылмай қалған аз сан үшін бір қой шалу уәжіп.

• Кім қоштасу тауабын толық немесе оның төрт айналымын атқарусыз қалдырса, бір қой шалады. Ал кім оның үш айналымын атқарусыз қалдырса, садақа беруі уәжіп.

• Парыз не уәжіп тауапты қанша мәрте айналғанынан жаңылысқан кісі тауапты қайта бастап атқаруға міндетті.

¹ «Сахих Муслим»: 4/100.

² «Сахих әл-Бухари»: 4/167.

• Нәпіл тауапта жаңылысқан кісі тауапты қайта бастамай, ойындағы ең аз санға негізделіп толықтыруына рұқсат етіледі.

3. Айналымның қара тас тұсынан басталуы. Жәбир ибн Абдулла:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Меккеге келіп түскенде қара тасты ұстады. Сосын Қағбаның оң жағымен жүрді», – деген¹.

• Кім парыз не уәжіп үкіміндегі тауапты Қағбаның басқа тұсынан бастап қойса, қара тастың тұсынан бастап айналуы уәжіп, әйтпесе қатесін қой шалумен жуады.

4. Қағбаны оң жағынан айналу. Айналымды кері бастап қойған кісі, оң жағынан қайта айналуы уәжіп.

5. Таһаратты болу.

• Келу тауабы мен қоштасу тауабын дәретсіз атқарған кісі садақа береді. Ал жүніп күйде атқарып қойған кісі бір қой шалады. Меккеден әлі шықпаған болса, екі жағдайда да ең абзалы – тауапты дәретпен қайта орындауы. Өйткені тауабын дәретпен қайта орындаған кісінің мойнынан мал шалу уәжібі түседі.

• Кім ифаада тауабын дәретсіз күйде атқарып қойса және әлі Меккеде болса, оны қайта атқаруы уәжіп. Меккеден шығып кетсе, тауабының дұрыстығын сақтап қалу үшін, бір қой шалуы, ал жүніп күйде атқарып қойса, бір түйе шалуы уәжіп.

• Умра тауабын дәретсіз не жүніп күйде атқарып қойған кісі бір қой шалады.

• Тауап жасаушының дәреті бұзылса, дәретін жаңартып, үзген жерінен жалғастырады.

6. Әуреттің ашық қалмауы. Кім парыз не уәжіп үкіміндегі тауапты атқарғанда, әуретінің төрттен бір көлемі ашық қалса, қайта атқаруы уәжіп. Меккеден шығып кеткен болса, қатесін жуу үшін бір қой шалуы уәжіп.

7. Тауаптан кейін екі рәкағат намаз оқу. Ибн Омар:

(قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكَعَتَيْنِ)

¹ «Сахих Муслим»: 4/43.

«Пайғамбар ﷺ Меккеге келгенде Қағбаны жеті мәрте тауап қылды және Мақам артында екі рәқағат оқыды», – деп айтқан¹.

8. Ифаада тауабынан кейін сағиді атқару. Кім келу тауабынан кейін сағиді атқарып қойса, ифаада тауабынан кейін атқармайды. Егерде келу тауабы мен сағиді (ихтилам себепті) бойдәретсіз күйде атқарып қойса, ол екеуін ифаада тауабынан кейін қайта атқаруы уәжіп.

Тауаптың сүннеттері

1. Қара тасты ұстау. Тауапқа ниет еткен кісі тауапты бастар кезде қара тасқа жақын келіп, оны қолмен ұстау. Жәбир ибн Абдулла:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Меккеге келіп түскенде, қара тасты ұстады. Сосын Қағбаның оң жағымен жүрді», – деген².

2. Қара тасты сүю. Ибн Омар:

(أَنَّ عُمَرَ قَبَّلَ الْحَجَرَ وَقَالَ إِنِّي لِأَقْبِلُكَ وَإِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ وَلَكِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَبِّلُكَ)

«Омар қара тасты сүйіп: «Мен, әлбетте, сені сүйемін, сондай-ақ, күмәнсіз, сенің тек тас екенінді білемін. Алайда мен Аллаһ елшісінің ﷺ сүйгенін көрдім», – деді деген³.

• Қара тасты әр айналымның басында ұстау және сүю сүннетін атқару ісі адам саны аз болса ғана онайға түседі. Адамдардың көптігінен қыспақ болғанда қара тасты ұстау үшін айналасындағы адамдарды итеріп кіруге болмайды. Өйткені бұл адамдарға зиян тигізуге жатады.

(عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ يَا عُمَرُ

¹ «Сахих әл-Бухари»: 4/167.

² «Сахих Муслим»: 4/43.

³ «Сахих Муслим»: 4/66.

إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ لَا تَزَاحِمُ عَلَى الْحَجَرِ فَتُوذِي الضَّعِيفَ إِنَّ وَجَدْتَ خُلُوةً فَاسْتَلِمَهُ
وَالَا فَاسْتَقْبِلْهُ فَهَلَّلْ وَكَبَّرْ

«Омар ибн әл-Хоттаабтан жеткен риуаятта Пайғамбар ﷺ оған:
«Ей, Омар! Сен – күшті адамсың. Тасты ұстау үшін қыспақ жасама!
Әйтпесе, әлсіз кісіге зиян тигізесің. Тасқа қарай бос орын тапсаң,
оны ұста, әйтпесе «Лә иләһа илләллаһу» мен тәкбір айтуың да
жеткілікті», – деген¹.

• Қара тасқа қолын тигізіп, бірақ сүйе алмаған кісіге оны ұстаған
соң қара тастың орнына қолын сүюіне болады. Наафи`:

(رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بِيَدِهِ ثُمَّ قَبَلَ يَدَهُ وَقَالَ مَا تَرَكْتُهُ مِنْذُ رَأَيْتُ رَسُولَ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ)

«Ибн Омардың қара тасты қолымен ұстағанын, сосын қолын сүйіп:
«Аллаһ елшісінің ﷺ бұл амалды орындағанын көргеннен соң оны
еш тастамадым», – дегенін жеткізген².

• Қара тасқа қолы жетпеген кісі оған қолындағы затын тигізіп, соны
сүйсе де болады. Әбу ат-Туфайл:

(رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَيَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِخْجَنٍ مَعَهُ
وَيُقَبِّلُ الْمِخْجَنَ)

«Аллаһ елшісінің ﷺ Қағбаны айналғанын және қара тасқа өз
қасында болған аса таяғын тигізіп, аса таяғын сүйгенін көрдім», –
деген³.

• Қара тасқа жақындау мүмкіншілігі болмаған кісі қара тасқа
қарама-қатар тоқтаған жерінен қолымен ишара жасап, тәкбір айтады.
Ибн Аббас:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ بِالْبَيْتِ وَهُوَ عَلَى بَعِيرٍ كُلَّمَا أَتَى عَلَى
الرُّكْنِ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ فِي يَدِهِ وَكَبَّرَ)

¹ «Муснад Ахмад»: 1/321.

² «Сахих Муслим»: 4/66.

³ «Сахих Муслим»: 4/68.

«Аллаһ елшісі ﷺ Қағбаны түйесіне мініп айналған еді. Қара тастың тұсына келген сайын қолындағы затпен оған қарай сілтеді және тәкбір айтты», – деген¹.

- Тәкбірден кейін дұға айту. Хааристен жеткен риуаятта:

عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ كَانَ إِذَا مَرَّ بِالْحَجَرِ الْأَسْوَدِ فَرَأَى عَلَيْهِ زِحَامًا اسْتَقْبَلَهُ وَكَبَّرَ وَقَالَ :
اللَّهُمَّ تَصَدِّقًا بِكِتَابِكَ وَسُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

«Әли қара тастың қасынан өткен сәттерінде қыспақ байқаса, тұрған жерінен қара тасқа қарап, тәкбір айтқан және: *«Аллаһым, Кітабыңа және пайғамбарыңның ﷺ сүннетіне деген иманмен атқарудамын»*, – деп айтатын деген².

3. Дұға жасау. Тауаптың әр айналымының белгілі бір орында-рында дұға айтып жүру сүннет. Төменде олардың әрқайсысын ба-яндаймыз:

- Әр айналымның басында айтылатын дұға. Әли: «Аллаһтың елшісі ﷺ қара тасты ұстағанда: *«Аллаһым, Өзіңе деген иманмен, кітабыңды растаушы сеніммен, Өзіңе берген сертімді орындауыммен, сондай-ақ Пайғамбарың Мұхаммедтің сүннетіне еруіммен»*, – дейтін деген. Дұғаның арапша мәтіні:

«اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ، وَتَصَدِّقًا بِكِتَابِكَ، وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ، وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

- Қағбаның есігіне қарама-қарсы өткенде:

«اللَّهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ، وَالْحَرَمَ حَرْمُكَ، وَالْأَمْنَ أَمْنُكَ، وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ النَّارِ»

«Аллаһым! Расында, Қағба да - Сенікі, Ал-Харам да - Сенікі, қауіпсіздік те - Сенікі. Сондай-ақ бұл жер - отқа қарсы Сенен пана тілеушінің тұрған орны», – деген дұға айтылады.

- Қағбаның йемендік қабырғасына қарама-қатар өткенде:

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ» , «رَبِّ قِنِّ عَنِّي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيهِ، وَاخْلُفْ عَلَيَّ كُلَّ غَائِبَةٍ لِي بِخَيْرٍ»

¹ «Сахих әл-Бухари»: 4/173.

² «Сунан әл-Байһақи әл-Куброо»: 5/79.

«Раббымыз, дүниеде жақсылық бер және ақиретте жақсылық бер және от азабынан сақтай гөр», «Раббым, берген нәсібіңе қанағатты қыл және оны маған берекелі ете гөр. Сондай-ақ қандай бір нәрседен айрылған болсам, оны артынан маған жақсылық бере гөр», – деген дұға оқылады.

- Қағбаның йемендік бұрышының тұсында:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا وَعَمَلًا مَقْبُولًا وَتِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ، يَا عَزِيزُ، يَا غَفُورُ»

«Аллаһым, мұнымды игі, әрі кең, әрі мақтарлық қажсылық ете гөр. Сондай-ақ оны қабыл етілуші амал және пайдасы таусылмайтын сауда ете гөр, ей, Үстем, ей, Кешірімді», – деген дұға жасалады.

- Жалпы тауаптың кезінде:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشِّرْكِ وَالشَّكِّ وَالنِّفَاقِ وَالشِّقَاقِ وَسُوءِ الْأَخْلَاقِ وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ»

«Аллаһым, расында, ширктен, күмән келтіруден, нифақтан, қарсы келуден, жаман мінезден, сондай-ақ отбасыма, мал-мүлкіде және балама қатысты жаман өзгеріске ұшыраудан Саған сиынамын», – деген дұға айтылады.

Дұға жасау аталмыш дұғалармен ғана шектелмейді. Сонымен қатар кажы кісінің сүннетте келген дұғалардан жадында жаттағаны болса, нұр үстіне нұр. Ал жаттаған дұғалары болмаса, Құран оқып жүріп айналса да болады. Өйткені Құран оқу – зікірлердің ең абзалы. Аллаһтың елшісінен жеткен ﷺ құдси хадистерінің бірінде Аллаһ тағала:

(مَنْ شَغَلَهُ الْقُرْآنُ وَذَكَرَنِي عَنْ مَسْأَلَتِي أُعْطِيَتْهُ أَفْضَلُ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ وَفَضْلُ كَلَامِ اللَّهِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ كَفَضْلِ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ)

«Менен сұрай берудің орнына Құранмен және Мені еске алумен шұғылданған құлыма сұраушыларға беретінімнен де абзалырағын беремін. Аллаһ тағаланың қадір-қасиеті бүкіл жаратылған нәрселерден қанишалықты артық болса, Аллаһ тағаланың сөзінің де қадір-қасиеті бүкіл сөздерден соншалықты артық тұрады»¹, – деді деген.

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 5/184.

4. Ер кісіге идтибағ және рамал сүннеттерін атқару.

Идтибағ дегеніміз – риданың бір ұшын оң қолтықтың астынан өткізіп, сол иыққа тастап, иықты және шынтақты бүгетін бұлшық етті ашық тастау.

Рамал дегеніміз – иықтарды жұмыс істеткен бойда қысқа адымдап жылдам жүру.

Идтибағ сүннеті тауап бойы, ал *рамал* сүннеті алғашқы үш айналымда ғана атқарылады. Қалған төрт айналым идтибағ сүннетінің қатысуымен кәдімгі жүріспен орындалады. Бұл сүннет әйел кісінің тауабына қатыспайды. Жәбир ибн Абдулла:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ فَرَمَلَ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Меккеге келіп түскенде қара тасты ұстаған. Сосын айналымды Қағбаның оң жағымен жүріп орындаған. Тауап айналымдарының алғашқы үшеуін жылдам, ал төртеуін кәдімгі жүріспен атқарған», – деген¹.

Ибн Аббас: «Аллаһтың елшісі ﷺ мен сахабалары Меккеге келгенде Мәдинаның ыстығынан әбден әлсіреп қалған еді. Олардың келе жатқанын естіген мүшріктер: «Ертең сендерге Мәдинаның ыстығынан әлі кетіп, әбден болдырған адамдар келе жатыр», – деп, мұсылмандарды мазақ қылу үшін Хижр дуалының қасына отырып алған. Мүшріктерге мұсылмандардың күш-қайраты мен төзімділігін көрсету мақсатында Пайғамбар ﷺ сахабаларына алғашқы үш айналымды жылдам жүрулерін бұйырған. Сонда мүшріктер бір-біріне қарап: «Ыстықтан әлсіреді, – деп пайымдаған кісілерің мыналар ма? Мыналарың пәленшеден де, пәленшеден де төзімдірек қой», – деді деген.

Ибн Аббас:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ اعْتَمَرُوا مِنَ الْجِعْرَانَةِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ وَجَعَلُوا أَرْدِيَّتَهُمْ تَحْتَ آبِطِهِمْ قَدْ قَذَفُوهَا عَلَى عَوَاتِقِهِمُ الْيُسْرَى)

«Пайғамбар ﷺ мен сахабалары Жиғраанадан умра жасағанда Қағбаның алғашқы үш айналымын шапшаң жүріспен орындаған

¹ «Сахих Муслим»: 4/43.

және риделарын қолтықтарынан өткізіп, сол иықтарының үстілеріне тастаған», – деп айтқан¹.

5. Айналымдар арасында себепсіз үзіліс жасамау. Тауап тек парыз намазы не жаназа намазы не дәрет алу үшін ғана үзіледі. Кейін үзілген жерден жалғасады.

6. Қағбаны жақын жүріп айналу. Мүмкіншілік болса, ер кісінің Қағбаға жақын жүріп айналуы сүннет. Бұл сүннет оған қара тасты ұстауға және сүюге оңайлық тудырады. Мүмкіншілік болмаса, қара тасқа жету үшін итеріспеу, қыспақ тудырмау сүннет.

7. Тауап пен Мақам артында оқылатын екі рәқағат арасында үзіліс болмау. Екі рәқағат намазды тауаптан кейін кешіктіру – мәкрұһ танзиһан.

8. Зікір мен дұғадан басқа сөздің айтылмауы. Әбу Һурайра Аллаһтың елшісінің ﷺ:

(مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا ، وَلَا يَتَكَلَّمَ إِلَّا بِسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدِ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، مُحِيتَ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ وَكُتِبَتْ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَرُفِعَ لَهُ بِهَا عَشْرَةُ دَرَجَاتٍ)

«Кім Қағбаны жеті мәрте айналса және «Субханаллаһи, әл-хамду лиллаһи, лә иләһә иллаллаһу, Аллаһу әкбар, лә хаула уә лә қуәта илла билләһи»-ден басқа сөз сөйлемесе, оның он жамандығы өшіріліп, оған он жақсылық жазылады. Сондай-ақ он дәрежеге көтеріледі», – деп айтқанын жеткізген².

Тауаптың әдептері

1. Қағбаның йемендік бұрышын ұстау, бірақ сүймеу. Ибн Омар:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْعُ أَنْ يَسْتَلِمَ الرُّكْنَ الْيَمَانِيَّ وَالْحَجَرَ فِي كُلِّ طَوْفَةٍ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Қағбаның йемендік қабырғасы мен қара тасты ұстауын ешбір тауабында тастамаған³, – деген.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/116.

² «Сунан Ибн Мажәһ»: 2/985.

³ «Сунан Әби Дәуд»: 2/115.

Бұл хадистің негізінде сүннет бойынша әр айналымның соңында Қағбаның йемендік бұрышын ұстауға рұқсат етіледі. Бірақ оны сүюге және оған маңдайын тигізуге болмайды. Абдуллаһ ибн Омар:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَسْتَلِمُ إِلَّا الْحَجَرَ وَالرُّكْنَ الْيَمَانِيَّ)

«Пайғамбар ﷺ Қағбаның қара тасы мен йемендік бұрышын ғана ұстайтын», – деген¹.

2. Мақам артындағы екі рәкағат намаздан кейін зәмзәмға бару.

3. Қағбаның қара тас орныққан қыры мен есігінің арасындағы қабырғаға жабысу. Амру ибн Шуғайб әкесінен:

(طَفْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَمَّا جِئْنَا دُبَرَ الْكَعْبَةِ قُلْتُ أَلَا تَتَعَوَّذُ. قَالَ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ. ثُمَّ مَضَى حَتَّى اسْتَلَمَ الْحَجَرَ وَأَقَامَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ فَوَضَعَ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَكَفَّيْهِ هَكَذَا وَبَسَطَهُمَا بَسْطًا ثُمَّ قَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ)

«Абдулламен бірге тауап жасадым. Қағбаның артқы бұрышына жеткенімізде мен оған: «Аллаһтан пана тілемейсің бе?», – дегенімде, ол: «Отқа қарсы Аллаһтан пана тілейміз», – деді. Сосын қара тасты ұстағанша жүрісін жалғастырды. Қара тас орныққан қыр мен есік арасындағы қабырғаға кеудесімен, жүзімен, қолдарымен және екі алақанымен, былай, жабысты»-деп алақандарын жайып көрсетті. Сосын маған: «Аллаһтың елшісінің ﷺ осылай істегенін көрдім», – дегенін жеткізген².

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу

✓ Тауап дегеніміз – Қасиетті Меккедегі әл-Харам мешітінде орналасқан Қағбаны шариғат талабына сай жеті мәрте айналу.

✓ Тауап кезінде қажетсіз сөйлеу мәкрұһ.

✓ Тауап қажылықпен байланысты төрт түрге бөлінеді. Олардың үш түрі қажылықпен, біреуі умрамен байланысты орындалады. Қажылықпен байланысты тауаптар – *келу тауабы*, *ифаада тауабы* және *қоштасу тауабы*. Умрамен байланысты тауап – *умра тауабы*.

¹ «Сахих Муслим»: 2/924.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/115.

✓ Келу тауабы дегеніміз – Меккеге кірген әфақи кісінің Қағбамен байланысты әуелгі міндеті саналатын сүннет тауап.

✓ Ифаада тауабы дегеніміз – Қажылықтың ішкі парызы саналатын әрі дұрыстығы үшін арнайы шарттарды қажет ететін, 10-шы зұлхижжаның таңы атқаннан кейін Минадағы амалдар орындалған соң кешіктірілмей атқарылуы уәжіп үкімімен міндеттелетін, атқарылмауы ихрамнан толық шығуды бөгейтін, атқарылуы ихрамнан толық босататын парыз тауап.

✓ Қоштасу тауабы дегеніміз – Қажылық ғибадатын аяқтап болған әфақи кісінің еліне оралар алдын Қағбамен байланысты соңғы міндеті саналатын уәжіп тауап.

✓ Умра тауабы дегеніміз – Умра ихрамына кірген кісіге сол сәттен умраның бірінші амалы етіліп міндеттелетін әрі умраның ішкі парызы саналатын тауап.

✓ Тауаптың жалпы шарттары: ниет, Қағбаны айналып жүру арқылы орындалуы, қажетті айналым санын атқару, тауапты кісінің өзі атқаруы және бойдәреттілік.

✓ Ифаада тауабының дұрыстығына қажетті қосымша шарттар: Қажылық ихрамында болу, алдында Арафаттағы тұрыстың атқарылуы, Арафаттағы тұрыстың алдында жыныстық қатынастың болмауы, уақытының кіруі.

✓ Тауаптың уәжіптері: Хижр дуалының сыртынан айналу, айналым санын жетіге толтыру, айналымның қара тас тұсынан басталуы, Қағбаны оң жағынан айналу, таһаратты болу, әуреттің ашық қалмауы, тауаптан кейін екі рәқағат намаз оқу, ифаада тауабынан кейін сағиді атқару (егер сағи келу тауабынан кейін орындалмаса).

✓ Тауаптың атқарусыз қалған уәжібі бір қой шалуды мінттейді.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Тауаптың анықтамасын айт.
2. Тауаптың жалпы шарттарын талдап түсіндір.
3. Тауап кезінде сөйлеу үкімі қандай? Дәлелін айт.
4. Умра кезінде қанша тауап атқарылады?
5. Ифаада тауабының уақыты қашан кіреді?
6. Қажылықта қанша тауап атқарылады?
7. Келу тауабы дегеніміз не?
8. Ифаада тауабының шарттарын айт.
9. Ифаада тауабы дегеніміз не?
10. Қоштасу тауабы дегеніміз не?
11. Ифаада тауабының солай аталу себебін түсіндір.
12. Ифаада тауабының үкімі мен дәлелі қандай?
13. Ифаада тауабын қай уақыттан кешіктіру мәкрүһ тахриман саналады? Кешіктіріп атқару қатесі қалай жуылады?
14. Тауап кезінде *әуреттің ашық қалмау* уәжібін түсіндір.

15. Тауаптан кейін екі рәкағат намаз оқудың уәжіптілігі қандай дәлелге негізделген?
16. Тауап кезінде *таһаратты болу* уәжібін талдап түсіндір.
17. Айналымның қара тас тұсынан басталу уәжібін талдап түсіндір.
18. Айналым санын жетіге толтыру уәжібін талдап түсіндір.
19. Тауаптың сүннеттерін және олардың дәлелдерін айт.
20. Тауаптың әдептерін және олардың дәлелдерін айт.
21. Қағбаның қара тастан басқа орнын ұстауға, сүюге бола ма?
22. Тауаптың әр айналымының белгілі бір орындарында қандай дұғаларды айту сүннет?
23. Ер кісі мен әйел кісінің тауаптарында қандай өзгешеліктер бар?
24. Қара тасқа жақындай алмаған кісі бұл сүннеті қалай орындайды?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистердi жатқа айту.

3-тапсырма. «Қара тастың тарихы» туралы эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қаракұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

II тарау. ҚАЗЫЛЫҚ- ТЫҢ УӘЖІПТЕРІ .

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ Сағидің түсінігі мен үкімдерін;
- ✓ Мүздәлифадағы тұрыстың түсінігі мен үкімдерін;
- ✓ Тас лақтырудың түсінігі мен үкімдерін;
- ✓ Шаш алудың түсінігі мен үкімдерін;
- ✓ Қоштасу тауабының түсінігі мен үкімдерін оқып білесіздер.

Қажылықтың уәжіптері бесеу: *сағи, Муздалифада тоқтау, тас лақтыру, шаш алдыру және қоштасу тауабы*. Уәжіптерді атқарусыз қалдырып қойған кісіге қой шалу уәжібі міндеттеледі. Бұған шамасы жетпеген кісі қажылықта үш күн, еліне оралғанда жеті күн ораза ұстауы уәжіп.

2. 1. Сағи

Сағидің түсінігі мен үкімі

Сағи сөзі араб тілінен аударғанда *қимыл-қозғалыс жасап тырмысу, ұмтылу, бір нәрсеге жетуге талпыныс жасау* мағыналарын білдіреді.

Фиқһ іліміндегі анықтамада: **Сағи** дегеніміз – қажылық не умра атқарушы кісінің келу не Ифаада тауабынан кейін Сафа мен Маруа төбелерінің арасындағы жерді толығымен ары-бері жүріп өту арқылы орындайтын қажылық амалдарының бірі.

Сафа мен Маруа төбелері әл-Харам мешітінің шығыс тарапында орналасқан. Оның орындалу қажеттілігін Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

«Расында, Сафа мен Маруа – Аллаһтың діннен еткен рәсімдері. Кім Қағбаға қажылық немесе умра жасаса, ол екеуінің арасын ары-бері айналып жүруі күнә емес»¹, – деп баяндаған.

Сағидің үкімі – уәжіп. Аллаһтың елшісі ﷺ Сафа мен Маруа арасында адамдарға:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيُ فَاسْعَوْا)

«Сендерге сағи міндеттелді, сағиді атқарыңдар!», – деп айтқан². Бұл хабар мутауатир дәрежесіне көтерілмеуі себепті ондағы бұйрық Құранның: **«Кім Қағбаға қажылық немесе умра жасаса, ол екеуінің арасын ары-бері айналып жүруі күнә емес»**, – деген үкімді парызға өзгерте алмайды. Аяттағы сөз орамы Сафа мен Маруа арасын айналуға рұқсат етілуін ғана білдіреді.

Дегенмен *«Сендерге сағи міндеттелді, сағиді атқарыңдар!»* деген ахад хабар назардан тыс қалдырылмай, ондағы бұйрықпен сағиге уәжіп үкімі белгіленген. Сол себепті оны атқарусыз қалдыру үкімі – мәкрүһ тахриман.

Атқарусыз қалдырған қажы әлі Меккеде болса, оны келіп орындауы уәжіп. Меккеден шығып кеткен кісі бұл уәжіптің орнын бір қой шалумен жуады. Егер Меккеге қайта оралу мүмкіншілігі болса, қой шалуы уәжіп емес, қайта келіп орындайды. Бірақ Меккеге кіру үшін ихрамға жаңадан кіруі шарт. Өйткені ифаада тауабын аяқтауымен бұрынғы ихрамының күші жойылады.

Сағидің шарты, жасалу уақыты – келу тауабынан не ифаада тауабынан кейін орындалуы.

- Тауаптан бұрын орындалып қойылған сағи жарамсыз саналып, тауаптан кейін қайта атқарылады.

- Кім сағиді келу тауабынан кейін орындап қойса, жеңілдік ретінде оны ифаада тауабынан кейін қайта жасамайды.

- Ең абзалы – ифаада тауабынан кейін орындалуы.

- Сағиді өз уақытынан кешіктіріп жасаған кісі ешнәрсе өтемейді. Кім оны жасамастан еліне оралса, уәжіпті мойнынан түсіру үшін қой шалуы – уәжіп.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 158

² «Сахих Ибн Хозима»: 4/233.

• Сағи кезінде парыз намазына қамат айтылса, жамағатпен парыз намазын оқып, сосын сағиді үзген жерінен жалғастырады.

Сағидің уәжіптері

1. Дұрыс тәртіпте орындау. Дұрыс тәртіп дегеніміз – сағидің Сафа тарапынан Маруаға қарай жүріп басталуы. Жәбир Аллаһ елшісінің ﷺ қажылығын сипаттаған хадисінде:

(ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الصَّفَا فَلَمَّا دَنَا مِنَ الصَّفَا قَرَأَ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ أَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ فَبَدَأَ بِالصَّفَا)

«Сафаға таяғанда Пайғамбар ﷺ: «Расында, Сафа мен Маруа – Аллаһтың құлшылық үшін бекіткен рәсімдері. Кім Қағбаға қажылық немесе умра жасаса, ол екеуінің арасын ары-бері айналып жүруі күнә емес» деген аятты оқып: «Аллаһ бастаған нәрседен бастаймын», – деп Сафадан бастаған», – деген¹.

Кім сағиді Маруа тарапынан бастап қойса, жеті айналымның әуелгісі ғана есепке алынбайды. Сөйтіп ол Сафа тарапына келіп, Маруаға дейін тағы бір жүріп өтеді.

2. Жеті мәрте жүріп өту. Абдулла ибн Әбу Ауфа:

(ثُمَّ أَتَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ فَسَعَى بَيْنَهُمَا سَبْعًا)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Сафа мен Маруаға келіп, олардың арасында жеті сағи жасады», – деп айтқан².

Бірінші жүріс Сафадан – Маруаға, екінші жүріс Маруадан – Сафаға, үшінші жүріс Сафадан – Маруаға, төртінші жүріс Маруадан – Сафаға, бесінші жүріс Сафадан – Маруаға, алтыншы жүріс Маруадан – Сафаға, жетінші жүріс Сафадан – Маруаға қарай атқарылады. Сағи осы бейнеде атқарылуымен дұрыстық табады.

3. Жүріс Сафа мен Маруа арасын толық қамтуы.

Сағидың сүннеттері

1. Тауаптан кейін бірден орындау. Қағбаның қара тасын ұстап, сүйіп, тауапты аяқтаған соң, Мақам артында екі рәқағат намаз оқылады. Сосын әл-Харам мешітінің Сафаға қараған есігінен шығу

¹ «Сахих Муслим»: 2/888.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/122.

сүннет саналады. Жәбир Пайғамбарымыздың ﷺ қажылығын сипаттаған хадисінде:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الرَّكَعَيْنِ بِقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الْبَيْتِ فَاسْتَلَمَ الرُّكْنَ، ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الصَّفَا)

«Аллаһтың елшісі ﷺ тауаптан кейінгі екі рәкағатта «Ықылас» пен «әл-Кафирун» сүрелірін оқыған. Сосын Қағбаға оралып, оның қара тас орныққан бұрышын ұстаған. Кейін Сафаға қараған есіктен шыққан», – деп айтқан¹.

Ибн Омар:

(قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكَعَتَيْنِ فَطَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعًا)

«Пайғамбар ﷺ Меккеге келіп, Қағбаны жеті мәрте тауап етті. Мақам артында екі рәкағат намаз оқыды. Сафа мен Маруаның арасында жеті мәрте айналып жүрді»², – деген.

2. Сағиды бастарда екі қолды иық деңгейіне көтеру.

3. Сафа мен Маруа төбелеріне Қағба көрінетіндей биіктікке көтерілу. Сафа мен Маруа төбелеріне көтерілмеу – мәкрүһ танзиһан.

4. Сағи бойы Аллаһ тағаланы еске алу. Айша анамыз Аллаһ елшісінің ﷺ:

(إِنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَرَمَى الْجِمَارِ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ)

«Қағбаны және Сафа мен Маруа арасын тауап ету, тас лақтыру – Аллаһты зікір етуге арналған рәсімдер», – деп айтқанын жеткізген³.

- Сафаға таяғанда (إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ) аятын оқу.
- Сафа мен Маруаға көтерілгенде Қағбаға қарап, көтеріңкі дауыспен:

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/122.

² «Сахих әл-Бухари»: 2/158.

³ «Сунан Әби Дәуд»: 2/118.

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ»

«Аллаһ ұлы! Аллаһ ұлы! Бір Аллаһтан басқа тәңір жоқ! Оның серігі жоқ! Билік те Оған тән, мақтау да Оған тән! Тірілтеді және өлтіреді. Оның әр нәрсеге құдіреті жетеді. Бір Аллаһтан басқа тәңір жоқ! Уәдесін орындады және құлына жәрдем берді. Сондай-ақ кәпірлердің топтарын Бір Өзі талқандады» дұғасын үш мәрте айту.

- Сафа мен Маруадан түскенде:

«اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي الْيُسْرَى وَجَنِّبِي الْعُسْرَى، وَاعْفُ عَنِّي فِي الْآخِرَةِ وَالْأُولَى»

«Аллаһым, маған жәннатқа апаратын амалдарды атқаруды жеңілдетші. Және мені тозаққа апаратын амалдарды істеуден алыстатшы. Сондай-ақ мені ақиретте және бұл дүниеде кешіре гөріші» дұғасын оқу.

- Сафа мен Маруаның арасында жүргенде:

«رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ»

«Раббым, мені кешіріші және рахым етші. Мен жайында білетініңді кешіре гөріші. Расында, Сен – ең айбындысың және өте жомартсың» дұғасын жасау.

5. Сафа мен Маруа арасындағы белгі қойылған аралықты

жеңіл жүгіріспен атқару. Пайғамбардың ﷺ заманында ол аралық сай тұғын. Қазіргі күні Сафа мен Маруа арасындағы жердің беті тептегіс. Ол аралық қажыларға тез танылуы үшін, сол тұстағы дуалдың іргесіне жасыл түсті екі жіңішке сызықпен боялған. Осы екі сызықтың арасын жеңіл жүгіріспен өту – сүннет. Жәбір Пайғамбарымыздың ﷺ қажылығын сипаттаған хадисінде:

(ثُمَّ نَزَلَ إِلَى الْمَرْوَةِ حَتَّى إِذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ رَمَلَ فِي بَطْنِ الْوَادِي حَتَّى إِذَا صَعِدَ مَشَى حَتَّى أَتَى الْمَرْوَةَ)

«Сосын *Сафадан* Маруаға қарай түсті. Аяқтары сайдың ортасына жеткенде жеңіл жүгіріс жасады. Сайдан көтерілгенде Маруаға дейін кәдімгі жүріспен келді», – деген¹.

7. Дәретті болу.

2. 2. Мүздәлифадағы тұрыс

Мүздәлифадағы тұрыстың түсінігі мен үкімі

Мүздәлифадағы тұрыс дегеніміз – қажы кісінің Мүздәлифаның Мухассир сайынан басқа кез келген жерінде белгілі бір мерзім аралығында қажетті уақыт көлемін тұруы.

Анықтамаға түсінік:

Мүздәлифа – Мина мен Арафаттың ортасында орналасқан жер. Мина – Мекке мен Мүздәлифаның арасында орналасқан жердің аты. Ол тағы *ал-Жамғ* деп аталады.

Мухассир сайынан басқа кез келген жерінде – Мина мен Мүздәлифаның арасында орналасқан Мухассир сайынан басқа кез келген жерінде. Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(وَكُلُّ مُزْدَلِفَةٍ مَوْقِفٌ وَارْفَعُوا عَنْ مُحَسِّرٍ)

«Мүздәлифаның бүкіл жері – тұрысқа арналған орын. Тұрысты ек Мухассир сайында атқармаңдар!», – дегенін жеткізген².

Белгілі бір мерзім аралығында – 10-шы зұлхижжаның таңы атқаннан күн шыққанша. Бұл мерзімді басқа жерде себепсіз өткізіп алған қажы бір қой шалуы уәжіп. Жәбир мен Ибн Омар риуаят еткен хадисте Пайғамбардың Мүздәлифадан күн шығардан бұрын кеткені айталған.

Қажетті уақыт көлемін тұруы – ең көбі күн шыға бастағанша, ең азы бір мезет тұруы.

Мүздәлифадағы тұрыстың үкімі – уәжіп. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿ فَإِذَا أَفْضَيْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَادْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ﴾

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/122.

² «Муснад Ахмад»: 27/316.

«Арафаттан Мүздәлифаға қозғалған кездерінде әл-Маш'ар әл-Харамда Аллаһты еске алындар!»¹, – деген.

Әл-Маш'ар әл-Харам дегеніміз – Мүздәлифаның аяқ жағында орналасқан Қузах тауының атауы, сондай-ақ Мүздәлифаның жалпы атауы.

Аллаһтың елшісі ﷺ:

(مَنْ شَهِدَ صَلَاتَنَا هَذِهِ وَوَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نَدْفَعَ وَقَدْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَقَدْ أَتَمَّ حَجَّهُ)

«Кім Мүздәлифадағы осы таң намазымызға қатысса және осы жерден кеткенімізше бізбен бірге тұрса, сондай-ақ мұның алдында Арафада түннің немесе күндіздің бір бөлігін тұрған болса, қажылығы тәмамдалған болды», – деген².

Мүздәлифадағы тұрысты дұрыс атқару шарттары

1. Ихрамда болу.
2. Уақыты кіруі.
3. Алдында Арафаттағы тұрыстың атқарылуы.
4. Мүздәлифада атқарылуы.

Мүздәлифадағы тұрыстың уәжіптері

1. Ең азы бір мезет тұру. Мүздәлифада ең азы бір мезет тұрған кісі уәжіпті орындаған саналады. Сол жерде ұйықтап қалған кісінікі де есепке алынады. Себебі шарт – дұрыс уақытта Мүздәлифада бар болуы. Қажы кісі бұл уәжіпті оныншы зұлхижжада таң сәрі қараңғылығында имаммен бірге таң намазын оқыған соң орындағаны абзал. Сосын таң қатты ағарғанға дейін Аллаһ тағаланы еске алуы, жалбарынып дұға тілеуі сүннет. Жәбір:

(ثُمَّ رَكِبَ الْقُصَوَاءَ حَتَّى أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَدَعَاهُ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ وَوَحَّدَهُ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى أَسْفَرَ جَدًّا فَدَفَعَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ)

«Сосын, яғни Мүздәлифада оқылған таң намазынан кейін, Қасуаға мініп, ал-Маш'ар ал-Харамға келіп тоқтады. Құбылаға бағытталып,

¹ «әл-Бақара» сүресі: 198

² «Сунан ат-Тирмизи»: 3/238.

дұға жасады. Аллаһ тағаланы ұлықтап, таухид сөздерін айтып, әбден жарық түскенше түрегеп тұрды. Кейін Мүздәлифадан күн шықпай тұрып қозғалды»¹, – деген.

2. Ақшам мен құптан намаздарын құптан уақытында қосып оқу. Кім ақшамды Мүздәлифаға келе жатқан жолында оқып алса, оқыған намазы дұрысқа саналмайды. Қайта атқаруы қажет. Усама ибн Зайд:

(أَفَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَفَاتٍ، فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى الشَّعْبِ نَزَلَ فَبَالَ فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ وَضُوءًا لَيْسَ بِالْبَالِغِ «، قَالَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ الصَّلَاةُ، قَالَ: «الصَّلَاةُ أَمَامُكَ» ثُمَّ سَارَ حَتَّى بَلَغَ جَمْعًا، فَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Арафаттан Мүздәлифаға қарай қозғалды. Шатқалдарға келіп тоқтағанда әжетін өтеп, су әкелінуін қалады. Жеңіл түрде дәрет алды. Мен оған ﷺ: «Ей, Аллаһтың елшісі, намаз оқимыз ба?», – дедім. Ол ﷺ: «Намаз алдында!», – деді. Сосын жүрісін жалғастырып, Мүздәлифаға жетті. Сол жерде ақшам мен құптанды жинап оқыды», – деп айтқан².

Әбу Дәуд жеткізген хадисте Ибн Омардың Мүздәлифада ақшам мен құптанды бір қаматпен оқығаны айтылған.

3. Мүздәлифадағы тұрысты еш себепсіз атқармаған кісінің бір қой шалуы. Кім оған қыспақ не сырқат себепті үлгермесе, ешнәрсе өтемейді.

Мүздәлифадағы тұрыстың сүннеттері

1. Мүздәлифада түнеу. Арафаттан Мүздәлифаға келген түнді, яғни зүлхижжаның онына қараған түнді Мүздәлифада түнеу – сүннет. Сондай-ақ Мүздәлифадағы тұрысты атқаруға және одан кейінгі айт намазы үшін осы түнде ғұсыл құйыну – сүннет. Бұл түнді намаз, Құран оқу, зікір, дұға тілеп жалбарыну құлшылықтарымен өткізу де – сүннет.

2. Мүздәлифада үрме бұршақ көлеміндей жетпіс ұсақ тас жинау. Оның жетеуі жамараттарға Құрбан айт күні, ал алпыс үші

¹ «Сахих Муслим»: 2/891.

² «Сахих Муслим»: 2/935.

ташрик күндері лақтырылады. Тастың үрме бұршақ көлемінен үлкен болуы – мәкрүһ.

3. Аллаһ тағаланы көп зікір ету, истиғфар айту және дұға жасау. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿إِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوا كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

«Арафаттан Мүздәлифаға қозғалған кездерінде әл-Маш'ар ал-Харамда Аллаһты еске алыңдар! Сендерді тура жолға салғаны үшін шүкірге лайықты етіп еске алыңдар! Сосын адамдар қозғалған жерден (Мүздәлифадағы тұрыстан кейін) қозғалыңдар және Аллаһтан кешірім сұрандар! Расында, Аллаһ – өте кешірімді әрі аса мейірімді»¹, – деген.

- Мүздәлифада ақшам мен құптан намаздарынан бұрын:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَرْزُقَنِي جَوَامِعَ الْخَيْرِ، وَأَنْ تَجْعَلَنِي مِمَّنْ سَأَلَكَ فَأَعْطَيْتُهُ، وَدَعَاكَ فَأَجَبْتُهُ، وَتَوَكَّلَ عَلَيْكَ فَكَفَيْتُهُ، وَأَمَّنَ بِكَ فَهَدَيْتُهُ»

«Аллаһым, маған барша жақсылықты нәсіп етуіңді сұраймын. Сондай-ақ Өзіңнен сұрай қалса, Сен оған беретін, Өзіңе дұға жасай қалса, Сен оған жауап беретін, Өзіңе тәуекел етсе болғаны, Сен оған жеткілікті болатын, Өзіңе иман етсе, Сен оны тура жолға түсіретін құлың етуіңді тілеймін» деген дұғаны айтады.

- Ақшам мен құптан намаздарынан кейін:

«اللَّهُمَّ حَرِّمْ لَحْمِي وَشَعْرِي وَدَمِي وَعَظْمِي وَجَمِيعَ جَوَارِحِي عَلَى النَّارِ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»

«Аллаһым, етім мен шашымды, қаным мен сүйегімді және бүкіл дене мүшелерімді отқа арам ете гөр. Ей, рақымдылардың рақымдысы» деген дұғаны оқиды.

- Таң намазынан кейін тәлбия, тәкбір және тәһлил айтылған соң:

«اللَّهُمَّ أَنْتَ خَيْرُ مَطْلُوبٍ وَخَيْرُ مَرْغُوبٍ إِلَيْنِ، إِلَهِي لِكُلِّ وَفْدٍ جَائِزَةٍ وَقِرَى، فَاجْعَلْ

¹ «әл-Бақара» сүресі: 198,199.

اللَّهُمَّ جَائِزَتِي وَقِرَايَ فِي هَذَا الْمَقَامِ أَنْ تَقْبَلَ تَوْبَتِي وَتَجَاوِزَ عَن خَطِيئَتِي وَتَجْمَعَ عَلَيَّ الْهُدَى أَمْرِي. اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي، وَأَجِرْنِي مِنَ النَّارِ، وَأَوْسِعْ عَلَيَّ الرِّزْقَ الْحَلَالَ. اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ بِهَذَا الْمَوْقِفِ، وَارْزُقْنِيهِ أَبَدًا مَا أَحْيَيْتَنِي بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»

«Аллаһым, Сен – қажет болғандардың ең жақсырағысың! Сондай-ақ сүйіктілердің де ең жақсырағысың! Тәңірім, әр қонақ үшін сыйлық пен қонақжайлық бар ғой. Аллаһым, тәубемді қабыл етуің, қателіктерімді кешіруің және ісімді туралықпен жарастыруың – осы тұрған жерімде маған берілетін сыйлығың мен қонақжайлығың болсын. Аллаһым, мені рақымыңа бөлесі, оттан құтқаршы және адал ризықты молынан береші. Аллаһым, бұл жерде тұрған тұрысымды соңғы қыла гөрме және тірі болғанымша тағы келуімді нәсіп ет. Ей, рақымдылардың ең рақымдысы» деген дұғаны жасайды.

4. Мүздәлифадан қозғалғанда тыныштық сақтау.

5. Мүздәлифадан Минаға қозғалғанда кептеліп қалмас үшін, алдыға әйел кісілер мен әлсіз адамдарды жіберу.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Қажылықтың уәжіптері бесеу: сағи, Муздәлифада тоқтау, тас лақтыру, шаш алдыру және қоштасу тауабы.

✓ Уәжіптерді атқарусыз қалдырып қойған кісіге қой шалу уәжібі міндет-теледі. Бұған шамасы жетпеген кісі қажылықта үш күн, еліне оралғанда жеті күн ораза ұстауы уәжіп.

✓ Сағи дегеніміз – қажылық не умра атқарушы кісінің келу тауабынан не ифаада тауабынан кейін Сафа мен Маруа төбелерінің арасындағы жерді толығымен ары-бері жүріп өту арқылы орындайтын қажылық амалдарының бірі.

✓ Сағиді атқарусыз қалдырған қажы әлі Меккеде болса, оны келіп орындауы уәжіп. Меккеден шығып кеткен кісі бұл уәжіптің орнын бір қой шалумен жуады. Егер Меккеге қайта оралу мүмкіншілігі болса, қой шалуы уәжіп емес, қайта келіп орындайды. Бірақ Меккеге кіру үшін ихрамға жаңадан кіруі шарт.

✓ Сағидің жасалу уақыты – келу тауабынан не ифаада тауабынан кейін. Ең абзалы – ифаада тауабынан кейін орындалуы.

✓ Сағидің уәжіптері: дұрыс тәртіпте орындау, жеті мәрте жүріп өту, жүріс Сафа мен Маруа арасын толық қамтуы.

✓ Сағидің сүннеттері: тауаптан кейін бірден орындау, сағиды бастарда екі қолды иық деңгейіне көтеру, Сафа мен Маруа төбелеріне Қағба көрінетіндей биіктікке көтерілу, сағи бойы Аллаһ тағаланы еске алу, Сафа мен Маруа арасындағы белгі қойылған аралықты жеңіл жүгіріспен атқару, дәретті болу.

✓ Мүздәлифадағы тұрыс дегеніміз – қажы кісінің Мүздәлифаның Мухассир сайынан басқа кез келген жерінде белгілі бір мерзім аралығында қажетті уақыт көлемін тұруы.

✓ Мүздәлифадағы тұрысты дұрыс атқару шарттары: ихрамда болу, уақыты кіруі, алдында Арафаттағы тұрыстың атқарылуы, Мүздәлифада атқарылуы.

✓ Мүздәлифадағы тұрыстың уәжіптері: Ең азы бір мезет тұру, Ақшам мен құптан намаздарын құптан уақытында Мүздәлифада жинап оқу.

✓ Мүздәлифадағы тұрыстың сүннеттері: Мүздәлифада түнеу, Мүздәлифада үрме бұршақ көлеміндей жетпіс ұсақ тас жинау Аллаһ тағаланы көп зікір ету, истиғфар айту және дұға жасау, Мүздәлифадан қозғалғанда тыныштық сақтау, Мүздәлифадан Минаға қозғалғанда кептеліп қалмас үшін, алдыға әйел кісілер мен әлсіз адамдарды жіберу.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Қандай амалдар қажылықтың уәжіптеріне жатады?
2. Сағидің анықтамасын айт.
3. Мүздәлифадағы тұрыстың анықтамасын айт.
4. Сафа мен Маруа төбелері қай жерде орналасқан?
5. Сафа мен Маруа туралы Құранда не айтылған?
6. *«Сендерге сағи міндеттелді, сағиді атқарыңдар!»* деген хадистің мағынасы қандай үкімді білдіреді?
7. Сағиді атқарусыз қалдырған кісі қалай істейді?
8. Сағидің шарты және уақытымен байланысты үкімді түсіндір.
9. Сағи қандай тауаптан кейін орындалады?
10. Сағиді дұрыс тәртіпте орындау дегеніміз не? Бұған қатысты үкімді баяндаушы хадисті айт.
11. Сағиді Маруа тарапынан бастап аяқтаған кісінің сағии дұрыс па?
12. Сафа мен Маруа арасын жеті мәрте жүріп өту үкімі қандай дәлелге негізделген?
13. Сүннет бойынша сағидің алдында қандай амалдар атқарылады?
14. Сағидің сүннеттерін талдап түсіндір.
15. Сағи кезінде қандай дұғаларды айту сүннет?
16. *Мүздәлифа қай жерде орналасқан?*
17. *Мухассир сайы қай жерде орналасқан? Оған қатысты үкім қандай?*

18. Мүздәлифадағы тұрысты міндеттейтін аятты айт.
19. *Әл-Маш'ар әл-Харам* дегеніміз не?
20. Мүздәлифадағы тұрысты дұрыс атқару шарттарын айт.
21. Мүздәлифадағы тұрыстың уәжіптерін талдап түсіндір.
22. Мүздәлифадағы тұрыстың сүннеттерін талдап түсіндір.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистердi жатқа айту.

3-тапсырма. Қажылық амалдары атқарылатын орындардың картасын сызып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қаракұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

2.3. Тас лақтыру рәсімі

Тас лақтыру рәсімінің түсінігі

Тас лақтыру дегеніміз – қажы кісінің жамараттарға шариғат белгілеген күндері белгілі мерзімде әрі белгілі тәртіпте әрі белгілі санды құраған ұсақ тастарды лақтыру арқылы атқарылатын қажылық амалы.

Анықтамаға түсінік:

Жамараттарға – Минада тас лақтыру рәсімін ғана атқаруға арналған үш орын. Олар: кіші жамарат, орта жамарат және Ақаба жамараты. Кіші жамарат пен орта жамарат арасы – 156,40 м, ал орта жамарат пен Ақаба жамаратының арасы – 116,77 м.

Тас лақтыру дегеніміз – қажы кісінің жамараттарға шариғат белгілеген күндері белгілі мерзімде әрі белгілі тәртіпте әрі белгілі санды құраған ұсақ тастарды лақтыру арқылы атқарылатын қажылық амалы.

Шаригат белгілеген күндері – зұлхижжаның 10,11,12,13-ші күндері. Соңғы үш күн *таширқ күндері* деп аталады.

Белгілі мерзімде – кешірімді жағдайлардың ескерілуімен 10 зұлхижжада таң атқанда, ал қалған күндері түс ауған соң басталып, әр келесі күннің таңы атқанға дейінгі аралықта.

Белгілі тәртіпте – 10-шы зұлхижжа күні тас тек Ақаба жамаратына, ал қалған күндері әуелі кіші жамаратқа, сосын орта жамаратқа, сосын Ақаба жамаратына лақтырылады.

Белгілі санды құраған – 10-шы зұлхижжада Ақаба жамаратына 7 тас, қалған күндері әр жамаратқа 7 тастан, барлығы 70 тас.

Тас лақтырудағы мақсат

Мұсылманға белгілі ақиқат, қашан ол Аллаһтың өзіне бұйырған әмірін орындауға ниеттенсе не атқару үстінде болса, шайтан әрдайым оның жолын аңдып, көңілін бұзуға және Аллаһқа бойсұнудан тайдыруға әрекет жасайды. Аллаһ тағала Құранда мұсылман құлдарының жолын аңдыған шайтанның ниеті мен үмітін баяндап:

﴿ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ (14) قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ (15) قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (16) ثُمَّ لَا تَبِيتُهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴾ (17)

«Ібіліс: «Адам балаларын қайта тірілетін күнге дейін маған мұрсат бер», – деді (14) Аллаһ: «Расында, сен – өздеріне мұрсат берілгендерденсің», – деді (15) «Мені адастырғаның үшін, әлбетте, олардың жолдарын аңдып, Сенің тура жолыңнан бөгеймін (16) Сосын сөзсіз оларға алдарынан әрі арттарынан, ондарынан және солдарынан келемін де, Сен олардың көбісін шүкірсіз қалыпта көресің (17)»¹, – деп ескерткен.

Аллаһ тағала Құран Кәрімде тағы:

﴿ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴾

¹ «әл-Ағраф» сүресі: 14-17.

«Расында, шайтан – сендердің дұшпандарың. Сондықтан сендер де оны дұшпан көріңдер! Расында, ол өз тобын тек тозақ тұрғындарынан болуларына шақырады»¹;

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

«Ей, иман келтіргендер! Жердегі нәрселерден адал әрі таза болғанын жендер де, шайтанның жолдарына ермендер! Расында, ол – сендердің анық дұшпандарың. Әлбетте, ол сендерге тек жамандықты, арсыздықты және Аллаһ жөнінде білмейтін нәрселерінді айтуды бұйырады»², – деген.

Мұсылман адам шайтанның азғыруын әрдайым қайтарып отыруы қажет. Өйтпесе, Раббысына бойсұнуының оңдалуы мен тұрақталуы қиынға соғады. Ислам тарихында Аллаһқа бойсұнудың ерекше үлгісі болып танылатын оқиға – Аллаһ тағаланың Ибраһимге баласы Исмайылды құрбандыққа шалуын бұйырған әмірі. Ибраһим мен Исмайыл Раббыларының әмірін бұлжытпай орындауға бара жатқанда, шайтан олардың жолын аңдып, Аллаһтың әмірінен тыюға үш мәрте әрекет жасаған. Сол кезде Ибраһим шайтанның талпынысы мен үмітін кесіп, оны тас лақтырып қуған. Ибраһимнің бойсұнушылығы мен шайтанға қатысты ұстаған мінезін кейінгі мұсылмандарға өнеге ету үшін, оның шайтанға тас лақтырған орындарын Аллаһ қажылық амалдарының бірі етіп белгілеген. Мұсылман өзіне әрдайым жасалатын шайтанның уәсуәсін қажылық кезінде бірнеше күндер бойы тас лақтыру рәсімі арқылы қайтарса, еліне оралғанда уәсуәсті раббысына бойсұнуы әрі бірқалыптылығы арқылы қайтару қажеттілігін түсінеді.

Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَمَّا أَتَى إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللَّهِ الْمَنَاسِكَ عَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ عِنْدَ جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ حَتَّى سَاخَ فِي الْأَرْضِ، ثُمَّ عَرَضَ لَهُ عِنْدَ الْجَمْرَةِ الثَّانِيَةِ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ حَتَّى سَاخَ فِي الْأَرْضِ، ثُمَّ عَرَضَ لَهُ عِنْدَ الْجَمْرَةِ الثَّالِثَةِ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ حَتَّى سَاخَ فِي الْأَرْضِ). قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: «الشَّيْطَانُ تَرْجُمُونِ وَمِلَّةَ أَبِيكُمْ تَنْعُونَ»

¹ «әл-Фатыр» сүресі: 6.

² «әл-Бақара» сүресі: 168,169.

«Аллаһтың холил құлы Ибраһим (алайһи ас-салам) қажылық амалдары кіріскен кезде Ақаба жамаратының қасында оған шайтан көрінеді. Ибраһим оған жеті тас лақтырып, ол жерге кіріп кетеді. Сосын екінші жамараттың қасында шайтан тағы көрінеді. Ибраһим оған жеті тас лақтырып, ол жерге кіріп кетеді. Сосын үшінші жамараттың қасында шайтан тағы көрінеді. Ибраһим оған жеті тас лақтырып, ол жерге кіріп кетеді», – деген. Тағы бір сөзінде Ибн Аббас: «Сендер шайтанға тас лақтырып, Ибраһим аталарыңның милләтін еске алудасындар», – деп айтқан¹.

Тас лақтыру амалы атқарылатын күндер

Бұл – зүлхижжаның Құрбан айт күні мен ташриқ күндері. Құрбан айт күні – 10-шы зүлхижжа, ал ташриқ күндері – зүлхижжаның 11,12,13-ші күндері.

10-шы зүлхижжада, яғни Құрбан айт күні тек Ақаба жамаратына ғана тас лақтырылады. Бұл күнгі тас лақтырудың *сүннет уақыты* – күннің шығуы мен бесін арасындағы мезгіл. Жәбір:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي يَوْمَ النَّحْرِ ضُحًى وَأَمَّا بَعْدَ ذَلِكَ فَبَعْدَ زَوَالِ

(الشَّمْسِ)

«Пайғамбар ﷺ Құрбан айт күні тас лақтыруды дұха уақытында орындаған. Ал одан кейінгі күндері түс ауған соң атқарған», – деп айтқанын жеткізген².

Сондай-ақ *сүннет мақұлдайтын уақыт* – бесін мен ақшамның соңғы уақыты арасындағы мезгіл. Ибн Аббас:

(سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَمَيْتُ بَعْدَ مَا أَمْسَيْتُ فَقَالَ لَا حَرَجَ)

«Бір кісі Пайғамбардан ﷺ: «Мен тасты кеш түскен соң лақтырдым», – деп сұрағанда ол ﷺ: «Оқасы жоқ», – деді деген³.

Таң атқаннан күн шыққанға дейінгі мезгілде атқаруға рұқсат етіледі, бірақ мәкрұһ саналады. Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَا تَرْمُوا الْجُمُرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ)

¹ әл-Хаким. «әл-Мустадрак ала ас-Сахихайн»: 1/638.

² «Сунан ат-Тирмизи»: 3/241.

³ «Сахих әл-Бухари»: 2/173.

«Жамаратқа күн шыққанша тас лақтырмаңдар!», – деп айтқанын риуаят еткен¹.

10-шы зұлхижжада Ақаба жамаратына тас лақтыру амалының соңғы уақыты кешірімді жағдайлардың ескерілуімен келесі күннің таңы атқанға дейін жалғасады. Бұл уақыттан себепсіз кешіктірген кісі 11 зұлхижжада қазасын өтеп, кешіктіргені үшін қой шалуы уәжіп.

10 зұлхижжа күні Ақаба жамаратына тас лақтырумен байланысты үкімдер

- Ақаба жамаратына бірінші тастың лақтырылуымен қажылық күндері бойы айтылып келе жатқан тәлбияның айтылуы тоқтатылады.

- Кім Ақаба жамаратына тас лақтыруды атқарусыз қалдырса, бір қой шалады.

- Ақаба жамаратына тас лақтырылған соң қажылықтың уәжіп үкіміндегі мал шалу, шаш алу амалдарының кезегі келеді. Сосын Минадан Меккеге барып, парыз үкіміндегі ифаада тауабы атқарылады. Бұл амалдардың ішінде ифрад қажылығын атқарған кісіге мал шалу уәжіп емес, ерікті амал. Мал шалу уәжібі тек таматтуғ пен қарин қажылықтарын атқарған кісіге уәжіп. Сондай-ақ аталмыш амалдардың тәртібін қадағалау уәжіп. Тәртіпке қайшы орындап қойған кісі қатесін жуу үшін бір қой шалуы уәжіп. Анас ибн Мәлик:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى مِنِّي، فَأَتَى الْجَمْرَةَ فَرَمَاهَا، ثُمَّ أَتَى مَنْزِلَهُ
(بِمَنِيٍّ وَنَحَرَ، ثُمَّ قَالَ لِلْحَلَاقِ خُذْ وَأَشَارَ إِلَى جَانِبِهِ الْأَيْمَنِ، ثُمَّ الْأَيْسَرِ)

«Аллаһ елшісі ﷺ Минаға келгенінде Ақаба жамаратына барып, оған тас лақтырды. Сосын Минада тоқтаған орнына барды да, мал шалды. Кейін шаш қиюшыға: «Шашымда ал!», – деп, шашының әуелі оң жағын, сосын сол жағын көрсетті», – деп айтқанын риуаят еткен².

Зұлхижжаның 11,12,13-ші күндері тас лақтыру

Бұл күндер *таширик күндері* деп аталады. Қажы кісі ташрик күндерінің әрқайсысында бесіннен кейінгі мезгілде Минаға барып, үш жамаратқа да 7 тастан лақтыруы уәжіп. Алдымен кіші жамаратқа, сосын орта жамаратқа, сосын Ақаба жамаратына лақтырады. Ибн Аббас:

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/240.

² «Сахих Муслим»: 2/947.

(رَمَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجِمَارَ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ жамраттарға түс ауған соң тас лақтырған», – деген¹.

Зұлхижжаның 11 және 12 күндері үш жамаратқа тас лақтырудың **сүннетке сай уақыты** – түс ауғаннан күн батқанға дейінгі мезгіл. Кім сырқат, кәрілік, қыспақ секілді кешірімді жағдайлардың бөгеуімен тас лақтыруды күн батқан соң келесі күннің таңы атпай атқарса, амалдың дұрыстығы жойылмайды және ешнәрсе өтемейді. Ал кім таң атқаннан кейін атқарса, кешіктіргені үшін бір қой шалуы уәжіп.

- Кім мүлде тас лақтырмаса немесе бір күнді тас лақтырусыз қалдырса, бір қой шалуы уәжіп.

- Үш жамараттың бірін тас лақтырусыз қалдырған кісі садақа беруі уәжіп.

Зұлхижжаның 13-ші күнінде тас лақтыру үкімі

Еліне оралуға **асыққан кісіге** жамраттарға тас лақтырудың үшінші күнгісін атқарусыз қалдыруға рұқсат етіледі. Аллаһ тағала Құранда:

﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾

«Белгіленген **таириқ** күндері **Минада болғандарыңда** Аллаһты еске алыңдар! Сонда кім асыққан болса, **екі күнде аяқтауында күнә жоқ** және (үшінші күнге) қалған кісіге де күнә жоқ, әрине, егер **қажылықта және үйлеріне оралғанда** тақуалық қылса. Аллаһтан **қорқыңдар және қиямет күні** Оның алдына жиналатындарыңды біліңдер!»², – деп айтқан.

Сондай-ақ Аллаһ елшісі ﷺ:

(أَيَّامُ مِنِّي ثَلَاثَةٌ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ)

«Мина күндері – үшеу. Кім асыққан болса, **екі күнде аяқтауында күнә жоқ** және үшінші күнге қалған кісіге де күнә жоқ», – деп айтқанын жеткізген³.

¹ «Муснад ас-Сохаба фи әл-Кутуб ат-Тис'а»: 29/435.

² «әл-Бақара» сүресі: 203

³ «Сунан Әби Дәуд»: 2/141.

Ибн Аббас аяттағы және хадистегі *күнә жоқ* деген сөздің мағынасын:

(فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ غُفِرَ لَهُ، وَمَنْ تَأَخَّرَ غُفِرَ لَهُ)

«Кім асығып, екі күнде орындаса, күнәсі кешірілді және кім үшінші күнге қалып орындаса, күнәсі кешірілді», – деп түсіндірген¹.

- Асыққан кісінің 12 зұлхижжада Минадан күн батпай кетуі мустахаб. Күн батқанда әрі одан одан кейін Минада қалуы мәкрұһ. Сондай-ақ рұқсат жойылмасы үшін, 13 зұлхижжаның таңы атпай қайтып кетуі шарт. Әйтпесе орындауы міндетті болып қалады.

- Зұлхижжаның 13-ші күні Меккеде болған кісі асықса да асықпаса да бұл күннің тас лақтыру амалын таң атқан соң барып атқаруына рұқсат. Имам Әбу Ханифаның түсіндіруінше: бұл күнгі тас лақтыру амалын түс ауған соң атқару шарт емес, мустахаб. Себебі: 13 зұлхижжаның тас лақтыру уәжібін асыққан кісіге атқарусыз қалдыру рұқсаты бар. Асыққан кісіге атқарусыз қалдыру рұқсат етілуі ол күнгі тасты түс аумай тұрып орындаудан бөгемейді.

Тас лақтыру амалы атқарылатын күндердің кестесі:

Күндер	Жамарат	Сүннет уақыт	Сүннет мақұлдаған уақыт	Мәкрұһ үкіміндегі рұқсат уақыт
10 зұлхижжа	Ақаба жамараты (7 тас)	Күн шыққан соң бесінге дейін	Бесіннен күн батқанға дейін	1) таң сәріден күн шыққанша 2) күн батқаннан келесі күннің таңы атпай
11 зұлхижжа	Кіші жамарат (7 тас) Орта жамарат (7 тас) Ақаба жамараты (7 тас)	Бесіннен кейін күн батқанша (бесіннің кіруі – шартты уақыт, бұдан бұрын атқаруға болмайды)		Күн батқан соң

¹ Уаһба аз-Зухайли. «әл-Фикһ әл-Ислами уа Әдиллатуһу»: 3/564.

12 зүлхижжа	Кіші жамарат (7 тас) Орта жамарат (7 тас) Ақаба жамараты (7 тас)	Бесіннен кейін күн батқанша (бесіннің кіруі – шартты уақыт, бұдан бұрын атқаруға болмайды)	Күн батқан соң
13 зүлхижжа	Кіші жамарат (7 тас) Орта жамарат (7 тас) Ақаба жамараты (7 тас)	Бесіннен кейін күн батқанша (13 зүлхижжаның таңы атпай Меккеден еліне кетіп қалған кісінің мойнынан бұл күннің уәжібі түседі. Кетіп үлгермеген кісі оны таң сәріден кейін атқарса да болады)	Күн батқан соң

Тас лақтыруды дұрыс атқару шарттары

1. Ихрамда болу.

2. Арафаттағы тұрыстың атқарылған болуы.

3. Лақтырылатын зат лақтыруға келетін тас, қатқан балшық секілді жер жынысы болуы. Ибн Аббас:

(قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةُ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلَى نَافَتِهِ الْقُطْ لِي حَصَى فَلَقَطْتُ لَهُ سَبْعَ حَصَيَاتٍ هُنَّ حَصَى الْخَذْفِ فَجَعَلَ يَنْفُضُهُنَّ فِي كَفِّهِ وَيَقُولُ أَمْثَالُ هَؤُلَاءِ فَارْمُوا ثُمَّ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوُّ فِي الدِّينِ فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Ақаба жамратына тас лақтыратын күннің таңында түйесінің үстінде отырып: «Маған ұсақ тас теріп берші», – деді. Мен оған жеті тас теріп бердім. Олар ұсақ тастар еді. Оларды алақанына салып шаңын сілкіп қақты да: «Осы секілді тасты лақтырыңдар!», – деді. Сосын: «Ей, адамдар! Дінде шектен шығудан сақ болыңдар! Расында, сендердің алдарыңда өткен қауымдарды дінде шектен шығулары құртқан еді», – деді деп айтқан¹.

¹ «Муснад ас-Сохаба фи әл-Кутуб ат-Тис‘а»: 30/66.

Аллаһтың елшісі ﷺ:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ لَا يَقْتُلْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَإِذَا رَمَيْتُمُ الْجِمْرَةَ فَارْمُوا بِمِثْلِ حَصَى
الْخَذْفِ

«Ей, адамдар! Бір біріңді өлтіріп алмаңдар! Жамратқа тас лақтырған кездеріңде үрме бұршақ секілді ұсақ тас лақтырыңдар!», – деген¹.

4. Лақтыру әрекетінің болуы.
5. Жамаратқа көздеп лақтыру.
6. Жамараттың өзіне не жамарат үкіміндегі белгіленген орынға түсуі.
7. Әр жамаратқа жеті тас лақтыру.
8. Әр тасты жеке-жеке лақтыру.
9. Әркімнің өзі лақтыруы. Ауру-сырқау секілді кешірімді себебі бар қажыға тас лақтыруды өкіл арқылы атқаруына рұқсат етіледі әрі осылай істеуі уәжіп. Өкіл арқылы тас лақтыру дұрыс атқарылуы үшін, өкіл алдымен өз тастарын, сосын өкіл етушінің тастарын лақтыруы шарт. Тас лақтыру уәжібін біреуге еш себепсіз тапсыруға болмайды. Кім бұлай істесе, бір қой шалуы уәжіп.

10. Үш жамаратқа да тас лақтыру. Сүннет бойынша тастар алдымен кіші жамаратқа, сосын орта жамаратқа, сосын Ақаба жамаратына лақтырылады. Бұл тәртіпке қайшы жасап қойған кісі нашар істеген саналып, қайта атқаруы сүннет болады.

11. 11,12 зұлхижжада тасты түс ауған соң лақтыру.

Тас лақтыру рәсімінің сүннеттері

1. Тас лақтырушы мен жамараттың арасы бес зираа' (шамамен 3 метр) не одан көбірек болуы².
2. Тасты саусақтармен ұстап лақтыру.
3. Әр тасты тәкбір айтып лақтыру.
4. Жеті тасты бірінен кейін бірін лақтыру.
5. Ақаба жамаратына тас лақтырғанда Мекке сол жақта, Мина оң жақта, ал Ақаба алдында болатындай бағытта тұру. Ибн Масғудпен бірге қажылық жасаған Абдрахман ибн Язид:

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/146.

² «әл-Масуу'а әл-Фикһия әл-Куайтия»: 23/161.

(فَرَمَى الْجَمْرَةَ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ وَجَعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ وَمِنْهُ عَنْ يَمِينِهِ وَقَالَ هَذَا مَقَامُ الَّذِي أُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ)

«Абдулла жамаратқа жеті тас лақтырғанда, Қағба сол жағында, ал Мина оң жағында болатындай етіп тұрды. Сосын: «Бұл – «әл-Бақара» сүресі түскен орын», – деді деген¹.

6. Ақаба жамратына тас лақтырарда тәлбия айтуды тоқтату. Ибн Аббас өзіне Фадылдың:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزَلْ يُلَبِّي حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ)

«Пайғамбар ﷺ Ақаба жамратына тас лақтырған сәтіне дейін тәлбия айтқан», – дегенін жеткізген².

7. Ақаба жамратына тас лақтырған соң ол жерде дұға айту үшін тұрмай, кетіп қалу.

8. Кіші жамарат пен орта жамаратқа тас лақтырып болған соң, әрқайсысының қасында дұға жасау үшін кідіру.

Айша анамыз:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَمَى الْجَمْرَةَ الَّتِي تَلِي مَسْجِدَ مِنَى يَرْمِيهَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَمَى بِحَصَاةٍ ثُمَّ تَقَدَّمَ أَمَامَهَا فَوَقَفَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ رَافِعًا يَدَيْهِ يَدْعُو وَكَانَ يُطِيلُ الْوُقُوفَ ثُمَّ يَأْتِي الْجَمْرَةَ الثَّانِيَةَ فَيَرْمِيهَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَمَى بِحَصَاةٍ ثُمَّ يَنْحَدِرُ ذَاتَ الْيَسَارِ مِمَّا يَلِي الْوَادِي فَيَقِفُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ رَافِعًا يَدَيْهِ يَدْعُو ثُمَّ يَأْتِي الْجَمْرَةَ الَّتِي عِنْدَ الْعَقَبَةِ فَيَرْمِيهَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ عِنْدَ كُلِّ حَصَاةٍ ثُمَّ يَنْصَرِفُ وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا)

«Аллаһ елшісі ﷺ кіші жамратқа тас лақтырған кезінде оған жеті тас лақтырған. Әр тасты лақтырарда тәкбір айтқан. Сосын оның

¹ «Сахих Муслим»: 2/943.

² «Сахих Муслим»: 2/931.

алдына қарай адымдап, жүзін құбылаға қаратып, қолдарын көтеріп, дұға жасаған. Ол онда ұзақ тұрған. Кейін орта жамратқа келіп оған жеті тас лақтырған. Әр тасты лақтырарда тәкбір айтқан. Сосын оның оң жағына қарай тұрып, жүзін құбылаға қаратып, қолдарын көтеріп дұға тілеген. Бұдан кейін Ақаба жамратына келіп, оған жеті тас лақтырған. Әр тасты лақтырарда тәкбір айтқан. Сосын оның қасында еш тұрмастан кеткен», – деп айтқан¹.

Ибн Масғуд пен Ибн Омар жамратқа тас лақтырғанда: «Аллаһым, мұнымды игі қажылық әрі кешірілген күнә және шүкірлі амал ете гөр», – деп дұға тілеген². Бұл дұғаның арапша мәтіні:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا وَعَمَلًا مَشْكُورًا»

Қажы кісінің дұғасына қатысты Аллаһ елшісі :

(اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ، وَلِمَنْ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ)

«Аллаһым, қажыны кешіре гөр. Әрі қажы кім үшін кешірім сұраса, оны да кешіре гөр», – деген³.

9. Ташриқ күндері жамараттарға жаяу барып, жаяу қайту. Нафи’:

(عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ يَأْتِي الْجِمَارَ فِي الْأَيَّامِ الثَّلَاثَةِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ مَاشِيًا ذَاهِبًا وَرَاجِعًا وَيُخْبِرُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ)

«Ибн Омар Құрбан айт күнінен кейінгі үш күн бойы жамараттарға жаяу барып, олардан жаяу оралған. Сондай-ақ Пайғамбар ﷺ осылай істеген деп хабарлаған», – деген⁴.

10. Сүннетке сай мезгілде лақтыру. 10 зұлхижжада Ақаба жамаратына күн шыққан соң бесінге дейінгі мезгілде, ал қалған күндері үш жамаратқа бесін кірген соң күн батқанға дейінгі мезгілде атқару.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/179.

² «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2261

³ әл-Хаким. «әл-Мустадрак ала ас-Сахихайн»: 1/609.

⁴ «Сунан Әби Дәуд»: 2/146.

Тас лақтыру рәсімінің мәкрүһтері

1. Сүннет уақыттан кешіктіріп лақтыру.
2. Жамараттарға тасты қашықтан лақтыру.
3. Тасты лақтырылған жерден теру. Өйткені ол тастар қажылығы қабыл етілмеген кісілердікі болуы ықтимал. Әбу Сағид ал-Худри Аллаһ елшісінің ﷺ:

(إِنَّهُ مَا يُقْبَلُ مِنْهَا يُرْفَعُ وَلَوْلَا ذَلِكَ لَرَأَيْتَهَا مِثْلَ الْجِبَالِ)

«Тастардың қабыл етілгені көтеріледі. Әйтпесе, оларды тау болып үйілгенін көрер едің», – деп айтқанын жеткізген¹.

Ибн Аббас:

(وَكُلُّ بِهٍ مَلِكٌ مَا تُقْبَلُ مِنْهُ رُفْعٌ، وَمَا لَمْ يُقْبَلْ تُرْكٌ)

«Бұл іске жауапты періште бекітілген. Қабыл етілгені көтеріледі. Ал қабыл етілмегені орнында қалады», – деген².

3. Үлкен тасты сындырып, ұсақ тастар жасау.
4. Нәжіс тиген тасты лақтыру. Терілген тастардың тазалығында күмән болса, оларды жуу мустахаб. Ибн Омардың терген тастарын жуғандығы туралы хабар бар³.
5. Жетіден артық тас лақтыру.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Тас лақтыру дегеніміз – қажы кісінің жамараттарға шариғат белгілеген күндері белгілі мерзімде әрі белгілі тәртіпте әрі белгілі санды құраған ұсақ тастарды лақтыру арқылы атқарылатын қажылық амалы.

✓ Тас лақтыру амалы атқарылатын күндер – Құрбан айт күні мен ташриқ күндері. 10 зүлхиджа Құрбан айт күні деп, ал 11, 12, 13 күндер ташриқ күндері деп аталады.

✓ Тас лақтыруды дұрыс атқару шарттары: ихрамда болу; Арафаттағы тұрыстың атқарылған болуы; лақтырылатын зат лақтыруға келетін тас, қатқан балшық секілді жер жынысы болуы; жамаратқа көздеп лақтыру; жамараттың өзіне не жамарат үкіміндегі белгіленген орынға түсуі; үш жамаратқа да

¹ әл-Хаким. «әл-Мустадрак ала ас-Сахихайн»: 1/650.

² «Сунан әл-Байһақи әл-Күбро»: 5/128.

³ «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2250.

лақтырылуы; әр жамаратқа жеті тас лақтыру; әр тасты жеке-жеке лақтыру; әркімнің өзі лақтыруы; 11,12 күндері тасты түс ауған соң лақтыру.

✓ Жамараттарға лақтырылатын тастардың жалпы саны – 70.

✓ 10-шы зұлхижжада, яғни Құрбан айт күні тек Ақаба жамаратына ғана тас лақтырылады. Лақтырылатын тас саны – жетеу.

✓ 10-шы зұлхижжада Ақаба жамаратына тас лақтыру уақыты – күн шыққан соң бесінге дейін (амалға негізделген сүннет), бесіннен кейін күн батқанша (мақұлданған сүннет), күн батқан соң келесі күннің таңы атпай (мәкрүһ).

✓ Зұлхижжаның 11 және 12 күндері үш жамаратқа тас лақтырудың сүннетке сай уақыты – түс ауғаннан күн батқанға дейінгі мезгіл. Кім сырқат, кәрілік, қыспақ секілді кешірімді жағдайлардың бөгеуімен тас лақтыруды күн батқан соң келесі күннің таңы атпай атқарса, амалдың дұрыстығы жойылмайды және ешнәрсе өтемейді. Ал кім таң атқаннан кейін атқарса, кешіктіргені үшін бір қой шалуы уәжіп.

✓ Зұлхижжаның 11 мен 12 күндері тас лақтырып болып, еліне оралуға асыққан кісіге 13 күннің тас лақтыру амалын атқарусыз қалдыруына рұқсат етіледі. Асыққан кісінің 12 зұлхижжада Минадан күн батпай кетуі мустахаб. Күн батқанда әрі одан одан кейін Минада қалуы мәкрүһ. Сондай-ақ рұқсат жойылмасы үшін, 13 зұлхижжаның таңы атпай қайтып кетуі шарт. Әйтпесе орындауы міндетті болып қалады.

✓ Тас лақтыруды атқару кезінде сүннеттері мен мәкрүһтерінің ескерілуі қажет.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Тас лақтырудың анықтамасын айт және анықтаманы талдап түсіндір.
2. Тас лақтыру амалының мақсатын баянда.
3. Қажылықтың тас лақтыру амалы қай күндері атқарылады?
4. 10-шы зұлхижжа күні Ақаба жамаратына тас лақтырумен байланысты үкімдерді айт.
5. 10-шы зұлхижжада Ақаба жамаратына тас лақтыру амалының уақытын түсіндір.
6. Ташриқ күндері дегеніміз не?
7. Зұлхижжаның 11 мен 12-ші күндері тас лақтыру уақытын түсіндір.
8. Зұлхижжаның 13-ші күнінде тас лақтыру үкімі мен уақытын түсіндір.
9. Тас лақтыруды дұрыс атқару шарттарын түсіндір.
10. Тас лақтыру амалының сүннеттерін баянда.
11. Тас лақтыру амалының мәкрүһтерін айт.
12. Тас лақтыру амалын өкіл арқылы атқаруға рұқсат па?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистердi жатқа айту.

3-тапсырма. «Нәпсiмен күресу жолдары» туралы эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.

2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.

3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.

4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2011.

5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

2. 4. Шаш алу

Шаш алу шашты *толық қыру* не *қысқарту* арқылы жүзеге асады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ

مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ﴾

«Расында, Аллаһ Өз елшісінің көрген түсін ақиқат етіп растады. Аллаһ қаласа, әлбетте, сендер **шаштарыңды қырып және шаштарыңды қысқартып**, бейбіт түрлерінде еш қорықпай әл-Харам мешітіне кіресіңдер»¹, – деген.

Сүннет бойынша шаш қысқартуға қарағанда оны толық қырған абзал. Әбу Һурайра:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُمَّ ارْحَمْ الْمُحَلِّقِينَ قَالُوا وَالْمُقَصِّرِينَ

¹ «әл-Фатх» сүресі: 27

يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ اللَّهُمَّ ارْحَمْ الْمُحَلِّقِينَ قَالُوا وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ
وَالْمُقَصِّرِينَ

«Аллаһтың елшісі ﷺ: «Аллаһым, шаштарын қырғандарды кешіре гөр», – деп дұға тіледі. Адамдар: «Ей, Аллаһтың елшісі! Шаштарын қысқартқандарға да тілеңіз», – деді. Ол ﷺ тағы: «Аллаһым, шаштарын қырғандарды кешіре гөр», – деді. Адамдар қайтадан: «Ей, Аллаһтың елшісі! Шаштарын қысқартқандарға да тілеңіз», – деді. Ол ﷺ: «Шаштарын қысқартқандарды да», – деді деген¹.

Ибн Омардан жеткен ұзын хадисте ансарлардың бірі және сәкиф руынан болған бір кісі Аллаһ елшісінен ﷺ құлшылықтардың сауаптары жайында сұраған. Хадистің соңында ансари шаш алудың сауабы туралы сұрағанда Пайғамбар ﷺ оған:

(وَإِذَا حَلَقَ رَأْسَهُ فَلَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ سَقَطَتْ مِنْ رَأْسِهِ نُورٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

«Қажы кісі шашын қырғанда жерге түскен әр тал шашы үшін оған Қиямет күні нұр болады», – деп айтқанын жеткізген².

10 зұлхижжада орындалатын амалдардың реттік тәртібі бойынша шаш алдыру Ақаба жамаратына тас лақтырылып, мал шалынған соң және ифаада тауабынан бұрын орындалады. Ибн Аббас:

(رَمَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ، ثُمَّ ذَبَحَ، ثُمَّ حَلَقَ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Ақаба жамаратына тас лақтырды. Сосын мал шалды. Сосын шашын алды», – деп айтқан³.

Шаш алдырумен байланысты үкімдер

• Шаш алынатын орын – әл-Харам аумағы. Кім шаш алуды құрбан шалынатын күндерден кешіктірсе не белгіленген орында атқармаса,

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/174.

² «Сахих Ибн Хиббан»: 5/205.

³ «Муснад Ахмад»: 4/117.

катесін жуу үшін қой шалуы уәжіп. Себебі Аллаһ елшісі ﷺ шашын құрбан айт күні әл-Харам аумағында алған.

• Шашын алуымен қажы кісі ихрамнан жартылай босайды. Ихрамнан жартылай босау дегеніміз – ихрам тыйымдарының жұбайына жақындасудан басқасының толық рұқсат етілуі. Айша анамыз Аллаһ елшісінің ﷺ:

(إِذَا رَمَيْتُمْ وَحَلَقْتُمْ فَقَدْ حَلَّ لَكُمْ الطَّيْبُ وَكُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ)

«Тас лақтырып, шаш алдырғандарыңнан кейін сендерге әтір себіну әрі бүкіл нәрсе рұқсат етіледі. Тек әйелдеріңе жақындасуларыңа ғана болмайды», – деді¹;

(كُنْتُ أَطِيبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ يُحْرِمَ وَيَوْمَ النِّحْرِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ بِطِيبٍ فِيهِ مِسْكٌ)

«Мен Пайғамбарға ﷺ ихрамға кірері алдын және Құрбан айт күні ифаада тауабын орындауынан бұрын жұпар араласқан әтір жаққан едім», – деген².

• Шаш қысқартқан кезде ер кісі шашының әр жерінен саусақ ұшынан көбірек, сонда бүкіл шаштың төрттен бір бөлігін қысқартуы – уәжіп.

• Шашы өспейтін кісі басының үстінен ұстараны жүргізіп өтуі – уәжіп. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ)

«Егер сендерді бір нәрседен тыйсам, одан тыйылыңдар! Сондай-ақ сендерге бір нәрсені бұйырсам, одан шамаларың келгенін орындаңдар!», – деп айтқанын жеткізген³.

Нафи’:

(عَنْ بَنِ عُمَرَ قَالَ فِي الْأَصْلَحِ يُمِرُّ الْمُوسَى عَلَى رَأْسِهِ)

¹ «Бұлууғ әл-Мароом»: 1/285.

² «Сахих Муслим»: 2/849.

³ «Сахих әл-Бухари»: 9/94.

«Ибн Омар қасқа бас кісіге қатысты басының үстіне ұстара жүргізу керектігін айтқан», – деген¹.

• Әйел кісі сүннет бойынша шашын қырмайды, тек қысқартады. Ибн Аббас Пайғамбардың ﷺ:

(لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ حَلْقٌ إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ)

«Әйел кісілерге шаштарын қырулары уәжіп емес. Расында, әйелдерге шаштарын қысқартулары ғана – уәжіп», – дегенін жеткізген².

Әл-Хаттаб ұлы Омардан «Әйел кісі шашын қанша мөшерде қысқартады?», – деп сұралғанда, ол: «Мұнша», – деп саусағының ұшын көрсеткен³.

Шаш алумен байланысты сүннеттер

1. Шашты толық қыру.

2. Шаш алдырарда дұға жасау – мустахаб. «Қажы кісі шашын қырғанда жерге түскен әр тал шашы оған Қиямет күні нұр болады» деген⁴ хадистің негізінде «Аллаһым, міне менің кекілім. Алынған әр тал шашым үшін Қиямет күні нұр берші, ей, рақымдылардың рақымдысы», – деп дұға тілеу мустахаб.

Дұғаның арапша мәтіні:

«اللَّهُمَّ هَذِهِ نَاصِيَّتِي فَاجْعَلْ لِي بِكُلِّ شَعْرَةٍ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»

3. Оң жақтан бастап алдыру.

4. Алынған шашты жерге көму мустахаб.

5. Шаш алдырған соң мұртты басып, тырнақ алу – мустахаб. Нафиғ:

(أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ؛ كَانَ إِذَا حَلَقَ فِي حَجٍّ، أَوْ عُمْرَةٍ، أَخَذَ مِنْ لِحْيَتِهِ، وَشَارِبِهِ)

«Абдулла ибн Омар қажылықта не умрада шашын қырғызғанда сакалы мен мұртты да басатын еді»⁵.

¹ «Сунан ад-Даракутний»: 2/256

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/150.

³ «әл-Фикһ ал-Ислами уа Адиллатуһу»: 3/2268

⁴ «Сахих Ибн Хиббан»: 5/205.

⁵ «Муатто Мәлик»: 3/582.

2.5. Қоштасу тауабы

Қоштасу тауабының түсінігі

Қоштасу тауабы дегеніміз – Қажылық ғибадатын аяқтап болған әфақи кісінің еліне оралар алдындағы Қағбамен байланысты соңғы міндеті саналатын, уәжіп тауап.

Қоштасу тауабы деп аталу себебі – қажы кісі бұл тауапты орындауымен Қағбамен қоштасып, еліне оралады.

Ибн Аббас:

(أَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ إِلَّا أَنَّهُ خُفِفَ عَنِ الْحَائِضِ)

«Адамдарға ең соңғы міндет етіліп, Қағбаны тауап етулері бұйырылды. Ол тек етеккірі келген әйелге ғана жеңілдетілді»¹;

(كَانَ النَّاسُ يَنْصَرِفُونَ فِي كُلِّ وَجْهٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَنْفِرَنَّ أَحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ)

«Адамдар қажылық амалдарын аяқтаған соң жан-жаққа тарай бастағанда Аллаһ елшісі ﷺ: «Қағбаға қатысты ең соңғы міндетін орындамай ешкім (үйіне) аттанбасын!», – деді деген².

Тауапты міндеттейтін әрі дұрыстығы үшін қажетті жалпы шарттармен қатар қоштасу тауабы тән қосымша шарттар бар. Олар төменде баяндалады:

Қоштасу тауабын уәжіп ететін шарттар

1. Қажының әфақи үкімінде болуы. Меккелік және миқати үкіміндегі қажыларға бұл тауапты атқару міндеті жүктелмейді.

Қоштасу тауабын орындамастан жолға шыққан кісі миқаттан аспаған болса, оны жасау үшін қайта оралуы – уәжіп. Ибн Омар қоштасу тауабын атқарусыз қалдырып, Заһран деген жерге жеткен бір кісіні қоштасу тауабын орындауы үшін Меккеге қайтарған.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/179.

² «Сахих Муслим»: 2/963.

Қоштасу тауабын атқарусыз қалдырған кісі миқаттан асып кетсе, орнына қой шалуы не қайтадан умра үшін жаңа ихрамға кіруі – уәжіп. Меккеге келгенінде умрасын атқарып, сосын қоштасу тауабын орындайды.

2. Әйел кісінің етеккір не нифас күйде болмауы. Қоштасу тауабын атқарар кезде қайсыбір әйелдің етеккірі келсе, уәжіп мойнынан түседі. Сондай-ақ ол бұл тауаптың орнын толтыру үшін ешнәрсе өтемейді. Айша анамыз:

(حَجَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَفْضْنَا يَوْمَ النَّحْرِ فَحَاضَتْ صَفِيَّةُ فَأَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا مَا يُرِيدُ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِهِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا حَائِضٌ قَالَ حَابِسَتُنَا هِيَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَاضَتْ يَوْمَ النَّحْرِ قَالَ اخْرُجُوا)

«Пайғамбармен ﷺ бірге қажылық парызын орындап, Құрбан айт күні ифаада тауабын атқардық. Сол кезде Сафияның етеккірі келген еді. Ер кісі әйелін қажет еткендей Пайғамбар ﷺ да оны қажет еткен еді. Сонда мен: «Ей, Аллаһтың елшісі ﷺ, оның етеккірі келді», – дедім. Ол ﷺ: «Ол бізді сапардан бөгейтін болды ма?», – деді. Адамдар: «Ей, Аллаһтың елшісі, ол Құрбан айт күні ифаада тауабын орындады ғой», – деді. Пайғамбар ﷺ сонда: «Олай болса, Меккеден шыға беріңдер!», – деді деген¹.

Қоштасу тауабының дұрыстығы үшін қажетті шарттар

1. Жалпы тауап ниеті. Қоштасу тауабының дұрыстығы үшін ниетте тауап түрін айқындау шарт емес, жалпы тауап ниеті жеткілікті.

2. Алдында ифаада тауабының атқарылған болуы. Кім қоштасу тауабын Арафаттағы тұрыстан кейін әрі ифаада тауабынан бұрын орындап қойса, орындаған тауабы қоштасу емес, ифаада тауабы болып саналады. Себебі бұл уақыт – ифаада тауабының уақыты. Ал қоштасу тауабының уақыты ифаада тауабынан кейін кіреді. Кім ифаада тауабын атқарғаннан кейінгі уақыттардың бірінде Қағбаға тағы келіп тауап жасаса, ниетіне қарамастан, онысы қоштасу тауабы үкіміне кіреді.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/175.

3. Уақытында атқарылуы. Қоштасу тауабын атқаруға арналған уақыт *мустахаб уақыт* және *рұқсат уақыт* болып екі үкімде қарастырылады.

Қажылық амалдарын толық аяқтаған соң Меккеде біраз күндер кідіріп, сосын сапарға бел байлаған кісінің қоштасу тауабын сапарға аттанар алдында орындауы **мустахаб уақыт** үкімін білдіреді. Бұлай істеу Аллаһ елшісінің ﷺ: «Қазбаға қатысты ең соңғы міндетін орындамай ешкім (үйіне) аттанбасын!», – деген хадисіне сай мустахаб көріледі.

Қоштасу тауабының **рұқсат уақыты** дегеніміз – сапарға асыққан кісінің қоштасу тауабын ифаада тауабынан кейін бірден орындап тастауына болатын уақыт. Ифаада тауабынан кейін бірден орындалған қоштасу тауабының күші сапар кешіксе де сақтала береді. Яғни Меккеде бірнеше күндер кідіріп қалса, кетер алдында қайта атқаруы шарт емес. Аллаһ елшісінің ﷺ: «Адамдарға ең соңғы міндет етіліп, Қазбаны тауап етулері бұйырылды» деген хабардың мағынасы қоштасу тауабын орындаған кісінің бірден Меккеден шығып кетуін шарт қылмайды. Хадистың мағынасы жалпы қажылықпен байланысты ең соңғы амалдың Қазбаны тауап ету екендігін міндеттейді.

Қоштасу тауабының мустахабтары

1. Тауаптың сүннеттерін атқарусыз қалдырмау.
2. Қара тасты ұстау және сүю. Ибн Омар:

(اسْتَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَجَرَ ، ثُمَّ وَضَعَ شَفْتَيْهِ عَلَيْهِ يَبْكِي طَوِيلًا ، ثُمَّ التَفَّتَ فَإِذَا هُوَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ يَبْكِي ، فَقَالَ : يَا عُمَرُ ، هَاهُنَا تُسَكَّبُ الْعَبْرَاتُ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ қара тасқа келіп, оны ұстады. Сосын оған еріндерін тигізіп, ұзақ жылады. Мойнымды бұрсам, Омар да жылап тұр. Пайғамбар ﷺ: «Ей, Омар, көз жасы төгілуге лайықты жер осы!», – деді деген¹.

3. Тауапты аяқтағанда мултазамды орындау. Қазбаның қара тас орныққан бұрышы мен есігі арасындағы қабырғаны мултазам деп атайды. Бұл орынның мултазам деп аталу себебі, тауап жасаушы

¹ «Сахих Ибн Хозима»: 4/212.

кісінің сол тұсқа жабысып, Аллаһ тағалаға жалбарынуы – мустахаб. Бұл орында осы сипатта істелетін амал мултазам деп аталады. Мултазам жетінші айналымның соңында орындалады. Амру ибн Шуғайб әкесінен:

(طُفْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، فَلَمَّا فَرَغْنَا مِنَ السَّجْعِ، رَكَعْنَا فِي دُبْرِ الْكَعْبَةِ فَقُلْتُ: أَلَا نَتَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ، قَالَ: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ» قَالَ: ثُمَّ مَضَى، فَاسْتَلَمَ الرُّكْنَ، ثُمَّ قَامَ بَيْنَ الْحَجَرِ، وَالْبَابِ، فَأَلْصَقَ صَدْرَهُ، وَيَدَيْهِ، وَخَدَّهُ إِلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ»)

«Абдулла ибн Амрумен бірге тауап жасаған едім. Жетінші айналымды аяқтаған кезімізде Қағбаның артына барып намаз оқыдық. Мен оған: «Аллаһтан тозақ отынан сақтауын тілейік те», – дедім. Ол: «Аллаһтан тозақ отынан сақтауын тілеймін», – деді. Сосын Абдулла барып қара тас орныққан бұрышты ұстады. Сосын қара тас пен есік арасындағы орында тұрып, оған кеудесін, қолдарын, бетін жапсыра қойып: «Аллаһ елшісінің ﷺ дәл осылай істегенін көрдім», – деді деген¹.

4. Мултазамнан кейін мақамның артында екі рәкағат намаз оқу.

5. Зәмзам ішу және зәмзәм ішкенде дұға жасау. Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ)

«Зәмзәм суы қандай ниетпен ішілсе, сол ниет орындалады», – деп айтқанын жеткізген².

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу

- ✓ Шаш алу шашты *толық қыру* не *қысқарту* арқылы жүзеге асады.
- ✓ Сүннет бойынша шаш қысқартуға қарағанда оны толық қырған абзал.
- ✓ 10-шы зұлхижада орындалатын амалдардың реттік тәртібі бойынша шаш алдыру Ақаба жамаратына тас лақтырылып, мал шалынған соң және ифаада тауабынан бұрын орындалады.

¹ «Сунан Ибн Мажәһ»: 2/987.

² «Сунан Ибн Мажәһ»: 2/1018.

- ✓ Шаш алынатын орын – әл-Харам аумағы.
- ✓ Шашын алуымен қажы кісі ихрамнан жартылай босайды. Ихрамнан жартылай босау дегеніміз – ихрам тыйымдарының жұбайына жақындасудан басқасының толық рұқсат етілуі.
- ✓ Шаш қысқартқан кезде ер кісі шашының әр жерінен саусақ ұшынан көбірек, сонда бүкіл шаштың төрттен бір бөлігін қысқартуы – уәжіп.
- ✓ Қоштасу тауабы дегеніміз – Қажылық ғибадатын аяқтап болған әфақи кісінің еліне оралар алдын Қағбамен байланысты соңғы міндеті саналатын, уәжіп тауап.
- ✓ *Қоштасу тауабы* деп аталу себебі – қажы кісі бұл тауапты орындауымен Қағбамен қоштасып, еліне оралады.
- ✓ Қоштасу тауабын уәжіп ететін шарттар: қажының әфақи үкімінде болуы, әйел кісінің етеккір не нифас күйде болмауы.
- ✓ Қоштасу тауабының дұрыстығы үшін қажетті шарттар: жалпы тауап ниеті, алдында ифаада тауабының атқарылған болуы, уақыты кіргенде атқарылуы.
- ✓ Қоштасу тауабының мустахабтары: тауаптың сүннеттерін атқарусыз қалдырмау, қара тасты ұстау және сүю, тауапты аяқтағанда мұлтазамды орындау, мұлтазамнан кейін мақамның артында екі рәқағат намаз оқу, зәмзам ішу және зәмзәм ішкенде дұға жасау.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Шаш алудың атқарылу жолдары қандай және қайсысы абзал?
2. Шаш алу уақыты мен орнын түсіндір.
3. Шаш алу ихрамнан босата ма?
4. Ихрамнан жартылай босау дегеніміз не?
5. Шашты қанша көлемде қысқарту уәжіп?
6. Әйел кісі шашын қанша көлемде қысқартуы уәжіп?
7. Шаш алумен байланысты сүннеттерді айт.
8. Қоштасу тауабының анықтамасын, аталу себебін түсіндір.
9. Қоштасу тауабын уәжіп ететін шарттарды айт.
10. Қоштасу тауабының дұрыстығы үшін қажетті шарттарды айт.
11. Қоштасу тауабының мустахаб уақыты мен рұқсат уақытын түсіндір.
12. Қоштасу тауабының мустахабтарын айт.

Тапсырмалар:

- 1-тапсырма.** Өткен тақырыпты конспектiлеу.
- 2-тапсырма.** Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.
- 3-тапсырма.** «Зәмзәм бұлағаның пайда болу тарихы» туралы эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

III тарау. ҚАЖЫ- ЛЫҚТЫҢ СҮННЕТТЕРІ МЕН ӘДЕПТЕРІ.

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ Қажылықтың сүннеттерін;
- ✓ Қажылықтың мустахабтарын;
- ✓ Қажылыққа барушы кісіге қатысты әдептерді;
- ✓ Қажылық сапарынан оралумен байланысты әдептерді оқып білесіздер.

3.1. Қажылықтың сүннеттері мен мустахабтары

Қажылықтың сүннеттері

1. Ихрамның сүннеттерін қадағалау.

2. Келу тауабы. Меккеге кіргенде қолындағы заттарын қауіпсіз жерге тапсырып, әл-Харам мешітіне бет алады. Меккеге кіргенде: *«Аллаһым, бұл – Сенің құлдарыңа арнаған қасиетті және қауіпсіз жерің. Мені отқа арам етіп, құлдарыңды қайта тірілтетін күні мені азабыңнан аман алып қалшы. Сондай-ақ мені бойсұнушы сүйікті құлдарыңнан қылышы»*, – деп дұға жасайды. Дұғаның арапша мәтіні:

«اللَّهُمَّ هَذَا حَرْمُكَ وَ أَمْنُكَ فَحَرِّمْنِي عَلَى النَّارِ
وَأَمِّنِي مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ
أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ»

Меккеге кірген соң Аллаһ тағаланың алдына келгенін есінен шығармай әл-Харам мешітіне жуасыған және бойсұнған күйді сақтайды. Қағба көзіне көрінген бетте үш мәрте тәкбір және тәһлил сөздерін айтып, Аллаһ тағаладан қалаған дұғасын тілейді. Өйткені бұл жағдайда дұғаның қабыл болуы үміт етіледі. Сосын келу тауабын орындайды.

• Келу тауабының әуелгі уақыты Меккеге кірген бетте басталады. Меккеге кірген қажы әл-Харам мешітіне барып, Қағбаны жеті мәрте айналуы арқылы келу тауабын орындайды. Айша анамыз:

(أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ)

«Пайғамбар ﷺ Меккеге келгенде ең бірінші атқарған ісі – дәрет алып, тауап жасаған», – деп айтқан¹.

• Келу тауабындағы мақсат – мешітке кіргенде оқылатын сәлем намазы секілді, әл-Харам мешітіне кірген қажының Қағбаға сәлемдесуі. Сол себептен ол *сәлем тауабы* деп те аталады.

• Келу тауабын ифрад не қиран қажылығының ихрамына кірген әфақи кісі ғана атқарады.

• Умра не таматтуғ қажылығының ихрамына кірген әфақи кісі келу тауабын атқармайды. Себебі олар әл-Харам мешітіне кірген бетте парыз тауапты, яғни умраның ішкі парызы болған тауапты орындайды.

• Меккелік кісі Меккенің, ал миқати кісі Меккеге жақын жердің тұрғыны болулары себепті келу тауабын орындамайды.

• Арафаттағы тұрысты атқарып қойған кісі келу тауабын атқармағаны есіне түссе, бұл сүннет мойнынан түседі және бұл үшін пидия төлемейді. Себебі оның сүннет уақыты Арафаттағы тұрысқа дейін ғана жалғасады.

• Келу тауабының алғашқы үш айналымында жылдам жүріс атқарылмайды. Сондай-ақ артында арнайы түрде сағи орындау уәжіп емес.

• Қажы кісі ифаада тауабынан кейін атқарылатын уәжіп үкіміндегі сағиді ертерек атқарғысы келсе, оны келу тауабынан кейін атқаруына рұқсат етіледі. Бұндай жағдайда ескерілетін мәселе: Өзінен кейін сағи орындалатын тауап бойы *идтибағ* сүннеті және алғашқы үш айналымында *рамал* сүннеті атқарылады.

3. Мақамның артында екі рәкағат намаз оқыған соң зәмзәмға барып, зәмзәм ішу. Ибн Аббас:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ إِلَى السَّقَايَةِ فَاسْتَسْقَى فَقَالَ الْعَبَّاسُ يَا فَضْلُ اذْهَبْ إِلَى أُمِّكَ فَأْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرَابٍ مِنْ عِنْدِهَا فَقَالَ

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/152.

اسْقِنِي قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُمْ يَجْعَلُونَ أَيْدِيَهُمْ فِيهِ قَالَ اسْقِنِي فَشَرِبَ مِنْهُ ثُمَّ أَتَى زَمْزَمَ وَهُمْ يَسْقُونَ وَيَعْمَلُونَ فِيهَا فَقَالَ اْعْمَلُوا فَإِنَّكُمْ عَلَى عَمَلٍ صَالِحٍ

«Аллаһтың елшісі ﷺ су берілетін орынға келіп, су сұрағанда Аббас: «Ей, Фадыл, анаңа барып, оның үйінен Аллаһ елшісіне ﷺ сусын әкел!», – деді. Сонда Аллаһ елшісі ﷺ: «Су бер!», – деді. Аббас оған: «Ей, Аллаһтың елшісі, адамдар бұл суға қолдарын салып жатыр ғой», – деді. Аллаһ елшісі ﷺ: «Су бер!», – деп, осы судан ішті. Сосын зәмзәмға келді. Оның басындағылар адамдарға зәмзәм ішкізіп, қызмет етіп жатқан еді. Пайғамбар ﷺ оларға: «Еңбек етіңдер, расында, сендер салиқалы амалдасыңдар»¹, – деп айтқан деген.

• Зәмзәм ішкенде жүзді Қағбаға қаратып, демді үш үзіп ішу мустахаб. Осман ибн Әсуад:

(جاء رجل إلى ابن عباس - رضي الله عنهما - فقال: «من أين جئت؟ فقال: شربت من زمزم. فقال له ابن عباس: أشربت منها كما ينبغي؟ قال: وكيف ذاك يا أبا عباس؟ قال: إذا شربت فاستقبل القبلة واذكر اسم الله وتنفس ثلاثاً وتضع منها فإذا فرغت فاحمد الله، فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: (آية بيننا وبين المنافقين أنهم لا يتضعون من زمزم)

«Ибн Аббас өзіне келген бір кісіден: «Қайдан келе жатсың?», – деп сұрады. Ол: «Зәмзәм ішіп келемін», – деді. Ибн Аббас: «Оны дұрыстап іштің бе?», – деп сұрады. Ол: «Ей, Ибн Аббас, дұрыстап ішуің қалай?», – деп сұрады. Ибн Аббас: «Зәмзәм ішкенінде құбыла бағытталып, бисмилләні айт және демінді үш үзіп, көкірегің толғанша іш. Ішіп болғаныңда әлхамдулилләні айт. Расында, Аллаһтың елшісі ﷺ: «Бізді мұнафықтардан ажырататын белгі – олар зәмзәмді кеуделері толғанша ішпейді», – деді деген².

• Зәмзәм ішерде дұға тілеу мустахаб. Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/156.

² ал-Мустадрак: 1/471.

(مَاءٌ زَمْزَمَ لِمَا شَرِبَ لَهُ ، إِنَّ شَرْبَهُ تَسْتَشْفِي بِهِ شِفَاكَ اللَّهُ ، وَ إِنَّ شَرْبَهُ مُسْتَعِيدٌ عَازِكَ اللَّهُ ، وَإِنَّ شَرْبَهُ لِقَطْعِ ظَمِّكَ قَطْعُهُ اللَّهُ)

«Зәмзәм суы қандай ниетпен ішілсе, сол ниет орындалады. Егер оны иша тілеп ішсең, Аллаһ саған иша береді. Егер оны зиянға қарсы сақтық тілеп ішсең, Аллаһ сені сақтайды. Егер оны шөліңді қандыру үшін ішсең, шөліңді басады», – деп айтқанын жеткізген¹.

Ибн Аббас зәмзәм ішкенде:

«اللَّهُمَّ أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ»

«Аллаһым, Сенен пайдалы білім, мол нәсіп және бүкіл дертке қарсы иша тілеймін», – деп дұға тілеген².

4. 9-шы зұлхижжаға қараған түнді Минада өткізу. Қажы кісі сүннет бойынша 8 зұлхижжада күн шыққан соң Минаға қарай бет алады. Минада бесін, екінді, ақшам, құптан намаздарын оқып, құптаннан кейін 9 зұлхижжаның таңы атқанша тынығып алады. Таң намазын оқыған соң күн шыққанша Минада кідіреді.

5. 9-шы зұлхижжада күн шыққан соң Арафатқа қозғалу.

6. Арафаттағы тұрыстың сүннеттерін қадағалау.

7. 10-шы зұлхижжаға (Құрбан айтқа) қараған түнді Мүздәлифада өткізу. Қажы кісі 9 зұлхижжада Арафаттағы тұрысты күн батқанша атқарып, күн батқан соң Мүздәлифаға барып түнейді. Таң намазы алагеуім уақытта оқылып, намаздан кейін таң әбден ағараңдаған сәтке дейін Мүздәлифадағы тұрысты атқарылады.

8. Мүздәлифадағы тұрысты атқару алдын ғұсыл құйыну мустахаб.

9. Тәлбияны қайталап айтып тұру. Ер кісіге оны көтеріңкі дауыспен айту. Қажының күндіз бен түн ауысқан уақыттарда, көлікке мініп түскен кездерінде, жүрген жолындағы төбеге шығып түскен кездеріде тәлбия айтып жүреді. Тәлбияны қайталап айтып тұру сүннеті 10 зұлхижжада Ақаба жамаратына әуелгі тасты лақтыратын сәтке дейін жалғасып, одан тәлбия айтылмайды.

¹ ал-Мустадрак: 1/472.

² ал-Мустадрак: 1/472.

10. Қажылық амалдары кезінде зікірді, истиғфар мен дұғаны көбейту. Аллаһ елшісі ﷺ:

(إِنَّمَا جُعِلَ رَمْيُ الْجِمَارِ وَالطَّوَافُ وَالسَّعْيُ بَيْنَ الصَّفَا، وَالْمَرْوَةِ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ لَا لغيره)

«Тас лақтыру, тауап және Сафа мен Маруа арасындағы сағи, шындығында, тек Аллаһты зікір етуді ғана іске асыру үшін міндеттелген, әрі бұдан басқа нәрсе көзделмейді», – деген¹.

11. Һади малын шалып әл-Харам аумағындағы жоқ-жітіктерге тарату. Пайғамбарымыз ﷺ атқарған қажылығында 100-ге жуық түйе шалған.

12. Ифаада тауабын айт күнінен кешіктірмей атқару.

13. Зүлхижжаның 11 және 12-ші күндеріне қараған түндері Минада қону.

• Кім бұл сүннетті толық атқарса, жақсы істеген болады. Айша анамыз:

(أَفَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مِنًى فَمَكَثَ بِهَا لَيْلِيَّيْنِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Құрбан айт күні бесінді оқып, сол күннің соңында ифаада тауабын атқарған. Сосын Минаға қайта оралып, онда ташрик күндеріне қараған түндерді өткізген», – деген². Бұл хадисте бесіннің Меккеде оқылғаны айтылса, Ибн Аббастан жеткен хадисте:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ بِمِنًى يَعْنِي رَاجِعًا)

¹ әл-Хаким. «әл-Мустадрак ала ас-Сахихайн»: 2/238.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/147.

«Пайғамбар ﷺ Құрбан айт күні ифаада тауабын атқарып, сосын бесінді Минаға қайта оралғанында оқыған», – деген¹.

• Бұл екі түнді Минада қонбау сүннетін атқарусыз қалдыру мәкрүһ саналады. Себебі Пайғамбарымыз ﷺ адамдарға су беріп қызмет көрсетуі үшін Аббасқа ғана Меккеде түнеуіне рұқсат еткен. Ибн Омар:

(اسْتَأْذَنَ الْعَبَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيتَ بِمَكَّةَ لَيْلَى مِنْى مِنْ أَجْلِ سَقَايَتِهِ فَأَذِنَ لَهُ)

«Аббас адамдарға су беру қызметі үшін Аллаһ елшісінен ﷺ Минаның түндерін Меккеде өткізуіне рұқсат сұрағанда Пайғамбар ﷺ оған рұқсат берген», – деген².

14. Минадан Меккеге түскенде жолдағы Мухассаб сайында сәл кідіріп дұға жасау. Холид ибн әл-Харис:

(سُئِلَ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنِ الْمُحَصَّبِ فَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ قَالَ نَزَلَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعُمَرُ وَابْنُ عُمَرَ وَعَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يُصَلِّي بِهَا يَعْني الْمُحَصَّبَ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ أَحْسِبُهُ قَالَ وَالْمَغْرِبَ قَالَ خَالَ لَا أَشْكُ فِي الْعِشَاءِ وَيَهْجَعُ هَجْعَةً وَيَذْكُرُ ذَلِكَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

«Убайдулладан Мухассаб туралы сұралған еді. Сонда Убайдулла бізге Нафи'тің: «Аллаһ елшісі ﷺ де, Омар да, Ибн Омар да Мухассабқа тоқталып өткен», – деп айтқанын жеткізді. Нафи' тағы: «Ибн Омар Мухассабта бесін мен екіндіні оқыған», – деген. Мен Нафи'тің ақшам намазын да айтты деп есептеймін», – деді. Холид: «Құптанның да айтылғандығына күдігім жоқ», – деген. Ибн Омар онда көз іліп те алатын. Ол бұл амалдарды Пайғамбар істегенін айтқан», – деген³.

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/156.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/145.

³ «Сахих әл-Бухари»: 2/181.

15. Қажылықты ташриқ күндерінің соңғы күнінде, яғни 13 зұлхижжада аяқтау.

Аллаһ тағала Құранда бұл жайында: «Белгіленген *таширик* күндері *Минада болғандарыңда* Аллаһты еске алыңдар! Сонда кім асыққан болса, екі күнде аяқтауында күнә жоқ және (үшінші күнге) қалған кісіге де күнә жоқ, әрине, егер (қажылықта және үйлеріне оралғанда) тақуалық қылса. Аллаһтан қорқындар және Оның алдына жиналатындарыңды біліңдер!»¹, – деген. Бұл аят қажы кісіге екі нұсқаның біреуін таңдауына ерік береді. Әрине, абзалы – екінші нұсқа.

16. Қажылық құтпалары. Бұл құтпалардың саны – үшеу. Оларды төменде баяндаймыз:

Бірінші құтпа 7 зұлхижжада бесін намазынан кейін Қағбаның қасында айтылады. Бұл бір ғана құтпа етіп айтылады. Ибн Омар:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ قَبْلَ التَّزْوِيَةِ يَوْمَ خَطَبِ النَّاسِ فَأَخْبَرَهُمْ بِمَنَاسِكِهِمْ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ таруия (8 зұлхижжа) күні кірмей тұрып құтпа айтқанда адамдарға қажылық амалдарын үйреткен», – деп айтқан².

Екінші құтпа Арафат күні бесін намазының алдында Намирада екі құтпа етіп орындалады. Жәбир:

(فَأَجَّازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمْرَةٍ فَتَزَلَّ بِهَا حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقُصَوَاءِ فَرَحِلَتْ لَهُ فَأَتَى بَطْنَ الْوَادِي فَخَطَبَ النَّاسَ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Мүздәлифадан өтіп, Арафатқа келді. Намирада өзіне тігілген шатырды көріп, сонда тоқтады. Күн еңкейгенде Қасуа атты түйесін орнынан тұрғызып, оған мінді. Ғурана сайының ортасына жетіп, адамдарға құтпа айтты», – деген³.

¹ «әл-Бақара» сүресі: 203

² ал-Мустадрак: 1/460.

³ «Сахих Муслим»: 2/889.

Бұл құтпаның бірінші бөлігінде имам қажыларға Арафатта тұрыстың уақыты мен үкімдерін, Арафаттан Мүздәлифаға қозғалу уақытын, Мүздәлифадағы тұрыс пен онда қонумен байланысты үкімдерді, Мүздәлифада ұсақ тастарды теріп алу секілді амалдармен таныстырады.

Үшінші құтпа 11 зүлхижжада Минада бір құтпа етіп айтылады. Бұл құтпада қажылықты ташриқ күндерінің екі күнінде тездетіп аяқтағысы келгендерге тездетіп атқару не үш күнде асықпай атқару, сондай-ақ қоштасу тауабы секілді амалдармен байланысты үкімдер айтылады. Бәну Бәкір руының екі кісісі:

(رَأَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ بَيْنَ أَوْسَطِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ وَنَحْنُ عِنْدَ رَاحِلَتِهِ وَهِيَ خُطْبَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي خُطِبَ بِمِنَى)

«Аллаһтың елшісінің ﷺ ташриқ күндерінің ортасында адамдарға құтпа айтқанын көрдік. Сол кезде біз оның түйесінің қасында тұрдық», – деген¹.

3. 2. Қажылыққа барушы және одан оралушы кісіге тән әдептер

Қажылыққа барушы кісіге қатысты әдептер

1. Жол жабдығына қамдану. Жол жабдығымен қатар қасына қажылықта мал шалуға және садақа беруге мүмкіндік тудыратын көлемде қаражат алу мустахаб.

2. Отбасына жеткілікті нәпақа қалдырып кету.

3. Біреуді ренжітіп қойған болса, барып кешірімін алу.

4. Біреуге қайтарар қарызының уақыты жетсе, онымен сөйлесіп кетуі.

5. Тапсырылған аманаттар болса, иелеріне толық қайтарып кету.

6. Сапарға шығар алдын тәуба келтіріп, тақуалықпен қамдану. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/142.

﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴾

«Қажылық – белгілі айлар! Кім ол айлардың ішінде қажылық ихрамына кірсе, қажылықта жыныстық қатынасқа түсуге, бойсұнудан тайқуға, салғыласуға болмайды! Қандай жақсылық істесеңдер, Аллаһ оны біледі. Сондай-ақ жол жабдығына қамданыңдар! Шәксіз, ең жақсы қамдану – тақуалық! Ей, ақыл иелері, Менен қорқыңдар!»¹, – деген.

7. Үйден екі рәқағат сапар намазын оқып не дұға жасап шығу. Анастан жеткен риуаятта Пайғамбар ﷺ сапарға шығуды қаласа:

«اللَّهُمَّ أَنْتَ ثِقَتِي وَأَنْتَ رَجَائِي ، اللَّهُمَّ اكْفِنِي مَا أَهْمَنِي وَمَا لَا أَهْتُمُّ لَهُ ، وَمَا أَنْتَ »
«أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي ، وَزَوَّدَنِي التَّقْوَى ، وَاعْفِرْ لِي ذَنْبِي ، وَوَجِّهْنِي لِلْخَيْرِ حَيْثُمَا تَوَجَّهْتُ

«Аллаһым, сенерім де үміт артарым да – жалғыз Сенсің. Аллаһым, мені мазалаған нәрсеге, әлі мазаламаған нәрсеге де, сондай-ақ менен де жақсырақ білген нәрсеге қарсы маған жеткілікті болшы. Аллаһым, мені тақуалықпен қамдандырышы және күнамді кешіре гөріші. Сондай-ақ қай жаққа бағыт алсам да, мені жақсылыққа жетелеші», – деген дұғаны айтқан делінген².

8. Ата-ананың рұқсатымен, дұға тілегімен шығуы және отбасының жолға шығарып салуы. Ибн Омар:

(عَنْ عُمَرَ أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْعُمْرَةِ ، فَقَالَ : أَيُّ أَخِي أَشْرِكُنَا فِي دُعَائِكَ وَلَا تَسْنَا)

«Омар умраға бару үшін Пайғамбардан ﷺ рұқсат сұрағанда, Аллаһ елшісі ﷺ оған: «Ей, бауырым, бізді дұғаңнан мақрұм қалдырма және бізді ұмытпа», – деді деп риуаят еткен³.

¹ «әл-‘Алақ» сүресі: 1

² «Муснад Әби Йә’ла»: 5/157.

³ «Сунан ат-Тирмизи»: 5/559.

Шығарып салушылардың:

«أَسْتَدْعُ اللَّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ»

«Дініңді, аманатыңды және ісіңнің нәтижелерін Аллаһқа тапсырамын», – деп дұға тілеулері сүннет.

Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ سَفَرًا فَلْيُسَلِّمْ عَلَى إِخْوَانِهِ فَإِنَّهُمْ يُزِيدُونَهُ إِلَى دُعَائِهِ خَيْرًا)

«Біреулерің сапарға аттануды қаласа, бауырларына сәлем тілесін! Расында, олар оның дұғасына жақсылық қосады», – деді деп риуаят еткен¹.

9. Мүмкіндік болса, сапарға бейсенбі күні шығу. Ка'б ибн Мәлик:

(قَلَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ فِي سَفَرٍ إِلَّا يَوْمَ الْخَمِيسِ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ кейбір сапарында ғана болмаса, жолға көбіне бейсенбі күні шыққан», – деп айтқан².

10. Қажылықтың қалай атқарылатынын білу. Үкімдерін білмей атқарылған кез келген құлшылық дұрыстығын жоғалтады.

11. Сапарда намаздарды қаза етпеу және дәретсіз жүрмеуге тырысу. Абдулла ибн Амру Аллаһ елшісінің ﷺ:

(وَاعْلَمُوا أَنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَعْمَالِكُمُ الصَّلَاةَ وَلَا يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلَّا مُؤْمِنٌ)

«Амалдарыңның ең абзалы – намаз екенін біліңдер! Сондай-ақ дәретті тек мұмин ғана сақтай алады», – деп айтқанын риуаят еткен³.

«Дәретті тек мұмин ғана сақтай алады» дегенде дәреттің сүннеттері мен әдептеріне кіретін амалдардың ешбіреуін атқарусыз қалдырмау, күн суықта не суық судан басқасы болмаған жағдайларда дәрет алуға ықылас жоғалтпау қасиеттері көзделеді. Сондай-ақ хадистегі дәретті сақтау мағынасы тек сыртқы тазалықты, яғни

¹ «Муснад Әби Йә'ла»: 12/42.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/340.

³ «Сунан Ибн Мажә»: 1/102.

дәрет алуды ғана емес, сонымен қатар ішкі рухани тазалықтың тұрақтылығын сақтау амалын да қамтиды.

12. Жолға ең азы үш кісі болып шығу. Бұл Аллаһ елшісінің ﷺ:

(الرَّاکِبُ شَيْطَانٍ وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ وَالثَّلَاثَةُ رَكْبٌ)

«Жалғыз жолаушы – шайтанға ұқсайды. Сондай-ақ екі жолаушы – екі шайтанға ұқсайды. Ал үш жолаушы – жолаушылар», – деген¹ хадисіне негізделген. Жолаушылар саны үш не одан көп болса, сапар аяқталғанша араларынан біреуін әмір етіп қоюлары сүннет. Аллаһ елшісі ﷺ:

(إِذَا خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ)

«Сапарға үш адам шыққан кезде, араларынан біреуін әмір етсін!», – деген².

13. Үйден шығар кезде:

« بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ »

«Аллаһтың атымен. Аллаһқа тәуекел еттім. Аллаһтан басқа күш те, қуат та жоқ», – деп дұға тілеу.

14. Көлікке, ұшаққа, пойызға мінгенде «Бисмиллаһи» деп міну. Көлік қозғалғанда:

« سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ »

«Мынаны бізге бағындырған Аллаһ кемшілік сипаттардан пәк! Біз бұған жақындай алмайтынбыз. Сондай-ақ Оған ораламыз», – дейді. Сосын үш мәрте: «әл-хамду лилләһи» және үш мәрте «Аллаһу әкбар»;

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ»

«Сен пәксің, Аллаһым, расында, мен өзіме әділетсіздік жасадым. Мені кешіре гөріші. Расында, күнәларды Сенен басқа ешкім кешірмейді»;

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/340

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/340.

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالْتَّقْوَى وَمِنْ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا اللَّهُمَّ اطْوِ لَنَا الْبُعْدَ اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمُنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ وَالْوَلَدِ»

«Аллаһым! Осы сапарымызда Сенен игілік пен тақуалық, сондай-ақ Өзің жақсы көретін және разы болатын амалдарды сұраймыз. Аллаһым, біздің сапарымызды жеңілдет және алыстығын қысқарта гөр. Сен – сапар кезінде серіксің және артта қалған отбасы мен мал-мүлікке қамқоршысың. Аллаһым, тауқыметті сапар мен мұңды өзгерістен, сондай-ақ отбасының, мал-мүліктің, бала-шағаның жаман оқиғаға тап болуынан Саған сиынамыз» дұғаларын айту.

Кемеге мінген кісі:

«بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ»

«Жүзуі де, аялдауы да Аллаһтың атымен. Расында, Раббым – тым кешірімді әрі аса мейірімді», – деген дұғаны айтады.

15. Сапарға түнде шығу мустахаб. Анас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(عَلَيْكُمْ بِالذُّلْجَةِ فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطْوَى بِاللَّيْلِ)

«Жолға түнде шығыңдар! Өйткені түн жолды қысқартады», – деп айтқанын жеткізген¹.

16. Жолда кездесетін ермек түрлерінен, өте дәмді тамақтардан және ойын-күлкілерден өзін-өзі тежеп, төзімділік таныту. Ибн Омар:

17. قَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ : مَنْ الْحَاجُّ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ (قَالَ : الشَّعِثُ التَّغْلُ

«Бір кісі Пайғамбарға ﷺ келіп: «Қажы дегеніміз кім?», – деп сұрады. Пайғамбар ﷺ: «Қажы дегеніміз – иісі жағымсыз, шашы ұйпалақтанған кісі», – деді деген².

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/333.

² «Сунан ат-Тирмизи»: 5/225.

18. Адамдарға жылы сөз сөйлеп, көркем мінез көрсету. Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَنْ حَجَّ هَذَا الْبَيْتَ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ)

«Кім қажылықты атқаруында арсыздық жасамаса және күнә істемесе, анасынан туған күндегідей күнәларынан тазарып шығады», – деп айтқан¹.

19. Биікке көтерілгенде тәкбір айтып, төмен түскенде таспих айту. Жәбір:

(كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا)

«Біз төбеге көтерілгенде тәкбір, төбеден түскенде таспих айтқанбыз», – деген².

Тәкбір, таспих және басқа мақтау сөздер дауыс көтермей айту сүннет. Әбу Муса ал-Аш'ари:

(كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكُنَّا إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى وَادٍ هَلَلْنَا وَكَبَّرْنَا أَرْفَعَتْ أَصْوَاتُنَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْجِعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّهُ مَعَكُمْ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ تَبَارَكَ اسْمُهُ وَتَعَالَى جَدُّهُ)

«Аллаһ елшісімен ﷺ бірге шыққан жорығымызда биікке көтерілгенімізде «лә иләһа иллалла» мен «Аллаһу әкбар»-ді қатты дауыспен айтқан едік. Сонда Пайғамбар ﷺ: «Ей, адамдар, өздеріңді аясаңдаршы! Расында, сендер саңырау, жоқ болған біреуге жалбарынып жатқан жоқсыңдар ғой. Әрине, Аллаһ сендермен бірге және Ол – бәрін естуші әрі тым жақын. Оның есімі – берекелі! Даңқы – ұлы!», – деді деп айтқан³.

20. Көздеген жер көрінген уақытта:

(اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ أَهْلِهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا)

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/11.

² «Сахих әл-Бухари»: 4/57.

³ «Сахих әл-Бухари»: 4/57.

«Аллаһым! Мен Сенен мына жердің жақсылығын, әрі тұрғындарының жақсылығын да, әрі ондағы жақсылықты сұраймын. Сондай-ақ оның жамандығынан, әрі тұрғындарының жамандығынан, әрі ондағы жамандықтан Саған сиынамын», – деген дұғаны айту.

21. Бір жерге не үйге тоқтаған кезде:

«أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ»

«Аллаһтың жаратқан нәрселерінің жамандығынан Оның мүлтіксіз кемел сөздерімен қорғанамын», – деген дұғаны айтады. Бұл дұғаны оқыған кісіге сол жерден кеткенше еш зиян тимейді.

22. Түн кіргенде Аллаһтан пана тілеп сиыну. Аллаһ елшісі ﷺ сапардағы түнінде:

«يَا أَرْضُ رَبِّي وَرَبِّكَ اللَّهُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّكَ وَشَرِّ مَا فِيكَ وَشَرِّ مَا خُلِقَ فِيكَ وَمِنْ شَرِّ مَا يَدْبُ عَلَيَّكَ وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ أَسَدٍ وَأَسْوَدٍ وَمِنْ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ وَمِنْ وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ»

«Ей, жер! Сенің де менің де Раббым – Аллаһ. Сенің зияныңнан әрі сендегі жамандықтан әрі ішіңде жаратылған нәрселердің жамандығынан, үстіңде жорғалап жүрген нәрселердің жамандығынан Аллаһқа сиынамын. Сондай-ақ арыстаннан, қара жыланнан да басқа жыланнан, шаяннан, жерді паналаған жыннан, Ібілістен әрі одан туылған шайтандардан Аллаһқа сиынамын», – деп сиыну дұғасын айтқан¹.

23. Қауіп төнгенде Аллаһқа жалбарыну. Әбу Мұса әл-Ашғари:

(اللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ)

«Пайғамбар ﷺ бір қауымнан қауіп сезгенде: «Аллаһым, олардың кеуделеріндегі зиянқа қарсы Сенен қолдау тілейміз және жамандықтарынан Саған сиынамыз», – дейтін деген.

24. Жалпы сапар бойы өзі үшін де басқалар үшін де көп дұға жасау. Себебі жолаушының дұғасы жауапсыз қалмайды. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/339.

(ثَلَاثَ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٍ لَا شَكَّ فِيهِنَّ دَعْوَةُ الْوَالِدِ وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ)

«Үш түрлі кісінің дұғалары еш күмәнсіз жауапсыз қалмайды. Олар: ата-ананың дұғасы, жолаушының дұғасы және жәбір көрушінің дұғасы», – дегенін жеткізген¹.

Қажылық сапарынан оралумен байланысты әдептер

1. Төбеге көтерілгенде кезде, ұшақ ауаға көтерілгенде келесі дұғаны айту. Ибн Омар:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَلَّ مِنْ غَزْوٍ أَوْ حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ يُكَبِّرُ عَلَى كُلِّ شَرْفٍ مِنَ الْأَرْضِ ثَلَاثَ تَكْبِيرَاتٍ ثُمَّ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ шайқастан, қажылықтан немесе умрадан оралғанда қайсыбір төбеге көтерілсе, үш мәрте тәкбір айтып, сосын: «Бір Аллаһтан басқа тәңір жоқ! Оның серігі жоқ! Билік те Оған тән, мақтау да Оған тән! Оның әр нәрсеге құдіреті жетеді. Раббымызға оралушымыз, тәубеге келушіміз, құлшылық етушіміз, сәжде жасаушымыз және мақтау айтушымыз. Уәдесін орындады және құлына жәрдем берді. Сондай-ақ кәпірлердің топтарын Бір Өзі талқандады», – дейтін деген².

2. Тұрғылықты жеріне жақындағанда, әсіресе түнгі уақытта отбасына аңдаусызда кіріп келмей, келе жатқандығын хабарлау. Анас:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَطْرُقُ أَهْلَهُ لَيْلًا وَكَانَ يَأْتِيهِمْ غُدْوَةً أَوْ عَشِيَّةً)

«Аллаһтың елшісі ﷺ сапардан түн ішінде оралған болса,

¹ «Сунан Әби Дәуд»: 2/339.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/7.

отбасының есігін түнде қақпаған. Ол отбасына таңертең не кешкісін кірген», – деген¹.

3. Тұрғылықты жер көрінген кезде:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ أَهْلِهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا», «اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَارًا وَرِزْقًا حَسَنًا»

«Аллаһым! Мен Сенен мына жердің жақсылығын, әрі тұрғындарының жақсылығын әрі ондағы жақсылықты сұраймын. Сондай-ақ оның жамандығынан, әрі тұрғындарының жамандығынан, әрі ондағы жамандықтан Саған сиынамын», «Аллаһым, мұнда бізге баянды тұрақ және жақсы ризық бер», – деген дұғаны айтады.

4. Ауылына жеткенде, ең алдымен, мешітке барып екі рәқағат намаз оқу. Сосын үйіне кіргенде тағы екі рәқағат намаз оқу сүннет.

5. Қажылықтан оралған кісіні қарсы алушы кісілердің оған:

«قَبِلَ اللَّهُ حَجَّكَ وَغَفَرَ ذَنْبَكَ ، وَأَخْلَفَ نَفَقَتَكَ»

«Аллаһ қажылығыңды қабыл етсін, күнәңді кешірсін және жұмсаған қаражатыңның орнын толтырсын», – деген дұғаны айтулары мұстахаб.

Ибн Омар мен Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ ، وَلِمَنْ اسْتَغْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ»

«Аллаһым, қажының күнәларын кешіріші, сондай-ақ қажы кім үшін кешірім сұраса, оның да күнәларын кешіре гөр», – деп айтқанын жеткізген².

6. Үйге кіріп, отбасымен көріскенде Ибн Аббастан жеткен хабар бойынша:

«تَوْبًا تَوْبًا ، لِرَبَّنَا أَوْيًّا ، لَا يُغَادِرُ عَلَيْنَا حَوْبًا»

«Раббымызға оралып, толық тәубаға келдік. Күнә қалдырмас толық тәубаға келдік», – деген³ сөздерді айту сүннет.

7. Қажылықтан оралғандағы мінез-құлқы мен жүріс тұрысы бұрынғы қалпына қарағанда жақсы жаққа өзгеруі. Өйткені жақсы

¹ «Сахих Муслим»: 3/1527.

² «әл-Мустадрак»: 1/440.

³ «әл-Фикһ әл-Ислами уа Әдиллатуһу»: 3/2416.

жаққа өзгеріп, жақсылығының арта беруі қажылықтың қабыл болу белгілерінің бірі саналады.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Қажылықтың сүннеттері: Ихрамның сүннеттерін қадағалау, келу тауабы, мақамның артында екі рәқағат намаз оқыған соң зәмзәмға барып, зәмзәм ішу, 9 зұлхижжаға қараған түнді Минада өткізу, 9 зұлхижжада күн шыққан соң Арафатқа қозғалу, Арафаттағы тұрыстың сүннеттерін қадағалау, 10 зұлхижжаға (Құрбан айтқа) қараған түнді Мүздәлифада өткізу, Мүздәлифадағы тұрысты атқару алдын ғұсыл құйыну, тәлбияны қайталап айтып тұру әрі ер кісіге оны көтеріңкі дауыспен айту, қажылық амалдары кезінде зікірді, истиғфар мен дұғаны көбейту, хади малын шалып әл-Харам аумағындағы жоқ-жітіктерге тарату, ифаада тауабын айт күнінен кешіктірмей атқару, зұлхижжаның 11 және 12 күндеріне қараған түндері Минада қону, Минадан Меккеге түскенде жолдағы Мухассаб сайында сәл кідіріп дұға жасау, қажылықты ташрик күндерінің соңғы күнінде, яғни 13 зұлхижжада аяқтау, қажылық құтпалары

✓ Келу тауабындағы мақсат – мешітке кіргенде оқылатын сәлем намазы секілді, әл-Харам мешітіне кірген қажының Қағбаға сәлемдесуі. Сол себептен ол *сәлем тауабы* деп те аталады.

✓ Келу тауабын ифрад не қиран қажылығының ихрамына кірген әфақи кісі ғана атқарады.

✓ Умра не таматтуғ қажылығының ихрамына кірген әфақи кісі келу тауабын атқармайды. Себебі олар әл-Харам мешітіне кірген бетте парыз тауапты, яғни умраның ішкі парызы болған тауапты орындайды.

✓ Қажы кісі ифаада тауабынан кейін атқарылатын уәжіп үкіміндегі сағиді ертерек атқарғысы келсе, оны келу тауабынан кейін атқаруына рұқсат етіледі. Бұндай жағдайда ескерілетін мәселе: Өзінен кейін сағи орындалатын тауап бойы *идтибағ* сүннеті және алғашқы үш айналымында *рамал* сүннеті атқарылады.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Қажылықтың сүннеттерін айт.
2. Келу тауабының анықтамасын айт.
3. Келу тауабының әуелгі уақыты қашан басталады?
4. Келу тауабын атқарудағы мақсат қандай?
5. Келу тауабын әфакиден басқа кісілер атқара ма?
6. Келу тауабы қажылықтың қандай түрінде атқарылады?
7. Келу тауабында *идтибағ* және *рамал* сүннеттері атқарыла ма?
8. Келу тауабынан кейін сағи орындала ма?
9. Құтпалар қандай күндері және қай уақытта атқарылады? Оларда не айтылады?

10. Қажылықты қай күні аяқтау сүннет?
11. Қажылыққа барушы және оралушы кісілерге тән әдептерді айт.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистердi жатқа айту.

3-тапсырма. «Сапармен байланысты үкiмдер» тақырыбына реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

IV тарау. ҚАЗЫЛЫҚ- ТЫҢ ТҮРЛЕРІ

БҮЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ Ифрад қажылығының түсінігі мен амалдарын;
- ✓ Қиран қажылығының түсінігі мен амалдарын;
- ✓ Таматтуғ қажылығының түсінігі мен амалдарын;
- ✓ Умраның түсінігі мен үкімін, умраның амалдарын;
- ✓ Өкіл арқылы атқарылатын қажылықтың түсінігі мен үкімдерін;
- ✓ Ихсардың түсінігі мен үкімдерін оқып білесіздер.

Пайғамбарымыздың ﷺ сүннетінде қажылықтың үш түрі баяндалған. Олар *ифрад, таматтуғ, қиран қажылықтары* деп аталады. Айша анамыз:

(خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَ بِالْحَجِّ وَأَهَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ فَأَمَّا مَنْ أَهَلَ بِالْحَجِّ أَوْ جَمَعَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لَمْ يَحِلُّوا حَتَّى كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ)

«Қоштасу қажылығы атқарылған жылы Аллаһ елшісімен ﷺ бірге қажылық үшін жолға шыққан едік. Сонда арамызда умраны ғана атқару ихрамына, қажылық пен умра бірге атқару ихрамына және қажылықты ғана атқару ихрамына кірген кісілер болған. Аллаһ елшісі ﷺ қажылықты ғана атқару ихрамына кірген еді. Қажылықты ғана атқару ихрамына және қажылық пен умраны бірге атқару ихрамына кірген кісілер ихрамнан тек Құрбан айт күні кіргенде шыққан», – деген¹.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/142.

4. 1. Ифрад қажылығы

Ифрад қажылығының түсінігі

«الإِفْرَادُ» – ифрад сөзі бөлектеу, жекелеу деген мағынаны білдіреді. Ал фикһ іліміндегі анықтамада **ифрад қажылығы** дегеніміз – қажылықты ғана атқару ихрамына кіріп, умра қосылмай атқарылатын қажылық.

Ифрад қажылығын орындаушы кісі қажылығын толық аяқтамайынша умра жасауы дұрыс емес. Сондай-ақ Арафат күні, Құрбан айт күні және ташриқ күндері арнайы умра жасауға тыйым салынады. Себебі бұл күндер қажылық амалдары атқарылатын күндер, сондай-ақ бұл күндердің бірінде умра жасау қажылық амалдарының лайықты дәрежеде орындалуына бөгет жасайды. Қажылықтағы кісі бұл күндері умра атқарып қойса, қателігі үшін құрбандыққа бір қой шалу уәжіп. Қажылық амалдарын толық атқарып болған кісі өзі үшін не марқұм кісінің атынан умра атқаруды қаласа, умра ихрамына Танғим деген орынға барып кіреді. Сосын әл-Харам мешітіне келіп умра амалдарын орындайды.

Ифрад қажылығы дегеніміз – қажылықты ғана атқару ихрамына кіріп, умра қосылмай атқарылатын қажылық.

Ифрад қажылығын атқаруға ниеттенген кісі: «Аллаһым, қажылықты атқаруға ниет еттім. Маған оны жеңіл атқаруымды нәсіп етіп, оны менен қабыл ала гөр. Ләббайкаллаһумма ләббайк. Ләббайка лә шәрика ләка ләббайк. Иннәл-хамда уан-ни'мата ләка уал-мулк. Лә шәрика ләк. Әміріңе құлдық, қажылықты атқару үшін алдыңа келдім», – деп ихрамға кіреді. Бұл сөздің арапша мәтіні:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ فَيسِّرْهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي، لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ
لَبَّيْكَ. إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ، ثُمَّ يَقُولُ: لَبَّيْكَ بِحَجَّةٍ

Біз сіздермен алғашқы үш тарауда ихрамға кіру жолы мен шарттарын, тыйымдары мен рұқсаттарын, қажылықтың парыз, уәжіп әрі сүннет үкіміндегі амалдарын, сондай-ақ әрқайсысының атқарылатын күндері мен мезгілдерін, орындары мен бейнелерін егжей-тегжейлі өткен болатынбыз. Ендігі кезекте назарларыңызға қажылықтың әр түрінің атқарылу бейнесін, күндері мен мезгілдерін, орны мен үкімдерін қамтыған кестелерді ұсынамыз.

Ифрад амалдарының кестесі:

Күндер	Қажылық амалы	Мезгілі және орны	Үкімі
1	2	3	4
8 зұлхижжаға дейін	Ихрамға кірер алдын ғұсыл құйыну, әтір жағыну, жаңа немесе жуылған ихрам киімін киіну, екі рәқағат намаз оқу	Микатта не микатқа жетпей	ихрамның сүннеті
	Ихрамға кіру		қажылықтың парызы
	Ихрамға кірерде ифрад қажылығына ниет етіп, тәлбия айту		ихрамның шарты
	Келу тауабы	Меккеге кірген бетте әл-Харам мешітіне барып орындалады	қажылықтың сүннеті
	Қажылық сағии (бұл ертерек орындағысы келген кісі үшін рұқсат, бірақ абзалы әл-Ифаада тауабынан кейін атқару)	Тауаптан кейін бірден	қажылықтың уәжібі
8 зұлхижжа	Минаға барып, бесін, екінді, ақшам, құптан намаздарын сонда оқу	Күн шыққан соң барып, содан 9 зұлхижжаның күні шыққанша Минада қалу	қажылықтың сүннеті
9 зұлхижжаға қараған түн	Минада қонып, таң намазын сонда атқару		
	Арафатқа қарай қозғалу	Күн шыққан соң	сүннет
	Ғұсыл құйыну	Бесінге дейін	сүннет
	Бесін мен екіндіні қосып оқу	Бесін уақытында, Намира мешітінде	сүннет
	Арафатқа келу	Бесін мен екінді оқылған соң	сүннет

1	2	3	4
9 зүлхижжа	Арафаттағы тұрыс (бір мезет болса да атқару)	Түс ауып, күн батуға жақындаған мерзім аралығында, Арафатта	қажылықтың парызы
	Арафатта күн батқанша тұру		уәжіп
	Арафатта көп зікір, дұға жасаумен шұғылдану		сүннет
	Арафаттан Мүздәлифаға қозғалу, жол бойы көп истиғфар айту	Күн батқан соң	сүннет
Құрбан айт күніне караған түн	Түнді Мүздәлифада өткізу		сүннет
	Ғұсыл құйыну (Мүздәлифадағы тұрыс пен айт намазы үшін)	Түн жарымнан кейін	
	Таң намазын Мүздәлифада оқу	Әуелгі уақытында	
	Жетпіс ұсақ тас теріп алу	Мүздәлифада	
	Мүздәлифадағы тұрысты атқару	Таң намазынан кейін таң әбден ағараңдағанша, Мүздәлифаның кез келген жерінде не әл-Машғар әл-Харам деген орнында	қажылықтың уәжібі
	Мүздәлифадан күн шықпай кету		сүннет
	Мүздәлифадан Минаға келу	Сәске уақыты кірмей тұрып	сүннет
	Ақаба жамаратына 7 тас лақтыру	Таң атқаннан күн шыққанша (рұксат, бірақ мәкрұһ) Күн шыққан соң	қажылықтың уәжібі (бірінші тасты лақтырар сәттен тәлбия

1	2	3	4
Құрбан айт күні (10 зұлхиж-жа)	Жеті тасты бірінен соң бірін және әр тасты тәкбір айтып лақтыру	бесінге дейін (іспен көрсетілген сүннет) Бесіннен күн батқанша (мақұлданған сүннет)	айту сүннеті аяқталады)
			сүннет
	Мал шалу	Ақаба жамаратына тас лақтырған соң, Минада	сүннет
	Шаш алу (қырып тастау не қысқарту)	Мал шалған соң, әл-Харам аумағында алу	қажылықтың уәжібі (шашын алған қажы ихрамнан жартылай босайды)
	Ифаада тауабы	Шаш алған соң (мустахаб) не қажылық амалдарының соңында (рұқсат)	қажылықтың парызы (ифаада тауабын атқарған кісі ихрамнан толық босайды)
	Қажылықтың сағіі (кім оны келу тауабынан кейін ертерек атқарып қойса, мойнынан түседі)	Ифаада тауабынан кейін	қажылықтың уәжібі
11 зұлхиж-жаға қараған түн	Минада қону	Ифаада тауабын атқарып бару	сүннет
11 зұлхижжа	Үш жамаратқа тас 7 тастан лақтыру	Түс ауған соң, бесіннің азанынан кейін	қажылықтың уәжібі
	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау		сүннет

1	2	3	4
	Үш жамаратқа тас 7 тастан лақтыру		қажылықтың уәжібі
12 зұлхижжа	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау		сүннет
	Қоштасу тауабы (сапарға асыққан кісі үшін)	Үш жамаратқа тас лақтырып болған соң (13 зұлхижжаның таңы атпай Меккеден шығып кету шарт, әйтпесе келесі күннің тас лақтыру амалын орындауы уәжіп болады)	қажылықтың уәжібі
	Асықпаған кісіге 13 зұлхижжа күніне қараған түнді Минада өткізу	Минада	қажылықтың сүннеті
13 зұлхижжа	13 зұлхижжаға қалып, Минаға бару	Минада, түс ауған соң, бесіннің азанынан кейін	қажылықтың сүннеті
	Үш жамаратқа тас 7 тастан лақтыру		қажылықтың уәжібі
	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау		сүннет
	Қоштасу тауабы	Үш жамаратқа тас лақтырып болған соң бірден орындауға рұқсат етіледі, алайда сапарға жақынырақ атқару мустахаб	қажылықтың уәжібі

4. 2. Қиран және таматтуғ қажылықтары

Қиран қажылығының түсінігі

«الْقِرَانُ» – қиран сөзі екі нәрсені біріктіру, салыстыру, жанастыру деген мағыналарды білдіреді.

Фиқһ іліміндегі анықтамада **қиран қажылығы** дегеніміз – әфақи кісінің қажылық пен умра ихрамына бірдей кіріп, екеуі бірге атқарылатын қажылық түрі.

Қиран қажылығы бізде қажылық түрлерінің абзалы саналады. Омар:

(سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَادِي الْعَقِيقِ يَقُولُ أَتَانِي اللَّيْلَةُ آتٍ مِنْ رَبِّي فَقَالَ صَلِّ فِي هَذَا الْوَادِي الْمُبَارَكِ وَقُلْ عُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ)

«Пайғамбардың ﷺ Акиик сайында: «Түнде маған Раббымнан келген келуші: Осы берекелі сайда намаз оқып: «Қажылық ішіндегі умра», – деп айт, – дегенін есіттім деген¹.

Анас:

(سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَبَيْكَ بِعُمْرَةٍ وَحَجٍّ)

«Аллаһ елшісінің ﷺ: «Аллаһым, қажылық пен умраға ниет етіп, алдыңда тұрмын», – деп айтқанын есіткен².

Сондай-ақ ғұламалардың іштерінде ифрад қажылығын да, таматтуғ қажылығын да абзал деушілер бар.

Қиран қажылығын атқаруға ниеттенген кісі: «Аллаһым, умра мен қажылықты атқаруға ниет еттім. Маған ол екеуін жеңіл атқаруымды нәсіп етіп, оларды менен қабыл ала гөр. Ләббайкаллаһумма ләббайк. Ләббайка лә шәрика ләка ләббайк. Иннәл-хамда уан-ни'мата ләка уал-мулк. Лә шәрика ләк. Әміріңе құлдық, умра мен қажылықты атқару үшін алдыңа келдім», – деп ихрамға кіреді. Бұл сөздің арапша мәтіні:

Қиран қажылығы дегеніміз – әфақи кісінің қажылық пен умра ихрамына бірдей кіріп, екеуі бірге атқарылатын қажылық түрі.

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/135.

² «Сахих Муслим»: 2/915.

اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ فَيَسِّرْهُمَا لِي وَتَقَبَّلْهُمَا مِنِّي، أَوْ نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ وَأَحْرَمْتُ بِهِمَا لِلَّهِ تَعَالَى، لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ. إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ، ثُمَّ يَقُولُ: لَبَّيْكَ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ

Қиран қажылығын атқарушы кісі Меккеге кіргенде умраның тау-абы мен сағиын орындап, **шаш алу рәсімін атқарусыз қалдырады**. Себебі ол – әлі қажылықтың ихрамында. Қиран қажылығында ифрадтағы секілді шаш алу рәсімі Құрбан айт күні алынады. Аллаһтың елшісі ﷺ:

(مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَهْلَ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ ثُمَّ لَا يَحِلُّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا)

«Өзімен бірге құрбандық малын әкелген кісі ихрамға қажылық пен умраны бірге атқару үшін кірсін! Сосын екеуінің ихрамынан бірдей шықсын!», – деген¹.

Қиран амалдарының кестесі:

Күндер	Қажылық амалы	Мезгілі және орны	Үкімі
1	2	3	4
8 зұлхиж-жаға дейін	Ихрамға кірер алдында ғұсыл құйыну, әтір жағыну, жаңа немесе жуылған ихрам киімін киіну, екі рәкағат намаз оқу	Миқатта не микатка жетпей	ихрамның сүннеті
	Ихрамға кіру		қажылықтың парызы
	Ихрамға кірерде қиран қажылығына ниет етіп, тәлбия айту (лаббайка умратан уа хажжасан деп айтады)		ихрамның шарты

¹ «Сахих Муслим»:

1	2	3	4
8 зұлхиж-жаға дейін	Умра тауабы (идтибағ пен рамал атқарылады)	Меккеге кірген бетте әл-Харам мешітіне барып орындалады	умраның парызы
	Умраның сағиі		умраның уәжібі
	Келу тауабы (тауаптан кейін сағи жасағысы келсе, тауапта идтибағ пен рамал атқарылады)		қажылықтың сүннеті
	Қажылық сағиі (бұл ертерек орындағысы келген кісі үшін рұқсат, бірақ абзалы ифаада тауабынан кейін атқару)	Тауаптан кейін бірден	қажылықтың уәжібі
8 зұлхижжа	Минаға барып, бесін, екінді, ақшам, құптан намаздарын сонда оқу	Күн шыққан соң барып, содан 9 зұлхижжаның күні шыққанша Минада қалу	қажылықтың сүннеті
9 зұлхиж-жаға қараған түн	Минада қонып, таң намазын сонда атқару		
9 зұлхижжа	Арафатқа қарай қозғалу	Күн шыққан соң	сүннет
	Ғұсыл құйыну	Бесінге дейін	сүннет
	Бесін мен екіндіні қосып оқу	Бесін уақытында, Намира мешітінде	сүннет
	Арафатқа келу	Бесін мен екінді оқылған соң	сүннет
	Арафаттағы тұрыс (бір мезет болса да атқару)	Түс ауып, күн батуға жақындаған мерзім аралығында, Арафатта	қажылықтың парызы
	Арафатта күн батқанша тұру		уәжіп
	Арафатта көп зікір, дұға жасаумен шұғылдану		сүннет
	Арафаттан Мүздәлифаға қозғалу, жол бойы көп истиғфар айту	Күн батқан соң	сүннет

1	2	3	4
Құрбан айт күніне қараған түн	Түнді Мүздәлифада өткізу		сүннет
	Ғұсыл күйыну (Мүздәлифадағы тұрыс пен айт намазы үшін)	Түн жарымнан кейін	
	Таң намазын Мүздәлифада оқу	Әуелгі уақытында	
	Жетпіс ұсақ тас теріп алу	Мүздәлифада	
	Мүздәлифадағы тұрысты атқару	Таң намазынан кейін таң әбден ағараңдағанша, Мүздәлифаның кез келген жерінде не әл-Машғар әл-Харам деген орнында	қажылықтың уәжібі
	Мүздәлифадан күн шықпай кету		сүннет
Құрбан айт күні (10 зұлхижа)	Мүздәлифадан Минаға келу	Сәске уақыты кірмей тұрып	сүннет
	Ақаба жамаратына 7 тас лақтыру	Таң атқаннан күн шыққанша (рұқсат, бірақ мәкрұһ). Күн шыққан соң бесінге дейін (іспен көрсетілген сүннет).	қажылықтың уәжібі (бірінші тасты лақтырар сәттен тәлбия айту сүннеті аяқталады)
	Жеті тасты бірінен соң бірін және әр тасты тәкбір айтып лақтыру, сондай-ақ тас лақтырып болған соң қасында дұға жасамастан кетіп қалу	Бесіннен күн батқанша (мақұлданған сүннет).	сүннет
	Һади құрбанын шалу	Ақаба жамаратына тас лақтырған соң, Минада	Қиран қажылығының уәжібі
	Шаш алу (қырып тастау не қысқарту)	Мал шалған соң, әл-Харам аумағында алу	қажылықтың уәжібі

1	2	3	4
	Ифаада тауабы	Шаш алған соң (мустахаб) не қажылық амалдарының соңында (рұксат)	қажылықтың парызы
	Қажылықтың сағиі (кім оны келу тауабынан кейін ертерек атқарып қойса, мойнынан түседі)	Ифаада тауабынан кейін	қажылықтың уәжібі
11 зұлхижжаға қараған түн	Минада кону	Ифаада тауабын атқарып бару	сүннет
11 зұлхижжа	Үш жамаратқа жеті тастан лақтыру	Түс ауған соң, бесіннің азанынан кейін	қажылықтың уәжібі
	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау		сүннет
12 зұлхижжа	Үш жамаратқа жеті тастан лақтыру		қажылықтың уәжібі
	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау		сүннет
	Қоштасу тауабы (сапарға асыққан кісі үшін)	Үш жамаратқа тас лақтырып болған соң	қажылықтың уәжібі
	Асықпаған кісіге 13 зұлхижжа күніне қараған түнді Минада өткізу	Минада	қажылықтың сүннеті
13 зұлхижжа	13 зұлхижжаға қалып, Минаға бару	Минада, түс ауған соң, бесіннің азанынан кейін	қажылықтың сүннеті
	Үш жамаратқа тас 7 тастан лақтыру		қажылықтың уәжібі
	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау		сүннет

1	2	3	4
	Қоштасу тауабы	Үш жамаратқа тас лақтырып болған соң бірден орындауға рұқсат етіледі, алайда сапарға жақынырақ атқару мұстахаб	қажылықтың уәжібі

Таматтуғ қажылығының түсінігі

«التَّمَتُّعُ» – *таматтуғ* сөзінің мағынасы: *ыңғайлы жағдайды пайдалану, қажетіне жсрату, рахаттану.*

Фикһ іліміндегі анықтамада **таматтуғ қажылығы** дегеніміз – қажылық айларының бірінде Меккеге қажылық атқаруға келген әфақи кісінің бір сапар ішінде умраны жеке ихраммен атқарып тастап, сосын еліне оралмау шартымен қажылық амалдары басталатын күнге дейін ихрамнан босау рұқсатын пайдалануы, сосын әл-Харам аумағында қажылық ихрамына кіріп, қажылықты атқаруы.

Жәбір ибн Абдулладан жеткен риуаятта:

(أَنَّهُ حَجَّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ سَاقِ الْبُذْنِ مَعَهُ وَقَدْ أَهْلُوا بِالْحَجِّ مُفْرَدًا فَقَالَ لَهُمْ أَهْلُوا مِنْ إِحْرَامِكُمْ بِطَوَافِ الْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَقَصِرُوا ثُمَّ أَقِيمُوا حَالًا حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ فَأَهْلُوا بِالْحَجِّ وَاجْعَلُوا الَّتِي قَدِمْتُمْ بِهَا مُتَعَةً فَقَالُوا كَيْفَ نَجْعَلُهَا مُتَعَةً وَقَدْ سَمَّيْنَا الْحَجَّ فَقَالَ افْعَلُوا مَا أَمَرْتُكُمْ فَلَوْلَا أَنِّي سُقْتُ الْهَدْيَ لَفَعَلْتُ مِثْلَ الَّذِي أَمَرْتُكُمْ وَلَكِنْ لَا يَحِلُّ مِنِّي حَرَامٌ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَفَعَلُوا)

«Ол Пайғамбармен ﷺ бірге қажылық сапарына шығып, Аллаһ елшісі ﷺ Мединадан Һәди құрбандығына атаған түйелерін айдап әкелген күні адамдар ихрамға ифрад қажылығы үшін кіріп қойған еді. Аллаһ елшісі ﷺ оларға: «Қағбаны тауап етіп әрі Сафа мен Маруа арасындағы сағиды атқарып, шаштарыңды қысқартыңдар да, ихрамнан шығыңдар! Сол күйлеріңде тәруия күніне дейін Меккеде қалыңдар да, сол күні қажылықты атқару ихрамына кіріңдер. Сөйтіп,

алдында жасағандарың таматтуғ болсын», – деді. Адамдар: «Біз ифрад қажылығын атап қойдық қой?», – деп сұрады. Пайғамбар ﷺ: «Сендерге бұйырғанымдай істеңдер! Егер мен Һәди малын айдап әкелмегенде, әлбетте, сендерге бұйырғанымды өзім де істер едім. Алайда Һәди малын құрбандыққа шалмайынша, бұл ихрамымнан шыға алмаймын», – деді. Сонда адамдар Пайғамбар ﷺ бұйырғандай істеді», – деген¹.

Таматтуғ қажылығы дегеніміз – қажылық айларының бірінде Меккеге қажылық атқаруға келген әфаки кісінің бір сапар ішінде умраны жеке ихраммен атқарып тастап, сосын еліне оралмау шарты-мен қажылық амалдары басталатын күнге дейін ихрамнан босау рұқ-сатын пайдалануы, сосын әл-Харам аумағында қажылық ихрамына кіріп, қажылықты атқаруы.

Таматтуғ қажылығын атқаруға ниеттенген кісі 8 зұлхижжаға дейін: «Аллаһым, қажылыққа дейін таматтуғ умрасын атқаруға ниет еттім. Ләббайкаллаһумма ләббайк. Ләббайка лә шәрика ләка ләббайк. Иннәл-хамда уан-ни'мата ләка уал-мулк. Лә шәрика ләк. Әміріңе құлдық, қажылыққа дейін таматтуғ умрасын атқаруға ниет еттім», – деп умра ихрамына кіріп, таматтуғ умрасын аяқтап, ихрамнан шығуымен Меккеде қалады. Сосын 8 зұлхижжада әл-Харам аумағында ихрам киіп, қажылықты атқару ниетімен «Ләббайка хажжсан» деп тәлбия айтып қажылық ихрамына кіреді.

Таматтуғ амалдарының кестесі:

Күндер	Қажылық амалы	Мезгілі және орны	Үкімі
8 зұлхижжаға дейін	Ихрамға кірер алдын ғұсыл құйыну, әтір жағыну, жаңа немесе жуылған ихрам киімін киіну, екі рәкағат намаз оқу	Микатта не микатқа жетпей	ихрамның сүннеті
	Ихрамға кіру		умраның парызы
	Ихрамға кірерде умраға ниет етіп, тәлбия айту		ихрамның шарты

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/143.

1	2	3	4
	Умра тауабы	Меккеге кірген бетте эл-Харам мешітіне барып орындалады	умраның парызы
	Умра сағни	Тауаптан кейін бірден	умраның уәжібі
	Шаш алу (қырып тас- тағанға қарағанда қысқартқан абзал)	Сағидан кейін	умраның уәжібі (шаш алуымен мутамағиғ кісі умраның ихрамынан босайды)
8 зұлхижа	Қажылық ихрамына кіру	Сәске уақытында, Меккеде	қажылықтың парызы
	Минаға барып, бесін, екінді, ақшам, құптан намаздарын сонда оқу	Күн шыққан соң барып, содан 9 зұлхижжаның күні шыққанша Минада қалу	қажылықтың сүннеті
9 зұлхиж- жаға қараған түн	Минада қонып, таң намазын сонда атқару		
9 зұлхижа	Арафатқа қарай қозғалу	Күн шыққан соң	сүннет
	Ғұсыл құйыну	Бесінге дейін	сүннет
	Бесін мен екін- діні қосып оқу	Бесін уақытында, Намира мешітінде	сүннет
	Арафатқа келу	Бесін мен екінді оқылған соң	сүннет
	Арафаттағы тұрыс (бір мезет болса да атқару)	Түс ауып, күн батуға жақындаған мерзім аралығында, Арафатта	қажылықтың парызы
	Арафатта күн батқанша тұру		уәжіп
	Арафатта көп зікір, дұға жасаумен шұғылдану		сүннет

1	2	3	4
	Арафаттан Мүздәлифаға қозғалу, жол бойы көп истиғфар айту	Күн батқан соң	сүннет
Құрбан айт күніне қараған түн	Түнді Мүздәлифада өткізу		сүннет
	Ғұсыл құйыну (Мүздәлифадағы тұрыс пен айт намазы үшін)	Түн жарымнан кейін	
	Таң намазын Мүздәлифада оқу	Әуелгі уақытында	
	Жетпіс ұсақ тас теріп алу	Мүздәлифада	
	Мүздәлифадағы тұрысты атқару	Таң намазынан кейін таң әбден ағарандағанша, Мүздәлифаның кез келген жерінде не әл-Машғар әл-Харам деген орнында	қажылықтың уәжібі
	Мүздәлифадан күн шықпай кету		сүннет
Құрбан айт күні (10 зүлхиджа)	Мүздәлифадан Минаға келу	Сәске уақыты кірмей тұрып	сүннет
	Ақаба жамара- тына 7 тас лақтыру	Таң атқаннан күн шыққанша (рұқсат, бірақ мәкрұһ) Күн шыққан соң бесінге дейін (іспен көрсетілген сүннет) Бесіннен күн батқанша (мақұлданған сүннет)	қажылықтың уәжібі (бірінші тасты лақтырар сәттен тәлбия айту сүннеті аяқталады)
	Жеті тасты бірі- нен соң бірін және әр тасты тәкбір		сүннет

1	2	3	4
	айтып лақтыру, сондай-ақ тас лақтырып болған соң қасында дұға жасамастан кетіп қалу		
	Һади құрбанын шалу	Ақаба жамаратына тас лақтырған соң, Минада	таматтуғ қажылығының уәжібі
	Шаш алу (қырып тастау не қысқарту)	Мал шалған соң, әл-Харам аумағында алу	қажылықтың уәжібі
	Ифаада тауабы	Шаш алған соң (мустахаб) не қажылық амалдарының соңында (рұқсат)	қажылықтың парызы
	Сағи	Ифаада тауабынан кейін	таматтуғ қажылығының уәжібі
11 зүлхижжаға қараған түн	Минада қону	Ифаада тауабын атқарып бару	сүннет
11 зүлхижжа	Үш жамаратқа 7 тастан лақтыру	Түс ауған соң, бесіннің азанынан кейін	қажылықтың уәжібі
	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау		сүннет
12 зүлхижжа	Үш жамаратқа 7 тастан лақтыру		қажылықтың уәжібі
	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау		сүннет

1	2	3	4
	Қоштасу тауабы (сапарға асыққан кісі үшін)	Үш жамаратқа тас лақтырып болған соң	қажылықтың уәжібі
	Асықпаған кісіге 13 зұлхижжа күніне қараған түнді Минада өткізу	Минада	қажылықтың сүннеті
13 зұлхижжа	13 зұлхижжаға қалып, Минаға бару		қажылықтың сүннеті
	Үш жамаратқа 7 тастан лақтыру		қажылықтың уәжібі
	Ақабадан басқа екі жамараттың қасында тас лақтырған соң дұға жасау	Түс ауған соң, бесіннің азанынан кейін	сүннет
	Қоштасу тауабы	Үш жамаратқа тас лақтырып болған соң бірден орындауға рұқсат етіледі, алайда сапарға жақынырақ атқару мұстахаб	қажылықтың уәжібі

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Ифрад қажылығы дегеніміз – қажылықты ғана атқару ихрамына кіріп, умра қосылмай атқарылатын қажылық.

✓ Қиран қажылығы дегеніміз – әфаки кісінің қажылық пен умра ихрамына бірдей кіріп, екеуі бірге атқарылатын қажылық түрі.

✓ Қиран қажылығы атқарушы кісі Меккеге кіргенде умраның тауабы мен сағиын орындап, шаш алу рәсімін атқарусыз қалдырады. Себебі ол – әлі қажылықтың ихрамында. Қиран қажылығында ифрадтағы секілді шаш алу рәсімі Құрбан айт күні алынады.

✓ Таматтуғ қажылығы дегеніміз – қажылық айларының бірінде Меккеге қажылық атқаруға келген әфаки кісінің бір сапар ішінде умраны жеке ихрам-

мен атқарып тастап, сосын еліне оралмау шартымен қажылық амалдары басталатын күнге дейін ихрамнан босау рұқсатын пайдалануы, сосын әл-Харам аумағында қажылық ихрамына кіріп, қажылықты атқаруы.

✓ 8 зұлхижжаға дейін орындалатын қажылық амалдары қажылық түрлеріне сай өзгешеленеді.

✓ Қиран қажылығы бізде қажылық түрлерінің ең абзалы саналады.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Қажылық түрлерін баяндайтын дәлелдерді айт.
2. Ифрад қажылығының анықтамасын айт.
3. Ифрад қажылығын аяқтамай умра жасауға бола ма?
4. Ифрад қажылығына ниет қалай жасалады?
5. 8 зұлхижжаға дейін орындалатын амалдарды айт.
6. 8 зұлхижжа күні орындалатын амалдарды айт.
7. 9 зұлхижжаға қараған түнін орындалатын амалдарды айт.
8. 9 зұлхижжа күні орындалатын амалдарды айт.
9. Құрбан айт күніне қараған түні орындалатын амалдарды айт.
10. Құрбан айт күні орындалатын амалдарды айт.
11. 11 зұлхижжаға қараған түні орындалатын амалдарды айт.
12. 11 зұлхижжа күні орындалатын амалдарды айт.
13. 12 зұлхижжа күні орындалатын амалдарды айт.
14. 13 зұлхижжа күні орындалатын амалдарды айт.
15. Қиран қажылығының анықтамасын айт.
16. Қиран қажылығының атқарылу жолын түсіндір.
17. Ифрад және қиран қажылықтары арасындағы айырмашылықты түсіндір.
18. Таматтуғ қажылығының анықтамасын айт.
19. Таматтуғ қажылығының атқарылу жолын түсіндір.
20. Қиран және таматтуғ қажылықтары арасындағы айырмашылықты түсіндір.
21. Келу тауабы қажылықтың қандай түрінде атқарылады?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. Ифрад, қиран және таматтуғ қажылықтарының амалдарын түсіндіретін үш кесте сызып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.

2. Н. Анарбаев, Е. Қаракұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.

3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.

4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2011.

5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

4. 3. Умра

Умраның түсінігі мен үкімі

Араб тілінде умра *الْعُمْرَةُ* деп айтылады. *الْعُمْرَةُ* сөзі «*бір жерді зиярат ету*», «*халық орналасқан жерге бару*» деген мағыналарды білдіреді. «*Халық орналасқан*» сөзі – араб тіліндегі *عَامِرٌ* сөзінің аудармасы. Умра,

яғни *الْعُمْرَةُ* сөзі *عَامِرٌ* сөзінен жасалған.

Фикһ іліміндегі анықтамада **умра** дегеніміз – *Аллаһ үшін жылдың кез келген уақытында арнайы шарттарға тәуелді құлшылық рәсімдерін орындауға дара тағайындалған қасиетті орынды зиярат ету.*

Анықтамаға түсінік:

Аллаһ үшін – Аллаһтың ризашылығы үшін умраны орындау ниетімен.

Арнайы шарттарға тәуелді – умра амалдарын дұрыс атқару шарттары мен ихрам тыйымдарының сақталуы.

Дара тағайындалған қасиетті орынды – Қасиетті Меккеде орналасқан Қағбаны.

Құлшылық рәсімдері – миқатта не миқатқа жетпей ихрамға кіру, Қағбаны тауап ету, Сафа мен Маруа арасын сағи ету, шаш алып ихрамнан шығу амалдары.

Умраның үкімі – ғұмырда бір мәрте орындау бекітілген сүннет. Ал бірнеше мәрте қайталануы, шамасы келген мұсылманға – мустахаб. Кім умра ихрамына кіріп қойса, оны аяғына жеткізіп атқаруы уәжіп болады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

Умра дегеніміз – Аллаһ үшін жылдың кез келген уақытында арнайы шарттарға тәуелді құлшылық рәсімдерін орындауға дара тағайындалған қасиетті орынды зиярат ету.

﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾

«Аллаһ үшін қажылық пен умраны аяғына жеткізіп атқарыңдар!»¹, – деп айтқан.

Жәбір:

(أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَغْرَابِيٌّ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنْ الْعُمْرَةِ، أَوْاجِبَةٌ هِيَ؟ فَقَالَ: لَا، وَأَنْ تَعْتَمِرَ خَيْرٌ لَكَ)

«Аллаһтың елшісіне ﷺ бір бәдеуи араб келіп: «Ей, Аллаһтың елшісі, умра жайында айтып беріңізші, оның үкімі парыз ба?», – деп сұрағанда Пайғамбар ﷺ : «Жоқ! Алайда умра жасауың өзін үшін жақсы», – деп жауап берді деген².

Умраның артықшылығына келсек, атқарылған әр екі умра арадағы кішкентай күнәларды өшіреді. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ)

«Умра мен умра өз араларындағы күнәларды жуып кетеді. Ал игі қажылық үшін жәннаттан басқа сыйақы жоқ», – деп айтқанын жеткізген³.

Абдулла ибн Масғуд Аллаһ елшісінің ﷺ:

(تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ وَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلَيْسَ لِلْحَجَّةِ الْمَبْرُورَةِ ثَوَابٌ إِلَّا الْجَنَّةُ)

«Қажылық пен умраны бір-біріне ілестіре орындаңдар! Расында, ол екеуі пақырлық пен күнәларды кетіреді. Оның мысалы темірдегі, алтындағы және күмістегі шоқ қалдығын кетірген көрік секілді. Сондай-ақ игі қажылық үшін жәннаттан басқа сауап жоқ», – деп айтқанын жеткізген⁴.

Умра уақытының үлкен қажылықтан өзгешелігі, оны жылдың кез келген уақытында, қажылық айларында да басқа айларда да

¹ «Әли Ғимран» сүресі: 97

² «Будуғ әл-Мароом»: 1/261.

³ «Сахих әл-Бухари»: 4/379.

⁴ «Сунан ат-Тирмизи»: 3/175.

атқаруға болады. Пайғамбарымыз ﷺ ғұмырында төрт умра жасаған. Айша анамыздың айтуынша, алғашқы үшеуін зұлқағда айында, ал соңғысын зұлхижжа айында қажылықпен бірге жасаған.

Таматтуғ пен қиран қажылықтарын айтпағанда, Арафат күні, Құрбан айт күні және ташриқ күндері арнайы умра жасау мәкрүһ тахриман. Себебі бұл күндер қажылық амалдары атқарылатын күндер, сондай-ақ бұл күндердің бірінде умра жасау қажылық амалдарының лайықты дәрежеде орындалуына бөгет жасайды. Қажылықтағы кісі бұл күндері умра атқарып қойса, қателігі үшін құрбандыққа бір қой шалу уәжіп.

Умра атқаруға белгіленген ең абзал уақыт – рамазан айы. Рамазан айы ішінде атқарылған умраның сауабы қажылықтың сауабына тең келеді. Ибн Аббас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً)

«Рамазан айындағы умра сауабы тұрғысынан қажылыққа тең», – дегенін жеткізген¹.

Умраның амалдары

1. Ихрам (парыз).

Микати кісі мен әфақи кісі үшін белгіленген мекендік микаттар – қажылық пен умра үшін бірдей.

Меккелік кісі умра ихрамына қажылықтағы секілді әл-Харам аумағынан емес, әл-Харам аумағының шекарасынан асқан жерден кіруі шарт. Умраны қажылықпен бірге орындауын етеккір күйі бөгеген кезде Айша анамыз Пайғамбардан ﷺ қажылықтан кейін умра жасағысы келгенін білдірген. Сонда Аллаһ елшісі ﷺ Абдрахманға Айшаны Танғимға апарып, умра ихрамына кіргізіп келуін бұйырған еді. Осы сүннеттің талабы бойынша әл-Харам аумағында тұратын кісілер умра ихрамына одан тыс жерден кіреді. Жалпы умра ихрамы үшін сүннетте белгіленген орындар – Танғим, Жиғрана және Худайбия.

Ханафи фикһында меккелік кісі үшін де, меккелік үкіміндегі қажы кісі үшін де ең абзал микат – Танғим. *Танғим* – әл-Харам аумағының Меккенің солтүстік батысында әрі Медина тарапына қарай аяқталатын

¹ «Сунан Ибн Мажәһ»: 2/996.

шегінде орналасқан хилл үкіміндегі орын. Оның оң жағында Наағим атаулы тау, сол жағында Нуғайм атаулы тау бар. Сондай-ақ онда Нуғман деп аталатын сай жатыр. Осы атаулардың негізінде бұл орын Танғим деп аталған.

2. Тауап (парыз).

Умраны атқаратын кісі Меккеге кіргенде:

«اللَّهُمَّ هَذَا حَرْمُكَ وَأَمْنُكَ فَحَرِّمْنِي عَلَى النَّارِ وَآمِنِّي مِنْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ وَاجْعَلْنِي مِنْ أَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ»

«Аллаһым, бұл – Сенің құлдарыңа арнаған қасиетті және қауіпсіз жерің. Мені отқа арам етіп, құлдарыңды қайта тірілтетін күні мені азабыңнан аман алып қалшы. Сондай-ақ мені достарың мен бойсұнушы құлдарыңнан қылышы», – деп дұға жасап, әл-Харам аумағына жуасыған және бойсұнған күйде кіреді.

Әл-Харам мешітіне оң аяқпен кіру және жалпы мешіттерге кіру кезінде айтылатын дұғаларды айту сүннет. Қағбаны көрген кезде Аллаһ тағаладан сәлемәтшілік тілеу мустахаб. Сағид ибн әл-Мусаййиб:

(سَمِعْتُ مِنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَلِمَةً مَا بَقِيَ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ سَمِعَهَا غَيْرِي سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِذَا رَأَى الْبَيْتَ: «اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ , وَمِنْكَ السَّلَامُ , فَحَيِّنا رَبَّنَا بِالسَّلَامِ»)

Омардың (Аллаһ оған разы болсын) Қағбаны көрген кезде: «Аллаһумма әнтас-саламу уа минкас-саламу фахаййинаа роббунаа бис-салами», – деген. Омардың бұл сөзін естіген кісілерден тірі қалғаны мен ғана», – деген¹.

Умраны атқарушы кісі тауапты бастар кезде тәлбия айтуды тоқтатып, тауапты шарттары мен уәжіптеріне сай атқарады.

Тауаптан кейін Мақамның артында Қағбаға бағыттталып, екі рәкағат намаз оқуы уәжіп. Мақамның артында орын болмаса, мешіттің кез келген жерінде оқылады. аз-Зухри:

(لَمْ يَطْفِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبُوعًا قَطُّ إِلَّا صَلَّى رَكَعَتَيْنِ)

«Пайғамбар ﷺ жеті айналым тауапты атқарған кездерінің

¹ «Сунан әл-Кубро лил-Байһақи»: 5/118.

ешбіреуінде екі рәкағат намазды атқарусыз қалдырмаған», – дегенді жеткізген¹.

Намаздың мәкрүһ емес уақытта оқылуы қажет. Айша анамыз:

(أَنَّ نَاسًا طَافُوا بِالْبَيْتِ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ، ثُمَّ قَعَدُوا إِلَى الْمَذَكِّرِ، حَتَّى إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ قَامُوا يُصَلُّونَ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: «قَعَدُوا، حَتَّى إِذَا كَانَتِ السَّاعَةُ الَّتِي تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ، قَامُوا يُصَلُّونَ»)

«Адамдар таң намазынан кейін тауапты атқарып, сосын уағыз естуге отырды. Күн шығып көтерілген соң, орындарынан тұрып, намаз оқыды», – деді. Айша анамыздың түсіндіруінше: «Олар тауаптан кейін намаз оқуға мәкрүһ уақыттың өтуін күтіп отырып, сосын намаз оқыған еді», – деген².

Намаздан кейін зәмзәмға қарай барып, зәмзәм ішуі әрі ішерде қалаған дұғасын тілеуі мустахаб.

3. Сағи (уәжіп). Абдулла ибн Әби Әуфа:

(اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَاعْتَمَرْنَا مَعَهُ، فَلَمَّا دَخَلَ مَكَّةَ طَافَ وَطُفْنَا مَعَهُ، وَأَتَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ وَأَتَيْنَاهَا مَعَهُ)

«Аллаһ елшісі ﷺ умраны атқарғанда онымен бірге біз де умра орындаған едік. Меккеге кірген кезінде тауапты атқарып, біз де тауапты орындадық. Және Сафа мен Маруаға барғанда, бізде оған бардық», – дегенін жеткізген³.

4. Шаш алу (уәжіп). Холид ибн әл-Уәлид:

(اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَلَقَ رَأْسَهُ)

«Аллаһ елшісі ﷺ умраны атқарып, шашын тақырлап алған», – деп айтқан⁴.

Умраның қандай да бір уәжібін атқарусыз қалдырған кісі құрбандыққа бір қой шалуы уәжіп.

Умраның бұзылуы

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/154.

² «Сахих әл-Бухари»: 2/155.

³ «Сахих әл-Бухари»: 3/5.

⁴ әл-Хаким. «Мустадрак ала ас-Сахихайн»: 3/338.

Ихрамның тыйымдарын сақтау қажылықта да умрада да қастерленуі –қажетті амал. Олардың бұзылуы қажылықтағы секілді кәффарат өтеуді қажет етеді. Сол секілді жыныстық қатынасқа түсіп қою екеуінде де үлкен қылмыс саналады. Біз сіздермен қажылық ихрамында кім оған Арафаттағы тұрысқа дейін түсіп қойса, қажылықтың бірден бұзылатынын өткенбіз. Ал умраның негізі тауап болуы себепті, кім жыныстық қатынасқа тауапқа дейін түсіп қойса, ихрамы да умрасы да бұзылады. Ал кім тауаптан кейін түсіп қойса, умрасы сақталады. Екі жағдайда да құрбандыққа бір қой шалынуы уәжіп. Умрасы бұзылған кісі миқаттан ихрамға қайтадан кіріп, умрасының қазасын өтеуі уәжіп.

Умра амалдарының кестесі

Уақыт			Умра амалы	Мезгілі және орны	Үкімі
Жылдың кез-келген уақытында	Рамазан айында мұстахаб	Арафат, Құрбан айт, ташрик күндері мәкрүһ тахриман	Ихрамға кірер алдын ғұсыл құйыну, әтір жағыну, жаңа немесе жуылған ихрам киімін киіну, екі рәкағат намаз оқу	Миқатта не миқатқа жетпей	ихрамның сүннеті
			Ихрамға кіру		умраның парыз
			Ихрамға кірерде умраға ниет етіп, тәлбия айту		ихрамның шарты
			Ихрам тыйымдарын сақтау	Умра аяқталғанша	ихрамның уәжібі
			Умра тауабы (тауаптан кейін мақамның артында екі рәкағат намаз оқу уәжіп)	Меккеге кірген бетте әл-Харам мешітіне барып орындалады	умраның парызы
			Умра сағиі	Тауаптан кейін бірден	умраның уәжібі
			Шаш алу (қысқартуға қарағанда қырып тастау абзал)	Сағидан кейін	умраның уәжібі (шаш алған кісі умра ихрамынан босайды)

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Умра дегеніміз – Аллаһ үшін жылдың кез келген уақытында арнайы шарттарға тәуелді құлшылық рәсімдерін орындауға дара тағайындалған қасиетті орынды зиярат ету.

✓ Умраның үкімі – ғұмырда бір мәрте орындау бекітілген сүннет. Ал бір-неше мәрте қайталануы, шамасы келген мұсылманға – мустахаб.

✓ Кім умра ихрамына кіріп қойса, оны аяғына жеткізіп атқаруы уәжіп.

✓ Умраның артықшылығы – атқарылған әр екі умра арадағы кішкентай күнәларды өшіреді.

✓ Умра уақытының үлкен қажылықтан өзгешелігі, оны жылдың кез келген уақытында, қажылық айларында да басқа айларда да атқаруға болады.

✓ Таматтуғ пен қиран қажылықтарын айтпағанда, Арафат күні, Құрбан айт күні және ташриқ күндері арнайы умра жасау мәкрұһ тахриман. Себебі бұл күндер қажылық амалдары атқарылатын күндер, сондай-ақ бұл күндердің бірінде умра жасау қажылық амалдарының лайықты дәрежеде орындалуына бөгет жасайды. Қажылықтағы кісі бұл күндері умра атқарып қойса, қателігі үшін құрбандыққа бір қой шалу уәжіп.

✓ Рамазан айы ішінде атқарылған умраның сауабы қажылықтың сауабына тең келеді.

✓ Умраның амалдары: ихрам, тауап, сағи, шаш алу.

✓ Умраны атқарушы кісі тауапты бастар кезде тәлбия айтуды тоқтатады.

✓ Умраның негізі тауап болуы себепті, кім жыныстық қатынасқа тауапқа дейін түсіп қойса, ихрамы да умрасы да бұзылады. Ал кім тауаптан кейін түсіп қойса, умрасы сақталады. Екі жағдайда да құрбандыққа бір қой шалынуы уәжіп. Умрасы бұзылған кісі миқаттан ихрамға қайтадан кіріп, умрасының қазасын өтеуі уәжіп.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Умра ұғымының мағынасын және фикһ іліміндегі анықтамасын түсіндір.
2. Умраның үкімі мен дәлелін айт.
3. Умраның артықшылығын түсіндір.
4. Умраны қандай уақыттарда атқару мәкрұһ тахриман?
5. Умраның ең абзал уақыты қандай?
6. Умраның амалдарын, үкімдері мен дәлелдерін айт.
7. Умра ихрамының мекендік миқатын түсіндір.
8. Умра атқарушы кісі Меккеге кіргенде қандай дұға тілеуі мустахаб?
9. Қағбаны көргенде қандай дұға жасалады?
10. Умраның тәлбиясын қандай амал тоқтатады?
11. Тауаптан кейін Мақам артында екі рәқағат намаз оқу үкімі қандай? Оны мәкрұһ уақытта оқуға бола ма? Дәлелдерін айт.
12. Сағи мен шаш алу амалдарының дәлелдерін айт.

13. Умраның қандай да бір уәжібін атқарусыз қалдырған кісі қатесін қалай түзетеді?
14. Умраны қандай амалдар бұзады? Оның бұзылуымен байланысты үкімдерді айт.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистердi жатқа айту.

3-тапсырма. «Умраның пайдалары» туралы эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қаракұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

4. 4. Өкіл арқылы атқарылатын қажылық

Құлшылықтың түрлері және оларды біреудің орнына атқару үкімі

1. Денемен ғана атқарылатын ғибадат. Бұған дәрет, ғұсыл, намаз, ораза секілді құлшылықтар жатады. Бұл құлшықтар әркімнің бойындағы Аллаһ тағалаға бойсұну, нәпсімен күресу, сауапқа ынтызар болу секілді сипаттарды растаушы әрі жүзеге асырушы амал болғандықтан, өкіл арқылы атқарылуы дұрыс емес.

2. Мал-мүлікпен қана атқарылатын ғибадат. Бұған зекет, садақа түрлері және құрбандық шалу секілді құлшылықтар кіреді. Мұндай құлшылықтарды өкіл арқылы барлық жағдайларда атқаруға рұқсат етіледі.

3. Дене мен мал-мүлік бірдей қатысып атқарылатын ғибадат. Бұған қажылық секілді құлшылық жатады. Мал-мүлкі қажылықты парыз ететін көлемге жеткенімен, орнына қажылық жасалуын өсиет етіп қайтыс болған, сондай-ақ созылмалы дәрменсіздігі өлім келгенге

дейін жалғасқан тірі кісінің орнына басқа кісінің қажылық жасауына рұқсат етіледі.

Парыз қажылықты өкіл арқылы атқаруға рұқсат ететін шарттар

1. Созылмалы дәрменсіздіктің өлім келгенге дейін жалғасуы. Егерде орнына қажылық жасалған кісі жазылып кетсе, қажылықты қайтадан өзі атқаруы парыз болады. Ибн Аббас:

(جَاءَتْ امْرَأَةٌ مِنْ خَنْعَمَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ فِي الْحَجِّ أَذْرَكَتْ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْتَوِيَ عَلَى الرَّاحِلَةِ فَهَلْ يَقْضِي عَنْهُ أَنْ أُحِجَّ عَنْهُ قَالَ نَعَمْ)

«Қоштасу қажылығы жылы Хас'ам руынан болған бір әйел Пайғамбарға ﷺ келіп: «Ей, Аллаһтың елшісі, қажылықтың парыз етілуі әкемнің қатты қартайған шағына сай келіп тұр. Ол түйесінің үстінде өзін мүлде ұстап отыра алмайды. Егер орнына қажылықты мен атқарсам, ол үшін өтелген бола ма?», – деді. Пайғамбар ﷺ: «Иә!», – деді деген¹.

2. Қажылық парыз болған күйде қайтыс болу. Ибн Аббас:

(أَنَّ امْرَأَةً مِنْ جُهَيْنَةَ جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنَّ أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ فَلَمْ تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ أَفَأُحُجُّ عَنْهَا قَالَ نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أَمِّكَ دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَةً أَقْضُوا اللَّهَ فَإِنَّهُ أَحَقُّ بِالْوَفَاءِ)

«Жуһайна руынан болған бір әйел Пайғамбарға ﷺ келіп: «Менің анам тірі кезінде қажылық жасауға серт берген еді. Бірақ оны орындамастан дүниеден озды. Оның орнына қажылық жасауым керек пе?», – деп сұрады. Ол ﷺ: «Әрине, оның орнына қажылық жаса! Қалай ойлайсың, егер анаң біреуге қарыз болса, қарызын өтер ме едің?! Аллаһтың қарызын өтеңдер! Аллаһқа берілген уәде – өтелетін уәделердің ең лайықтырағы», – деді деп айтқан².

¹ «Сахих әл-Бухари»: 3/18.

² «Сахих әл-Бухари»: 3/18.

Өкіл арқылы атқарылатын қажылық дұрыстығына қажетті шарттар

1. Қажылықты парыз етуші шарттардың расталуы. Қажылық парыз болған кісіні созылмалы дәрменсіздік жеңсе, қажылығын тірі кезінде біреуге бұйыруы арқылы не өлім сәтінде біреуге өсиет етуі арқылы атқартуға міндетті.

2. Өкілдің ақыл-есі дұрыс, балиғат жастағы мұсылман болуы. Өкілдің ер кісіге қатысты ер кісі, әйел кісіге қатысты әйел кісі болуы шарт емес. Бұл үкімі Пайғамбарымыздың ﷺ Жуһайна руынан болған әйел кісіге әкесінің орнына қажылық атқаруына берген рұқсатына негізделген.

3. Өкіл етушінің рұқсаты. Өкіл етушінің рұқсатынсыз оның орнына біреудің қажылық жасауы дұрыс емес. Себебі қажылықтың дұрыстығы мен қабыл болуы үшін ол кісінің қажылыққа деген ниетінің болуы шарт. Бұл шарт дәрменсіз тірі кісіге ғана қатысты жүреді. Ал қажылық парыз болған күйде қайтыс болған марқұмның мұрагері оның атынан қажылықты рұқсатсыз атқара алады. Бұндай жағдайда мұрагер не өзі не өкіл арқылы атқаруына болады.

4. Қажылыққа қажетті қаражат бүтіндей не көп бөлігі өкіл етушіден шығуы. Қаражатты толық не көп бөлігін өкіл көтерсе, өкіл өз қажылығын атқарған болады. Ихрам тыйымдары бұзылуымен байланысты пидияны өкіл төлеуге міндетті. Себебі тыйымдарды бұзушы – өкіл. Ихсармен байланысты һади құрбандығын өкіл етушінің қаражаты көтереді. Марқұм кісі мұра тастаған кезде қажылықпен байланысты өсиет қалдырып кетсе, орнына атқарылатын қажылық қаражаты мал-мүлкінен жұмсалады. Өсиет айтпай кетсе, орнына қажылық атқару мұргеріне міндет емес, бірақ абзал. Себебі қажылық парыз бола тұра әрі оны атқаруға шама келе тұра ажал таяған кісі қажылыққа қатысты өсиет айтып кетуі уәжіп саналады. Қажылық түрі парыз не нәзір не қаза болсын, үкім бірдей.

5. Өкілдің қажылыққа өкіл етушінің жерінен шығуы. Бұл қажылық сапарын мұраның үштен бірі көтерсе ғана шарт. егер мұраның үштен бірі елінен шығуға жетпесе, онда өкіл қажылыққа қаражат көтеретін жерден шығады.

6. Өкілдің өзі атқаруы. Егер өкіл етуші өкілге осындай шарт қойса, қажылық тек сол кісінің атқаруымен ғана дұрыс болады. Өкіл бұл істі басқа бір кісіге өкіл етушінің рұқсатынсыз тапсырса, атқарылған қажылық өкіл етушінікі саналмайды да өкіл қаражатты

толық қайтарып беруге міндетті болады. Егерде өкіл етуші өкілге: «Не өзің не басқа біреу орындасын!», – деп шарт қоймаса, қажылық дұрыс саналады.

7. Өкіл кісінің ихрамға кірерде өкіл етушінің атынан ниет етуі. Ниет пен тәлбияны бірдей қамтыған сипатта: «Пәленшенің атынан ләббайка» деп айту абзал. Өкіл етушінің есімін өкіл ұмытып қалса, ниетпен білдіреді.

8. Өкілдің өкіл етуші атаған қажылық түрін атқаруы. Егерде өкіл етуші *қажылық* деп, қажылық түрлерінің бірін нақтыламаса, онда өкіл ифрад қажылығын атқарады. Өкіл етуші *таматтуғ* не *қиран* деп атаса, онда өкіл қажылықтың сол түрін атқаруы шарт. Егерде өкіл өкіл етушінің тапсырған әмірін тыңдаусыз қалдырып, өз қалаған қажылығын атқарса, өкіл етушінің орнына емес, өз қажылығын атқарған саналады. Сөйтіп ол өкіл етуші берген қаражатты толық қайтарып беру жауапкершілігін көтереді.

9. Өкілдің қажылықты дұрыс атқаруы және бұзып алмауы. Өкіл қажылықты бұзып алса, өкіл етуші берген қаражатты қайтарып беру міндетін көтереді.

10. Өкілдің қажылық атқару үшін жалақы алмауы. Өкіл етуші мен өкіл арасында жасалған келісімшартқа жалақы қатыспауы шарт. Жалақы себепті жасалған келісімшарт бізде негізсіз деп танылып, жалақы сұраған өкілге біреудің қажылығын атқаруға рұқсат етілмейді. Өкіл тағайындаушының қажылықты атқаруға қабілетсіз етуші себеп – *созылмалы дәрменсіздігі* не *өмірден озуы*. Сондықтан өкілдің дұрыстығы өкіл етушінің орнын жалақы үшін емес, қажылықты атқарып беру үшін айырбастау ғана арқылы жүзеге асады. Өкіл одан қажылық сапарына баруына әрі елге оралуына жеткілікті мөлшерде ғана қаражат алады. Өкілдің атқарып келген қажылығы еш жалақы көздемегені расталуы үшін, ол қажылық сапарынан артылған мөлшерді өзінде қалдырмай, иесіне қайтарып беруі шарт. Әйтпесе, жалақы көздеген саналады. Қайтарып беру сәтінде өкіл етуші не марқұмның мұрагері оны оған өздері сыйға тартса, өкілге оны алуы қажылықтың дұрыстығын бұзбайды.

Өкіл етушінің жалақы деп атамай, өз еркімен өкілдің отбасы қажетіне берген қаражаты *жалақыға* кірмейді. Бұндай қаражат өкілге қажеттілік тудырады. Себебі ол өз уақытын өкіл етушінің пайдасына арнап, отбасы қарап отырған ризық көзін, яғни кәсібін тоқтатады. Өкіл өз отбасын сапар мерзімі бойы жеткілікті нәпақамен қамтамсыз етіп кетуі қажет.

Мәзһабтағы ғұламалардың әуелгі көзқарасында құлшылық амалдардың ешқайсысына ақы беруге де ақыл алуға болмайды деп қарастырылып, келесі хабарлар дәлелге тартылған еді. Әбу ибн Ка'б:

(عَلَّمْتُ رَجُلًا الْقُرْآنَ فَأَهْدَى إِلَيَّ قَوْسًا فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنْ أَخَذْتَهَا أَخَذْتَ قَوْسًا مِنْ نَارٍ فَرَدَدْتُهَا)

«Бір кісіге Құран үйреткенімде, ол маған садақ сыйлаған еді. Бұл туралы Аллаһ елшісіне ﷺ айтқанымда Пайғамбар ﷺ маған: *«Егер оны алатын болсаң, оттан жасалған садақты алғаның»*, – деді. Мен оны иесіне қайтарып бердім», – деген¹.

Пайғамбар ﷺ Осман ибн Әбу әл-Асқа:

(وَاتَّخِذْ مُؤَدَّنًا لَا يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا)

«Шақырған азанына ақы алмайтын азаншыны ал!», – деп айтқан².

Мәзһабтағы соңғы пәтуа: «Жалақысыз тұрақталуы қиындық ту- дыратын, жойылып кетуіне жол берілмейтін аса қажетті құндылық үкіміндегі Құран мен фиқһ үйрету, азан және имамдық амалдары үшін жалақы алуға рұқсат етіледі», – деп бекіген. Бұл рұқсат Пайғамбардың ﷺ:

(إِنَّ أَحَقَّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابُ اللَّهِ)

«Ақы алуларыңа ең лайықты нәрсе – Аллаһтың кітабы», – деп айтқан хадисі осы мағына сай дәлел етіледі³. Сондай-ақ сахабалардың да Құран аяттарымен дем салғандары үшін ақы алғаны, әрі Пайғамбардың ﷺ оны теріске шығармағаны туралы жеткен хабарлардың негізінде дем салу үшін де ақы алуға рұқсат.

Өркім жеке атқаруы қажетті деп танылған қажылық, намаз, ораза, Құран оқу секілді құлшылықтарды жалақы үшін істетуге де істеуге де рұқсат етілмейді. Құранды үйретуді айтпағанда, оны оқып беру⁴ үшін ақы алуға рұқсат етілмейді. Аллаһ елшісі ﷺ:

¹ «Сунан Ибн Мажәһ»: 2/730.

² «Сунан Әби Дәуд»: 1/209.

³ «Сахих әл-Бухари»: 7/131.

⁴ «Хашия Ибн Абидин»: 1/563.

(اقْرَأُوا الْقُرْآنَ، وَلَا تَغْلُوا فِيهِ، وَلَا تَجْفُوا عَنْهُ، وَلَا تَأْكُلُوا بِهِ، وَلَا تَسْتَكْثِرُوا بِهِ)

«Құран оқыңдар! Құранға қатысты шектен шықпаңдар, әрі оны оқусыз тастап қоймаңдар, әрі ол арқылы жалақы таппаңдар, әрі оны дәулет жинау көзіне айналдырмаңдар!», – деп айтқан¹.

Өкілдің бұрын өз қажылығын атқарған кісі болуы бізде шарт емес. Шарт емес деп айтуға себеп болған дәлелдерге келсек, Хас'ам руынан болған әйел кісіге әкесінің орнына және Жуһайна руынан болған әйелге анасының орнына қажылық жасауға рұқсат берген кезде Аллаһ елшісі олардан өздерінің қажылықтары туралы егжей-егжейлі сұрамағаны негізге алынған.

Дегенмен өкіл тағайындау кезінде қажылық атқармаған кісіні өкіл етуге мәкрүһ танзиһан, ал қажылығын атқармаған кісінің өкілдікке келісуіне мәкрүһ тахриман үкімдері жүреді. Сол себепті өкілдің бұрын қажылық атқарған, қажылық амалдарының үкімдерін білуші, тәжірибесі бар мұсылман болуы қажет. Ибн Аббас:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: لَبَّيْكَ عَنْ شُبْرُمَةَ. قَالَ: مَنْ شُبْرُمَةَ. قَالَ: أَخِي أَوْ قَرِيبِي. قَالَ: حَجَجْتَ عَنْ نَفْسِكَ. قَالَ: لَا. قَالَ: حُجَّ عَنْ نَفْسِكَ ثُمَّ حُجَّ عَنْ شُبْرُمَةَ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ бір кісінің: «Шубраманың атынан ләббайка», – дегенін естіп, одан: «Шубрама дегенің кім», – деп сұрады. Ол кісі: «Бауырым (не жақыным)», – деді. Ол одан: «Өзің үшін қажылық жасаған ба едің?», – деп сұрады. Ол кісі: «Жоқ», – деп жауап берді. Аллаһтың елшісі ﷺ оған: «Алдымен, қажылықты өзің үшін жаса, сосын Шубрама үшін жаса», – деді», – деп айтқан².

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Қандай да бір құлшылықты біреудің орнына атқару мәселесі туғанда, ол құлшылықтың қандай түрі екені қарастырылады. Егерде ол денемен ғана атқарылатын ғибадат түрінен болса, оны ешкім біреудің орнына атқара алмайды. Егер ол мал-мүлікпен қана атқарылатын ғибадат түрінен болса, оны өкіл арқылы атқаруға рұқсат етіледі. Ал дене мен мал-мүлік бірдей

¹ «Муснад Ахмад»: 24/288.

² «Сунан Әби Дәуд»: 2/97.

қатысып атқарылатын ғибадат болса, белгілі шарттарға сай өкіл арқылы атқаруға болады.

✓ Парыз қажылықты өкіл арқылы атқаруға рұқсат ететін шарттар: созылмалы дәрменсіздіктің өлім келгенге дейін жалғасуы, қажылық парыз болған күйде қайтыс болу.

✓ Өкіл арқылы атқарылатын қажылық дұрыстығына қажетті шарттар: қажылықты парыз етуші шарттардың расталуы, өкілдің ақыл-есі дұрыс, балиғат жастағы мұсылман болуы, өкіл етушінің рұқсаты, қажылыққа қажетті қаражат бүтіндей не көп бөлігі өкіл етушіден шығуы, өкілдің қажылыққа өкіл етушінің жерінен шығуы, өкілдің өзі атқаруы, өкіл кісінің ихрамға кірерде өкіл етушінің атынан ниет етуі, өкілдің өкіл етуші атаған қажылық түрін атқаруы, өкілдің қажылықты дұрыс атқаруы және бұзып алмауы, өкілдің қажылық атқару үшін жалақы алмауы.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Өкіл арқылы атқару мәселесіне қатысты құлшылықтар қандай түрлерге бөлінеді?
2. Қандай құлшылықты өкіл арқылы атқаруға рұқсат етіледі? Бұл рұқсат қандай дәлелдерге негізделген?
3. Парыз қажылықты өкіл арқылы атқаруға рұқсат ететін шарттарды айт.
4. Өкіл етушінің рұқсаты шартын түсіндір.
5. Қажылыққа қажетті қаражат бүтіндей не көп бөлігі өкіл етушіден шығуы шартын түсіндір.
6. Өкілдің өзі атқаруы шартын түсіндір.
7. Өкілдің өкіл етуші атаған қажылық түрін атқаруы шартын түсіндір.
8. Өкілдің қажылық атқару үшін жалақы алмауы шартын түсіндір.
9. Өкілдің бұрын өз қажылығын атқарған кісі болуы шарт па? Шарт болмаса да қандай үкім жүреді? Дәлелдерін айтып түсіндір.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Сапармен байланысты үкімдер» тақырыбына реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.

4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2011.

5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.

6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

4. 5. Ихсар

Ихсардың түсінігі

Ихсар дегеніміз – қажылықты не умраны атқару ихрамына кірген кісінің жолын тосын жағдайдың кедергілеуі.

Тосын жағдай – 1) дұшпанның тосқауыл қоюы; 2) қамауға алыну; 3) жүрумен асқына беретін сырқат; 3) қаражаттың ұрлануы не жоғалуы себепті жол жалғай алмау; 4) әйелге серік болып шыққан күйеуінің не махрамының қайтыс болуы; 5) әйелге күйеуінің талақ беруімен ғидда күтуі секілді жағдайлардың бірі.

Кедергілеуі – ихрам кірген соң пайда болған төтенше жағдаймен байланысты Меккеге мүлде кіре алмау, сондай-ақ қажылық ихрамында Меккеге кіргенмен Арафаттағы тұрыс пен Ифаада тауабын атқара алмау, тіпті өткізіп алған қажылық ихрамынан шығу үшін умра амалдарын атқара алмау, сондай-ақ умра ихрамында умра тауабын атқара алмау.

Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ

حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ

«Аллаһ үшін қажылық пен умраны аяғына жеткізіп атқарыңдар!

Егер кедергіге жолықсаңдар, оңай келген һади құрбандығын шалыңдар! Һади өз орнына жеткенше шаштарыңды алмаңдар!»¹, – деген.

¹ «әл-Бақара сүресі»: 196

Ихсарды жүзеге асыратын шарттар

1. Тосын жағдайдың ихрамға кірген соң пайда болуы.

2. Тосын жағдайдың Меккеге кіруді не Меккеге кіргенмен Арафаттағы тұрыс пен парыз тауапты бірдей, тіпті умра жасауды да кедергілеуі.

- Арафаттағы тұрысты ғана кедергілеуші жағдай ихсар емес, тек қажылықты өткізіп алу жағдайы саналады. Себебі мұндай жағдайдағы кісіге кедергі жойылғандықтан, ихрамнан шығуы үшін умраны атқаруына болады. Ол умра амалдарын, яғни тауап пен сағиды атқарып, шашын алады да, ихрамнан шығып, келесі келгенінде қажылықтың қазасын өтейді.

- Арафаттағы тұрыс атқарылған соң ифаада тауабын ғана кедергілеуші жағдай да ихсар саналмайды. Себебі Арафаттағы тұрыс атқарылды. Мұндай жағдайдағы кісі қажылықтың басқа амалдарын атқаруын жалғастырып, ифаада тауабын атқару сәтін күтіп, оны атқарғанша ихрам күйінде қалады.

- Арафаттағы тұрыс атқарылған соң қажылық амалдарын жалғастыруды кедергі бөгеп, айт күндері өтіп кетсе, төрт һади құрбандығы шалынуы уәжіп. Олар – Мүздәлифадағы тұрыс пен тас лақтырудың атқарылмағаны үшін және ифаада тауабы мен шаш алудың кешіктіріліп атқарылғаны үшін. Сондай-ақ шаш әл-Харам аумағынан тыс жерде алынса, бесінші құрбандық, таматтуғ не қарин болса, алтыншы құрбандық шалуы уәжіп.

- Қажылық ихрамына кіріп, кедергіге кезіккен кісі ихрамнан шығу үшін, ең алдымен, Арафаттағы тұрыстың уақытына үлгеру мүмкіндігін күтеді. Егер кедергі жойылып Арафаттағы тұрысқа үлгерсе, қажылығын аяғына жеткізеді. Егерде кедергі Арафаттағы тұрыс уақытынан кейін жойылса, ихрамынан умраны атқаруымен шығады.

- Нақты ихсарға жолыққан кісі һади құрбандығын не оны сатып алуға жеткілікті құнды біреу арқылы әл-Харамға жібереді. Һади құрбандығы әл-Харам аумағында Құрбан айт күні шалынған кезде, ихрамнан шығады. Мал шалынған уақытқа дейін бөгелген орнында қалуы шарт емес, қаласа сол жерде күтеді, қаласа қайта береді. Құрбандықтың әл-Харамнан басқа жерде шалынуы дұрыс емес. Сөйтіп келесі келгенде қажылығының қазасын өтейді.

- Қиран ихрамына кірген кісі әл-Харамға екі һади құрбандығын жібереді. Себебі ол умра ихрамы мен қажылық ихрамына кірген. Сөйтіп келесі жолы қиран қажылығының қазасын өтейді.

- Ифрад пен қианның қазаларын өтеген кезде тағы бір умраның қазасын өтеу уәжіп. Бұл умраның уәжіп көрілу себебі – қажылықты толық не Арафаттағы тұрысты өткізіп алған кісі ихрамынан умра амалдарын атқару арқылы шығады. Ихсардағы кісі тіпті бұл умраны да атқара алмаған соң келесі жолы оны да атқаруы уәжіп болады.

- Умра ихрамындағы кісі әл-Харамға жіберген хади құрбандығын пәлен күні шалынуын жіберген кісісімен келісіп, сол күні ихрамнан шығады. Сөйтіп келесі жолы умраның қазасын өтейді.

- әл-Харамға жіберген хади құрбандығы шалынған соң ихсардағы кісіге шашын алу Әбу Ханифа мен Мұхаммедтің пікірінде шарт емес, бірақ сүннетке сай жақсы істеген саналады. Әуелде осы пікірде болған Әбу Юсуп соңғы сөзінде уәжіп деген ойға тоқтаған. Ол Аллаһ елшісінің Худайбиядағы амалын уәжіпке тартса, екі имам оның уәжіп еместігін **«Егер кедергіге жолықсандар, оңай келген хади құрбандығын шалындар!»** деген аяттың негізгі талабын алға тартып, ихсар себепті ихрамнан шығу үшін шаш алу емес, *жіберліген хади құрбандығының әл-Харам аумағында шалынуы* ғана шарт деп түсіндірген.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

- ✓ Ихсар дегеніміз – қажылықты не умрана атқару ихрамына кірген кісінің жолын тосын жағдайдың кедергілеуі.

- ✓ Ихсарды жүзеге асыратын шарттар: тосын жағдайдың ихрамға кірген соң пайда болуы, тосын жағдайдың Меккеге кіруді не Меккеге кіргенмен Арафаттағы тұрыс пен парыз тауапты бірдей, тіпті умра жасауды да кедергілеуі.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Ихсардың анықтамасын айт және оны талдап түсіндір.
2. Ихсарға Құраннан дәлел келтір.
3. Ихсарды жүзеге асыратын шарттарды айт.
4. Арафаттағы тұрысты ғана кедергілеуші жағдай ихсар санала ма? Себебін түсіндір.
5. Арафаттағы тұрыс атқарылған соң ифаада тауабын ғана кедергілеуші жағдай да ихсар санала ма? Себебін түсіндір.
6. Арафаттағы тұрыс атқарылған соң қажылық амалдарын бірден жалғастыруды кедергі бөгеп, айт күндері өтіп кетсе, кемшіліктер қалай түзетіледі?
7. Нақты ихсарға жолыққан кісі ихрамнан қалай шығады?

8. Жіберілген хади малы қай жерде және қай уақытта шалынады?
9. әл-Харамға жіберген хади құрбандығы шалынған соң ихсардағы кісіге шашын алу үкімі қандай?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектілеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Қажылықтан кейін жеке умра атқару үкімі» тақырыбына арналған дөңгелек үстелге баяндама дайындап келу.

Ұсынылатын әдебиеттер

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

V тарау. ҚҰРБАН ШАЛУ

БҰЛ ТАРАУДА СІЗДЕР

- ✓ **Һәди құрбанының түсінігі мен үкімін;**
- ✓ **Һәди құрбандығына шалынатын мал түрлерін;**
- ✓ **Һәди құрбанының дұрыстығына қажетті шарттарды;**
- ✓ **Һәди құрбанына қатысты мустахабтарды;**
- ✓ **Құрбанның түсінігі мен мақсат-міндетін;**
- ✓ **Құрбан айт күндері құрбан шалу үкімін;**
- ✓ **Құрбан айт күндері құрбан шалуды уәжіп ететін шарттарды;**
- ✓ **Құрбан шалудың дұрыстығына қажетті шарттарды;**
- ✓ **Құрбан шалумен байланысты мустахабтар мен мәкрүһтерді оқып білесіздер.**

5.1. Һәди құрбаны

Һәди құрбанының түсінігі мен үкімі

Һәди құрбаны дегеніміз – *қажы кісі тарапынан ерікті түрде не шүкір ниетімен, не нәзір себепті, не кемшіліктерді түзету үшін, не ихсар себепті әл-Харам аумағында ғана шалынатын мал.*

Анықтамаға түсінік:

Ерікті түрде – ифрад қажылығын не жеке умра атқарушы кісінің әл-Харам аумағында құрбандық малын өз еркімен әрі құлшылық ниетімен шалуы (мустахаб).

Нәзір себепті – қажы кісінің құрбандық шалуға нәзір беруі арқылы міндеттелуі (уәжіп).

Шүкір ниетімен – таматтуғ не қиран қажылықтарын атқарушы кісінің әл-Харамда құрбандық малын қажылық пен умраны бір сапарда атқарғаны үшін шүкір ниетімен шалуы (уәжіп).

Кемшіліктерді түзету үшін – қажылық не умра атқарушы кісінің қажылық не умра уәжіптерінің бірін атқарусыз қалдырғаны үшін, сондай-ақ ихрам тыйымдарының бірін бұзғаны үшін (уәжіп).

Ихсар себепті – ихсардағы кісінің ихрамнан шығуы үшін.

Әл-Харам аумағында ғана – әл-Харам аумағынан басқа орында шалынған

мал хади саналмайды. Шалынатын құрбандық хади аталуы үшін, әл-Харам аумағында шалынуы шарт. әл-Харам аумағында құрбандық шалуға арналған мустахаб орын – Мина. Жәбір Аллаһ елшісінің ﷺ:

Хади құрбаны дегеніміз – қажы кісі тарапынан ерікті түрде не шүкір ниетімен не нәзір себепті не кемшіліктерді түзету үшін не ихсар себепті әл-Харам аумағында ғана шалынатын мал.

(نَحَرْتُ هَاهُنَا، وَمِنِّي كُلُّهَا مَنْحَرًا، فَانْحَرُوا فِي رِحَالِكُمْ)

«Мен құрбандықты осы орында шалдым, бірақ Минаның бүкіл жері – құрбандық шалынатын орын. Минаның қай жеріне тоқтаған болсаңдар, сол орындарыңда шала беріңдер!», – деп айтқанын жеткізген¹.

Хади құрбандығына шалынатын мал түрлері – түйе, сиыр, қой, ешкі. Мүмкіндігі жеткен кісінің құрбандыққа сиырға қарағанда түйе шалғаны мустахаб, өйткені түйе одан ірі келеді. Ал қойға қарағанда сиыр малы абзал, себебі бір сиыр жеті қойдың орнына жүреді. Алайда жеті кісі қосылып түйе не сиыр шалғанға қарағанда, әркімнің жеке қой шалғаны абзал. Сондай-ақ құрбандыққа ешкіге қарағанда, қой малын шалу абзал. Барлық мал түрінде құрбандыққа еркек мал да ұрғашы мал да жарамды. Алайда еркек мал әрқашанда мустахаб саналады.

Хади құрбаны шалынатын уақытқа келсек, таматтуғ пен қиран себепті хади құрбандары Құрбан айт күндері шалынуы уәжіп. Құрбан айттың соңғы күнінен кешіктіріп шалған кісі уәжіпті кешіктіргені үшін тағы бір қой шалуы уәжіп. Мустахаб үкімдегі хади құрбаны да осы күндері шалынғаны дұрыс, бірақ шарт емес. Хади құрбанының басқа түрлері үшін арнайы шартты уақыт жоқ. Сол себепті оларды Құрбан айт күндерінен ертерек не кешіктіріп шалу қателікке жатпайды. Уәжіптердің бірін атқарусыз қалдыру не ихрам тыйымдарының бірін бұзу себепті міндеттелетін хади құрбанын себебінен кешіктірмей шалған абзал.

Хади құрбанының дұрыстығына қажетті шарттар

1. Малдың құрбандыққа жарамды болуы.
2. әл-Харам аумағында шалынуы.
3. Ихсар не нәзір не кәффарат себепті хади құрбанының етін жемеу. Тауыс пен Сағид ибн Жубайр:

¹ «Сахих Муслим»: 2/893.

(لَا يَأْكُلُ مِنْ جَزَاءِ الصَّيْدِ , وَلَا مِنَ الْفِدْيَةِ)

«Аң өлтіріп қойған үшін шалынатын жаза малы мен пидия малының етінен жеуге болмайды», – деп айтқан¹.

Нәпіл, таматтуғ және қиран малдарының еттерінен жеуге рұқсат етіледі. Жәбір:

(كُنَّا لَا نَأْكُلُ مِنْ لُحُومِ بُدْنِنَا فَوْقَ ثَلَاثِ مِئَةٍ، فَرَخَّصَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «كُلُوا وَتَزَوَّدُوا»، فَأَكَلْنَا وَتَزَوَّدْنَا)

«Құрбандыққа шалған түйелеріміздің еттерінен Минаның үш күні бойы жемеген едік. Кейін Пайғамбар ﷺ: «Жеңдер және қамданыңдар», – деп рұқсат етті. Біз одан жеп, қамданып алдық», – деген².

4. Қасапшының жалақысы құрбан етімен берілмеуі. Әли:

(أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقْوَمَ عَلَى بُدْنِهِ، وَأَنْ أَتَصَدَّقَ بِلَحْمِهَا وَجُلُودِهَا وَأَجَلَّتْهَا، وَأَنْ لَا أُعْطِيَ الْجَزَارَ مِنْهَا)، قَالَ: «نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا»

«Аллаһтың елшісі ﷺ маған құрбандыққа жетектеп әкелген түйелерін шалуымды және олардың еттері мен терілерін бүтіндей міскіндерге үлестіріп беруімді және қасапшыға одан ешнәрсе бермеуімді бұйырды да: «Біз оған өз жанымыздан төлейміз», – деді деген³.

Нади құрбанына қатысты мустахабтар

1. Нади құрбанын қажы кісінің өзі бауыздауы. Жәбір:

(ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمَنْحَرِ، فَحَرَّ ثَلَاثًا وَسِتِّينَ بَيْدَةً)

«Сосын Аллаһтың елшісі ﷺ құрбандық малы шалынатын орынға барып, алпыс үш түйені өз қолымен бауыздаған», – деп айтқан⁴.

¹ «Сунан әл-Байһақи әл-Кубро»: 5/396.

² «Сахих әл-Бухари»: 2/172.

³ «Сахих Муслим»: 2/954.

⁴ «Сахих Муслим»: 2/886.

Өзі бауыздай алмай біреуге бауыздатқан кісіге құрбандығынын қасында тұруы мустахаб. Имран ибн әл-Хусойн:

(قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا فَاطِمَةُ قَوْمِي فَاشْهَدِي أَصْحَابِكَ، فَإِنَّهُ يُغْفَرُ لَكَ بِكُلِّ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهَا كُلُّ ذَنْبٍ عَمِلْتِيهِ»)

«Аллаһ елшісі ﷺ Фатимаға: «Ей, Фатима! Шалынып жатқан құрбандық малыңның қасына бар! Расында, одан аққан қанның әр тамшысымен әр жасаған күнәң кешіріледі», – деген¹.

2. Құрбанның Минада шалынуы. Жәбир Аллаһ елшісінің ﷺ:

(نَحَرْتُ هَاهُنَا، وَمِنِّي كُلُّهَا مَنْحَرٌ، فَانْحَرُوا فِي رِحَالِكُمْ)

«Мен құрбандықты осы орында шалдым, бірақ Минаның бүкіл жері – құрбандық шалынатын орын. Минаның қай жеріне тоқтаған болсаңдар, сол орындарыңда шала беріңдер!», – деп айтқанын жеткізген².

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Һади құрбаны дегеніміз – қажы кісі тарапынан ерікті түрде не шүкір ниетімен, не нәзір себепті, не кемшіліктерді түзету үшін, не ихсар себепті әл-Харам аумағында ғана шалынатын мал.

✓ Һади құрбандығына шалынатын мал түрлері – түйе, сиыр, қой, ешкі.

✓ Таматтуғ пен қиран себепті Һади құрбандары Құрбан айт күндері шалынуы уәжіп.

✓ Һади құрбанының басқа түрлері үшін арнайы шартты уақыт жоқ.

✓ Уәжіптердің бірін атқарусыз қалдыру не ихрам тыйымдарының бірін бұзу себепті міндеттелетін Һади құрбанын себебінен кешіктірмей шалған абзал.

✓ Һади құрбанының дұрыстығына қажетті шарттар: малдың құрбандыққа жарамды болуы, әл-Харам аумағында шалынуы, ихсар не нәзір не кәффарат себепті Һади құрбанының етін жемеу, қасапшының жалақысы құрбан етімен берілмеуі.

✓ Нәпіл, таматтуғ және қиран малдарының еттерінен жеуге рұқсат етіледі.

¹ «әл-Мужам әл-Әусот ли ат-Тобарони»: 3/69.

² «Сахих Муслим»: 2/893.

✓ Нади құрбанына қатысты мустахабтар: нади құрбанын қажы кісінің өзі бауыздауы, құрбанның Минада шалынуы.

✓ Өзі бауыздай алмай біреуге бауыздатқан кісіге құрбандығының қасында тұруы мустахаб.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Нади құрбанының анықтамасын айт және оны талдап түсіндір.
2. Нади құрбандығына шалынатын мал түрлері айт. Құрбандыққа қандай малды шалған абзал саналады?
3. Таматтуғ пен қиран себепті нади құрбандары шалынатын уәжіп уақыт қандай? Бұл уақыттан кешіктірген кісі қатесін жуу үшін не істеуі уәжіп?
4. Нади құрбанының дұрыстығына қажетті шарттарды түсіндір.
5. Нади құрбанына қатысты мустахабтарды айт.
6. Қандай құрбанның етін жеуге болмайды?

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Құрбан айты» тақырыбына реферат жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мұбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

5.2. Құрбан айт күндері шалынатын құрбан

Құрбанның түсінігі мен мақсат-міндеті

Құрбан дегеніміз – мұсылман тарапынан ерікті түрде не нәзір себепті не Құрбан айт күндері Аллаһ тағаланың ризашылығын ғана қалап, құлшылық етудің бір амалы ретінде құрбандыққа шалынатын мал.

Құрбан шалу біріншіден, мұсылманның Раббысына деген шүкірлігін, екіншіден, Аллаһ тағаланың мұсылман үмбеті үшін діннен етіп белгілеген рәсімдерін құрметтеуін, үшіншіден, мұқтаждарға деген қамқорлығын білдіреді.

Құрбан дегеніміз – мұсылман тарапынан ерікті түрде не нәзір себепті не Құрбан айт күндері Аллаһ тағаланың ризашылығын ғана қалап, құлшылық етудің бір амалы ретінде құрбандыққа шалынатын мал.

Ислам дінінің назарында мұсылманның иелігіндегі малдың пайдасы тек осы дүниемен шектелмей, ол арқылы тағы ақиреті үшін де мол сауап жинау көзі болып табылады. Мұсылман өз иелігіндегі түйе, сиыр, қой, ешкі секілді малды – өзіне Аллаһ тағаланың уақытша пайдалануға берген ризық екенін есінен шығармайды. Сол себепті мұсылман бұл нығметтің қызметін жеке басының пайдасымен шектемей, белгілі бір үлесін жесірлер мен жетімдердің, пақырлар мен міскіндердің пайдасына беріп, игі мақсаттарға жұмсады. Осындай игі мақсаттарға тәрбиелеуде құрбандық шалу рәсімінің илсамдағы орны өте зор.

Мұсылман пайдаланып жатқан кез келген ризықтың негізгі иесі Аллаһ тағала болғандықтан, мұсылман өз раббысына ризық үшін шүкірлік жасауға міндетті. Әр нығмет үшін шүкірлік сол нығметті Аллаһ тағала бұйырған әрі жақсы көретін жолға пайдалану арқылы жасалады. Мысалы, мал-мүлік нығметіне деген шүкірлік мұқтаждар үшін садақа беру не құрбандыққа мал шалу амалдары арқылы жүзеге асады.

Құрбандық шалуға қызықтырған хадистердің бірінде Аллаһ елшісі

ﷺ

(مَا عَمِلَ ابْنُ آدَمَ يَوْمَ النَّحْرِ عَمَلًا أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، مِنْ هِرَاقَةٍ دَمٍ، وَإِنَّهُ لَيَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، بِقُرُونِهَا، وَأَظْلَافِهَا، وَأَشْعَارِهَا، وَإِنَّ الدَّمَ، لَيَقَعُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ، فَطَيِّبُوا بِهَا نَفْسًا)

«Адам баласы Құрбан айт күні Аллаһ тағалаға құрбан шалудан сүйкімдірек амал істей алмайды. Шалған құрбандығы Қиямет күні мүйіздерімен, тұяқтарымен және жүндерімен келеді. Расында, құрбандықтан тамған қан жерге түсерінен бұрын Аллаһтың қасында қабыл етіледі», – дегенін жеткізген¹.

¹ «Сунан Ибн Мажаж»: 2/1045.

Құрбан айт күндері құрбан шалу үкімі

Әбу Юсуп пен Мұхаммедтің көзқарасы бойынша Құрбан айт күндері құрбан шалу үкімі – бекітілген сүннет. Үмму Саламадан жеткен хадистегі Пайғамбардың ﷺ:

(إِذَا رَأَيْتُمْ هَلَالَ ذِي الْحِجَّةِ، وَأَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُضَحِّيَ، فَلْيُمْسِكْ عَنْ شَعْرِهِ وَأَظْفَارِهِ)

«Зүлхижжа айының туғанын көрген кездеріңде біреулерің құрбан шалуды қаласа, шашы мен тырнағын алмай қоя тұрсын», – деген сөзін дәлел етеді¹.

Имам Әбу Ханифаның дәлелдеріне негізделген мәзһабтағы пәтуада Құрбан айт күндері мал-мүлкі жеткілікті болған мұсылман ер кісінің де әйел кісінің де құрбан шалулары уәжіп. **Біріншіден**, мал-мүлкі жеткілікті бола тұра құрбан шалмаған мұсылманға Пайғамбардың ﷺ сөгіс жариялаған хадисі негізге алынған. Әбу Һурайра Пайғамбардың ﷺ:

(مَنْ وَجَدَ سَعَةً فَلَمْ يَذْبَحْ فَلَا يَقْرَبَنَّ مُصَلًّا)

«Мал-мүлкі жеткілікті бола тұра құрбандық шалмаған кісі айт намазын оқитын орнымызға жақындамасын!», – деп айтқанын жеткізген².

Екіншіден, сүннетте дұрыс уақытта шалынбаған мал орнына басқа құрбан шалыну керектігі ескертілген. Анас Пайғамбардың ﷺ:

(مَنْ كَانَ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلَاةِ فَلْيَعِدْ)

«Кім құрбандығын намаздан бұрын шалып қойса, онда қайта шалсын!», – дегенін жеткізген³.

Жундаб ибн Суфиян Пайғамбардың ﷺ:

(مَنْ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلَاةِ، فَلْيَذْبَحْ شَاةً مَكَانَهَا)

«Кім құрбандығын намаздан бұрын шалып қойса, орнына басқа бір қойды шалсын!», – дегенін жеткізген⁴.

¹ «Сахих Муслим»: 3/1565.

² әл-Хаким. «әл-Мустадрак ала ас-Сахихайн»: 4/258.

³ «Сахих Муслим»: 3/1554.

⁴ «Сахих Муслим»: 3/1551.

Үшіншіден, Михнаф ибн Сулаймнің риуаятында Аллаһ елшісінің

ﷺ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ، عَلَى كُلِّ أَهْلٍ بَيْتٍ فِي كُلِّ عَامٍ أَضْحِيَّةٌ

«Ей, адамдар, әр отбасы жыл сайын құрбан шалуға тиісті», – деген¹ хадисі дәлелге алынған.

Құрбан айт күндері құрбандық шалуды уәжіп ететін шарттар

1. Мұсылмандық. Құрбан шалу жалғыз Аллаһ тағаланың ризашылығы үшін орындалатын құлшылық болғандықтан, оның дұрыс атқарылуы атқарушы кісінің мұсылман болуын, сондай-ақ құрбанның тек Аллаһ үшін шалынуын талап етеді. Аллаһтан басқа нәрсе үшін құрбан шалуға исламда қатаң тыйым салынады. Аллаһтан басқа нәрсеге арнап құрбан шалу ширк саналып, атқарылған амалдың дұрыстығы да, сауабы да жойылады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

«Расында, намазым, шалған құрбаным, өмірім және өлімім – әлемдердің Раббысы Аллаһ үшін», – деп айт!», – деген².

2. Азаттық.

3. Тұрғылықты болу. Қайсыбір мұсылманның мал-мүлкі жеткілікті болғанымен, құрбандық шалуға арналған күндерде сапарда болса, өзіне де қасындағы қаражатына да қиындық тудырмаc үшін, құрбандық шалуы уәжіп емес деген үкім жүреді. Егер ол айттың екінші не үшінші күнінде сапардан оралса, құрбан шалуы уәжіп. Сондай-ақ сапар кезінде үйінде қалған кісіні құрбан шалуға өкіл еткісі келсе, еркі біледі. Жолаушыға уәжіп емес деген үкім сахабалардан жеткен хабарларға негізделген. аз-Зайлағи «Нусб ар-Роятында» Әбу Бәкір мен Омар жолаушы кездерінде құрбан шалмағанын және Әлидің: «Жолаушы кісіге жұма да, құрбандық шалу да міндет емес», – деген хабарларды жеткізген³.

¹ «Сунан ат-Тирмизи»: 4/99.

² «әл-Әнғаам» сүресі: 162.

³ аз-Зайлағи. «Нусб ар-Роят»: 4/211.

4. Мал-мүліктің жеткіліктілігі. *Мал-мүліктің жеткіліктілігі* дегенде мұсылманның иелігінде пітір садақасын уәжіп ететін нисаптың бар болуы көзделеді. Бұл шарт Пайғамбардың ﷺ:

(مَنْ وَجَدَ سَعَةً فَلَمْ يَذْبَحْ فَلَا يَقْرَبَنَّ مُصَلًّا)

«Мал-мүлкі жеткілікті бола тұра құрбандық шалмаған кісі айт намазын оқитын орнымызға жақындамасын!», – деп айтқан¹ хадисіне негізделген.

Пақыр кісінің қолында ақша пайда болып, ол оған құрбандық шалу ниетімен мал сатып алса, ниетінің күшімен оны құрбандыққа шалуы уәжіп болады. Себебі, малды сатып алудағы ниеті – оны құрбандыққа шалу ғана. Егерде басқа ниетпен сатып алса не сатып алған соң ниет етсе, оны шалуы еркіне тапсырылады.

5. Құрбан айт күндері құрбан шалуға берілген нәзір. Құрбан айт күні құрбан шалуға нәзір берген кісіге оны атқару уәжіп болады. Сондай-ақ бұл нәзірді берген мұсылман молшылық иесі болса әрі онымен уәжіп құрбаннан басқаны көздесе, онда екі құрбан шалуы уәжіп. Оның біреуі уәжіп үкімімен, екіншісі нәзір себепті атқарылады. Егерде нәзірі уәжіп құрбанын көздесе, онда бір құрбан шалады. Пақыр кісінің иелігінде мал пайда болып, ол оны құрбандыққа шалуға нәзір беріп қойса, шалуы уәжіп болады. Егерде құрбан шалуға берілген нәзірде айт күндері аталмаса, онда нәзір түрінің талабына сай орындалуы уәжіп.

Ақыл-естілік пен балиғат жасы бізде құрбандықтың уәжіптілігі үшін шарт емес. Сәби мен жындының мал-мүлкі құрбан шалуды уәжіп ететін көлемді құраса, өздері шалуға қабілетсіз болғандықтан, құрбанды олардың атынан қамқоршылары шалады.

Құрбан шалудың дұрыстығына қажетті шарттар

1. Құрбан не түйе, не сиыр, не қой, не ешкі болуы. Бұл төртеуінен басқа жылқы әрі еті адал жануарлардың ешбіреуі құрбандыққа шалынбайды. Төртеуінің құрбандыққа ең абзалы – түйе малы, сосын сиыр малы, сосын қой малы, сосын ешкі малы. Құрбандықтың дұрыстығы үшін бір қой не бір ешкі тек бір кісінің атынан шалынуы шарт. Ал сиыр мен түйе малын жеті не одан аз кісі бірігіп шалуларына рұқсат

¹ әл-Хаким. «әл-Мустадрак ала ас-Сахихайн»: 4/258.

етіледі. Бірақ жеті кісіден аспауы және жетеуінде де құрбандыққа шалу ниеті болуы шарт. Жәбір:

(نَحْرُنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْيَةِ الْبَدَنَةَ عَنْ سَبْعَةٍ، وَالْبَقَرَةَ عَنْ سَبْعَةٍ)

«Худайбия жылы Аллаһтың елшісімен ﷺ бірге бір түйені жеті кісі бірігіп және бір сиырды жеті кісі бірігіп құрбан шалдық», – деген¹.

Мал құрбандыққа арналған соң буаз болса не төлдесе, төлі тірілей садақа етіледі.

Кім құрбандық малын жоғалтып немесе ұрлатып алса, орнына басқасын сатып алып шалады. Егер жоғалғанын тауып алса, екеуін де шалғаны абзал.

2. Малды құрбандыққа шалу ниетінің болуы. Құрбан шалу уәжібі мал-мүліктің жеткілігімен міндеттелсе, ниеттің құрбан шалумен қатар жасалуы шарт. Соғым не ет қажет ету ниетімен сойылған мал құрбан саналмайды. Сондықтан жеті кісі бірігіп түйе не сиыр малын құрбандыққа шалатын болса, барлығының ниеті тек құрбандық амалын көздеуі шарт. Егерде біреуінің ниеті соғым не ет үшін болса, онда шалған малдары құрбанға жатпайды. Нәзір құрбанын шалушы кісінің нәзір кезіндегі ниеті жеткілікті. Сондай-ақ құрбан шалу мақсатымен мал сатып алған пақырға келсек, оның ниеті нәзір секілді қарастырылып, сатып алу сәтіндегі ниеті жеткілікті деген үкім айтылады.

3. Өкіл етушінің әмірі. Құрбанды әркімнің өзі шалуы абзал саналса да өкіл арқылы шалуға да рұқсат етіледі. Мұндай жағдайда мал иесі тарапынан өкілдің тағайындалған болуы әрі оған құрбанын шалу әмірін беруі шарт. Мал иесінің әмірінсіз ешкім оның атынан құрбан шала алмайды. Себебі құрбан мал иесінің атынан шалынуымен ғана дұрыстық табады. Әрі мал иесінің әмірі ниетін растайды. Өкілдің ниеті қажет емес, оның міндетіне мал иесінің құрбанын дұрыс шалып беру ғана кіреді.

4. Мал жасының дұрыстығы. Түйе малы бес жасар, сиыр малы екі жасар, ешкі малы бір жастан асқан болуы шарт. Қой малының бір жасқа толмағанын шалса да болады.

Аллаһтың елшісі ﷺ:

¹ «Сахих Муслим»: 2/955.

(لَا تَذْبَحُوا إِلَّا مُسِنَّةً، إِلَّا أَنْ يَعْسُرَ عَلَيْكُمْ، فَتَذْبَحُوا جَذْعَةً مِنَ الضَّأْنِ)

«Құрбандыққа мусинна жасынан жетпеген малды шалмаңдар, әрине, егер бұл шарт сендерге қиындық тудырмаса. Сондай-ақ жаза'а жастағы қойды шала беріңдер!», – деп айтқан¹.

Фикһ ғұламалары мусинна мен жаза'а жастарын түсіндіргенде қайшылыққа түскен. Мусинна сөзін сәнийя деп түсіндірген. Сәнийя жасы бізде түйе малына қатысты бес жас, сиыр малына қатысты екі жас, ал қой мен ешкіге қатысты бір жас деп белігленген. Ал жаза'а жасы қойға қатысты бізде және ханбалилерде алты айға толған не аттаған жасты білдіреді.

5. Құрбан оны шалушы кісінің мүлкі болуы. Кім өзіне аманат етіп тапсырылған малды өз атынан болсын, мал иесінің атынан болсын, құрбандыққа шалса, әсте құрбандыққа жатпайды. *Өз атынан шалуына рұқсат етпейтін себеп* – мал оның мүлкі емес. Сондай-ақ Аллаһ тағаланың ризашылығы әрі құлшылық біреудің мүлкін жұмсау арқылы жүзеге аспайды. Ал иесінің атынан шалуына рұқсат етпейтін себеп – мал иесінің құрбандық шалуға ниеті мен рұқсатының болмауы әрі шалушы кісіні өкіл етпеуі. Кімге біреу бір мал сыйлап, ол оны құрбандыққа шалса, құрбандық жүзеге асады, өйткені ол оның мүлкі саналады.

6. Құрбан бойында жүдә кемістік болмауы. Аллаһ елшісі ﷺ:

(أَرْبَعٌ لَا تَجُوزُ فِي الْأَصَاحِي: الْعَوْرَاءُ بَيْنَ عَوْرَتَيْهَا، وَالْمَرِيضَةُ بَيْنَ مَرَضَتَيْهَا، وَالْعَرْجَاءُ بَيْنَ ظُلْعَيْهَا، وَالْكَسِيرُ الَّتِي لَا تُنْقِي)

«Төрт түрлі мал құрбандыққа жарамайды: бір көзінің соқырлығы айрықша байқалатын мал, ауру-сырқауы айрықша байқалатын мал, ақсақтығы айрықша байқалатын мал, жілік майы үзілген жүдең мал», – деген².

Хадистегі «айрықша байқалатын» деген сөздің мағынасы мал бойындағы кемістіктің айрықша байқалатын мөлшерді құрамауын шарт қылып, азғантай мөлшердегі кемістіктің есепке алынбайтынын сілтейді. Себебі мал бойында әсте мін болмауы мүмкін емес.

Сөйтіп, мал ауру-сырқау, шалынатын орынға дейін аяғын басып жүре алмайтын ақсақ болса, көр соқыр болса, бір көзі толық не басым

¹ «Сахих Муслим»: 3/1555.

² «Сунан Әби Дәуд»: 3/97.

бөлігі зақымданған болса, сондай-ақ тіл, құлақ, бөксе, құйрық секілді мүшелері толық, не басым бөлігі кесілген, не жұлынған болса, мұрны кесілген болса, қолсыз не аяқсыз қалса, емшегінің бастары жұлынған не сауылуға жарамай қалған болса, тістері толық не басым бөлігі түсіп қалған болса, нәжіс жейтін болса, құрбандыққа жарамсыз саналады. Нәжіс жейтін малдың еті тазаруы үшін түйе малы 40 күн, сиыр малы 20 күн, қой-ешкі 10 күн қорада ұсталуы қажет.

Мүйізі тумасынан жоқ не сынған, құлақтарының екеуі не біреуі кішкентай болып өскен, құлағының ортасынан тілінген, құлағы тесілген не белгі тағылған, дене мүшелерінің бірі күйіп қалған, құйрығының ұшы кесілген, тістері жоқ болғанымен өрістеуге не жем жеуге қабілетті, төлдеу жасы үзілген, піштірілген, жүні қырқылған, азғантай жөтелі бар мал құрбандыққа жарамды саналады.

7. Дұрыс уақытта шалынуы. Уақыттың кіруі – құрбандықты уәжіп етуші шарттардың бірі болғандықтан, ол тағы құрбанды дұрыс шалу шарты саналады. Құрбан шалу уақыты Құрбан айт намазынан кейін кіреді. Себебі Пайғамбар ﷺ:

(مَنْ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلَاةِ، فَلْيَعُدْ)

«Кім айт намазынан бұрын шалып қойса, қайта шалсын!»¹;

(إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ بِهِ فِي يَوْمِنَا هَذَا أَنْ نُصَلِّيَ، ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرُ، مَنْ فَعَلَهُ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا، وَمَنْ ذَبَحَ قَبْلَ، فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمٌ قَدَّمَهُ لِأَهْلِهِ، لَيْسَ مِنَ النُّسْكِ فِي شَيْءٍ) فَقَامَ أَبُو بُرْدَةَ بْنُ نَبَارٍ، وَقَدْ ذَبَحَ، فَقَالَ: إِنَّ عِنْدِي جَذْعَةً، فَقَالَ: «اذْبَحْهَا وَلَنْ تَجْزِيَ عَنْ أَحَدٍ بَعْدَكَ»

«Бұл күні ең бірінші атқаратын ісіміз – айт намазын оқимыз. Сосын барып құрбандық шаламыз. Кім осылай істесе, сүннетімізге сай істеген болады. Ал кім намаздан бұрын шалып қойса, шалған малы отбасына арнап бауыздаған ет үкімінде болады да, әсте құрбандыққа жатпайды!», – деді. Сол кезде құрбанын намаздан бұрын шалып қойған Әбу Бурда орнынан тұрып: «Менде ешкінің бір жасқа толмағаны бар. Орнына соны шалсам бола ма?», – деді. Пайғамбар ﷺ: «Оны шала бер, алайда сенен кейін бұндай жастағы

ешкі малын шалу ешкімге рұқсат етілмейді», – деп жауап берді¹ делінген.

Құрбанды айттың бірінші күні айт намазынан кейін шалған абзал. Бұл уақытта орындау Аллаһ тағаланың ризашылығына әрі жақсылыққа асығу саналады. Құрбан шалынатын мерзім бұдан кейінгі екі күнге жалғасып, соңғы күннің күні батуымен аяқталады. Ибн Омар:

(الْأَضْحَى يَوْمَانِ بَعْدَ يَوْمِ الْأَضْحَى)

«Құрбан айт күнінен кейінгі екі күн де – құрбан шалынатын күндер», – деген².

Құрбан шалуы уәжіп кісі белгіленген мерзімді өткізіп алса, мойнынан міндетті түсіру үшін құрбан шалудың орнына садақа беруі уәжіп. Дәулетті кісі бір қойдың құнын садақа етуі уәжіп. Мерзімді өткізіп алушы нәзір беріп қойған кісі болса, не малды тек құрбандыққа арнап сатып алған пақыр кісі болса, малды тірілей садақа етеді. Садақа етілген малдың етінен оларға жеуге болмайды. Жеп қойса, жеген көлеміне тең құн садақа береді.

Кім айт күндері құрбан шалмастан дүниеден озса, уәжіп мойнынан түседі. Өлім аузында жатқан кісі біреуге өз атынан құрбан шалуға әмір беріп көз жұмса, марқұм атынан шалынған құрбан етін артында қалғандар толығымен пақырларға садақа етулері уәжіп.

8. Құрбанның шалынуы. Құрбан шалудың орнына малдың өзін тірідей не құнын садақа етуге болмайды. Бұл амалға құрбан шалу емес, тек садақа үкімі жүреді. Себебі құрбан шалу бейнесі садақа секілді мал жұмсау ғана емес. Оның негізгі бейнесі – малдың құрбандыққа шалынуы. Сондықтан малды тірілей не құнын садақа ету құрбан шалу амалын айырбастай алмайды.

Құрбан шалумен байланысты мустахабтар

1. Малды Құрбан айттан біраз күн бұрын құрбандыққа дайындау. Бұл әрекет – Аллаһ тағала жақсы көретін амалға алдын ала дайындалудың, Оның ризашылығын көздеген шынайы ықыластың көрінісі.

1 «Сахих әл-Бухари»: 7/99.

2 «Муатто Мәлик 'ан Абд әл-Баақи»: 2/487.

2. Құрбанды шалынатын орынға сүйретпей, әдеппен апару.

Аллаһтың елшісі ﷺ:

(إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ)

«Расында, Аллаһ жақсырақ атқару сипатын әр іске тән болуын бұйырды», – деп айтқан¹.

3. Құрбандыққа малдың ең жақсысын таңдау. Аллаһ тағаланың Құран Кәрімдегі:

﴿ ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْطِمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴾ (32)

«Сөйтіп, кім Аллаһтың діннен еткен рәсімдерін ұлықтаса, расында, бұл жүректердің тақуалығына жатады»², – деген. Тәпсір кітаптарында «діннен еткен рәсімдері» сөзі барлық құлшылықтар, қажылық амалдары, оның ішінде құрбандыққа шалынатын мал сипаты да көзделеді деп түсіндірілген. Ал діннен еткен рәсімдерін ұлықтау дегеніміз – Аллаһ тағала бұйырған әрі жақсы көретін амалдардың үлкенін де, кішісін де Оның ризашылығын ғана қалап, шынайы ықыласпен бойсұнып, мүмкіндік жеткенше ең жақсы сипатта атқару арқылы құрметтеу. Құрбандық шалу амалы да дін рәсімдері мен құлшылық амалдарының бірі ретінде атқарылады. Сол себепті аталмыш аяттың мағынасын Ибн Аббас: «Діннен еткен рәсімдерін ұлықтау – малдың семізін, жақсысын әрі ірісін таңдау», – деп түсіндірген.

Жеті кісі бірігіп сиыр малын шалғанға қарағанда, әркімнің қой шалғаны абзал, әсіресе, сиыр етінің жетіден бірі қой етінің салмағымен әрі құнымен тең түссе. Алайда негізге алынатын мәселе, еті жақсы малдың шалынуы. Себебі, кейбір өлкеде сиырға қарағанда, түйенің еті жақсы болса, басқа бір өлкеде сиырдың еті жақсырақ болады. Түйе және сиыр малдарында салмақтары мен құны бірдей болса, еркек малға қарағанда, ұрғашы мал абзал. Өйткені ұрғашы малдың еті дәмді болады.

Қой мен ешкі малына келсек, еркек мал мен ұрғашы малдың салмағы мен құны бірдей болса әрі еркек мал піштірілген болса, еркек мал, ал

¹ «Сахих Муслим»: 3/1548.

² «әл-Хажж» сүресі: 26-37.

піштірілген болмаса, ұрғашы мал одан жақсырақ. Пайғамбарымыз ﷺ құрбандыққа шалған қой малы мүйізді, піштірілген ақ қошқар болғандықтан, қой малында ең абзалы мүйізді піштірілген ақ қошқар. Түсі тұрғысынан құрбанның ең абзалы – ағы, сосын сарысы, сосын бозғылты, сосын қызылы, сосын шұбары, сосын қарасы.

4. Құрбан шалынғанша шаш пен тырнақ алуды қоя тұру.

Құрбан шалушы мұсылманның зұлхижжа айы кірген күннен бастап, айт күндерінің бірінде құрбанын шалып болмай, шашы мен тырнағын алмауы мустахаб. Бұл үкім Пайғамбардың ﷺ:

(إِذَا رَأَيْتُمْ هِلَالَ ذِي الْحِجَّةِ، وَأَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَضْحِيَ، فَلْيُمْسِكْ عَنْ شَعْرِهِ وَأَظْفَارِهِ)

«Зұлхижжа айының туғанын көрген кездеріңде біреулерің құрбан шалуды қаласа, шашы мен тырнағын алмай қоя тұрсын», – деген¹ сөзінен алынған.

5. Малды құрбан шалушының өзі бауыздауы. Себебі Аллаһ елшісі ﷺ құрбандыққа тағайындаған малдарын өзі бауыздаған. Анас:

(ضَحَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَنَيْنِ، ذَبَحَهُمَا بِيَدِهِ، وَسَمَّى وَكَبَّرَ، وَوَضَعَ رِجْلَهُ عَلَى صِفَاحِهِمَا)

«Пайғамбар ﷺ мүйіздері үлкен аппақ екі қошқарды құрбандыққа арнап, екеуінің де мойындарын аяғымен баса ұстап: «Бисмилләһи уаллаһу әкбар», – деп өз қолымен бауыздаған», – деп айтқан².

Құрбан шалушы кісі мал бауыздауды білмесе ғана не әйел кісі болса, малды қинамап қоймас үшін, бауыздау ісін басқа мұсылманға тапсырғаны абзал. Сондай-ақ өзінің құрбанының қасында тұруы мустахаб. Имран ибн әл-Хусойн:

¹ «Сахих Муслим»: 3/1565.

² «Сахих Муслим»: 3/1556.

(قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا فَاطِمَةُ قَوْمِي فَاشْهَدِي أَصْحَابِكَ، فَإِنَّهُ يُغْفَرُ لَكَ بِكُلِّ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهَا كُلِّ ذَنْبٍ عَمِلْتِيهِ»)

«Аллаһ елшісі ﷺ Фатимаға: «Ей, Фатима! Шалынып жатқан құрбандық малыңның қасына бар! Расында, одан аққан қанның әр тамшысымен әр жасаған күнәң кешіріледі», – деген¹.

6. Құбыла бағытталып бауыздау және дұға айту. Құрбан шалу кезінде сүннетте келген дұғаны айту мустахаб саналады. Құрбанды бауыздау сәтінде шартты түрде *бисмиллә* сөзі айтылады. Ал дұға бисмилләнің алдында не құрбан бауыздалған соң жасалады. Құрбан бауыздалып жатқанда *бисмилләға* дұға қосып айту бізде мәкрүһ саналады. Бауыздар алдында не бауыздаған соң айтылатын дұға келесі хадисте келген бейнеде айтылуы мустахаб. Жәбир ибн Абдулла:

(ذَبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الذَّبْحِ كَبَشَيْنِ أَقْرَبَيْنِ أَمْلَحَيْنِ مُوجَّأَيْنِ، فَلَمَّا وَجَّهَهُمَا قَالَ: «إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ عَلَى مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ، بِاسْمِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ»)

«Пайғамбар ﷺ құрбандыққа мүйізді, піштірілген, ноғала екі қошқарды құрбандыққа шалды. Ол екеуін құбылаға бағыттап жатқызған соң: «*Көктер мен жерді жаратқан Аллаһқа нағыз мұсылманиша жүзімді жөнелттім. Мен Аллаһқа серік қосушылардан емеспін. Расында, намазым, құрбандығым, өмірім және өлімім әлемдердің Раббысы Аллаһ үшін. Оның серігі жоқ. Маған осылай істеуім бұйырылды және мен мұсылмандарданмын. Аллаһым, бұл – Сенен және Сен үшін. Бисмилләһи уаллаһу әкбар*», – деді деген².

7. Өткір пышақпен бауыздау. Аллаһтың елшісі ﷺ :

¹ «әл-Мужам әл-Әусот ли ат-Тобарони»: 3/69.

² «Сунан Әби Дәуд»: 3/95.

(إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ، وَلْيُحَدِّثْ أَحَدُكُمْ شَفَرَتَهُ، فَلْيُرِخْ ذَبِيحَتَهُ)

«Расында, Аллаһ жақсырақ атқару сипатын әр іске тән болуын бұйырды Малды бауыздарда жақсылап бауыздаңдар! Біреулерің бауыздаушы болса, пышағын қайрап алсын әрі малын қинамасын!», – деп айтқан¹.

8. Бауыздалып, жаны әбден шыққаннан кейін сою.

9. Құрбан етінен жеу әрі садақа ету. Құрбан етінің үштен бірі пақырларға садақа етіліп, үштен бірінен туыстар мен достарға тағам әзірлеп беріліп, қалған үштен бірі отбасына қалады. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ﴾

«Оның етінен өздерің де жеңдер әрі түңілген пақырға да жегізіңдер!»², – деген.

Аллаһ елшісінің ﷺ құрбан етіне қатысты сүннетін түсіндірген хадисінде Ибн Аббас:

(وَيُطْعِمُ أَهْلَ بَيْتِهِ الثُّلُثَ، وَيُطْعِمُ فُقَرَاءَ جِيرَانِهِ الثُّلُثَ، وَيَتَصَدَّقُ عَلَى السُّؤَالِ بِالثُّلُثِ)

«Үштен бірімен отбасын тамақтандырып, үштен бірімен пақыр көршілерін тамақтандырып, үштен бірін мұқтаждарға садақа еткен», – деген³.

Кім құрбанының етін толығымен садақа еткісі келсе, рұқсат етіледі. Құрбан шалушы кісі дәулетті болса, үштен бір бөлігін отбасына қалдыруға қарағанда өзгелерді тамақтандыруы не пақырларға садақа етуі абзал. Құрбан шалушы кісі мұқтаж болса, отбасына үштен бірін не одан көбірек көлемде алып қалуына рұқсат етіледі.

¹ «Сахих Муслим»: 3/1548.

² «әл-Хадж» сүресі: 28.

³ Әбу әл-Хасан әл-Мубаракфури. «Мир'аат әл-Мафаатиих шарх Мишқаат әл-Масообиһх»: 5/120.

Құрбан шалумен байланысты мәкрүһтер

1. Құрбандыққа арналған малдың жүнін қырқу (тахриман). Жүнін қырқып қойған кісі жүнді, ал сатып қойса, түскен ақшаны садақа етуі уәжіп.

2. Сүтін пайдалану (тахриман). Кім сауып қойса, сүтті садақа етеді. Сүтті тұтынып қойған кісі сондай көлемде сүтті не құнын садақаға етуі уәжіп болады. Егерде сауылмауы желінге зиян келтіріп жатса, сауып алуға рұқсат етіледі.

3. Құрбандыққа атаған малды сату (тахриман). Кім оны сатып жіберсе, түскен ақшаны садақа етуі, сондай-ақ орнына тура сондай құрбан шалуы уәжіп. Егерде екінші құрбанның салмағы не құны әуелгіден төменірек болса, айырмасын толтырып, оны да садақа етеді.

4. Құрбанды міну, жүк тасуға пайдалану, жалға беру (тахриман). Кім құрбандыққа арналған малын мінсе не жүк тасуға пайдаланса, малдың құны төмендейді. Сондықтан мал иесі сол айырмашылықты есептеп, садақа етуі уәжіп. Сол секілді кім құрбанын жалға берсе, түскен ақшаны садақа етеді.

5. Бауыздалып, жаны әбден шықпай сою.

6. Құрбанның етін не жүнін не терісін сату (тахриман). Кім оның жүнін не терісін өзіне алып қалса, оны садақа етуі уәжіп. Ал кім осы үшеуінің бірін сатып қойса, заттың құнын садақа етуі уәжіп болады. Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَنْ بَاعَ جِلْدَ أُضْحِيَّتِهِ فَلَا أُضْحِيَّةَ لَهُ)

«Шалған құрбанының терісін сатқан кісінің құрбаны жоқ», – деп айтқан¹.

7. Қасапшының жалақысын құрбан етімен төлеу (тахриман). Қасапшы пақыр болса, құрбан етінен үлесі беріліп, сосын жалақысы бөлек ақшамен төленеді. Әли:

(أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقُومَ عَلَى بُذْنِهِ، وَأَنْ أَتَصَدَّقَ بِلَحْمِهَا وَجُلُودِهَا وَأَجَلَّتْهَا، وَأَنْ لَا أُعْطِيَ الْجَزَارَ مِنْهَا)، قَالَ: «نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا»

¹ «әл-Мустадрак ала ас-Сахихайн лил-Хааким»: 2/422.

«Аллаһ елшісі ﷺ маған құрбандыққа әпкелген түйелерін шалуымды, әрі етін, терісін, жабуын садақа етуімді, сондай-ақ қасапшының жалақысын бұл заттардан төлемеуімді бұйырып: *«Біз оған өз жанымыздан төлейміз»*, – деді деген¹. *Жабу* дегеніміз – малдың арқа, сауыр, бүйірін қаусыра қымтайтын, суықтан әрі жаңбырдан қорғау үшін жабылатын қорғаныш жабдығы.

Тақырыптағы негізгі түсініктерге шолу:

✓ Құрбан дегеніміз – мұсылман тарапынан ерікті түрде не нәзір себепті не Құрбан айт күндері Аллаһ тағаланың ризашылығын ғана қалап, құлшылық етудің бір амалы ретінде құрбандыққа шалынатын мал.

✓ Құрбан шалу, *біріншіден*, мұсылманның Раббысына деген шүкірлігін, *екіншіден*, Аллаһ тағаланың мұсылман үмбеті үшін діннен етіп белгілеген рәсімдерін құрметтеуін, *үшіншіден*, мұқтаждарға деген қамқорлығын білдіреді.

✓ Құрбан айт күндері мал-мүлкі жеткілікті болған мұсылман ер кісінің де әйел кісінің де құрбан шалулары уәжіп.

✓ Құрбан айт күндері құрбандық шалуды уәжіп ететін шарттар: мұсылмандық, азаттық, тұрғылықты болу, мал-мүліктің жеткіліктілігі, Құрбан айт күндері құрбан шалуға берілген нәзір.

✓ *Мал-мүліктің жеткіліктілігі* дегенде мұсылманның иелігінде пітір садақасын уәжіп ететін нисаптың бар болуы көзделеді.

✓ Ақыл-ес дұрыстығы мен балиғат жасы бізде құрбандықтың уәжіптілігі үшін шарт емес. Сәби мен жындының мал-мүлкі құрбан шалуды уәжіп ететін көлемді құраса, өздері шалуға қабілетсіз болғандықтан, құрбанды олардың атынан қамқоршылары шалады.

✓ Құрбан шалудың дұрыстығына қажетті шарттар: құрбан не түйе, не сиыр, не қой, не ешкі болуы, малды құрбандыққа шалу ниетінің болуы, өкіл етушінің әмірі, мал жасының дұрыстығы, құрбан оны шалушы кісінің мүлкі болуы, құрбан бойында жүдә кемістік болмауы, дұрыс уақытта шалынуы, құрбанның шалынуы.

✓ Құрбан шалумен байланысты мустахабтар: малды Құрбан айттан біраз күн бұрын құрбандық дайындау, құрбанды шалынатын орынға сүйретпей, жүргізіп апару, құрбандыққа малдың ең жақсысын таңдау, құрбан шалынғанша шаш пен тырнақ алмай тұра тұру, малды құрбан шалушының өзі бауыздауы, құбылаға бағытталып бауыздау және дұға айту, өткір пышақпен

¹ «Сахих Муслим»: 2/954.

бауыздау, бауыздалып, жаны әбден шыққаннан кейін сою, құрбан етінен жеу әрі садақа ету.

✓ Құрбан шалу рәсімінің мәкрүһтері: құрбандыққа арналған малдың жүнін қырку, сүтін пайдалану, құрбандыққа атаған малды сату, құрбанды міну, жүк тасуға пайдалану, жалға беру, бауыздалып, жаны әбден шықпай сою, құрбанның не етін, не жүнін, не терісін сату, қасапшының жалақысын құрбан етімен төлеу.

Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:

1. Құрбанның анықтамасын айт.
2. Нади құрбаны мен құрбанның айырмашылығын түсіндір.
3. Құрбанның мақсат-міндетін түсіндір.
4. Құрбан шалудың пайдасын баяндайтын хадисті айт.
5. Құрбан айт күндері құрбан шалу үкімін дәлелдерімен түсіндір.
6. Қандай құрбанның етін жеуге болмайды?
7. Құрбан айт күндері құрбандық шалуды уәжіп ететін шарттарды айт.
8. *Тұрғылықты болу* шартын түсіндір.
9. *Мал-мүліктің жеткіліктілігі* шартын түсіндір.
10. құрбан шалуға берілген нәзір үкімін түсіндір.
11. Ақыл-ес дұрыстығы мен балиғат жасы құрбандықтың уәжіптілігі үшін шарт па?
12. Құрбан шалудың дұрыстығына қажетті шарттарды айт.
13. Бір қойды бірнеше кісінің атынан шалуға бола ма?
14. Түйе не сиыр малын құрбандыққа шалу үшін қанша кісі біріге алады?
15. Кім құрбандық малын жоғалтып немесе ұрлатып алса, қалай істейді?
16. Малды құрбандыққа шалу ниетінің болуы шартын түсіндір.
17. Өкіл етушінің әмірі шартын түсіндір.
18. Мал жасының дұрыстығы шартын түсіндір.
19. Құрбан бойында жүдә кемістік болмау шартын түсіндір.
20. Дұрыс уақытта шалыну шартын түсіндір.
21. Құрбан шалудың орнына малдың өзін тірідей не құнын садақа етуге бола ма?
22. Құрбан шалумен байланысты мустахабтарды айт.
23. Құрбан шалумен байланысты мәкрүһтерді айт.

Тапсырмалар:

1-тапсырма. Өткен тақырыпты конспектiлеу.

2-тапсырма. Өткен тақырыптағы аяттар мен хадистерді жатқа айту.

3-тапсырма. «Сүйген нәрселеріңнен жұмсамайынша игілікке әсте жете алмайсыңдар» тақырыбына эссе жазып келу.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. М. Исаұлы, Қ. Жолдыбайұлы. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Издательство АСТ Полиграф, 2010.
2. Н. Анарбаев, Е. Қарақұлов. Ислам ғылымхалы. – Алматы: Дәуір, 2011.
3. А. Әділбаев, Ш. Әділбаева. Әбу Ханифа және ханафи мәзһабы. – Алматы: Көкжиек – Б, 2011.
4. А. Сынбати, М. Исаұлы. Отбасы ғылымхалы. – Алматы: Нұр-Мүбарак, 2011.
5. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 2000 жылдан бастап шыққан пәтуалар жиынтығының бір бөлігі. – Алматы: Көкжиек – Б, 2008.
6. Абдулла ибн Махмуд ибн Маудуд әл-Мусоли әл-Ханафи. әл-Ихтияр ли тағлиил әл-Мухтар. – Бейрут: Дар әл-Кутуб әл-Илмия, 1998.

VI тарау. МЕДИНА МЕН ПАЙҒАМБАР МЕШІТІН ЗИЯРАТ ЕТУ

6. 1. Пайғамбар мешітін зиярат ету

Мәдина мешітінің көлемі

Пайғамбарымыздың ﷺ мешіті Мәдина қаласында орналасқан. Аллаһтың елшісі ﷺ оны Меккеден Мәдинаға хижра жасаған жылы сахабаларымен бірге тұрғызған. Кейін Омар, Осман және Абдулмәлик ибн Маруанның кездерінде кеңейтілді. Соңғы кеңейту амалы Сауд әулетінен болған король Абдулазиздің кезінде жүзеге асты. Қажылық кезінде жиналатын қалың жұртты сыйдыру үшін батыс жағындағы үлкен аумақ мешітке қосылды. Қазіргі аумағы ежелгі Мәдина қаласындай көлемді алып жатыр.

Мәдина мешітінің артықшылығы

Мәдина мешітінде атқарылатын намаз, әл-Харам мешітін есепке алмағанда, кез келген басқа мешіттегі намаздан мың есе артық. Жәбир ибн Абдулла Аллаһ елшісінің ﷺ:

(صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيْمَا سِوَاهُ، إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ،
وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيْمَا سِوَاهُ)

«Бұл мешітімдегі бір намаз, әл-Харам мешітін есепке алмағанда, кез келген мешіттегі мың намаздан артық. әл-Харам мешітіндегі бір намаз менің мешітімді есепке алмағанда, басқа мешіттердегі жүз мың намаздан абзал», – деп айтқанын жеткізген¹.

Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى)

¹ «Муснад Ахмад»: 23/414.

«Аллаһ үшін құлшылық ниетімен тек үш мешітке ғана сапар жасалады: әл-Харам мешіті, Аллаһ елшісінің ﷺ мешіті және әл-Ақса мешіті», – деп айтқанын риуаят еткен¹.

Анас Аллаһ елшісінің ﷺ:

(مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدِي أَرْبَعِينَ صَلَاةً، لَا يَقُوْهُ صَلَاةً، كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ، وَنَجَاةٌ مِنَ الْعَذَابِ، وَبَرٌّ مِنَ التَّفَاقِ)

«Кім менің мешітімде бір парыз намазын өткізбеген түрде қырық намаз оқыса, оттан аман қалуы, азаптан құтылуы жазылып, екіжүзділіктен арылған болады», – деп айтқанын жеткізген².

Пайғамбар ﷺ мешіті мен қабірін зиярат ету үкімі

Мәдина мешітіне сапар шегу – мустахаб амал. Себебі ол – құлшылық ниетімен өзіне сапар шегуге шарифат заңды еткен қасиетті үш мешіттің бірі. Мәдина мешітіне барумен қатар Пайғамбарымыздың ﷺ қабірін зиярат ету үкімі де – мустахаб. Пайғамбарымыздың ﷺ қабірін зиярат ету – Аллаһ тағалаға жақындатар амалдардың бірі. Пайғамбарымыздың ﷺ қабіріне барудың дәлелділігін көптеген хадистер растайды.

Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي)

«Қабірімді зиярат еткен кісіге шапағатым уәжіп болады», – дегенін жеткізген³;

(مَا مِنْ عَبْدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ عِنْدَ قَبْرِي إِلَّا وَكَلَّ اللَّهُ بِهَا مَلَكًا يُبَلِّغُنِي، وَكَفَى أَمْرَ آخِرَتِهِ وَدُنْيَاهُ وَكُنْتُ لَهُ شَهِيدًا وَشَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ)

«Қандай да бір мұсылман маған қабірімнің қасында сәлем тілесе, сол үшін Аллаһ бір періштені өкіл етіп, періште маған сәлемін жеткі-

¹ «Сахих әл-Бухари»: 2/60.

² «Муснад Ахмад»: 20/40.

³ «Сунан ад-Даракутний»: 3/334.

зеді. Сөйтіп оның дүниесі мен ақиреті мұңсыз болады. Сондай-ақ мен оған Қиямет күні куәгер әрі шапағатшы боламын», – делінген¹;

(مَنْ زَارَنِي بَعْدَ مَوْتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي)

«Кім мені қайтыс болғанымнан кейін зиярат етсе, маған тірі кезімде келген секілді болады», – деп айтқан².

Зияраттың мустахабтары

1. Пайғамбардың ﷺ қабірін Аллаһ тағалаға жақындау ниетімен зиярат ету. Аллаһ тағала Құран Кәрімде:

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾

«(Ей, Пайғамбар!) Егер олар өздеріне зиян жасаған кездерінде саған келіп, Аллаһтан кешірім сұраса еді, елші де оларға кешірім сұрап, әлбетте, Аллаһты тәубелерін қабыл етуші әрі рақымды түрде табар еді»³, – деген.

2. Пайғамбардың ﷺ қабіріне зиярат сапарында Аллаһтың елшісі-не көп салауат тілеу, әсіресе, Мәдинаға жақындаған кезде.

3. Мәдинаға кірерде ғұсыл құйынып, таза киім кию.

4. Мәдинаға кіргенде оның Меккеден кейінгі артықшылғы мен дәрежесін сезіну.

5. Мәдина мешітіне кіргенде, Раудаға бет алу. Рауда деп, Мәдина мешітінің ішіндегі мінбе мен Пайғамбар ﷺ қабірінің арасындағы орынға айтылады. Рауда сөзі *бақша* деген мағынаны білдіреді. Аллаһ елшісі ﷺ:

(مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمَنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ)

«Үйім мен мінбемнің арасындағы орын жәннат бақшаларының бірі саналады», – деген⁴.

¹ «Шу'аб әл-Иман лил-Байһақи»: 6/50.

² «Сунан ад-Даракутний»: 3/333.

³ «ан-Ниса» сүресі: 64

⁴ «Сахих Муслим»: 2/1010.

«Үйім» сөзімен Пайғамбардың ﷺ Айша анамызбен тұрған үй көзделуде. Аллаһ елшісі ﷺ дүниеден озғанда, сол жерде жерленген. Кейін қасына Әбу Бәкір мен Омар жерленген.

Мешітке сәлем намазы сол жерде мінбенің қасында оқылады. Раудада сәлем намазы оқылған соң, осы нығмет үшін Аллаһ тағалаға шүкір айтылады. Дұға жасалып, құлшылық сапарының қабыл болуы тіленеді. Сосын Пайғамбарымыздың ﷺ қабірі зиярат етіледі.

6. Қабірге жақындағанда мұсылман: *«әс-Саламу 'алайка, ей, Аллаһтың елшісі. әс-Саламу 'алайка, ей, Пайғамбар. әс-Саламу 'алайка, ей, Аллаһтың таңдаулысы. Саған және әулетіңе, әйелдеріңе, ұрпақтарыңа есендік болсын! Елшілікті толық жеткізгеніңе, аманатты толық атқарғаныңа, үмбетіңе адал болғаныңа, қараңғылық пердесін сыпырып, ақиқатты түсіндіргеніңе, Аллаһ жолында лайықты күрескеніңе, өзіңе ажал келген сәтке шейін дінді орнатқаныңа куәлік етемін. Аллаһым, оған жаннаттағы дәрежені және жоғарғы орынды сыйлашы. Оны Өзің уәде еткен мақтаулы орында тірілте ғар»*, – деп дұға жасайды. Арапша мәтіні:

« السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَفِيِّ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ، أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَيْتَ الْأَمَانَةَ وَنَصَحْتَ الْأُمَّةَ وَكَشَفْتَ الْغُمَّةَ ، وَأَوْضَحْتَ الْحُجَّةَ، وَجَاهَدْتَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ، وَأَقَمْتَ الدِّينَ حَتَّى آتَاكَ الْيَقِينُ، اللَّهُمَّ أَعْطِ رَسُولَكَ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ الَّذِي وَعَدْتَهُ »

Сосын оң жағына қарай кішкене жылжып Әбу Бәкірге сәлем тілейді. Тағы кішкене жылжып, Омарға сәлем тілейді. Сосын Пайғамбар ﷺ қабірінің басына қайта оралып, сол тұстан жүзін құбылаға қаратады. Аллаһ тағалаға мақтаулар айтып, шүкір етіп, өзіне, ата-анасына, отбасына, туыстарына, бауырларына және жалпы мұсылмандарға дұға тілейді. Сосын Раудаға келеді.

7. Раудаға келгенде мінбеге жақынырақ тұрып Аллаһқа көп жалбарынады. Сосын Әбу Лубаба бағанасының қасына барады. Бағананың қасында екі рәкағат намаз оқып, Аллаһ тағалаға тәуба келтіреді.

Бұл бағананың Әбу Лубаба бағанасы деп аталу себебі, Әбу Лубаба есімді сахаба Аллаһ елшісіне ﷺ бір істе тілазарлық қылғанда өзін соған байлап қойған еді. Сосын Аллаһ оның тәубесін қабыл етіп, жіпті Пайғамбар ﷺ шешпейінше осы қалыпта тұра беретіндігіне ант берген.

Сосын Ханана бағанасына келеді. Бұл бағананың орнында Пайғамбарымыз ﷺ әуелгі кездері үстіне шығып құтпа айтқан құрманың түбірі бар. Кейін оған ﷺ үстіне шығып құтпа айтатын арнайы мінбе жасалып, орнын ауыстырғанда, әлгі құрманың түбірі Аллаһ елшісіне ﷺ сағынышын білдіріп, мұңайады. Пайғамбарымыз ﷺ мінбеден түсіп, түбірді құшағына алғанда ол тынышталған.

8. Мәдинада тұрақтаған күндері бүкіл намазды Мәдина мешітінде оқылуы қажет. Мәдинадан кетер кезде екі рәқағат намаз оқып:

«Аллаһым, Пайғамбарымыздың ﷺ мешітіне келген бұл сапарымды соңғы қыла гөрме және тірі болғанымша тағы келуімді нәсіп ет. Маған дүние мен ақиретте кешірім және азаптан құтылуымды нәсіп ете гөр», – деп дұға айтуы мустахаб.

9. Пайғамбарымыздың ﷺ қабірін құшақтауға, сүйеге, айналуға, оған жалбарынуға шариятта мүлде болмайды. Әбу Һурайра Аллаһ елшісінің ﷺ:

(اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ قَبْرِي وَثْنَا، لَعَنَ اللَّهُ قَوْمًا اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ)

«Аллаһым, қабірімді гибадат қылынатын пұтқа айналдыра көрме. Аллаһ тағала өз пайғамбарларының қабірлерін мешіттерге айналдырған қауымдарды лағынеттеген», – деп айтқанын жеткізген¹.

6. 2. Мединаның көрікті орындарын аралау

Мединаның көрікті орындарын аралау

1. «Қуба» мешітіне бару.

Қуба мешіті Мединаның оңтүстік батысында орналасқан. Сондай-ақ ол Мәдинада салынған әуелгі мешіт. Қуба мешітінің дәрежесін

¹ «Муснад Ахмад»: 12/314.

баяндайтын хадистер бар. Асид ибн Захир Аллаһ елшісінің ﷺ:

(صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِ قُبَاءَ كَعُمْرَةٍ)

«Қуба мешітіндегі намаз умра секілді», – деп айтқанын жеткізген¹.

Ибн Омар:

(كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي مَسْجِدَ قُبَاءَ رَاكِبًا وَمَاشِيًا، فَيَصَلِّي فِيهِ رَكَعَتَيْنِ)

«Аллаһтың елшісі ﷺ Қуба мешітіне көлікпен де, жаяу да барып, екі рәкағат намаз оқып кететін»²;

(كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي مَسْجِدَ قُبَاءَ كُلَّ سَبْتٍ، مَاشِيًا وَرَاكِبًا)

«Пайғамбар ﷺ Қуба мешітіне әр сенбіде көлікпен де, жаяу да барып тұрған», – деген³.

2. «Ғамама» мешітіне бару. Аллаһтың елшісі ﷺ мұнда айт намаздарын оқыған.

3. «Фатх» мешітіне бару. Бұл мешіт қаланың солтүстік тарапында Сал' тауының бір бөлігінде орналасқан.

4. «Екі құбыла» мешітіне бару. Бұл – Мәдинаның солтүстік батысында Ақиқ сайының түбінде орналасқан кішкене мешіт. Екі құбыла мешіті деп аталу себебі – онда екі құбыла бар. Біреуі солтүстік жағында Палестинадағы Құдс қаласына қараса, екіншісі оңтүстік жағында Меккеге қарайды.

5. «Бақии'» қабірстанын зиярат ету. Ол Пайғамбарымыздың ﷺ мешітінің шығыс тарапында орналасқан. Онда жерленген сахабалар саны оң мыңнан асады. Олардың іштерінде Бәдір мен Ухудта қаза тапқан шаһидтер жатыр. Негізінде, оған бейсенбі не жұма күні барған дұрыс. Барған кісі:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَأَهْلِ

¹ «Сунан Ибн Мажәһ»: 1/453.

² «Сахих Муслим»: 2/1016.

³ «Сахих әл-Бухари»: 2/61.

بَقِّعِ الْغَرْقَدِ اللَّهُمَّ لَنَا وَلَهُمْ

«әс-Саламу 'алайкум, ей, мүміндер қауымының тұрағы. Аллаһ қаласа, біз де сендердің арттарыңнан барамыз. Аллаһым, Бақи'та жатқандарды кешіре гөр. Аллаһым, бізді де, оларды да кешіре гөр», – деген сипаттағы дұғаны айту мустахаб.

ГЛОССАРИЙ

Ақида нормалары дегеніміз – мукаллафқа сенім тұрғысынан міндеттелетін нормалар. Мысалы, Аллаһ тағалаға және Оның жалғыздығына, періштелеріне, кітаптарына, елшілеріне, тағдырға және Қиямет күніне сену.

Амал нормалары дегеніміз – мукаллафтан практикалық сипатта талап етілетін міндеттер. Құрандағы амал үкімдері фикһ ілімінде жалпы екі тақырыпқа бөлініп қарастырылады. Олар: *құлшылықпен байланысты нормалар және қарым-қатынастармен байланысты нормалар*.

Құлшылықпен байланысты нормаларға намаз, ораза, зекет, қажылық секілді амалдар жатады. Олар адамның Раббысымен байланысын реттейді. Ал қарым-қатынастармен байланысты нормаларға келісімдер, құқық бұзушылық, қылмыстар, жазалар секілді амалдар кіреді. Олар адамдар арасындағы байланыстарды жүйелейді.

Негізінде, құлшылықтан басқа нормалардың барлығы қарым-қатынастармен байланысты нормалар деп жалпы аталады. Оның мазмұнын отбасы құқығы (Құранның 70 жерінде), азаматтық құқық (70 жерінде), қылмыстық құқық (30 жерінде), сот құқығы (13 жерінде), қаржы құқығы (10 жерінде), билік құқығы (10 жерінде), халықаралық қатынастар құқығы (25 жерінде) деген жеке салалар толтырады.

Ахад хабар – тауатур шегіне жетпеген бірді-екілі кісінің Пайғамбарға ﷺ сілтеме жасап жеткізген, сондай-ақ сол ғасырдағы жеткізушілерден келесі екі ғасырдағы саны осы көлемнен аспаған жеткізушілер жеткізген хабар.

Бәдеуи – көшпелі арабтардың тайпаларынан болған кісі.

Болжамды дәлел – ахад хабардың өзі, сондай-ақ Құран мен мутауатир сүннетте қандай да бір норманы нақты көрсетпеген дәлел. Бұл дәлелдің қатарына тағы қияс, истихсан, истисхаб, истислах және сәдд әз-зәрай' секілді ижтиһад негіздері да жатады. Болжамды дәлел

(ظَنِّي الدَّلَالَهَ), яғни болмысы тұрғысынан болжамды және (ظَنِّي الثَّبُوتِ),

мағынасы тұрғысынан болжамды болып екіге бөлінеді. Болмысы тұрғысынан болжамды дәлел деп, бүкіл ахад хабарды айтады. Құран мен мутауатир сүннеттегі мағыналары анық емес мәтіндерді, сондай-ақ ахад хабардың мәтіндерін мағынасы болжамды дәлелдер деп атайды.

Бекітілген сүннет – Пайғамбардың ﷺ парыздан бөлек, соған қосалқы дайым істеген амалы. Мұндай сүннетті біле тұра істемеу – мәкруһ танзиһан.

Бекітілмеген сүннет дегеніміз – бекітілген сүннеттен бөлек, соның қатарын толықтыру мақсатында Пайғамбар ﷺ анда-санда атқарған, сондай-ақ үмбетін сауапқа қызықтыру мақсатында кей уақытта болса атқарылып тұруын ұнатқан амалы. Істелсе – сауап, істелмесе мәкруһ емес.

Ғұсыл – жүніп күйден тазару мақсатында не етеккірі мен нифасы тоқтаған әйел кісіге не жаңа мұсылман болған кісіге, сондай-ақ шариғат ұнамды көретін әртүрлі жағдайларда шариғат заңына сәйкес бүкіл дененің арнайы түрде тазартушы сумен толық жуылуы.

Дәрет – намазға не Құран ұстауға не сәжде жасауға ниеттенген кісінің шариғат заңына сәйкес арнайы дене мүшелерін арнайы бейнеде тазартушы сумен жуынып-шайынуы, тазалығы.

Дәретті тек мүмин ғана сақтай алады – дәреттің сүннеттері мен әдептеріне кіретін амалдардың ешбіреуін атқарусыз қалдырмау, күн суықта не суық судан басқасы болмаған жағдайларда дәрет алуға ықылас жоғалтпау қасиеттері көзделеді; сондай-ақ хадистегі *дәретті сақтау* мағынасы тек сыртқы тазалықты, яғни дәрет алуды ғана емес, сонымен қатар ішкі рухани тазалықтың тұрақтылығын сақтау амалын да қамтиды.

Дираят ілімі – риуаяттардың негізгі мәнін, шарттарын, түрлерін, үкімдерін, риуаят етушілердің сипаттамаларын, олардың бойларында табылуы керек болған ерекшеліктерді, риуаяттардың дәрежелерін және бұларды қамтитын еңбектердің түрлерін зерттейтін және осы мәселелермен байланысты ұғымдарды зерттейтін ілім. Ол тағы хадис ғалымдарының арасында хадистің мәтіні мен жеткізушілер тізбегін

зерттейтін мусталахул-хадис (хадис ілімінің ұғымдары) немесе усул әл-хадис (хадис негіздері) деп те аталады.

Жүніп күй – жыныстық қатынас, ихтилам, өзін-өзі ләззаттандыру секілді жағдайлар арқылы жыныс мүшесінен шәуеттің шығуымен пайда болатын күй.

Зікір – мұсылманның барлық жағдайларда тағдырдың тәттісіне де ашысына да ризашылық ниетін білдіріп, Аллаһ тағаланы ұлықтау, мақтау, дәріптеу, қастерлеу, шүкір ету мақсаттарында, сондай-ақ өзін ғапілеттен құтқару мақсатында Аллаһ тағаланы, ақиретгі және өлімді еске алу құлшылығы.

Иғтикаф – мұсылманның Раббысына жақындау ниетімен шаригат заңына сәйкес белгілі күндер бойы мешіттен шықпай, Алласымен оңаша қалу мен берілу бейнесін айқындайтын құлшылық түрі.

Ижмағ – Пайғамбар ﷺ дүниеден озған соң, оның үмбетінен болған қандай да бір ғасырда өмір сүрген мужтаһидтердің қандай да бір мәселенің шариғи үкіміне бірауыздан келісуі.

Истибра – кіші дәрет сындырғанда мүше бойындағы зәр қалдығынан мұқият тазару.

Истинзаһ – дене мен киімге зәр шашыратып, нәжіс жұқтырып алудан мұқият сақтану.

Истинқа – былғанған жолдың аузын кесек таспен ысқылап сүрту, ал сумен тазартқанда саусақтардың көмегімен ысқылап жуу.

Истихсан – нормаларды қиындатпау, жеңілдету пайдасын көздеу мақсатында, біріншіден, мужтаһидтің анық қиястағы талаптан бүркеме қиястағы талапқа айнуды тәуір көру әдісі, өйткені екіншісінің себебі – айқынырақ; екіншіден, жалпыға бірдей қағидадан ішінара бір мәселені шығарып тастауды тәуір көру әдісі, өйткені ол мәселені жекелеуші дәлел бар.

Ихтилам – түнгі не күндізгі ұйқы кезінде шаһуаттың өздігінен козуы арқылы жыныс мүшеден шәуеттің еріксіз шығуы.

Кесімді дәлел – Құран мен мутауатир сүннеттің өзіндік болмыстары, сондай-ақ екеуінде қандай да бір норманы айқын көрсеткен дәлел. Кесімді дәлел *болмысы тұрғысынан кесімді* (قَطْعِي الثبوت) және

мағынасы тұрғысынан кесімді (قَطْعِي الدَّلَالَة) болып екіге бөлінеді. Болмысы тұрғысынан кесімді дәлел деп, Құран мен мутауатир сүннеттің өздерін айтады. Құран мен мутауатир сүннет мәтіндерін мағыналық тұрғыдан қарастырсақ, олар ішінара мағынасы кесімді (قَطْعِي الدَّلَالَة) және мағынасы болжамды (ظَنِّي الدَّلَالَة) болып екіге бөлінеді.

Кітап иелері – Тәурат пен Інжіл иелері, яғни иудейлер мен христиандар.

Қажеттілікке негізделген истихсан – мүжтаһидтің қиясты былай қойып, қажеттіліктің сұранысына жауап беруді тәуір көруі.

Қияс – негізгі мәселеге қатысты нақты айтылған норманы сипаты тұрғысынан ұқсас тармақты мәселеге де белгілеу тәсілі. Мұндағы негізгі мәселе дегеніміз – Құран мен сүннет мәтіндерінде немесе ижмағта нормасы нақты көрсетілген мәселе. Ал тармақты мәселе дегеніміз – негізгі мәселемен салыстырып, сипаттарын теңестіру арқылы нормасы белгіленетін мәселе.

Құбыла – намаз және т.б. кейбір құлшылықтарды атқарғанда, мұсылман кісі бағытталатын Мекке қаласында орналасқан Қағба тарапы.

Мақұлдаушы сүннет – сахабаларының бірінен үкім ретінде шыққан қандай да бір сөзді не істі пайғамбарымыздың ﷺ теріске шығармай, үнсіз қалу арқылы білдірген құптаулары.

Мәзи – шәһуаттың қозуымен бөлініп шығатын мөлдір су.

Мәкрүһ – шариғат тұрғысынан ұнамсыз, жеккөрілетін іс-әрекет.

Мәкрүһ танзиһан – шариғат талабында тасталуы нақты міндеттелмеген, бірақ тасталуы – әрі абзал әрі сауапты, істелуі айыпсыз саналған істің үкімі.

Мәкрүһ тахриман – шариғат талабында тасталуы болжамды дәлелмен міндеттелген істің үкімі.

Мәтінге негізделген истихсан – мүжтаһидтің көрнекі қиястағы нормадан, оған қайшы келген мәтіндегі нормаға айнуы.

Миск – хош иісті май.

Мубах – істелуі не тасталуы мұсылманның таңдау еркіне қалдырылған үкім.

Мукатаб – келісімді құнға азаттығын сатып алу үшін қожайынымен келісімге отырған құл.

Мусхаф – Құранның кітап халіне келтірілген түрі, жеке даналарының атауы.

Мутауатир хабар – өтірік қосып жіберуге мүмкіндік бермейтін үлкен санды құраған жеткізушілер тізбегінің Пайғамбарға ﷺ сілтеме жасап, ғасырдан ғасырға жеткен хабар.

Мухаддис – риуаят әрі дираят тұрғысынан көптеген риуаяттар мен жеткізушілер сипаттамаларынан хабардар, хадис ілімімен шұғылданушы ғалым.

Муфассол – «әл-Хужураттан» «ан-Насқа» дейінгі сүрелердің жалпы атауы. Ұзын муфассолға «әл-Хужурат» пен «әл-Буруж» арасындағы сүрелер, орташа муфассолға «әл-Буруж» бен «әл-Бәйина» арасындағы сүрелер, ал қысқа муфассолға «әл-Бәйина» мен «ан-Нас» арасындағы сүрелер жатады.

На'л – қонышты аяқкиімдерге емес, *сланцы* не *санда*л секілді табанды ғана қорғаушы аяқкиімге айтылады.

Нәпіл – шариғат міндеттеген парыздар мен уәжіптерден тыс, Пайғамбарымыз ﷺ дайым атқармаған іс-әрекеттер. Ол – қосымша сүннеттен кейінгі категория. Оны орындаған кісі сауапқа ие болып, атқарусыз қалдырған кісіге айып тағылмайды. Фикһ негіздері саласында *нәпіл* ұғымының *мәндуп*, *ерікті іс*, *мустахап* (*ұнамды іс*) және *әдеп* деген баламалары бар.

Нисап – зекет төлеу парыз болуы үшін мал-мүлікке шариғат тарапынан тағайындалған мөлшер.

Парыз – шариғат талабында орындалуы кесімді дәлелмен міндеттелген, атқарылуы – міндетті, тасталуы – күнә саналатын, тастаған кісі жазаға бұйырылатын, теріске шығарған кісі кәпір болатын, оны білуі мен атқаруы әрбір мұсылманның міндеті болып табылатын норма.

Пәтуа – мужтаһид ғалымның қандай да бір шариғи мәселенің шешімін баяндап, үкім айтқан жауабы.

Риуаят ілімі – Пайғамбарға ﷺ сілтеме жасалуы арқылы оның сөздерін, іс-әрекеттерін, сахабаларынан шыққан бірқатар сөздер мен

істерді мақұлдаған шешімдерін, мінез-құлығы мен тұлғалық сипаттарын баяндайтын хадистердің жазылып не жатталып сақталуын және риуаят етілуін зерттейтін ілім.

Сағ – сұйықтық өлшемі және сусымалы денелердің салмақ өлшемі. Имам Әбу Ханифа ирактық сағ өлшемімен шамалаған. Оның шамалауында 1 сағ: 8 ритылға, ал 1 мudd: 2 ритылға тең. Әбу Юсуп пен Мухаммед хижаздық сағ өлшемімен шамалаған. Оларда 1 сағ: 5,3 ритылға, ал 1 мudd: 1,3 ритылға тең. Фикһ өлшемі бірлігінде 1 ритыл = 408 г.

Санад – Пайғамбарға ﷺ сілтеме жасалған хабарды жеткізушілер тізбегі.

Сидр – Набқ ағашының тамыры не жапырағы. Бұл ағашты қазақ тілінде итшомырт және қасқыржеміс деп атайды.

Силғ – Мединадағы таудың аты. Оны мен мешіттің арасы 10-15 минуттық жер.

Сиуак – «парсы сальвадоры» деп аталатын ағаштың бұтағы, егер оның ұшын тістелесе, қылша-қылша болып, тіз тазалағышқа айналады. Бұл ағаш арабша «эрак» ағашы деп аталады. Оның құрамында ауыз қуысында микробтардың пайда болуын қайтаратын табиғи антибиотиктер бар.

Сөзбен айтылған сүннет – Пайғамбарымыздың ﷺ жағдайлардың қажеттіліктеріне сай, не тәлім-тәрбие максатында, не мәселелердің үкімін баяндап, айтқан сөздері.

Сүннет¹ – пайғамбарымыздан ﷺ шыққан бүкіл сөздердің, іс-әрекеттердің, сондай-ақ мақұлдаған шешімдерінің жиынтығы.

Сүннет² – фикһ негіздері саласында Құраннан кейінгі екінші орында тұрған *шариғат негізін* және парыз бен уәжіптен кейінгі орында тұрған *үкімді* білдіреді.

Сүннет³ – ханафи мәзһабында *сүннет* ұғымы шариғат негізі ретінде пайғамбардың ﷺ сүннетімен қатар, сахабалардың сүннетін де қамтиды. Өйткені пайғамбардың ﷺ жолымен қатар сахабалардың жолын ұстану дін талабын толық қанағаттандырады.

Тауап – Қасиетті Қағбаны Аллаһ тағалаға құлшылық ниетімен сағат тіліне қарсы бағытта жеті рет айналу.

Таяммум – шариғат рұқсат еткен себептерге сай дәретсіздіктен тазару үшін судың орнына таза жер қыртысы арқылы тазаруға ниеттеніп, таза жер қыртысына ұрылған екі алақанмен бетті және екі қолды арнайы бейнеде сүрту.

Тиләуат сәждесі – Құрандағы сәжде аяттарының бірі оқылғанда не естілгенде дұрыстығына қажетті шарттардың қатысуымен жасалатын сәжде.

Уәди – қуық асты безінің қабынуы нәтижесінде зәрден кейін немесе ауыр көтергенде бөлініп шығатын бұлдыр әрі жылы, ақ түсті су.

Уәжіп – шариғат талабында орындалуы болжамды дәлелмен міндеттелген істің үкімі. Уәжіп те парыз секілді орындалу міндетті норма. Тек теріске шығарушы кәпір саналмайды. Бұған пітір садақасы, үтір намазы, айт намаздары және құрбандық шалу секілді құлшылықтар жатады.

Ұмум әл-балуа – бұл барша мұсылмандардың өмірінде құлшылықпен қатар жүретін қажеттіліктер мен әрдайым сақтануымыз қиынға соғатын нәрселерге қатысты жағдайымыздың үкімін айқындайтын қағида.

Ушр – егістік пен бау-бақша өнімдерінен берілетін зекеттің атауы және ол – 10 пайыз.

Фарақ – өлшем бірлігі, 9,3 литр.

Фарсах – қашықтық өлшемі. 1 фарсах метрге шаққанда шамамен 5544 м болады. Уақытпен өлшегенде орташа жүріспен 1,5 сағат жүріледі. Бұл көпшіліктің танымындағы ғұрыпқа негізделген.

Фиқһ – ислам құқықтануы.

Харам – шариғат талабында тасталуы кесімді дәлелмен міндеттелген істің үкімі. Мысалы: кісі өлтіру, арақ ішу, зина жасау, ұрлық және т.б. Мұндай үкімдегі амалдың тасталуы – міндетті. Істеуші күнәсінің түріне тиісті жазаға бұйырылады. Оны адал деп пайымдаушы кәпір болады.

Шариғат – әр адамның ана құрсағындағы нәрестелік кезеңінен бастап, қабірге қойылу кезеңіне дейінгі өмірін толығымен өз қамқорлығына алған, жеке адамның Аллаһ тағала қатысты міндеттерін бейнелейтін, жеке жүріс-тұрысы мен көпшілік арасында ұстанатын этикасын реттейтін, отбасы жағдайын жүйелейтін, қоғамдық өмірдегі азаматтық және мүліктік қатынастарды жөнге салатын, қылмыстар

мен олардың жазаларын айқындайтын, мемлекет басшылығы мен халық арасындағы міндеттер мен құқықтарды, сондай-ақ екі арадағы қатынастарды, халықаралық қатынастарды жүйелейтін, бастауы да, асыл мақсаттары да, бағыт-бағдары да – Аллаһ тағаладан елшісі Мұхаммедке ﷺ уахи етілген, бүкіл нормативтік актілер мен жалпы мұсылмандарға міндетті ережелердің жиынтығы.

Іспен баяндалған сүннет – Пайғамбарымыздың ﷺ шариғи үкімдерді баяндау мақсатында орындаған істері.

Этика нормалары дегеніміз – мукаллафқа мінез-құлық тұрғысынан міндеттелетін нормалар. Мысалы, шын сөйлеу, уәдені ұстану, тапсырылған аманатқа опалы болу секілді өнегелі мінездерді ұстануды, сонымен қатар өтірік айту, өсек тасу, аманатқа қиянат жасау секілді жаман қылықтардан тыйылу.

МАЗМҰНЫ

I бөлім. ЗЕКЕТ.....	
I тарау. ЗЕКЕТТІҢ ТҮСІНІГІ МЕН ШАРТТАРЫ .	4
1. 1. Зекеттің түсінігі мен мақсат-міндеті.....	4
Зекеттің діндегі орны.....	6
Зекеттің мақсат-міндеті	8
1. 2. Зекеттің шарттары	9
Мал-мүлік иесіне тән шарттар:.....	9
Мал-мүлікке тән шарттар.....	10
Зекетті дұрыс атқару шарттары.....	13
II тарау. ЗЕКЕТ ТӨЛЕНЕТІН МАЛ-МҮЛІК ТҮРЛЕРІ.....	19
2. 1. Өрістегі мал зекеті	19
Жайылымдағы мал зекетін парыз ететін шарттар	19
Түйе зекетінің нисабы мен есеп-қисабы	21
Сиыр зекетінің нисабы мен есеп-қисабы.....	24
Қой-ешкі зекетінің нисабы мен есеп-қисабы	26
Жылқы зекетінің үкімі	27
2. 2. Егін өнімдерінің зекеті	34
Егін өнімдері зекетінің түсінігі.....	34
Егін өнімдерінің үкімі мен есеп-қисабы	36
Ұшрды парыз етуші шарттар	37
2. 3. Алтын мен күміс зекеті	40
Алтын мен күміс зекетінің үкімі	40
Алтын мен күмістің нисабы мен есеп-қисабы	41
Асыл металдардан жасалған зергерлік бұйымдардың зекеті	44
Ақша мен құнды қағаздар зекеті	46
2. 4. Жер қойнауындағы қазба байлықтың зекеті	50
Қазба байлықтың түсінігі	50
Қазба байлықтың есеп-қисабы.....	50
2. 5. Сауда тауарларының зекеті.....	54
Сауда тауарлары зекетін парыз ететін шарттар:.....	55
Зекет берілмейтін тараптар	68
Зекеттің әдептері	72
Пітір садақасының түсінігі.....	75
IV тарау. ПІТІР САДАҚАСЫ.....	75
Пітір садақасын уәжіп ететін шарттар	76
Пітір садақасы кім үшін беріледі?.....	78

Пітір садақасы шығарылатын азық-түлік түрлері	78
Пітір садақасының мөлшері	81
Берілетін уақыты	83
<i>V тарау. НӘПІЛ САДАҚАЛАР.....</i>	87
Нәпіл садақаның үкімі	87
Нәпіл садақаның мақсат-міндеті	87
Садақаға қатысты ұстанылатын әдептер	91
<i>II бөлім. ОРАЗА</i>	95
<i>I тарау. ОРАЗАНЫҢ ТҮСІНІГІ, МАҚСАТ-МІНДЕТІ ЖӘНЕ ШАРТТАРЫ.96</i>	
1. 1. Оразаның түсінігі, мақсат-міндеті және артықшылығы	96
Оразаның мақсат-міндеті	97
Рамазан айының артықшылығы	100
Рамазан айында болған тарихи оқиғалар.....	106
1. 2. Оразаның шарттары.....	108
Оразаның дұрыстығына қажетті шарттар.....	108
Оразаға қабілетті қылатын хал-жағдай.....	116
Оразаны бұзбайтын жағдайлар.....	116
Оразаның мұстахабтары.....	120
Оразаның мәкрүһтері	124
<i>II тарау. ОРАЗАНЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ҮКІМДЕРІ.</i>	128
2. 1. Парыз оразалар.....	128
Кәффараттың кейбір себептері.....	131
Рамазан оразасын парыз ететін шарттар.....	136
2. 2. Оразаның кәффараты мен қазасына тән үкімдер.....	143
Бірінші: Қазасы да кәффараты да өтелетін жағдайлар.....	143
Екінші: Қазасы ғана өтелетін жағдайлар	145
Үшінші: Үзуге рұқсат етіліп, сосын қазасы өтелетін жағдайлар	147
Төртінші: Қазасы өтелудің орнына пидия төленетін жағдайлар.....	150
Бесінші: Үзілуі қажет әрі қазасы өтелетін жағдай.....	151
Алтыншы: Қателесу себепті бұзылатын әрі қазасы өтелетін жағдайлар	151
2.3. Уәжіп, сүннет және мәкрүһ оразалар.....	154
Уәжіп оразалар	154
Сүннет оразалар	156
Мәкрүһ оразалар.....	161
<i>III тарау. ИҒТИКАФ</i>	167
Иғтикафтың түрлері.....	167
2. Бекітілген сүннет иғтикаф.	169
3. Нәпіл иғтикаф.	170
Иғтикафтың парыздары.....	171
Иғтикафтың тыйымдары:	171

III бөлім. ҚАЗЖЫЛЫҚ	177
----------------------------------	------------

I тарау. ҚАЗЖЫЛЫҚТЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН ПАРЫЗДАРЫ	178
--	------------

1. 1. Қажылықтың түсінігі және үкімі.....	178
Қажылықтың түсінігі мен мақсат-міндеті	178
Қажылықтың үкімі	183
Қажылықтың парызы етуші шарттар.....	184
Қажылықты атқаруға қабілетті қылатын шарттар	187
Қажылықты дұрыс атқару шарттары	189
1. 2. Ихрам	191
Ихрамның шарттары.....	196
Ихрамның уәжіптері	198
Ихрамның тыйымдары	199
Ихрам кезінде рұқсат етілетін нәрселер	208
Ихрамға қатысты сүннеттер.....	210
Әл-Харам аумағымен байланысты ереже бұзушылық.....	212
Өткен тақырыпты егжей-тегжейлі түсіну деңгейіңізді тексеріңіз:	214
1.3. Арафаттағы тұрыс.....	216
Арафаттағы тұрыспен байланысты үкімдер.....	216
Арафаттағы тұрыстан бұрын атқарылатын сүннеттер	219
Арафатқа келген соң атқарылатын сүннеттер.....	221
1. 4. Ифаада тауабы.....	225
Тауаптың түсінігі және түрлері	225
Ифаада тауабының түсінігі	226
Ифаада тауабының дұрыстығына қажетті қосымша шарттар	227
Тауаптың уәжіптері.....	227
Тауаптың сүннеттері.....	230
Тауаптың әдептері.....	235

II тарау. ҚАЗЖЫЛЫҚТЫҢ УӘЖІПТЕРІ	239
--	------------

2. 1. Сағи	239
Сағидің түсінігі мен үкімі	239
Сағидің уәжіптері.....	241
2. 2. Мүздәлифадағы тұрыс.....	244
Мүздәлифадағы тұрысты дұрыс атқару шарттары	245
Мүздәлифадағы тұрыстың уәжіптері	245
Мүздәлифадағы тұрыстың сүннеттері	246
2.3. Тас лақтыру рәсімі	250
Тас лақтырудағы мақсат.....	251
Тас лақтыруды дұрыс атқару шарттары	257
Тас лақтыру рәсімінің сүннеттері.....	258
Тас лақтыру рәсімінің мәкрүһтері.....	261
2. 4. Шаш алу.....	263
Шаш алдырумен байланысты үкімдер.....	264

Шаш алумен байланысты сүннеттер.....	266
2.5. Қоштасу тауабы	267
Қоштасу тауабының түсінігі.....	267
Қоштасу тауабын уәжіп ететін шарттар	267
Қоштасу тауабының дұрыстығы үшін қажетті шарттар	268
Қоштасу тауабының мустахабтары.....	269
III тарау. ҚАЗЫЛЫҚТЫҢ СҮННЕТТЕРІ МЕН ӘДЕПТЕРІ.....	273
3.1. Қажылықтың сүннеттері мен мустахабтары.....	273
Қажылықтың сүннеттері	273
3. 2. Қажылыққа барушы және одан оралушы кісіге тән әдептер.....	280
Қажылыққа барушы кісіге қатысты әдептер	280
Қажылық сапарынан оралумен байланысты әдептер.....	287
IV тарау. ҚАЗЫЛЫҚТЫҢ ТҮРЛЕРІ.....	292
4. 1. Ифрад қажылығы	292
Ифрад қажылығының түсінігі.....	292
Ифрад амалдарының кестесі:	293
4. 2. Қиран және таматтуғ қажылықтары	297
Қиран қажылығының түсінігі	297
Қиран амалдарының кестесі:	298
Таматтуғ қажылығының түсінігі	302
Таматтуғ амалдарының кестесі:.....	303
4. 3. Умра	309
Умраның амалдары.....	311
Умра амалдарының кестесі	314
4. 4. Өкіл арқылы атқарылатын қажылық	316
Құлшылықтың түрлері және оларды біреудің орнына атқару үкімі.....	316
Парыз қажылықты өкіл арқылы атқаруға рұқсат ететін шарттар	317
Өкіл арқылы атқарылатын қажылық дұрыстығына қажетті шарттар	318
4. 5. Ихсар	323
Ихсардың түсінігі.....	323
Ихсарды жүзеге асыратын шарттар	324
V тарау. ҚҰРБАН ШАЛУ	327
5.1. Һәди құрбаны	327
Һәди құрбанының дұрыстығына қажетті шарттар	328
Һәди құрбанына қатысты мустахабтар	329
5.2. Құрбан айт күндері шалынатын құрбан	331
Құрбанның түсінігі мен мақсат-міндеті.....	331
Құрбан айт күндері құрбан шалу үкімі.....	333
Құрбан айт күндері құрбандық шалуды уәжіп ететін шарттар	334
Құрбан шалудың дұрыстығына қажетті шарттар	335
Құрбан шалумен байланысты мустахабтар	339
Құрбан шалумен байланысты мәкрүһтер	344

<i>VI тарау. МЕДИНА МЕН ПАЙҒАМБАР МЕШІТІН ЗИЯРАТ ЕТУ</i>	348
6. 1. Пайғамбар мешітін зиярат ету.....	348
Мәдина мешітінің көлемі	348
Мәдина мешітінің артықшылығы	348
Пайғамбар ﷺ мешіті мен қабірін зиярат ету үкімі	349
Зияраттың мустахабтары.....	350
6. 2. Мединаның көрікті орындарын аралау.....	352
Мединаның көрікті орындарын аралау.....	352
ГЛОССАРИЙ.....	355

ОҚУЛЫҚ

Басуға 20.09.2012 қол қойылды. Қағазы офсеттік. Қаріп түрі «Times».
Пішіні 60х90^{1/16}. Офсеттік басылым. Баспа табағы 23,0.
Таралымы 700 дана. Тапсырыс 984.

Тапсырыс берушінің дайын файлдарынан
басылып шықты.

ЖШС РПБК «Дәуір», 050009,
Алматы қаласы, Гагарин д-лы, 93а.
E-mail: rpik-dauir81@mail.ru